

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

37.

JÓKAI MÓR

SZABADSÁG A HÓ ALATT
VAGY
A „ZÖLD KÖNYV”
(1879)

II. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1965

Sajtó alá rendezte
D. ZÖLDHELYI ZSUZSA

Lektorálta
FÁBIÁN PÁL
NIEDERHAUSER EMIL

Magy. i. T. 3.

86,904/

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1965

Printed in Hungary

AZ ÖRDÖG

Egyszer csak derengő fény kezdett egy mellékutcából a sötét hullámra vetődni; a vérveres sugár élesen sütött ki a magas házak sorai közül.

Egy dereglye jött elő a mellékutcából. A hajó orrába volt letűzve egy fáklya. Két férfi evezett; egy a hajó orrán állva, hosszú csáklyával háritgatva félre a sebesen közelítő jéghasábokat, egy pedig a kormányrudat fogta. A dereglye közepén állt egy nő, kurta prémes bundában, feje és csaknem egész arca elburkolva a bashliktól, aki azzal foglalkozott, hogy egy csoport apróbb-nagyobb gyermeket mindenféle pokrócokba takargatott, s piskótákat osztogatva ki közöttük, csitítgatta őket, hogy ne kiabáljanak annyit a „tata”, meg a „baba” után. (Az orosz kisgyerek mama helyett babát mond.)

Hja, biz a tata meg a baba azt szokta tenni, hogy mikor maga elmegy a népünnepre, hát akkor a sok mihaszna apró porontyot bezárja otthon a szállásán. — Hát a hátára csak nem veheti, mikor a „korsóba” megy.

Mikor aztán beüt a szerencsétlenség, hát biz akkor a tata meg a baba (ha ugyan ura még a két lábának) hát csak elszalad valamerre; de a bezárt aprósággal mi történik? — Ha tűzi veszedelem van, biz azok odaégnek; ha azonban csak az árvíz jön, hát akkor jó az Isten, majd csak küld innen-amonnan holmi jószívű uracskákat, akik mulatságot csinálnak maguknak abból, hogy a bennrekedt gyermeköckéket ablakon, padláslyukon

át összeszedegessék; hisz azoknak az uraknak ez olyan jó mulatság, mint a kacsavadászat. — Lám, ezek is hogy megtöltötek már a dereglyéjüket, pedig még csak egyet fordultak.

A dereglyések észrevették a vízár közepett küszködő hintót, azzal egyszerre arra vette a jármű irányát. A fáklya szikrázva lobogott az erős szélben, s tűzvilágot kölcsönzött az ifjú férfi arcának, ki a csónak elején állva, mint egy szellemhős közeledett a fekete víztükör felett.

A torló jég harsogott a közeledő dereglye alatt.

Az ifjú férfi nekifeszíté csáklóját, s odafaroltatta a dereglyét az úri fogat mellé.

Már ekkor *Bethsába* alig bírta magát tartani a lovon.

Az ifjú nem vesztegette a szavakat, hirtelen átkarolta a leány derekát, aki ösztönszerűen ragadta meg mindkét kézzel a karját, s a másik percben a leány a ló hátáról a dereglyébe volt emelve.

Bethsába e pillanatban az ifjú szemei közé nézett: és akkor megtudta, hogy mi gyönyör van abban, amikor egy ember a másíknak a szemeiben elveszti a lelkét. Ő már egyszer találkozott e szemek lángjával; akkor még csak a szárnyait égette el náluk, most azután egészen beléjük hullott.

— Takarja ön ebbe a bundába! — szólt a dereglye közepén álló hölgy a féríhöz, s saját bundáját levette válláról, odaveté a didergő leányra. Aztán odalépett a hintó szélére, s kezét nyujtá a bennülő hölgynek. Eközben hátra hullott fejeről a bashlik, s *Bethsába* ráismert az arcára. „Ez az ördög, ez *Ilmerinen Zeneida!*”

A hercegnő is ráismert.

Vad szenvedéllyel taszítá el a felé nyújtott kezét, s rekedten kiálta:

— El innen! Nem kell az ön segítsége! Inkább a jégárba, mint önhöz: a pokolba!

S azzal kikapta a kocsis kezéből az ostort, s közévágott vele a lovaknak; azok vadul vágtattak előre, neki a jeges árvíznek,

a tajtékozó hullámnak, mely szügeiket verte már. Nem kellett neki ez a segítség.

Bethsába pedig ott maradt.

Reszketett, nemcsak a hidegtől, hanem attól a rémgondolattól, hogy most az ördög keze közé jutott. Már viszi magával, már az övé.

Még a bundáját is ráadta a martalékára, hogy annál biztosabban elvihesse. Milyen jó meleg bunda. Bizonyosan ez is a pokolból jött.

— Ön meg fog fájni — mond a csákyás férfi Zeneidának.

— Evezni fogok, s majd kimelegszem — viszonzá a nő, s azzal kezébe kapva a lapátrudat, elkezdé azt feszíteni, hogy keble csak úgy emelkedék bele. Így tesznek az ördögök, mikor sietnek a martalékukkal. Ezt a sok gyermeket is bizonyosan mind a pokolra viszi most.

A dereglye sebesen sikamlik végig a sötét utcákon.

Majd egy nagy kert elé jut, melynek kőfala gátat vet a hullámnak. *Bethsába* megismeri azt a cifra, aranyozott vaskerítést. Itt lötték le a szarvast, amit ők hajtottak a múlt tavasszal. Az ördög odaviszi őt most magához!

A dereglye kiköt a palota küszöbe előtt, egész odáig tódul az árvíz, a márványlépcsőig. Hanem az a palota jó menedék. Alapja úgy fel van emelve, hogy a pálmakert növényeinek a tövét sohasem érheti el az árvíz. A tornác fényesen ki van világítva, s cselédsereg fényes bérruhában siet lámpásokkal az érkezők elé. Benn nagy sürgés-forgás van. A nagy táncteremben végtül-végig ágyak vannak vetve, s középett asztal terítve, gőzölgő szamovárokkal; egy csoport gyermek már fekszik az ágyakban; néhányat most itatnak meleg levessel, teával. Sok ember van itt, akiknek arcát *Bethsába*, úgy rémlik, mintha látta volna valahol.

Azok úgy kerültek oda, hogy a Mihály arkangyal-napi ünnepi sokadalmat szokás szerint felhasználta a „Zöld könyv” társasága az ország minden részéből összebeszélte gyűlés

megtartására. Ilyenkor a rendőrség figyelme meg van bénítva.

A vezetők alig kezdtek a tanácskozáshoz, amidőn berohant *Puskín* azzal a hírrrel, hogy a Néva kiáradt, s elöntötte a várost.

Erre a hírre mindenki elfeledett politikát, alkotmánytervet, összeesküvést, csak a közös vész állt előttük. — „Siessünk menteni, amit lehet!”

Zeneida parkjában volt egy nagy halastó, amelyen tavasszal egész regattákat szoktak rendezni a vidám vendégek; a csónakok, dereglyék ott voltak télen a félszerben. Azokat hirtelen elővontatták, s azzal felosztva egymás között a feladatokat, mindannyian csákyát, evezőt ragadtak, s indultak szerteszét ár ellenében, segílyt vinni a nyomorultaknak. Nehány csónak már megelözte *Zeneida* járművét. Az volt a jelszó, hogy a veszélyben forgó házakból a gyermekeket kell legegőbb megszabadítani, meg az olyan nőket, akik gyermekeikkel otthon maradtak.

Zeneida egész kastélyát, konyháját, ruhatárát rendelkezésükre bocsátá.

Neki jutott az oroszlánrész; nem is bocsátotta ki a kezéből. Felkapta az ölébe bundástól a királyleányt, úgy vitte fel maga a lépcsőkön, egy virágillatos, langymeleg szobába, mely puha szőrmével volt szőnyegezve. Az nem is tudott volna a maga lábain ide feljönni. Nem volt semmi önkarata; engedett magával mindent tenni — az ördögnek. Az ellen úgy is hiába minden dacolás.

Zeneidának első dolga az volt, hogy letépte *Bethsábáról* a testére fagyott ruhákat mind; ollóval vágta, körömmel hasította; nem hagyott rajta semmit. Hát hisz az ördög így szokott bánni a martalékával.

Hanem egy különös dolog mégis feltűnt *Bethsábanak*. Gyakran szokott ő *Corynthiával* együtt fürödni, s olyankor keresztanyja sohasem mulasztja el, hogy azt ne mondja neki: „ejh, milyen szép vagy!” s eldicséri gyönyörű idomait. — Ez a

másik nem teszi azt. Összehúzott szemöldökkel tekint rá, mintha haragudnék, s aztán fog egy durva gyapotszövetet, s azzal kegyetlenül végigdörzsöli a levetkőztetett leány minden tagját, anélkül, hogy egy szót szólna hozzá, mindaddig, míg a dermenet eloszlik izmaiból, s jótékony melegség váltja fel a reszketést. Akkor aztán bepótlálja őt a kandallónál megmelegített patyolatlepelbe, s lefekteti jó puha ágyba, odahelyezve a fejét a vánkosra, melyen szétbontott haját körül elteríté, hogy könnyebben megszáradjon, s azzal betakargatja paplannal. – Hát hiszen az ördög így szokott bánni eleinte azokkal, akiket elragad!

Akkor aztán finom porcelán csészében hoz neki valami párolgó italt, amiből Bethsába, amint egy kortyot lenyel, az mint az olvatag tűz járja végig az ereit. Ez bizonyosan az ördögök büvitala! S aztán ennek az a tulajdonsága van, hogy ha az ember egy kortyot lenyelt belőle, a másikat utána kívánja, mindaddig, míg csak az utolsó cseppben tart; s mikor az egész megitta, lecsukódnak a szemei, akárhogy iparkodik ébren maradni, nem bír magával, elalszik. Akkor aztán az ördög elviszi őt álmában mindenféle tündéri tájakra, amik eleinte nem nagyobbak, mint egy férfinak a szemszivárványa, hanem aztán egyre tágulnak, míg egész leírhatatlan paradicsomok válnak belőlük, amikben az ember nem járkal, hanem repül. — Egyszer olyant is álmodik, mintha az ördög odajönne hozzá, megtörülgetné homlokát, lebontogatná testéről az átizzadt burkot, s friss inget adna rá. Reggel aztán, mikor fölébredt, látta, hogy az ing csakugyan rajta van. Ha ez sem volt álom, akkor a többi sem volt az.

Felült az ágyában és körültekintett az ördög szobájában. Csakugyan ilyennek kell annak lenni; mert nincs benne semmi szentkép, ellenben kínai és japáni bálványszobrok nagy választékban. Ezek a Belzebub szobrai, meg az Asmódié kétségtelenül.

Amin még jobban elbámult, az, hogy öltönydarabjai mind oda vannak szépen egymásra rakva az ágya mellé egy alacsony karszékre. Hogy lehet az? Hisz azokat tegnap az ördög diribről

darabra tépte, szaggatta, vagdalta; s most itt vannak épen, szárazon. Hejh, az ördögnek sok szolgálattelvő szellem áll rendelkezésére. Ehhez értenek azok. Megkísérté felvenni ez öltönyöket, hátha nem égetik meg? Nem mulasztá el, valahányszor egy kapcsot összeakasztott, rámondani „Christ' eleyson, Kyrie eleyson”, hogy megrontsa a gonosz varázst.

Aztán, mikor fel volt öltözve, elkezdte fürkészni, hogy mi lehet ezen a szobán túl az ördög kastélyában?

Végigjárt két-három szobát, azok mind nem olyanok voltak, aminőket ő keresztanyjánál szokott látni, aki pedig gazdag hercegasszony. Egy szoba éppen tele volt eleven madarakkal meg kitömött állatokkal.

Egyszer aztán valami hangokat hallott meg, amik hasonlósak a gyermeknyafogáshon. Aha, itt kínozza az ördög az elrabolt kisgyermeket.

Odavitte a kíváncsiság. Egy szőnyegajtó mögül jöttek a hangok, ami félig nyitva volt. Bekandikált rajta. És ott látott egy csoport apró porontyot, akiket Zeneida mosdatott, fésült, öltöztetett. A mosdatottak, nyafogtak, akik pedig már fel voltak öltöztetve, azok örültek az új ruhájuknak. Különös foglalatosság egy ördögtől!

Az volt *Zeneida* fürdőszobája.

Bethsába bátorságot vett magának belépni. A kíváncsiság vakmerő.

— Ah, ön már fel is öltözött, kis hercegnő? — szólta Zeneida, amidőn őt meglátta.

— Mit csinál ön a kisgyerekekkel? — kérde *Bethsába* kíváncsian.

— Látja ön: fürösztöm és öltöztetem őket. Az anyjaik ki tudja merre vannak? Az áradás még egyre nő; az egész város víz alatt van. Amíg az el nem múlik addig ezeket ápolni kell. — No, aki hamar felöltözik — szólta azután a gyerekekhez *Zeneida* —, az majd mehet az étterembe, s kap a mamzeltől jó levest reggelire.

Bethsábának valami jutott eszébe. Ki akarta próbálni az ördögöt.

— De hát ezeket a gyerekeket nem imádkoztatja meg valaki, mielőtt reggelit kapnának?

— Nem ám, kedvesem; mert ezek sokkal inkább éhesek, mint áhítatosak.

— De imádkozni mégiscsak jó — mondá a királyleány.

— Mire jó?

— Hát most éppen arra, hogy múltjék el ez a nagy szerencsétlenség a városról.

— Kedves kis hercegasszonykám — szólt *Zeneida*. — Azt a szelet, ami a Névát ide felhajtja, úgy hívják, hogy „*Auster*”. És ha az egész földet lakó ezerkétszázmillió ember mind elkezdene a szájával fújni, még az sem volna elég arra, hogy visszafújja az Austert, ha az megindul.

Ez már csak igazi ördöghöz illő észrevétel! Az imádkozást nem tartani egyébként, mint a szájból kijövő fúvásnak!

Bethsába a vakmerőség legszélsőbb eszközéhez folyamodott. Megkísérlé az „*Isten*” nevét kimondani az ördög előtt. Hátha erre rögtön kén- és szurokfüst közé feloszolva, elveti csábító külsejét, s átváltozik szarvas, kecskelábas ősalakjává?

— Hát ön nem hiszi, hogy e szörnyű csapást *Isten* mérte rá az emberekre?

— Nem, kedveském! — monda *Zeneida*, éppen egy kis pityergő leánykának a fejére kötve fel a meleg főkötőcskét. — Mert ha *Isten* küldené az elemi csapást büntetésül az emberekre, hát akkor gondoskodnék róla, hogy az árvíz ne menjen be a jó emberek házaiba, hanem csak a rosszakéba.

(Bizony csak ördög vagy te! Különbén nem mondanál ki ily rettenetes szavakat.)

Bethsába még tovább vitte a bátorságot. Rá akarta szedni az ördögöt.

— Ejh, önnek sok dolga lehet most; nem könnyíthetném meg a fáradságát? Ha nekem megengedné, én is meg tudnám

e kisgyerekeket mosdatni, fésülni; én nagyon szeretem azt; az nagyon mulatságos lehet.

— Igazán! — szólt *Zeneida* derülten. — Dehogynem! Így önnek is adok valami foglalatosságot. Nekem úgyis gondoskodnom kell, hogy ennyi embernek legyen mit enni. Hát vegye magára a gondját az apróságoknak!

Azzal odaültette *Bethsábát* a maga helyére, s a sok piszkos gyerekre ráparancsolva, hogy szót fogadjanak, mégegyszer szívesen mosolygott a királyleányra, s aztán otthagya őt a fürdőszobában.

Bethsábának első gondolja volt valamennyi gyermeket rögtön letérdepeltetni, s aztán közéjük térdelve, elmondani velük a Miatyánkot. „De szabadíts meg a gonosztul: Amen!”

No most ezzel az ördög ugyan fel lett tromfolva.

Akkor aztán hozzáfogott a kis árvák mosdatásához, fésülgetéséhez.

A ZÖLD SZEMŰ EMBER MESÉJE

Hanem az apró porontyok nem viselték ám magukat olyan csendesen az ő keze alatt, mint mikor az a másik nő bánt velük. Annak egy ránézése elég volt a nyafogást, szepegést egyszerre elnémítani; ez a másik pedig csak olyan gyermek volt előttük, mint maguk; egy cseppet sem féltek tőle; egyik rákezdte, s arra aztán valamennyi folytatta, hogy „hol a baba, hol a tata?” S aztán, hogyha összemázolják a könnyeikkel a képeiket, akár újra mosdassa őket az ember.

Hát bizony a tatát, babát ő sem tudta nekik előteremteni; hanem ekkor eszébe jutott, hogy mit szoktak ővele csinálni a dajkáló asszonyok, mikor kisgyerek volt, aztán sírt az anyja után. Mesélni szoktak neki.

— No ne sírjatok, viseljétek magatokat szépen, majd mindjárt mondok nektek egy szép mesét a „zöld szemű emberről”. Az ám a szép mese, hallgassatok csak rá.

A Sisera hadja erre az ígéretre rögtön elcsendesült; odatelepedtek Bethsába körül, odatették az állaikat a térdeire, bekapaszkodtak a szoknyájába, úgy hallgatták.

— Hát hol, volt, hol nem volt, volt egyszer egy kis királyfi; akkora, mint te bozontos fejű itt a lábamnál. Annak volt egy jó apja, meg egy még jobb anyja, akik őtet nagyon szerették. Egy napon aztán a király is meg a királyné is egyszerre elutazott. Nagy, hosszú, cifra ércládákba feküdtek le, amiknek a tetejeit rájuk csukták. Azután feltették őket nagy-nagy aranyos-

ezüstös szekerekre, amikbe hat-hat ló volt fogva, s aztán sok ember meg katona, meg ágyú kíséretében elvitték őket, nagy muzsikaszó mellett. — A kis királyfi, mikor egyedül maradt a kastélyában, azt kérdezé a nagyvezértől:

— Hová utazott az én apám meg az én anyám?

A nagyvezér azt mondta neki:

— Jaj, kis királyfi, azok elmentek messze-messze; egy másik világba.

— Hát minek mentek abba a másik világba? — kérdezte a királyfi.

— Azért, mert az sokkal jobb világ, mint ez az innenső, amiben mi lakunk — felelt neki rá a nagyvezér.

Azt mondta erre a királyfi:

— De hát akkor engemet is miért nem vittek el magukkal abba a másik világba, ha az a jobbik?

— Jaj, kis királyfi — mondá a nagyvezér —, teneked még előbb sokat kell fáradni, küzdeni, szenvedni ezen a világon, amíg megérdemled, hogy abba a másik világba eljuthass, ahova az apád meg az anyád elutaztak.

Hát sehogy sem tetszett ez a biztatás a kis királyfinak, hogy ő még fáradjon, küzdjön és szenvedjen is sokat, s azt mondta magában: „no megállj, majd utána megyek én az apámnak, anyámnak abba a másik, jobbik világba, s itthagynom nektek ezt az innensőt; kínlódjatok benne, ha nektek úgy tetszik.”

S azzal azt tette, hogy fogta a kis puskáját, s kiment az erdőre, mintha madarakat akarna lődözni. Ott azután addig ment a sűrű rengetegben, míg egyszer utolérte a záporoső. Aztán, hogy meg ne ázzék, keresett egy odvas fát, hogy majd abba meghúzza magát. Hát — jól van — amint az odúba bebújt, akkor látta, hogy ott már van egy ember elrejtve. — (No te borzas, mit csináltál volna, ha te jártál volna így?)

— Nagyot sikoltottam volna.

— Bezzeg a kis királyfi nem azt tette ám, hanem megszólította bátran az idegen embert: „Hallod-e ember, ez az erdő

az én erdőm, ez a fa az én fám, én nem engedtem meg neked, hogy benne lakjál. Hanem ha megmondod nekem, hogy merre van az a jobbik világ, ahová apám, anyám elutazott, akkor neked adom a fát is, az erdőt is; nem bánom: lakjál benne.”

Azt felelte neki erre az idegen ember az odvas fában:

— Nem úgy van az, kis királyfi: hamarább itt laktam én, mint ez az erdő felnőtt, s innen engem senki ki nem űzhet. Azt meg, hogy merre van az a jobbik világ, csak akkor mondhatom meg, ha én is megszeretlek téged, s te is megszeretsz engem. Én már megszerettelek ám.

— No én ugyan nem szerettelek meg! — monda a kis királyfi.

— De hát miért nem? — kérdé az erdei ember.

— Azért, mert *zöld a szemed*.

Az idegen embernek csak úgy világlottak a szemei, mint két szentjánosbogár.

— No hát ereddj, Isten hírével — mondá neki az ismeretlen; amiből a királyfi megtudhatta, hogy ez nem valami gonosz szellem, mert különben nem tudná az Isten nevét kimondani.

— El is megyek! — szolt a kis királyfi — megtalálom én az utat a jobb világba nálad nélkül is. Hallottam én már elégszer, hogy merre van annak az útja!

Hallotta sokszor a kis herceg, úgy fülhegygel, mikor azt beszéltek, hogy ott a sziklák között lakik egy kegyetlen nagy vérszopó vadállat, egy tigris, amely sok vadászt, kecskepásztort elvitt már a másvilágra. No az majd őtet is elviszi.

Ment csak ment, amíg csak el nem ért a sziklák lábához, ahol a vadállat barlangja volt, amire rátalálhatott arról a sok elszórt csotról, amikkel annak a bejárata be volt terítve. A tigris akkor is otthon volt, a barlangban hallatszott a morgása. (No te borzas, oda mertél volna-e menni a barlangba?)

— Nem én, ha a labdám beesett volna sem.

— No látod, a kis királyfi nem volt ám olyan gyáva, bátran bekiáltott a barlangba: „Hej te, tigris, gyere elő! Itt vagyok én: a királyfi! Jer, vígy el engem is a jobbik világba, gyorsan!”

A szörnyeteg előmászott az odúból, körülnyalta a véres száját, hosszú farkával megcsapkodta az oldalait, s aztán lesunyta a fejét, hogy egy ugrással elkapja a kis királyfit. (No ne sírj, na, te kis pisze: hiszen nem kapja el!)

Mert abban a percben egy sziklahasadékból előrohant egy óriáskígyó, az a tigrisre vetette magát, átszorította rettenetes gyűrűjével a szörnyeteg derckát, torkát; beleharapott a nyakába. A tigris ugrált, ordított, fetrengett; a két szörnyeteg elkezdett egymással élethalálharcot küzdeni, s utoljára lehengeredtek egymásba tekergőzve a mély szakadékba, a sűrű bozót közé, ahonnan csak a nagy csörtetés és ordítás hangzott aztán elő. Azok bizonyosan megették egymást.

A kis hercegnek vissza kellett térni a palotájába.

Az útban találkozott egy vadással, akinek tegez és puzdra volt a vállán.

Ejnye de furcsa vadász ez, aki még most is nyíllal, kéz-íjjal vadászik! — mondá magában, s jól a szemébe nézett.

Az volt a *zöld szemű ember*.

— No ugye, hogy nem találod meg az utat a jobbik világba, hacsak engem meg nem szeretsz! — mondá neki a zöld szemű, s azzal egyszerre eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.

— Megálljatok csak — mondta magában a kis királyfi. — Tudom én még annak másik módját is, hogy hogyan lehet eljutni a másik világba! Sokszor hallottam, hogy van egy nagy tenger: sok ember, aki arra rászállt hajóval, nagy szépen megtalálta az utat a jobb világba. Hátha én is megtalálom.

Azzal mindjárt kiadta a nagyvezérnek a rendeletet, hogy készíttessen fel egy nagy hajót a Fekete-tengeren, azon ők el fognak utazni a tűzimidók országába, ahova a herceg anyja való volt; odamenet nem történt velük semmi veszedelem, hanem mikor visszafelé jöttek volna, útközben megkapta őket egy szörnyűséges nagy zivatar. Villámlott, mennydörgött, az egész ég beborult, s mikor a villám végighasította az eget, meg lehetett látni benne a fényes angyali sereget, s mikor a szél

kettészelte a tengert, meg lehetett látni a tengerfenéken a vízi-ründéreket. „No most mindjárt, no most mindjárt! — monda magában a kis királyfi. — Akár ott fenn, akár ott lenn; de most mindjárt megtalálom én az utat abba a jobbik világba.”

A nagy hullám már a kormányt is összetörte, a kormányost is leseperte a hajóról, s vitte azt sebesen neki egy nagy sötét sziklapartnak, ahol annak bizonyosan össze kellett törnie.

Ekkor azt veszi észre a királyfi, hogy valaki elfoglalta a kormánypadot. Egy idegen ember, aki egy régi formájú timonnal kezdi kormányozni a hajót.

— Ejnye, de furcsa kormányos ez — mondá magában a kis királyfi —, aki ily ócska timonnal akarja kormányozni ezt a gályát!

Hanem arra egyszerre lecsendesedett a vihar: az ég is, a tenger is becsukódott, a hajó kikerülte a fenyegető, nagy sziklát, s szerencsésen bevitorlázott az otthoni kikötőbe.

A kis királyfi szétnézett a furcsa kormányos után, akiről senki sem tudta, hogy honnan került ide. Hanem az nagyot nevette.

— No ugye, hogy nem találod meg az utat a másik világba, amíg engem meg nem szeretsz!

A kis királyfi a szemébe nézett, akkor vette csak észre, hogy ez volt a *zöld szemű* ember. De már akkor, köd előttem, köd utánam, sehol sem volt. Eltűnt egyszerre, mintha a víz nyelte volna el.

De már akkor igazán megharagudott a kis királyfi.

Hát már az én számomra semmi útja sincs nyitva a másik világnak! Azért is csak megkeresem! — Hallotta ő, hogy sok derék vitéz megtalálta már azt a világot, ki elment a csatába, s kiadta a nagyvezérének a rendeletet, hogy mindjárt izenjen háborút a tatár királynak!

Nos hát a nagyvezér — élni-halni — összeszedte a seregeit, s betört vele a tatár király országába.

Jaj, de az igen hatalmas király volt, csak hagyta mind beljebb

jönni az országába a kis királyfi seregeit, akkor aztán egyszerre körülfogta azokat minden oldalról.

No megijedt erre a nagyvezér: „Odavagyunk, királyfi, se életünk, se halálunk. A tatár egy lábíg levág bennünket, vagy rabságra fűz; annyi a serege, mint a sáska.”

A kis királyfi nemhogy szomorkodott volna, de még inkább örült rajta.

— No hát csak mentül előbb hozzá kell kezdeni a csatához, hogy essünk át rajta.

De a nagyvezér úgy meg volt ijedve, hogy közkatonaruhába elbújt, s nem állt a sereg élére; a katonák még jobban megijedtek, s arról beszéltek, hogy mind megadják magukat. Ekkor megjelent a sereg előtt lóháton egy idegen lovag, olyan öltözetben, amilyent nem látott soha senki. A kardjának az alakja olyan volt mint a láng vagy a kígyó, s az a vitéz felbátorította a többi vitézeket, s nekivitte a tatároknak. — Hát alighogy megfújták a trombitákat, jön ám a tatár király a maga táborával, gyalog, mezítláb, zsákruhába öltözve, kard nélkül, ajándékkal tele a marka: s elkezd szépen könyörögni, hogy kösse-nek vele békességet; ő nem hadakozhat; mert az éjjel minden katonája megbetegedett: csak úgy hevernek a földön, kezüket, lábukat rázva.

A kis királyfi megint megismerte a *zöld szemű embert*. Az volt az ismeretlen hadvezér.

Ekkor aztán elbúsulta magát nagyon. Látta, hogy a *zöld szemű ember* nélkül soha meg nem leli az utat abba a másik világba, ahol apját, anyját feltalálja; hát csak rászánta magát, hogy felkeresi hát a *zöld szemű embert* a maga odújában, s megmondja neki, hogy no hát inkább szeretni fogja.

El is ment: meg is találta, kihítta az odvas fából. *A zöld szemű embernek* taplóból volt az öltözete, gombából a kalapja, s hosszú, zöld penész volt a prém rajta, a képe sárga volt, mint a viasz, s a szája kék, mint a szeder.

— No kedveském, hát szeretsz-e már? — kérdezé a királyfitól.

— Szeretlek, csak mutasd meg az utat a jobbik világba.
— Megmutatom, ha megeszel egy szem szilvát ebből az én kosaramból, s megcsókolod az ajkamat egyszer.

Egy kosár volt a kezében szederindából fonva, és azon hosszúkás szilvák, éppen olyan viaszszínűek, mint az ő arca. A kis királyfi kivett belőlük egyet, kettétörte és megette. No meg egy csókot! Azt is megette. — Jaj be hideg volt az a te ajkad! — mondá, összerázkódva tőle.

S attól az egy szilvától meg egy csóktól aztán megtalálta a kis királyfi, amit olyan nagyon keresett, az utat a jobbik világba, ahol atyja, anyja vártak reá. Most is ott van, onnan köszöntet benneteket.

A mesélés alatt egy kis szőszke leánynak a haját fonta be a királyleány, aki szemét-száját felnyitva, nyelte a mesét, s mikor vége volt, azt kérdezé: „De hát mi van abban a másik világban?”

— Hát kicsikém, ott igen jó élet van; mindig süt a nap, örökké tavasz van, senkit nem bántanak, semmi dolog nincsen, mindennap Mihály őrangyal ünnepe van, minden lélek örül és szereti egymást, ember soha meg nem szomjazik, s angyalokkal játszik.

— De lelkecském — petyegé a kis szőszke —, ha abban a jobbik világban se nem csznek, se nem isznak, akkor oda tata, baba nem megy.

Bethsába felkacagott, s összecsókolta a kis porontyot.

Amire a másik szobából hangos tapsok csattantak fel.

A mesemondót kilesték.

A szőnyegajtó kinyíltával három ismerős arcot látott maga előtt *Bethsába*. Az egyik volt *Zeneida*, a másik *Puskin*, a tegnapi megszabadító, a harmadik *Jakuskin*, aki ugyanakkor kormányozta a dereglyét. A két férfi ma is fülig sáros volt. Látszott, hogy dologból jönnek. — Óh, milyen szép ilyenkor a férfi.

— Kilestük a mesemondót! — szólt *Zeneida*. — Ön elragadta vele a hallgatóságot.

— Nevezetes az — szólt *Jakuskin* —, hogy ezt a mesét én is hallottam már, mikor a Kaukázusban jártam. A zöld szemű ember allegóriai jelképe a kaukázusi láznak. A mesének az értelme az, hogy aki a kaukázusi láz incubatióját megkapta, azt semmi más halál nem érheti, azt fegyver nem fogja, vad meg nem tépi, tenger el nem nyeli, a zöld szemű rém nem engedi másnak a választottját.

Bethsába ismét maga előtt látta *Puskint*. Azt a két szemet, amiben elveszni olyan édes halál! Sietett a kezét nyújtani neki.

— Még én meg sem köszöntem önnek, hogy megszabadított. Ugyan jókor hozta az Isten. Már nem álltam volna ki sokáig, hogy a lovon üljek.

— De hogy engedhette önnek azt a hercegnő? — mondta *Puskin* szemrehányólag.

— Én kértem rá. Sajnáltam, hogy olyan nagyon félt. Ő sírt is, s azt nem tudom nézni. Nem tudja ön: szerencsésen hazaért-e?

— Nincs semmi baja. Utánajártam. Bizony higgye el, hercegő. csak azért eveztem oda a kapujához, mert tudtam, hogy önnek az első kérdése az lesz, hogy nincs-e baja a keresztanyjának? Semmi baja. Még az éjjel elvitette magát dereglyén Peterhofba, ahol biztonságban lesz. Itt kellett neki a palota előtt végigeveznie. Bizonyosan azért nem küldött fel önért, mert tudta, hogy ön itt nagyon jó helyen van.

És *Bethsába* nem vette azt a szót gúnynak; mert ő csakugyan nagyon jó helynek találta azt, ahol *Puskin* szemeibe lehet nézni.

— Mármost én nem tudok önnek semmit se adni azért, hogy engem megszabadított; mert én olyan szegény vagyok.

— Éppen, mint én — mondá *Puskin*.

Zeneida odasúgott *Puskin* fülébe.

— Ha ezt a két szegénységet összetennék, milyen nagy gazdagság lenne belőle.

Puskin visszasúgá:

— Azt mondanám, hogy „köszönöm”, ha nem te kínálnád azt!

Bethsába azonban ismét visszaült a mosdató márványmedenchéhez.

— No mármost, kérem önöket, engedjék továbbfolytatnom a kötelességemet, mert még nem vagyok valamenynyivel készen. Megengedjenek, ha annak elsőbbséget adok.

— Áldottak legyenek a kezek, amik abban fáradnak! — mondá *Puskin*, s szavának minden hangja olyan volt *Bethsába* előtt, mint az üdvösség.

(No, mármost én tudom, hogy őtet szeretem — mondá magában. — Én már készen vagyok vele. De hát vajon ő szeret-e engem?)

— Mi most búcsút veszünk önöktől — mondá *Puskin* —, csak a Ghedimin-palotából hozott izenetet átadni jöttünk fel. Megyünk vissza. Az ár egyre nő. Egész Szentpétervár víz alatt áll már. Sok dolog vár ránk. De még a nap folytán többször

meglátogatjuk önöket. Önnek, kedves hercegnő, én még sok ajándékot fogok hozni.

(*Ajándékot! Ott van ni! Mondta a keresztanyja, hogy a szerelem azon kezdi nyilvánulását az orosz ifjagnál, hogy a férfi ajándékot hoz választottjának. Hát mégis!*)

— Ajándékot? — szólt gyermektegg örömmel, s az ártatlanság hajnalpirulásával arcán. — Miféle ajándékot?

— Hozok önnek még egy csoport piszkos, rongyos gyereket mosdatni, felöltöztetni.

A leány örömtelten kacagott fel, s tapsolni kezdett.

— Azt! Azt! Ilyen ajándékot! Csak hozzon ön nekem mentül több rongyos, piszkos gyereket! Kérem! Nagyon kérem. Azt szeretem majd nagyon.

A két, matróznak öltözött férfi sietett ki sáros csizmáival a szőnyeges budoárból.

— Te! — szólt *Puskinhoz Zeneida*, kikísérve őket a szomszéd terembe. — Ezt a leányt az Isten is neked teremtette.

— Hát te mióta hiszsz Istent?

— Eredj! Bolond vagy! Hát Ghediminről mit tudsz?

Puskin vállat von.

— Otthon van. Nincs semmi baja. Láttam az erkélye ablakán keresztül, de nem nyitotta ki, hát nem beszélhettünk egymással. Tudod: ő jó, becsületes ember, még bátor is, ha benne van. Hanem magától nem szánja el magát, hogy belemenjen. Ő téged bizonyosan nagyon szeret és félt is, de tudja jól, hogy a palotád az árvíz felett fekszik, s vannak jó barátaid, akikkel parancsolhatsz. Ő vendégszerető, bőkezű, s majd utólagosan százezreket fog aláírni az ínségesek számára, de hogy a házába bevigye őket, a termeit összesároztassa velük, s egy csésze meleg levest adjon nekik, ahhoz — egy feleség kellene a háta mögé, aki rábiztassa. Olyan pedig nincs. Ő emberszerető is: de a lábát nem akarja feláztatni, mert okvetlenül csúzt kap utána! Ő egy nagy „eszme” S ő azt tudja.

— Te rágalmazó vagy! Bizonyos vagyok felőle, hogy beteg.

— Remélhető, hogy nem halálosan, mert akkor a hercegnő csak nem hagyta volna itt a víz közepett, s nem ment volna egyedül Peterhofba.

— Ne fuss még! Hát a cárról mit tudsz?

— Ő folyvást jár dereglyével. Jer ide, *Jakuskin!* Te találkoz-tál a cárral. Mondd el a dolgot.

— Eh! — szólt kedvetlen, artikulálatlan hangon *Jakuskin*.

— De csak mondd el. *Zeneida* szereti az ilyent hallani.

— Hát hiszen nincs titkom előtte. Ő ismer engem kívül-belől. Tudja, hogy én a tett embere vagyok. Az éjjel kétszer találkoztam a csónakomon a cár dereglyéjével. Ott haladt el mellettem egy kar távolságnyira. A testőreitől emelt lampionok egészen megvilágították az alakját. Ő maga húzgálta ki a vízből az ablakon keresztül a jajveszékelt embereket. — A legbiztosabb céltábla egy jól irányzott pisztolycsőnek. — Ott volt a zsebemben az enyim megtöltve. Én kivettem azt a zsebemből, s nehogy kisértetbe jöjjenek, belemártottam a vízbe, hogy el ne sülhessen.

— Látod, *Jakuskin!* — mondá *Zeneida*.

— Ne következtess belőle semmit. Abból, hogy nem akartam őt megölni, abban a helyzetben, amidőn népe nyomorultjaival jót tesz, nem következik az, hogy szándékomról lemond-tam. Egy ilyen pillanatban véghezvitt tett fellázítaná az embe-riséget. Nem. Semmi érzelés; — kiszámított önzés volt az indok. Még többet is meggyónok, amit még Puskinnak sem mondtam el. Másodszor — és nem éppen véletlenül — a „*Medvesonkánd!*” találkoztam a cár dereglyéjével. A „*Medvesonka*” abban a városnegyedben fekszik, ami az Aniskoff hídon túl a *Jelagnája* utcával kezdődik, s aminek létezéséről a szentpéter-vári előkelő világnak még csak sejtelve sincsen, pedig a szép, elegáns Nyefszki prospekt ebben a rondaság és nyomorúság tömkelegében vész el; hanem odáig a nagyságos urak fogatai nem szoktak elhatolni. Ott párosul Ázsia szemete Európa söp-

redékével. S mikor nagy katasztrófa jön, akkor az áradatban a szemét úszik legfeljül. Tisztelt barátainkat nagyon mal à propos lepte meg ez az improvizációja a Névának: ők más előadásra voltak készülve. A lucskok kiönté őket a barlangjukból, s felszorítá a padlásra. Kiabálni pedig fölségesen tudnak. A cár azt látta, hogy ott sok ember forog veszedelemben, s odaveztetett a dereglyéjével. — Én követtem csónakomon, s aztán elnéztem, hogy szedi le a padlásról egyenkint azokat az urakat, akik egészen másforma találkozásra voltak készen, s abban a pillanatban nagyon alázatosan viselték magukat. Az öklömet kellett haragnom, hogy el ne kacagjam magamat. A „*Medvesonka*” társágát a cár maga szedi fel a roskadozó barakkból, s haza fogja vinni a téli palotába, s Marat úr is fog tőle kapni egy csésze „kvasz” levest, s azt fogja rá mondani fogvacogva: „köszönöm!” De tökéletes kacajdüh fogott el, mikor a spelunkából végre előkerült Dobujoff barátunk, Bonaparte Napóleonnak álcázva. A cár felkiáltott: „Diantre! Est-ce que vous êtes retourné de Saint Helène?” Mire Napoleon megvallotta — hogy nem tud franciául. Most azonban majd bekövetkezett a katasztrófa. Nem emberi kéztől, egy oktalan darab fától. A „*Medvesonka*” előtt volt felállítva egy magas fenyőszál, annak a tetejében volt egy szurokkoszorú. Annak egy lecsüggő salétromos kötél segélyével meg kellett volna gyújtatni: alkalmasint valami jeladás végett. Az áradás jégtáblái kimozgatták azt az árbócot a helyéből, s az egyszerre csak elkezdett dülésnek indulni, de egyenesen úgy irányozva, hogy ha végigzuhan az utcán, okvetlenül összezúzza a cárt és kísérait; szerencsére volt ott egy ember, aki azt a fenyegető veszélyt jókor észrevette, s megragadva a lelógó kötelet, hirtelen nagyot rántott az árbócon, s arra az félrelődülve, a dereglye mellé csapott le.

— Az a valaki pedig te voltál! — szolt *Zeneida*.

— Hagyjuk abba! Nemes ember nem tud *komisz* orgyilkos lenni: azt már látom. Az válogat a helyzetekben. Majd jobb alkalommal!

— Mondj még egyet! — szólt *Zeneida*. — Járt-e a cár a Petrovszki-kert táján is?

— Nem járt.

— Jól van. Nem tartalak vissza tovább.

A két férfi sietett le csónakjaikhoz. *Zeneida* pedig visszament *Bethsábához*. A királyleány mind felöltöztette már a muzsikgyerekeket, azok készen voltak.

— No gyerekek — mondá nekik *Zeneida* —, most szépen párosával fogjátok egymás kezeit, aztán induljatok szép sorban a télikertbe. Ott aztán, ha reggeliztetek, majd játszani is lehet.

Télikert! Pálmaliget! A szegény muzsikgyerekeknek.

Azután *Bethsábához* szólt:

— Ön pedig, kedves kis hercegnő, most maga marad a fürdő szobában. Bocsásson magának forró vizet a márványmedencébe, s maga is végezze el a fürdését, amire szüksége lesz a tegnapi áthülés után. Egy óráig nem jövök vissza. Ha szüksége lesz valamire: ott a csengettyű, adjon jelt a cselédnek.

Bethsábának csakúgy zibongott egész szívéen keresztül érzés és gondolat. Új és szokatlan minden.

A fürdő után valami kéjelmes bágyadság lepte el idegeit, ilyenkor a képzelem legelevenebb, az ösztönök életre ingerelvék.

Az a legnagyobb baja, hogy nincs kinek elmondja, amit kigondolt, ami érzelmeiben feltámad. Pedig milyen jól esnék azt elmondani valakinek.

Ha például itt volna *Zsófia*.

Hiszen ha az itt volna, akkor mindjárt nem lenne semmi félelme.

Két ifjú leány együtt maga a bátorság jelképe.

És ekkor eszébe jutott, hogy ugyan mit is csinálhat ilyenkor *Zsófia* ebben a nagy veszedelemben? Magára hagyatva, az árvíz közepett, gondol-e a világon valaki arra, hogy őt megmentse? Nem esik-e kétségbe, ha azt a folytonos félrevert

harangkongást, ezt a megújuló ágyúzást hallja, s aztán mikor kitekint az ablakából, meglátja a jeges árvizet maga előtt.

Összeborzadt. Látta képzelteiben a kétségbeesett leányt térdelpelni a nagy szentkép előtt, és felemelt kezekkel könyörögni a szabadulásért. Vajon használni fog az ő imádsága? Vagy az is csak egy gyöngé fuvallat az Auster ellen?

Összetette a kezait, hogy segítsen neki; talán ha ketten egyszerre teszik, nagyobb ereje lesz. Nagy hiánya volt, hogy ezekben a szobákban sehol sincs egy szentkép; be kell hunynia a szemeit, nehogy valamelyik Buddhabálvány azt gondolja, hogy őhöz szólt a könyörgés.

A visszatérő *Zeneida* czen kapta rajt.

— Már megint imádkozik, hercegasszony? Tenni kell most!

— De hát mit tehetek én?

— Legelőször is igya meg ezt a borlevest, amit önnek hoztam. Nem ok nélkül szeretném önt egész erőre kaptatni, mert szükségem van az ön segélyére.

— Az én segélyemre?

— No csak üljön le ide az asztalához, és költse el a reggelijét, majd én azalatt elmondom, hogy mi tervem van?

Bethsába reszketett. Eszébe jutott a mesebeli sárkány, aki az elfogdosott gyermekeket elébb mandulával és mazsolaszőlővel hizlalta, s csak azután öldöste le. Alig akart a torkán lemenni az a borleves.

— Ön jól fogja ismerni azt az egyemeletes házat a mérnökségi palota melletti kertben, ahol egy magányos leányka lakik egy öreg nőcseléddel.

Most már nagyon odafigyelt.

— Az a hely, a hivatalos helyszínelés adatai szerint, éppen négy arsinnal mélyebben fekszik, mint ez a lak. Következésképp, ha ennek lépcsőit mossa az áradat, akkor már annak a földszintjét egészen megtöltötte, s az elsőemeleti ablakokig érhet, s ha még egy arsint nő — pedig nőni fog — az árvíz, akkor az be fog törni az elsőemeleti ablakokon. Ez az áradat

eltarthat, — el is fog tartani — még két-három napig is. Azalatt az a szegény gyöngye leány ott kétségbeesik. Az az egy ember, aki neki pártfogója, nem fog odamehetni hozzá, hogy megszabadítsa. Mászt pedig hiába küld oda maga helyett, mert a leány makacs. Idegen emberre rá nem bízta magát. Gyana-kodó: azt hiszi, hogy el akarják tenni láb alól, mint Tarrakano-noff hercegnőt. Semmi más mód nincsen őt kihozni e veszélyeztetett házból, mint ha ön is odajön hozzá, hercegnő, önt ismeri, szereti. Önnek a hívására kiszáll az erkélyéről a csónakba, s akkor azután idehozzuk őt e házba; önök ketten elfoglalják ezt a hálószobát, amíg a vész tart: ön sem lesz egyedül ez ijedelmes idők alatt, ő is jól fogja magát ön mellett érezni, s mikor aztán elmúlt a vész, megint visszavisszük őt a lakába. Senki sem fogja rajtunk kívül tudni, hogy itt volt.

De az egész beszéd alatt éppen nem gondolt *Bethsába* arra, hogy reggelizzék. A szemei egyre felnyíltak, az orcái gömbölyödni, pirosodni kezdtek, az ajkai mosolyra feslettek, s mikor *Zeneida* elmondá a tervet, odaugrott hozzá, megfogta kezeivel *Zeneida* vállait, s annak a szemeibe nézve, az öröm nevető hangján mondá:

— De hiszen ön nem az ördög!

Zeneida elnevette magát.

— Ki mondta önnek, hogy én ördög vagyok?

— Hát keresztanyám. De hát ez hazugság!

— Óh, ez csak beszédmód. Ha az ember valakire haragszik, arra könnyen rámondja, hogy „ördög”

— A lelőtt szarvas miatt, ugye?

— Igen. Amiatt.

— De azért mégsem kellett volna engem azzal rémíteni, hogy ilyen az ördög.

— Ön bohó, ördög nincs a világon. Csak az emberek szeretik ráfogni, ami rosszat maguk tesznek, egy eszményi lényre, akinek semmi érdeke nincs az ő bűneikben.

— De ön mégis valami tündérrő. Mert ön a lelkemben

tudott olvasni. Ön kitalálta azt a kívánságomat, amin most legjobban töprengtem. Hiszen éppen azért imádkoztam most, hogy bárcsak megmentené az Isten az én szegény kis Zsófiámat, bárcsak ide jöhetne ő énmellém. S erre ön csak betoppan, mint az evangéliumi hírnök és hozza a választ az imádságra, „hogy gyere érte magad, s hozd ide mindjárt” No hát meri ön tagadni még, hogy jó az imádság?

— Annak, aki hisz, jó — szólta *Zeneida*, megcsókolva a leányka homlokát, mire aztán az egész szerelmesen ölelte át a hölgyet mindkét karjával s azt mondá neki:

— Tegezzük egymást.

S aztán megcsókolták egymást.

Akkor aztán dévaj örömmel futott *Bethsába* a reggeliző asztalkához, s egy nagy hajtással megitta egyszerre az egész párolgó borlevest. Valami maradt a fenekén még a pohárnak. — Ezt neked kell meginnod; neked hagytam: *Zeneidának*.

Azzal lett szentesítve a kehelyszövetség.

— Én készen vagyok, mindjárt mehetünk — szólta a királyleány.

— Várj csak egy kicsit. Hadd menjenek elébb el az urak a háztól. Mi a kertajtón át fogunk kicsónakázni, s nem viszünk magunkkal mást, mint egy kormányost meg egy csákyavivőt.

— Ugye, mi magunk fogunk evezni? Óh, nagyon erős vagyok, tudok hozzá.

— Nem lesz rá szükség. A jégzajlás miatt csak csákyával lehet haladni, kivált ár ellenében.

— De megállj csak, Zénikém (s ugye, te is úgy fogsz engem hívni, hogy: „Betszi!”) Neked mégis valami varázslófélénck kell lenned, valami tündérnek. Nekem azt meg kell mondanod. A jó tündértől már nem félek. Óh, az én hazámban nagyon sok van. Tamára volt a királynéjuk. Különben, ha az nem volna, hogyan tudhatnád előre, hogy ez az árvíz még két-három napig el fog tartani?

— Az nem varázslat, Betszikém, a légsúlymérő (nézd ott áll a falon) megmondja, hogy tartós vihar lesz. Aztán a város krónikáiból is mind azt olvassuk, hogy mikor a Néva kiönt délnyugati széllel, akkor az a vész mindig több napig eltart.

— No ez nagyon egyszerű! Hát nem jövendőmondás? De még egy másikat is mondtál. Hogy az az úr, aki *Zsófia* egyedüli pártfogója, nem fog odamehetni hozzá. Hát ezt melyik légsúlymérő mondta meg itten?

— Hm. (*Zeneida* összeszorította ajkait, s pár percig elgondolkozott.) Tudod te, hogy ki az a magas úr?

— Hát hogyné? Sokszor ott talált engem *Zsófiánál*, s meséltetett is velem magának, *Zsófia* pedig mindent elmondott nekem; de mindent, még olyan dolgokat is, amiket senki sem tud. Azokat én neked mind el fogom mondani, mert akik egymást szeretik, azoknak mindent el kell mondani egymásnak, amit tudnak. Nem igaz?

— Az ám. Hát kedvesem: eddig az ideig azért nem mehetett az a magas úr *Zsófiához*, mert a vész a „nagy *Névánál*” keletkezett; s neki úgy illett, hogy a legveszélyeztetettebb helyeken jelenjék meg, a mentés munkáját jelenlétével sikerésíteni. Ha ahelyett előbb *Zsófiához* sietett volna, aki a kis *Névánál* lakik, ugye milyen nagy háborúság lett volna ebből? Érted te ezt, ugye?

— Nagyon értem — szólt *Bethsába* szomorúan.

— Ma pedig már azt a magas urat nem eresztik ki az árvíz-lepte utcákra.

— Kik?

— A tanácsosai.

— Mért nem eresztik?

— Azért, mert nyomára jöttek, hogy összeesküvés van az élete ellen.

— Istenem! — sóhajtja fel *Bethsába*, s egyszerre eljutott a gondolatárrusulás utolsó láncszemére.

— A cár élete ellen összeesküvés; — ezt *Zeneida* tudja: kitől

tudhatta meg oly hirtelen? — Ettől a két férfitől: — de melyiktől? — Odalépett félénken *Zeneidához*, s vállára hajolva, súgá neki:

— De ugye — nem ez — ez az ifjabb mondta ezt meg neked?

— Nem! Nem! — szólt *Zeneida*, keresztüllátva a gyermek egész lelkén. — Azt te ne féltsd. Annak tiszta a keze és szíve ettől.

— Hát te benne vagy-e? — kérde a leány, ujjahegyével érintve *Zeneida* keblét.

Zeneida meg volt lepetve az egyenes vallatástól. Gyermek-kíváncsiság-e ez vagy egyéb? Bethsába vette észre a megütöközést.

— Mert, látod, azok között, akik egymást szeretik, nem szabad titoknak lenni. Én is elmondom ám neked, amit én tudok, s amit senkinek sem mondtam el, még a keresztanyámnak sem, mert attól, azt hiszem, hogy inkább félek, mint szeretem. De téged egészen szeretlek, hát neked elmondom, hogy én is tudom, milyen szörnyű összeesküvés van „ő” ellene. Maga mondta el Zsófiának. Petrovskzon a fellázadt parasztok és katonák nem engedték továbbutazni; megcsúfolták, fenyegették, vissza kellett térnie. Az emberek rongyosak és éhesek; elhízem, hogy haragusznak. De miért haragszol te órá? Te gazdag vagy, szép vagy, ünnepeztél vagy; miért vagy mégis az összeesküvésben? Ha ezt nekem megmagyarázod, akkor el fogom neked hinni, hogy az összeesküvés jó.

Zeneida lelkében egy eszme villant meg. Ez a gyermek még képezhetne egy gyűrűt, mely a láncból hiányzik.

— Jer. Beszéljünk suttogva, hogy még a falak se hallják meg. Én is megszerettelek téged, s elmondok neked mindent, amit tudok, igazán. Én is benne vagyok az összeesküvésben: nagy szerepem van benne.

— Mi okod van rá?

— „*Kalevaine*” vagyok.

— De hát mi az a „*Kalevaine?*”

— *Suomaleinen* nyelven az, ami te vagy a grúziaknál. Egy leány, akinek, mikor született, még volt hazája, és most már nincs; akinek a nemzete még akkor *Suomalain* volt, s most már úgy hívják, hogy „finn” „csud”. Te éppen úgy emlékezhetsz, mint én, azokra a tájakra és alakokra, amik hatéves korodig körülvettek, s amiket sohasem láttál többet, és amiket mégsem tudsz elfelejteni soha.

— Óh, igaz.

— Ugye? Hogy mikor a legfényesebb ünnepélyeken az udvarnál körülvesz a világ minden dicsősége, hát egyszerre csak megfájdul a szíved, mikor eszedbe jutnak a sötét puszpáng-erdők, összefolyva az ős vadszőlővel, s a lovagok, akik keresztülvágtatnak a zuhatagos bérci folyón, s a messze kéklő hegyek és az ős palota, ahol atyád trónja előtt a murzák fejhajtva jelentek meg.

— Óh, igaz, igaz!

— S még most sem felejtet el a dajkameséket, amiket a grúzi patakok mormogásai mellett hallgattál?

— Úgy van. Egészen úgy.

— Hát lásd, éppen így vagyok én azokkal az emlékekkel, amik az *Imatra*-zuhatag morájával együtt dönögnek örökké a lelkemben. Éppen úgy nem tudom én elfelejteni a mohfedte sziklákat, az óvilág legrégebbi bérceit, a finn rónák délibábját, a piros tetejű házakat, a mestergerendáról lefüggő, kötélre fűzött kenyereket; a *Kalevala* ősregéit s a nemzet szabadságát, amiről apám annyit beszélt. Akkor nem értettem, hogy mit beszélt; de most visszaemlékezem rá — és értem.

— Én is emlékezem rá; de most sem értem.

— Ez a cár elvette tőled is, tőlem is a hazánkat; elvette népünktől a szabadságot. És aztán, mikor árvákká, hontalanokká tett bennünket, akkor pártul fogott, atyánk helyett atyánkká lett; kis hazánk helyett adott nagy hazát; csendes otthonunk helyett a világ dicsőségét! Mint ember atyánk volt;

mint cár zsarnokunk. Nem tudok hozzá háladatlan lenni az egyikért, nem tudom neki megbocsátani a másikat. S itt állok a kettős kötelesség közé lebűvölve. *Mint fogadott atyámnak, oltalmaznom kell érzékeny szívét orgyiloktól, bánattól, keserűségtől; mint zsarnoknak, ki kell csikarnom vaskezéből hazámat, népemet és a szabadságot! Megértettél-e?*

— Látlak clőttem repülni, de nem érlek utol. Szólj. „Ez” is benne van-e az összeesküvésben?

Zeneida elértette, hogy kinek a címe az „ez”?

— Nincs. — Nem szabad neki. — Én nem akarom, hogy legyen.

— Óh, akkor engedd meg nekem, hogy én se legyek ott! Ha azt mondtad volna, hogy ott van, akkor én sem tehetnék másképp.

— Úgy lesz. Tincktek egymást kell visszatartani. De mégis segítenetek kell a nehéz kötelesség egyik felében.

— Mondd, mit tegyek? Azt teszem.

— Legelső dolgunk *Zsófiát* idehozni, hogy megizenhessük, akinek a szíve fáj miatta: „ne fájjon!”

— Megengeded, hogy én lépjek be *Zsófiához* legelőbb?

— Csak egyedül te. Más szavát úgysem fogadná meg.

Bethsábának pedig nem lehetett annál nagyobb öröme, mint hogy ő léphetett be a petrovszki kert rejtett házikójának az erkélyre legelőbb a csónakból. Az árvíz az erkélyig ért már, s ő siethetett a kétségbeesett leányhoz e szóval: „Meg vagy szabadítva.”

Szegény leánynak már akkor nem volt sem enivalója, sem fűtőszere, mert azt mind ott lepte az árvíz a pincében és a földszinti kamrákban. Ott ült bundákba takargatva az ablakában, s az üveglapokra lehelve, bámulta azon a világos folton át, hogy úsznak a nagy jégtáblák a végig ledöntött kerítésen keresztül, némelyik élével súrlódva, mint a fűrész, vágja ketté derékban a nagy szálfákat, a másik meg hosszában felágaskodik az útjában álló törzs előtt, a többi a hátára torlódik, s egyszer

csak recsegve törik le alattuk a vastag nyírfa; majd ha az egész parkot összetörte a jég, akkor kerül a házra a sor.

Az íróasztalkán el volt készítve a cédulka, szalmapapírból, mellette az írón. *Zsófia* írni akart valamit.

Egy postagalamb volt nála kalitban. Azt az atyja hozta neki, hogy ha valami igen nagy bajban lesz valaha, tudósítsa általa.

Várt a tudósítással a legvégső határáig a veszélynek. Hiszen tudja jól, hogy milyen nehéz annak az ő szabadítására jönni. Az volt aztán az öröm, mikor Bethsába beugrott hozzá az erkély ajtaján.

Zsófia rögtön fogta az írót e szavakat írta dermeteg ujjakkal a szalmapapírra: „Meg vagyok szabadítva, jó kézben vagyok, légy nyugodt!”

Nem kérdezte, hogy hová viszik. Elég volt, hogy *Bethsába* hívta.

A cédulát a galamb szárnya alá kötötték; a szárnyas posta csattogva repült a magasba, s aztán sebesen vágott el a téli palota felé.

A cár le sem vetkőzött ezen az éjszakán. Ruhástól feküdt le egyszerű, medvebőrrel terített nyugágyára.

Reggel már napfelkölte előtt talpon volt, s új öltönyt sem váltva, legelőször is az ablakához lépett. Az be volt fagyva, tehát ki kellett nyitnia. Egyszerre becsapta újra. Ah, az iszonytató kép volt, amit látott.

Lázás izgatottsággal vette fel köpenyét, s indult kifelé.

Az előszobában várt az orvosa, *Sir James Wylie*. Eléje állt a sietőnek:

— Sire! Felsőgednek nem *szabad* kimenni az árvíz közé.

— Nem szabad? Tehát nekem parancsol valaki?

— Csak „rendel”. Ez a joga az orvosnak a fejedelmek irányában is fennáll.

— De én nem vagyok beteg.

— De bizonyosan az lesz. Egészsége veszélyeztetve van.

— Isten kezében van az.

S nem hallgatott rá, továbbment.

A kihallgatási teremben találta *Araksejeffet*.

— Sire. Felsőgednek nem lehet ma kimenni az áradatba.

— Hát már te is *rendelsz*, nemcsak az orvos?

— Felsőged élete forog veszélyben.

— Nem első esetben. Aki megvédett tegnap, megvéd ma is. Légy keresztyén, s ne tarts engem gyermeknek, akit mesék-

kel meg lehet ijeszteni. Te maradj a helyeden. Én megyek oda, ahol az én helyem.

Arakcszejff ismerte már *Sándort*, hogy azt az ellentmondás csak makacsabbá teszi, s félreállt az útjából.

A cár egyedül haladt végig a folyosón, mely megívott csatáinak képeivel volt tele. A folyosó végén vár reá egy kis szerecsen groom egy levélkével, amit szótlánul nyújtott át neki. A cárnő emberkéje volt az; születésnap ajándék valamikorból.

A cár elolvasta a levelet, aztán lecsüggeszté a fejét. Nem szólt semmit, visszament a szobájába, leveté a köpenyét s otthon maradt.

A levelet a cárnő írta, s csak annyi volt benne:

— Én félek a palotában egyedül; kérem, ne hagyjon most magamra.

Ez már *parancsolat*! Ez előtt a világ urának is meg kell hajolni. A feleség fél!

Most azután el van ítélve az otthon maradásra; jobban, mint a bebörtönzött rab.

Van tizennégy éve, hogy a feleség nem mondta neki ezt a szót: „*kérem!*” Soha. Semmiért. Se nagy dologért, se kicsinyért. Ma teszi először. Ezt nem lehet megtagadni.

Pedig nem csak az uralkodói kötelesség ösztönzi a cárt odamenni, ahol nyomorultjai veszedelemben vannak, hanem az a nyugtalan futási vágy, mely lelkét untalan sarkantyúzza, mely birodalma egyik szélétől a másikig kergeti, mely éjjel felkölti az ágyából, kocsira ülteti, s utcáról utcára hajszolja. Az egy helyben maradás ránézve kínpad. Ezen a héten érkezett vissza egy útból, amit a kirgiz pusztákig nyújtott, odáig kergette valami! Most bele kell magát törnie a helyben veszteglésbe. A feleség „*kérte*”.

Hiszen nem kért sokat. Nem kérte, hogy menjen oda hozzá, az ő szobájába, legyen vele, biztassa, vigasztalja: csak azt, hogy maradjon vele egy földél alatt.

Most azután járhat szobája egyik végétől a másikig, hallgatva a harangkongást, a vihar bömbölését s a hullámok csattogását palotája falain, amiknek a tajtéka egész az ő ablakaihoz fel-freccsen.

Egyszer csak felkiált:

— *Hol vagy, Zsófia?*

Jó, hogy nem hallotta senki; egyedül volt.

A lelke ott járt a hullámtól körülcsapkodott kis házban; végigfutotta az üres szobákat, amiken keresztül-kasul fújt a szél, amiken végigjárt a köd, s mikor nem találta sehol, akkor kiáltotta a nevét: *Hol vagy Zsófia?*

Ez a képzeletbeli rémlátás még kínzóbb volt, mint az igazi rémkép, amit a haragvó természet támasztott odakinn. Inkább azt nézte.

Kisietett a téli palota erkélyére, s felszakítva annak nagy, üveges ajtajait, onnan bámult ki a pusztulás képébe.

Az rettenetes látvány volt!

Szélesen, mint egy tengeröböl, hömpölygött visszafelé a Ladoga-tóhoz az óriás folyam. A távol ködéből, mint rémlátványok bontakoztak ki egymás után a vízió képletei, miket a szélesen rohanó víztükör végigtüntetett előtte.

Mikor Napóleon nézte a Kremlből Moszkva égését, ahogy a lángtengert hömpölyögteté felé a vihar, elkeseredve kiálta fel: „de hát mi az a szél?” Most Sándor kérdezte ezt az égtől, midőn a vihar a tengert hajtá fővárosába fel: „de hát mi az a szél?”

Felfordított faházak, összeroncsolt tetővel, a szarufákba féltelmetlen emberek kapaszkodnak: egy-egy kicsiny kéz könyörögve emelkedik elő anyja öléből. Valaki egy szál deszkával evez, s nem talál partot, amerre tartson.

A látványt tolváviszi a szél és a hullám.

Aztán jön egy állatsereglet roncsa. Az egymáshoz csatolt kalitkákat körben forgatja az örvény. Egy királytigris kitör a kalitkájából, s az most ordítva vágdat végig, egyik kalitról a másikra ugrálva. A rácsozatokba emberalakok kapaszkodnak,

s nem mernek fölmászni a fődélzetre a fenevadtól. Ott fognak elveszni. Ember és vadállat rikácsol és bömböl.

A hullám tovahömpölygeti azt is.

Azután jön egy híd. Az álló fahídnak egy darabja. Nagy tömeg jég közé szorulva, az tartja fenn magasan. A gerendák között ott van még egy hintó, rúdjaival az ég felé, alóla egy rózsaszínű női köntös látszik elő. Az is elhalad előtte. A hollók kárognak körülte a jégen és a légben.

Ki mehetne utána e képeknek?

A folyam oly sebesen vágat, mint a kilőtt nyíl, s a paskolt hullám játszik a jégtorlaszokkal. Pyramidokat emel szemlátómást a folyam közepén, s megint ledönti azokat, s forgatagot hágy a helyükön. A gránitrakpart szét van már tépve nagy messzeségben, nincs part: tenger ez itt.

A téli palota közelében van az admirális palotája. Annak ércből van a teteje. Az iszonytató vihar felszakította egy helyen a tetőt, s oly dörömbözéssel, mely a mennydörgést utánozza, fölgöngyöltette azt, mint egy ív papirost, s azután megint kiegyenesítette azt, fel a levegőbe, s ott rázza, roogatja és tépi le róla az egyes táblákat, amiket messze elhajít, mintha kártyát osztana, míg utoljára el bírja azt szakítani, s lecsapja a piac közepébe nagy zuhajjal.

Majd meg ezernyi ezer hordó úszik, megrakva liszttel, cukorral, gyarmatárukkal, miket a börzeépület raktáraiból söprött el az áradat. Egy egész világvárosnak egy télre felhalmozott élelmiszere vész ott a hullámok közé! — Most egy új változat következik. Jönnek egymás szélében, sorakozva, mint egy flotilla, hadirendben olyan csónakok, amik nem arra készültek, hogy azokkal valaki a *víz felett* utazzék, hanem a *föld alatt*. Koporsók! Az áradat keresztültörte a Szmolenszkája katonasírkert falait, s az ezernyi sídrombot felvájva, hozza vissza magával azokat a szomorú lakóit a városnak, akik már rég elbúcsúztak innen. Az eltemetett katonák jönnek, még egyszer végigvonulni a cár előtt! A trombitaszót harsogtatja az orkán,

a dobot veri a hullám! A sok sírkereszt kiáll a jégtorlat közül; maga a fakápolna is jön!

S a rettenetes cyclorámának nincs vége, nincs szünete, nincs csillapodása: egyre fokozódik az iszonyat. — Most a távol ködében egy háromárbcú rémalakja kezdi körvonalait felmutatni. Egy gálya szellemképe! A vihar elszakított horgonyairól egy hadihajót a kronstadti kikötőben. S most azt az áradat behozza Szentpétervár közepébe!

E pillanatban a cár elfelejtkezett koronás voltáról, s kezével eltakarta arcát, és sírt.

Nem is gondolt rá, hogy látja-e valaki.

Látták sokan.

Akiket az éjjel a külvárosok roskadozó házaiból összeszedett, akik a népünnepi zürzavarból nem tudtak hova menekülni, mindazoknak a számára megnyittatá a cár a téli palota nyugoti lakosztályait, s a fényes termeket átengedte a nyomor képviselőinek.

Még ilyen vendégsereget nem látott a téli palota!

Pedig újesztendő napján meg szokott abban fordulni negyvenezer látogató, s mikor nagy ünnepélyek vannak, selyemmel seprik, gyémántokkal világítják ezeket a márványtermeket.

Ezúttal a rongy teljes pompája volt ott összegyűjtve. A szégyenség, a nyomorúság világtárlata volt ott együtt. Minden, ami egy világvárosnak a fenekén rejtőzik, amiről a pompás utcáknak tudomása nincsen, ami nappal el nem hagyja bűzös pinceodúját, a keserű ínségnek, az elvetemült süllyedésnek keveréke volt az. A cár küldött nekik ételt és italt. Azok aztán egész éjjel danolták a „kés dalát”. Eltanította azt nekik a „*Medvesonka*” társasága — Sándor hallotta a dalt odafenn a maga lakosztályában, s örülhetett neki, hogy a vendégeinek olyan jó kedvük van.

Azok kinyitották a palota ablakait, s aki odafért, kidugta rajtuk a fejét, s kiabálta, amit látott, hogy más is hallja.

A téli palota homlokosztályának két kirúgó szárnya van. A megmentettek a nyugoti osztályba voltak letelepítve. A két szárny között, mint az E betűnek a középső ága nyúlik ki az az erkélyszerű csarnok, ahonnan a cár nézte a romlás panorámáját.

Mikor az erkélyen meglátták a palota vendégei, akkor elcsendesültek.

Megragadó alak volt, kopaszodó, magas homlokával, mely fedetlenül fordult a vihar felé. Amíg mozdulatlanul állt, mint egy szobor, a mozdulatlanság a nézőkre is áthatott.

Hanem amint egyszer azt látták, hogy összeroskad, hogy sír! Amikor azt látták, hogy ez nem cár, hanem csak ember! Akkor egyszerre felzúdult az egész tömeg. A gyöngeség a düh felébresztője.

Egy férfi, *Marat öccse*, kapva a hangulaton, felugrott az ablak párkányára, s onnan kiáltott a cár felé:

— Sírhatsz már! Sirathatod a szép városodat! Ezt a pusztulást is a te bűneidért küldte ránk a bosszuló Isten. Dögvész, szárazságot, éhhalált, mind temiattad bocsát fejünkre az ég. Mert siket vagy dicső testvéreink, a hellének jajkiáltásait meghallani. Engeded, hogy büntetlenül lemészárolják a mi hitsorsosainkat! Az ő ártatlan vérük kiált ellened az égre. Te vagy az oka ennek a romlásnak! Miattad ver minket az Isten!

A népzaj elnyomta a végszavakat. Az ordítás túlzengte a vihart. A lázító beszéd az úgyis ingerült szerencsétleneket dühre gyújtá. A késdal refrénje hangzott, s közbe heves döngetés. A nyugoti szárnyépületbe összegyűlt nép megkísérté betörni a nehéz ajtókat, amik a cár lakosztályába vezető folyosókat elzárták.

A cár ott, az erkélyen, kettős rémület által volt lebűvölve. Háta mögött a vesztét ordító néptömeg, előtte a sebesen közeledő gálya. Egyike volt a nagyobb hadihajóknak. Télen azokon nem lakik hajós személyzet, mikor be vannak fagyva a jég

közé. Ami őrség volt rajtahagyva: az talán elmenekült, mikor látta, hogy nem bírja a hajót feltartóztatni, s az most jön teljes erővel a száguldó víz tetején. S úgy látszik, mintha egészen a téli palotának tartana.

A lármahangra azonban a középosztály ablakai egyszerre mind feltárultak, s valamennyiből háromszoros szuronycsoport meredt elő. Egyik ablakban ott állt *Arakcejff*, s kegyetlen, recsegő hangon kiálta át a lázongókra:

— Elcsendesülj Góg és Mágóg hada azonnal! Vagy visszahánylak benneteket a jeges árvízbe, ahonnan uratok kiszabadított: hálátlan, vad nép!

Ez még olaj volt a tűzre.

— Hahó *Arakcejff*! — ordítá czernyi ezer torok. — Ott van a gonosz szellem!

— Jöjj hát ellenünk! — kiálta *Marat*. — Meglássuk, a te ezer szuronyod ér-e többet vagy a mi tízezer késünk? Kezdd el! Vagy mi kezdjük!

A gálya egyenesen a téli palotának tartott.

Mikor már csak három fonahyira volt tőle, a cár észrevette, hogy a kormánykerék házikójában egy ember van, aki a kereket forgatja.

— Mit csinálsz, ember! — kiálta rá haraggal a magasból. Az tudta, hogy mit csinál. *Barbatussof* volt az, a mellőzött tengerésztsiszt. Hogy jutott a hajóra, azt nem tudta meg soha senki. Egyenesen neki akarta azt rohantatni a téli palotának, hogy rászakítsa a bennlevőkre, s a romjai alá temessen mindenkiket: magát is. Az árbocra veres zászló volt felhúzva.

A feleselő néptömeg és a testőrök nem láthatták azt az előttük álló erkélycsarnoktól.

Most mindjárt kitűnik, hogy a faház erősebb-e vagy a kőház.

A víz sodra azonban erősebb volt, mint az emberi akarat, s az orra helyett az oldalával vitte neki a gályát a téli palota szegletének. A hajó mély járatú volt, s a fenekét betörte a gránittrak-

part feldúlt párkányzatán, úgy hogy rögtön oldalra dőlt, és félig elmerült, s akkor aztán az árbocait előreszegezve, mint a torna lovagja a kifeszített lándzsával, rohant az összecsapásra kőellenfelének. Egy irtóztató roppanás, recsegés hangzott, két árboc összetört az oszlopokon, a harmadik keresztültört az ablakon, egész az árboc kosaráig, amire az egész tömör épület a fundamentumaitól az ormójáig megrendült: hanem mégis ő maradt a győztes. A nehéz gálya derékban törött ketté; a roncs egyik felét a hajó orrával kidobta a víz a Sándor térre, a hajó fara, a kormányossal együtt hanyatt bukott az örvénybe, s aztán a fenék, élével felfelé fordulva, rohant tovább az áradatban.

Az a taszítás olyan volt, mintha földindulás volna.

Egyszerre elcsendesült minden. Mindenki térdre esett. A nép, a katonák, Arakcsejeff maga is.

Csak az az *ember* ott az erkélyen maradt állva.

Ő valamit látott a levegőben.

Egy galambot.

A galamb egyenes feléje repült, egyet fordult a légben, s aztán rászállt az ő vállára. Ez *Zsófia* postagalambja volt.

Sándor meglelte a galamb szárnya alatt a levelkét: megtudta belőle, hogy *Zsófia* jó helyen van: s akkor a két kezét hátateljesen imára kulcsolva tartá fel az ég felé.

A galamb pedig az orosz népnek a csodatevő szent madara.

Amint a postagalamb a cár vállára leszállt, a nép haragja egyszerre átváltozott babonás áhítattá. A szentlélek megjelenését látták benne. Aki el nem akart kárhozni, annak meg kellett térni. Ez égi csoda!

„Bozse carja hrani!” — kezdé rá egyszerre egy vén muzsik a dicsőítő himnuszt, s valamennyi utánazendíté azt. Nem volt többé szükség Arakcsejeff szuronyaira. Marat utódja is eltűnt a rostrumról, s elvegyült a sokaságban. Ki kereste volna őt ki tízezer egyforma ember közül? S ha megtalálta volna is, az kitagadta volna magát, hogy nem ő volt.

A vihar és az áradat még aztán két napig tartott, s hagyott maga után háromezer ledöntött házat s meg nem számlált sokaságú halottat.

A nép közt tovább is azt híresztelték, hogy ez is az ég csapása volt, mert a görög szabadságharcosok segélyére nem húzza ki kardját a cár.

Künn tíz fokú hideg volt, tomboló zivatar, árvíz, pusztulás, nyomor, népforrongás, rémjelenetek: — a pálmák nem tudtak arról semmit. A nagy, tágas, magas dőmban, melynek üveg volt a teteje, folytonos tavaszi meleg van, s nagy, tejüveggel borított lámpacsoport *pótolja* a napvilágot. A tropikus növényzet meg hagyja magát csalni. A távol keletről elhozott növényfejedelmek elfelejtik, hogy nem hazájuk földében gyökereznek, s csak zöldülnek, de nem virítanak soha. Alagsövekkal fűtik még a talajt is alattuk, s töveiket melegíti a gyapottrágya.

S a mesterséges pálmaligetben gyermekcsoport játszik, mely elfeledte, hogy apja, anyja távol van: talán nem is nagyon bánja. Itt nem éheznek, nem verik meg. Karikába fogózva táncolnak és dalolnak.

Két szép kisasszony ügyel fel rájuk, miként a mesékben: a tündérkirálynő védencei. — Királyleányok, mint a regékben szokás.

Bethsábának most már van olyan elmondani való regéje, a mi igazán megtörtént. A csodaszerű megszabadítás az iszonyú vérszóból: — a deli hős megjelenése a nagy baj válságos percében; annak a szép szemei, bátor tekintete, daliás alakja.

Zsófia egészen kíváncsivá lesz őt megláthatni.

— Hiszen majd meglátod. Ide fog jönni. Nekem megígérte.

De soká késik az ígérete beváltásával: a késő dél veti vissza.

— Nem szabad neki megtudni, hogy én ki vagyok! —
mondá Zsófia. — Az itt titok. Háziasszonyunk kívánja.

— Csak *Zsófinak* fogunk nevezni.

— Különös, hogy nekünk mind a hármunknak csak egy keresztnévünk van, nem úgy, mint nálunk szokás; az anyánk keresztnévét se nálad, se nálam, se Zeneidánál nem mondják hozzá. Ennek én nem tudom kitalálni az okát.

— Én sem.

— No most ő jön!

— Honnan tudod?

— Megismerem a lépteit.

Valóban ő jött. *Zeneida* vezette őt ide.

Most még sárosabb, vizesebb volt, mint mikor utoljára látta *Bethsába*. Hajfürtei szerteszét borzolva; arca kivercesedve a hideg szélről. De így volt szép!

Óh, azt már el kellett mondani *Bethsábának* *Zsófia* előtt, hogy a cár ellen itt is nagy forrongás, összeesküvés van; de hogy „ő” nincs ám benne!

De hátha mégis? *Zsófia* nem hisz, amíg nem lát.

— Jer, jer, *Puskin* — szól *Zeneida*, valami sajtószertű ragyogástól sugárzó arccal. — Beszélj el előttem is, amit nekem említél. Beszélj el hosszasan.

Puskin elmondotta előttem azt, aminek szemtanúja volt, a téli palota jelenéseit. Egy költő ihletésével, kit a katasztrófa nagyszerű képei úgy fölhevítettek, mint a Pythiát a tripósz.

Ő nem ismerte azt a másik fiatal leányt. Ha tudta volna, hogy az kinck a leánya, talán nem szólt volna oly látnoki hévvel arról a rémlátványról, mikor a cár fedetlen fővel ott állt a viharos ég alatt, fenyegetve a nép dühe és a közeledő gálya rohama által.

Ah, milyen reszketve kísérte az ifjú ajkait a szenvedő leány figyelme. Szemei felitták annak tekintetét. Annak az arcvonásai parancsoltak az övéinek. Ajkai némán utána látszottak mondani, amit az beszélt.

Hogy takarta el arcát összeborzadva, mikor a hajó hozzácsapódott a palota szegletéhez. Ő is érezte azt a zuhanást, s megreszketett alatta.

De mikor aztán elkezdett a galambról beszélni — az ő galambjáról —, hogy szállt le az a cár — (az ő atyja) — vállaira; mily malasztal emelé kezeit a hatalmas ember akkor az ég felé; hogy zendült fel rá egyszerre a háborgó nép ajkairól a himnusz: ah, akkor nem állhatta ki tovább a szegény, beteg ideges teremtés; felsikoltott az örömtől, s odavetve magát *Bethsába* keblére, kacagott és sírt.

Puskin költői előadásának számítá be ezt a sikert, s kezdett rá hiú lenni.

De most már nincs semmi veszély? — rebege *Zsófia*, felmerve emelni könnyező szemeit az ifjúhoz.

Az nem értette meg a kérdést.

— Óh, a vész még nem szűnt meg; bár a vihar már kezd alábbhagyni, s ha az megszűnik, akkor a Néva is visszatér majd a medrébe; de addig még igen sok baj van.

— Nem azt kérdeztem, hanem hogy ő nincsen-e veszélyben. Ő! A cár.

Puskin elbámult. Mit érdeklí olyan nagyon a cár ezt a fiatal leányt, *Bethsába* barátncáját?

— Olyan veszély, ami embertől jön, nem érheti. *Araksejeff* minden intézkedést megtett, hogy meg legyen védve. A néptömeget, melyet a cár palotájába befogadott, átszállítják az admirális raktáraiba. — És ilyen időben a cárt, ha vannak ellenségei: azok védelmezik.

— Hogyan lehet az? — kérde *Zsófia*, s oly áhítattal várta a választ *Puskin* ajkairól, aminővel hajdan az orákulumok kimondását lesték.

Puskin érezte, hogy erre egész szíve szerint kell megfelelnie ennek a leálynak.

— Ez úgy lehet, hogy az „emberiség érzete” erősebb, mint a „szabadságvágy”, s ez védelmére kel a rabszolgá-

nak, ha azt a cár üldözi, s a cárnak, ha azt a rabszolga üldözi!

A két leány teljes sóhajjal szívta fel a levegőt, mely e szavakkal megterhesült.

— Te egész pusztítást követsz el a szívekben itt! — súgá *Zeneida Puskinnak*. — Eredj dolgozdra már.

— Hát nekem nem hozott ön ajándékot, amit ígért? — kérdé szomorún *Bethsába*.

— Bizony mondom, nem feledkeztem meg róla, de reggel óta azzal vesződtünk, hogy az elszabadult gályát félretereljük és lekötözzük. Valakinek kellett lenni a hajón, aki átvett köteleinket mindig elvagdalta. Ezért nem tudtam a kis gyermekek mentése után látni.

— Máskor, ha ígér ön valamit, ne felejtse el — mondá a leány a szemrehányás bánatos hangján.

Puskin nem értette, hogy miért ez a hang. Hiszen nem is érthette.

Megígérte, hogy estére majd visszajön ismét, s akkor hoz jó hírt és még valamit.

Zeneida sem mondta meg neki, hogy ki volt az a másik leány.

Azután félrevezette a két leányt saját budoárjába. Közelgett az óra, amikor sok olyan ember gyülekezik össze nála, akiknek nem szabad őket meglátni. A „Szojusz blagodensztojgának” ez a katasztrófa kedvező alkalmat nyújtott a háborítatlan tanácskozásra.

A „Zöld könyv” országos napja volt ez.

A két leány is megtalálta a maga „Zöld könyvét” azalatt.

Addig kutattak (de hogyne tették volna?) *Zeneida* budoárjában, míg ráakadtak *Puskin* költeményére, a „*Cigányleányra*” Ezt természetesen eddigelé senki sem adta az ő kezükbe. Mert a jó társaság fogalmai szerint az az előkelő ifjú leánykáknak tizenöt éves korukig regényt — in natura jó példákban látni — ugyan szabad, de olvasni nem szabad. Aztán még ekkor ez

a költemény nem jelent meg nyomtatásban, csak írva volt kapható. Puskin Sándor egymaga egy egész osztályt hozott létre, ami azelőtt nem volt: a leírókét. Minden városban voltak emberek, akik abbul éltek, hogy Puskin költeményeit leírták, s a könyvárusok úgy árulták azokat a cenzúra dacára. Még most is sok költeménye az orosz Petőfinek, csak így, írott alakban forog a közönség kezén.

Most aztán kaptak a tiltott gyümölcsön a kisleányok.

Egyszer *Bethsába* olvasta el azt *Zsófiának*, másodszor *Zsófia Bethsábának*; harmadszor meg ketten együtt — duettben.

Akkor aztán elnevezték *Puskint* magát a románchős nevével „*Alekó*”-nak.

Ha beszélni akartak róla, azt mondták, hogy *Aleko*.

Azám, megfordítva. *Aleko* úr volt, s a cigányok közé keveredett. *Puskin* pedig maga a cigány, („poéta” vagy „bohéme” az egynek tartatik) aki hercegasszonyok közé tévedt valahogy.

Sznap este csakugyan eljött hozzájuk az *Aleko* és hozott, ami az egész társaságnak szólt, jó hírt. A szél alábbhagyott. S arra a vízárdat rögtön csökkenni kezdett, két óra alatt egy arsint apadt, de azért sokáig fog tartani, amíg lefolyik egészen, mert nyolc versztnyire terül el a két part mentében.

(Bárcsak még tovább tartana! — dobogá magában egynémely leányszív.)

Bethsábának is hozott valamit. Ajándékot, amit megígért. Kis bubát, ahogy ígérte; csakhogy nem piszkosat, rongyosat, ahogy mondta, hanem egy szép, cifra cukorbábút — cukrásztól; több nem volt kapható, mert mind elolvadt.

Puskin azt várta volna, hogy *Bethsába* nevesse rajta; az azonban igen komolyan vette a dolgot: egész áhítattal fogadta a kapott ajándékot, s eldugta azt a keblébe. S látszott az arcán, hogy nem bánja, ha azért *Zsófia* irigykedik rá — egy kicsint.

Puskin rögtön vette észre, hogy ebből nagy apprehenzió lesz, s addig keresgélt a zsebében, amíg talált valamit, ami érdemes az elajándékozásra.

— Nézze, szép *Zsófia* (nem tudta más nevét), önnek is adok valamit; ön úgy érdeklődött a cárt fenyegetett katasztrófa iránt, nézze, ez a darab *rézpléh* abból a hajóból való, ami a téli palota sarkán összetörött.

Nagy hálával lett az fogadva. Ural platinabányái ahhoz fogható becses ércet nem termeltek soha.

(— Te! Ez nem lehet összeesküvő! — súgá *Zsófia Bethsábának.*)

(— Bizony nem is az ám — súgá vissza *Bethsába.*)

— A vihar egészen elcsendesült már odakünn — mondá *Zeneida*, kitekintve az erkélyre. — A harangok sem kongnak már. Ez az éjjel csendesebb lesz, mint az elmúlt volt. Jó éjszákát, *Puskin*. A csónakod szárazon marad, ha nem sietsz.

A leányok nem bánták volna még, ha az a víz nem apadt volna olyan nagyon.

Zeneida hazatuszkolta *Puskint*, s a két leányt is lefekteté. Ő a felelős az egészségükért.

De azok még sokáig nem tudtak elaludni egymástúl. Annyi beszélőnivalójuk volt *Alekó*ról. Ők nem úgy csinálták volna azt a románcot, ahogy a költő írta. A cigányleánynak nem lett volna szabad hűtlennek lenni: s ha az lett, *Alekónak* meg kellett volna őt vetni, s hívebb szeretőt keresni. Nem úgy. A cigányleánynak meg kellett volna térti, s térdenállva csúszni bocsánatért *Aleko* után, míg azt kiengesztelte volna. S akkor megbocsátani neki; — de bizony elkergetni magától! Egyszóval nagyon kiigazgatták *Alekót* olyanra, amilyen nekik tetszett inkább.

Zeneida, ki a szomszéd szobában vetett magának ágyat, nem győzte őket inteni, hogy aludjanak már! Amire elcsendesültek, s megint csak rákezdték a suttagást.

Végre a hosszú álompihegés jelenté, hogy elaludtak. Legalább az egyik: *Zsófia*.

De *Bethsába* szemét kerülte az álom. Még éjfélkor sem tudott a szívdobogásátul aludni. Pedig imádkozott is már.

Egyszer aztán úgy tetszék neki, mintha a szomszéd szobában felkelne valaki, s alig neszelő léptekkel kimenne a harmadik szobába.

Az éjszaka csendes volt. Se kocsi, se őrrjárat nem járt most a vízlepte utcákon. Minden hang meghallszik.

A mély, alvó csendben egy halk zsolttárének döngése hangzott csendesen a távol szobákból át; szelíd, búbánatos női hangon:

„Mindennemű ínségemben
Segítségem csak az Isten . . .

— — — — —
Mondjad ezt az én lelkemnek:
„Tégedet én megsegítlek! . . .”

Ki énekel ott a csendes éjben? Mi bánata lehete annak?
Ebben a házban?

Bethsába a fejére rántotta a takarót, hogy elnyomja reszketését.

— — — — —
Még három napot töltött a két leány *Zeneida* oltalmazó menhelyén. Ennyi idő kellett rá, hogy *Ghedimin* hercegnő vissza merjen térni Peterhofból, s a Petrovszki-kert kis lakának víz- és iszapborított földszintjét és pincéjét kitakarítsák. Előbb az öreg Helenkának ki kellett jól fűteni a hideg szobákat.

A két leány elíziumi napokat élt ezalatt.

Mikor *Zeneida* tudtukra adá, hogy haza fognak mehetni, *Bethsába* sóhajtva monda neki:

— Úgy jöttem ide, mintha a pokolba hurcoltatnám, s úgy megyek el innen, mintha a paradicsomból taszítanának ki!

Mindennap láhatták *Puskint*; beszélhettek vele. Mindennap gyönyörködhetnek nagy, nemes lelkének feltárulásában. A földi üdvösségnek is vannak revelációi; amik abban a percben, amikor megszűnnek titkok lenni, túlföldi boldogságot támasztanak.

Mikor magukra maradtak is, mindig *Alekó*ul beszéltek. *Bethsába* azt hitte, hogy amikor *Zsófia* oly gyönyörrel magasztalja *Alekót*, az neki eggyel több ok arra, hogy még jobban szeresse.

De még nem merte azt neki megmondani, hogy szereti. Tartogatta a titkát.

Azt hitte, hogy olyan könnyű azt közölni mással. De az első szerelem titka olyan makacs. Nem akar bimbójából kipattanni.

Csak húzta-halasztotta a vallomást. Féltette, mint egy elásott kincset. Tettető lett a kedvéért. Megtanult legalább arcával hazudni, s nem mutatni azt a lángoló örömet, ami elárasztja keblét, mikor őt jönni látja. Ráfogta a fejfájásra arcának kigyulladását; pedig a fej egészen ártatlan volt abban.

De mégis abban a pillanatban, amikor egymást a búcsúvételnél megölelik, akkor meg kell tenni azt a vallomást: suttozva, csak annyi szóval, amennyi elég, aztán elfutni tova.

Abban az órában, amikor az értük küldött gyaloghíntók megérkeztek (még kocsival nem lehetett járni az utcákon), alig akarta egymás kezét kibocsátani a két leány a magából. Mindig volt valami suttoznivalójuk. Majd könnyeztek, majd nevettek. Bosszantották egymást, hogy kiengesztelhessék. Nagyokat sóhajtottak, hogy kicsúfoltassanak érte. Egyes szavakat mondtak, amikből csak a másik értett. Megígérték, hogy minél előbb látni fogják ismét egymást. Összecsókolóztak búcsút venni, s megint újra kezdték. *Zeneida* nézte őket nagy figyelemmel.

Végre mégiscsak el kellett válni. Az utolsó, a legeslegutolsó ölelés alatt ki kelle pattanni a titoknak: — „Én szeretem *Alekót* — halálba”.

Ezt súgá — *Zsófia* *Bethsába* fülébe, s azzal elfutott.

Zeneida látta az elfutó leány arcán kigyulladni a tűzrózsákat, s az ottmaradt leány arcáról eltűnni az életpírt, mintha azt is

elrabolta volna tőle az a másik. *Bethsába* csak állt ott megdermedve, halaványan, aláhajtott fejjel, lecsüggő karokkal.

Zeneida kitalálta a titkot. Odalépett hozzá; de alig nyúlt a kezéhez, a leány összeroskadt előtte, s arcát *Zeneida* öltönyébe takarva, elkezdett sírni hevesen.

— Óh, miért hoztál engemet ide?!

Zeneida fölemelte őt.

— Kelj fel! Ne sírj! A tied lesz!

— Mit? „Ő”-tőle vegyem-e el?

— Hm. . . . Ha még csak őtőle vennéd el? Ne félj!
Szeresd! Te léssz rá érdemes, senki más.

A szegény leány csak szomorúan ingatta fejét. Megtudta már nemcsak azt, hogy mi a „szerelem”, hanem még azt is, hogy mi a „szerelemfélétség” és a „lemondás.”

PANACEA

Nagy elemi csapásoknak sokszor kibékítő hatása van a felzúdult népforrongásra.

A „nagy ember”: a nép, és a „kis Isten” az uralkodó, egyformán földhöz sújtva érzik magukat, s egymáshoz bújnak a mindkettőjüknél hatalmasabb korbácsa előtt.

Az 1824-iki *novemberi vihar* ilyen általános csapás volt a föld kerekén. A történelem évkönyvei nem jegyeznék fel ehhez hasonlót. Ugyanaz a vihar, mely Szentpétervárt elöntötte, keresztülzúgott egész Ázsián, s a kaliforniai partokat is hosszában elárasztotta. A tengerészek a máskor átlátszó tengert a magas óceánon zavargó iszaptól látták fel-felkavarodni. Indiától Szíriáig földrengés hullámai dönték le a városokat, a görög archipelágusban tenger alatti vulkánok törtek elő; Németországban sokhelyütt egyszerre kiszáradtak a kutak. A föld maga volt lázban. Ilyenkor az emberek felejtik a magukét.

A politikai titkos társulatok egyszerre átalakultak jótékony egyletekké. Megszűnt a pártgyűlölet. A szegény ember oda ment a nagyok ajtajához segílyt kérni, s a nagyok nyitva tartották az ajtajaikat a szegények előtt. Az „engesztelhetlenek” izgatása nem talált termőföldre. *Ghedimin* herceg és *Araksejeff* vetekedtek egymással a nép ínségének saját vagyonuk által enyhítésében. Egyformán szórták százezrével a rubeleiket. Az egyik elfelejtette, hogy a népet fel akarja szabadítani, a

másik, hogy el akarja nyomni. A népnek nem kellett most se kard, se lánc, hanem kenyér.

Az árvíz okozta ínség enyhítésére a szentpétervári úrhölgyek is minden áldozatot siettek meghozni. *Ghedimin* hercegnő odaajándékozta a gyémántjait, amiknek az árából harmincezer rubel gyűlt be, *Zeneida* pedig adott egy hangversenyt az ínséges nép javára, a nagy börzepatotában, amire mesés áron keltek el a helyek. Bejött rá negyvenezer rubel. *Ghedimin* herceg aztán vett a feleségének az elajándékozottak helyett kétannyit érő gyémántokat; *Zeneida* pedig kapott a fiatalságtól egy babékoszorút, s *Puski*től egy ódát. S megint csak *Corynthia* volt az, ki a játéokban megcsalva érezte magát, és irigykedett.

A cár kedélyét a vésznapok még sötétebbé tették. *Búskomorsága különben is attól a naptól kezdődött, mikor birodalma egyik fővárosát, Moszkvát lángba borulni látta. Most végig kellett néznie a másik csapást a másik fővárosa felett. Azt a tűz pusztította el, ezt a víz. A régi víziókat most felváltották az újak. A látványokat visszahozza az álom.*

A minden látványok közt legszomorítóbb az a halavány gyermekarc, mely csak nem akar föléledni.

Egyszer azt mondta a cár doktor *Wylie*-nak:

— Hiába akarsz gyógyítani engem. Az én bajom nincs bennem, hanem rajtam kívül. Gyógyítsd meg *Zsófiát*, s egészséges leszek.

Az orvos nem felelt rá semmit.

— Mondd meg igazán: nincsen remény?

— Nincs.

— Hát az egész orvosi tudományban nincs egy panacea, egy csodatevő szer, mely olyan életet, amilhez ragaszkodunk, hosszabbra tudjon nyújtani? Mely napokat adjon a napokhoz, s a bekocogtató halált elalkudja egyik estétül a másik reggelig, a tavasztul az őszig?

— Arra van lehetőség, sire. De az nem terem India gyógyfüvei között. Az ilyen bajnál sokat tesz a kedély. A bánat, a

szomorkodás, az epedés sietteti a végkifejlődést, míg egy folytonos derűtségben tartó öröm, egy édes remény, boldogságérzet feltartóztatja azt. Az életkedv megújítja az életet.

— Hm. De hát mindezt honnan adjam én neki, mikor magamnak sincs? Honnan vegyek én örömet, reményt?

Egyszer aztán jött egy olyan napja a cárnak, amit örömmünnepei közé jegyezhetett föl.

Uráli kormányzója jelenté, hogy az Urál hegyei közt új arany- és platinabányákat fedeztek fel, amik dúsgazdag erekkel nyíltak meg. A talált platinadarabok közül elküldé a legnagyobbat. Ez tehát nagy kincs!

Ugyanakkor a *jekaterinogradi kormányzójának* a jelentése is megérkezett, aki azt tudatja, hogy a nagy sivatagon fedeztek fel egy bogárnemet, mely azon a tájon felburjánzó *cikkszárón* (polygonum) élőködik, mely növény semmi állatnak nem való, és ki nem irtható. Ez a rovar, a tudósok nyelvén „*coccus polonorum*”, azonos a cochenillával. A belőle készült festék a legszebb bíbort és rózsaszínt adja. Mutatványul egy vég rózsaszín selyemszövetet küldött a cárnak, mely e bennszülött bíborbogárral volt festve.

Ez még az aranynál és platinánál is nagyobb kincs, mert ez kenyér a terméketlen pusztában, ami ingyen terem, s népet fog eltartani.

De a harmadik küldemény volt a legérdekesebb. Az Amur vidéki kormányzó küldte azt *Szibériából*; egy *átalag bort*, ami Szibéria Amur vidékén termett. Ez még az aranynál, még a kenyérnél is nagyobb kincs; mert ez diadal!

Diadal az egész világ ellen, mely azt hirdeti, hogy *Szibéria a jégből csinált pokol*. Íme, ez a bor megcáfolja azt. *Szibériában bor terem!* Édes és tüzes. Pezsgőbb a champagne-inál; édesebb a tokajinál! Legalább annak kell azt venni. Szibériában bor terem! Minden oroszoknak azt kell ezután inni. A szibériai bornak ki kell szorítani a főurak asztaláról a külföldi borokat; versenyezni kell Burgund, Rhenus és a Hegyalja vidékével.

Szibériában bor terem! Nem lesz ezentúl a Szibériába küldetés neve büntetés; önkényt fognak letelepülni oda, akik áldott földet keresnek. Szibériában bor terem! Aki még kétkedni fog ez ország jövődjében: nem vitatkoznak vele, poharat adnak a kezébe, teletöltik: „Igyál! Ez szibériai bor!”

A cár úgy örült annak, mint egy gyermek!

Volt hát már valami öröme!

Sietett is vele azonnal a Petrovszki-kerti házhoz. Maga után vitette a platinát is, a selyemkelmét is, az átalagot is. Azt hitte, ha ő örül, Zsófia is örülni fog annak.

A leány nagyon halvány színben volt. Az egész hosszú tél alatt ki nem mehetett a szabad levegőre. Az neki gyorsan öllő mérég volt; a szobalég pedig lassan öllő mérég. Furcsa ország ez, ahol a beteg ember nem szeretheti a hazáját. Gyűlölnie kell az eget, mely megöli, s a földet, mely fogva tartja. A hosszú télen át, aki élni akar, az mulat, s aki nem mulathat, az meghal.

Minden orosz hőlgyaszobában van egy kis sajátágosan berendezett zúg, aminek az a neve, hogy „altana” Egy kis rácsozattal bekerített hely, mely be van futtatva örökzöld folyondárral, körülrakva délszaki bokrokkal, amik a hosszú, kilenchnapos télen keresztül, kályhameleg és lámpavilág hazug nyárszaka mellett zöldülnek és virágoznak, s elfelejtetik, hogy ez az egész ország egy börtön. Ilyen narancsvirág-illatos szobazugot rendeztetett Sándor Zsófia számára is, amint az árvíz után helyrehozhaták a lakházat; még azóta nem látogatta őt meg, amióta az udvari kertész az altanát elkészítette. Talán örült neki a leány? Óh, nem örült az semminek.

A cár azt kérdezte Zsófiától: „Mi bajod, drágám?”

— Mondhatlan baj.

Azután hogy kedvet szerezzen neki, megmutogatta a magával hozott kincseket: az ércet, a selymet, a bort.

A leány arca nem derült fel, nem adta vissza a mosolyt; az örvendetes hírekre nagyon rövid válaszai voltak: — Nagyon szép! — Nagyon jó! Köszönöm.

— De szólj hát, mi bajod? Ez több mint betegség. Ez lélekfájdalom. Mondd meg, mi bánt. Kinek mondod meg, hogy mi fáj, ha még nekem sem? Kinek van hozzám bizalma, ha még neked sincs?

Ekkor átfonta a leány karjaival atyja fejét, s odavonva őt magához, fülébe súgá:

„Én szeretek!”

Azzal lebontá karjait hirtelen, s az arcát takarta el velük, keresztbe téve szemei előtt.

Sándor elámulva kérdezé:

— Hol találtál te valakire, akit megszeress?

— Az árvíz mosta ezt össze — suttogá a leány.

— S ki az az ember?

— Ha ily haraggal kérded, nem merem megmondani.

— Óh, nem. Nem a harag az, ami felindít. Akit te szeretsz, annak meg van bocsátva minden.

— Igazán? Te nem tiltanád meg azt, hogy én szeressem valakit?

— Csak érdemes legyen szerelmedre. — Rangja?

— Testőrtiszt.

— Ezredet fogok neki adni, és herceggé teszem, hogy téged elvehessen.

— Csókollak! De ne adj neki semmit. Hagyd őt annak, ami most. Én úgy szerettem meg; úgy akarom szeretni. Ő több a hercegnél, több az ezredesnél. Fölöttük áll.

— De ki hát?

— Nos: *Aleko*.

— Miféle Aleko?

— Úgy? Te nem ismered ezen a nevén. Hát hajolj ide, majd megsúgom.

S fülébe súgta a nevét.

A cár megölelte a leányt.

— Akarod, hogy elvegyen?

A leány szemei nagy ragyogásra nyíltak fel: az volt a felelet.

Felesége akarsz lenni?

— No, hát mit akarnék egyebet? Az ilyen szegény talált gyermek, mint én, örül, ha egyszer szerencsét tehet. S azt hiszem, hogy ez nagy szerencse. Mi igen boldogok leszünk. Engem nem fog megölni Aleko hűtlenség miatt. De hogy tudja ő ezt meg? Neki nem volt szabad eddig idejönni.

— Ezentúl szabad lesz.

De ki mondja meg ezt neki?

Én magam. Én hozom őt ide hozzád.

— Hiszen te olyan jó apa vagy, amilyenek csak Bethsába meséiben fordulnak elő.

— Én fogok előkészíteni mindent. Én rendelem meg a kelengyét. Én tűzöm ki a határidőt; én hívom el a solovecki pátriárkát az esketésre.

Majd a nyáron, amikor a rózsák nyílnak. Eleven rózsákat akarok koszorúnak!

— Ebből a platinadarabból készítették számodra arakszert. Ugye most már te is úgy örülsz neki, mint én?

Kétszerte jobban, mint te!

És ebből a rózsaszín selyemből menyasszonyruhát.

— Igen, igen! Eltaláltad a kívánságomat. Én a rózsaszínt szeretem nászruhának, a fehér nagyon halaványít, s én így is eléggé az vagyok.

— Ezt az Amur-vidéki bort pedig megisszuk a te lakodal-madon.

— Az ám. Akkor én is megkóstolom. Mikor egymás egészségére fogunk koccintani: „Ahány csepp van e pohárban, annyi évig szeressük egymást!” Ugye így szokták mondani?

— Azután majd elmentek falura, az ő birtokára. Lásd, mintha sejtettem volna: visszaadtam elkobzott birtokát. Ősi kastélyát rendbe fogja hozni, odavisz magához, s ott sokszor meglátogatlak majd benneteket.

A leány tapsolt örömeiben, s halvány arca lángolni kezdett. Aztán egyszerre elkomorult megint.

— De hát nem tréfa-e mindez?

— Tréfa? Hát szoktam én tréfálni valaha? És teveled?

— Hogy engem Aleko meg fog kérni? s te hozzá fogsz adni? hogy a solovecski pátriárka fog bennünket összecseskíteni, hogy ez ki lesz tűzve a szép július hónapnak, a rózsák hónapjának legszebbik napjára? Ez mind komoly dolog, és nem tréfa?

Sándor kebléhez ölelte a kérdezőt, s válasza csak csókokból állt. Felelni oly nehéz volt erre.

Komoly dolog ez, nagyon komoly dolog, szegény leány! A tréfa benne csak az, hogy mire azok a szép rózsák nyílnak, akkorra már te — — — — —

Sándor még aznap hívatta magához *Puskiut*, s röviden bánt vele.

— Te egy leányt szerelmessé tettél magadba. Most azt el kell vened. A leány neve *Nariskin Zsófia*. Holnap este hat órakor el fogsz hozzám jönni, s aztán együtt odajössz velem a kezét megkérni. Aztán mindennap eljársz hozzá, és azon léssz, hogy neki szomorúságot ne okozz. A leány élete egy vékony selyemszál, s az a te kezében van. Vigyázz rá, hogy meg ne öld.

— — — — —
Puskin a legnehezebb helyzetbe jutott.

A cár kedvenc leányának a kezével lett megkínálva. Ő, az összeesküvő, ki az alkotmánykivívók sorába számította magát, s a cárnak, mint egyedúrnak, természetes ellensége volt. Meg kellett kérnie egy leányt, aki őt megszerette, s akit ő is szán, sajnál, bámul, de nem szeret. És ennek a leánynak az élete csupán ez az ábránd. Életszakra és ábrándvilág egyszerre alszanak ki. Egy lehelet, ami e szó kimondásából áll: „nem szeretlek!” elég e szikrát kifújni. S a leány, aki meg meri vallani, hogy szeret, az már nagyon szeret. S a kúpad megnehezítéséhez hozzájárul, hogy mindennap ott fogja találni a leánynál, akit menyasszonyának nevez, annak egyetlen barátneját Bethsábát, aki egész lelkét elfoglalta már. Két szívet fog kínozni, kettőt megcsalni egyszerre.

Csapodárságának büntetése ez, amin most az egyszer rajtavesztett.

Azonban itt nincs mit töprenkedni. Oroszországban vagyunk, s ha a cár parancsol, azon nem szokás gondolkozni.

Másnap *Sándor* maga vezette el *Puskint Zsófiához*. A gyűrűváltás az ő jelenlétében ment végbe. Puskin meggyőződhetett róla, hogy egy olyan szív van rábízva, amilyenre e földön lakó ember nem érdemes. Annak valami más planétán kell keresni párját. És aztán napról napra jobban megtudta, hogy vannak magasröptű gyönyörök, amik túlemelkednek a földi élvezeteken, amiket két nemesen érző szív feltalál egymásban, a szenvedély emésztő vágyai nélkül; hogy vannak varázslatteljes rokonszenvek, amik nem föltételezik a bírást; a szellemek kölcsönös vonzereje még erősebb, mint a szerleim. Úgy érezte, mintha ez a földtől megválni készülő lélek az övét is vonná magával föl az ég felé.

— — — — —

Néhány hét múlva azt mondá *sir James Wylie* a cárnak:

— Sire. Zsófia hercegasszony egészsége szemlátomást javul.

— Én megtaláltam a panaceát!

A N Á S Z A J Á N D É K

Ahogy maga megjósoló *Sándor*, leányának egészsége az övével szimpatikus összefüggésben volt, amint Zsófia arca elevenülni kezdett, az ő életkedve is visszatért. Elkezdett foglalkozni az államügyekkel. Dolgozószobájában halommal állt már a sok elintézetlen irat, amit tanácsosai felhordtak, vagy amelyek a Szent Zsófia postájával érkeztek hozzá, s amikbe az utóbbi hónapokon át bele sem tekintett. Elővette azokat, s a halmoz örvendetes apadásnak indult. „A Szent Zsófia postája” saját-szerű intézmény volt *Sándor* alatt. Carszkoje Zelóban volt egy iroda, ahova mindenki beadhatta a levelét, ami egyenesen a cárhoz volt intézve. A postás kért a levélért tíz rubelt; de se azt nem kérdezte, hogy ki küldi, se azt, hogy mi van benne. Lehetett az panasz, esedezés, vád vagy miniszterszidás; ajánlat vagy alkotmányterv; a cár azt megkapta egy óra múlva, ha otthon volt, s utána küldték, ha utazott.

Ami a kedélyváltozásnak legbiztosabb jelensége volt, felhagyott éjszakai kóborlásaival a város utcáin, s a böjt első estéjén a cárnéval együtt vacsorált. Föltette magában, hogy tudatni fogja vele azt az örvendetes eseményt, aminek az ő lelke úgy örül. *Erzsébet* lesz az első, aki azt meg fogja hallani tőle. Még eddig senkivel sem közölte azt. Maga a solovecski pátriárka is csak arról van értesítve, hogy június hó 21-ikén legyen jelen a Petrovszki-szigeten, *Péter cár hajdani lakházánál*: ott egy ifjú pár fog rá várni, akit össze kell esketnie.

A cár ez idő alatt minden folyamodást, amiben valami kegyosztásról volt szó, kedvezően intézett el. Száműzötteknek megengedte a visszatérést; politikai foglyokat kibocsátott börtöneikből.

Puskin nem hasztalanul áldozta fel szívét.

Az ő gyöngesége varázsolta vissza Zsófia arcára a boldogság mosolyát, s a boldogság oly csalókan tud hasonlítani a jó egészséghez. S ez a mosoly volt az, mely az egész ország fölé derült eget varázsolta.

Amikor ő pontosan megjelene arra a percre, amelyen várták, hozta a maga virágcsokrát, s aztán az eléje szaladó leányt megdicsérte jó kinézéseért, melléje ült, és elmondta neki az egész város pletykáit; kihallgatta, hogy mit álmodott, s jóslatokat csinált belőle; leült vele kártyázni, s engedte csálni, és hagyta nyerni, s végül magát kinevettetni; regényeket, költeményeket olvasott fel előtte; megtanította mindenféle játékokra; — meghozta számára az üvegházak első gyümölcseit, ellátta nyalánkságokkal; lerajzolta, lefestette, akármilyen rosszul találta; s közben *rabolt* tőle egy-egy (olyan szívesen engedett) csókot, s engedte magát érte megcibáltatni: — hát akkor *Puskin* egy egész országot tett boldoggá!

Megérezték azt még a távol *Bajkál-tó* mellett is, akik az ólombányákban követ vágnak! Mert ahány csók hullott Zsófia arcára, annyi lánc hullott le az ő kezeikről.

A cár, ki szándékosan oly késő esti órákban jött látogatni *Zsófiát*, amikor már *Puskin* eltávozott, a leálynak az arcán láthatta az eltöltött órák boldogságát.

Mennyit tudott az beszélni felőle! Miket mondott neki *Puskin*!

Néha még politizáltak is. A leány kivallatta *Puskint*, hogy mit akarnak ők azokkal a titkos társaságokkal? *Puskin* aztán megvallotta, őszintén, ahogy vőlegényhez illik menyasszonya előtt, hogy nekik bizony parlamentes *alkotmány* kell. Őközöttük vannak sokan, akik olyan szépen tudnának szónokolni,

mint az angol alsóházi tagok, s ha kibeszélhetnék magukat a parlamentben, az nagy meglegedésükre szolgálna. Aki a kormányon van, majd gondoskodnék róla, hogy olyan többséget tartson kéznél tatár, kirgiz, kalmuk, jakut, baskir és csukcsi képviselők közül, aki az orosz karbonarikat leszavazzák, s azzal a rend fenntartva, az ország megnyugtattva lenne. Az ország pénzügyeit is ellenőriznék, s ha egy miniszterről észrevennék, hogy sokat lop, azt mondanák neki: „Pusztulj innen! Már most hadd lopjon más!” Sajtószabadság is lenne, s az újságírók egymást ütnek, ahelyett, hogy most mind egy embert szidnak.

Biz ők azt akarják kivívni.

A cár nagyon jól mulatott ezen. Nem úgy ám, mint mikor ugyanezeket a dolgokat Arakcsjeff adta elő neki.

Már kezdték azt hinni, hogy ismét visszakerülnek a boldog idők, mint ezelőtt tíz évvel, amikor az udvari estélyeken, a cár hallatára lehetett beszélni a főuraknak és tiszteknek alkotmányos szabadságról, s a szabadkőművesek hírlapjaik útján hívták össze a páholyaikat.

Zsófia javulása inég magát az orvost is megcsalta. A kór-tünetek egészen megszűntek. Történnek egyes csodák (a természet hatalma kimeríthetetlen), hogy halálra szánt emberek megélnek. Komolyan lehet gondolni a menyegzőre.

Sándor meghozatta a pompás kelengyét Párizsból, amiben a rózsaszín menyasszonyruha és a platinából készült diadém is ott volt, s megvolt az öröme, hogy Zsófia ragyogó arcában gyönyörködhetett, mikor mindazt végignézte.

Egyszer aztán megához hívatta *Puskint*, és így szólt hozzá:

— Fiam! Ha megadja Isten érnünk azt a boldog napot, ami életemnek éppen úgy napfordítója lehet, mint a csillagászi évnek, — mit adjak neked menyasszonyi hozományul?

Puskin térdre esett a cár előtt, s azt mondá neki:

— *Atyám!* Adj ezen a napon *népeidnek alkotmányt!*

A cár hallgatott. Ez jó jel volt. Puskin bátorságot nyert tovább beszélni.

— *Fölség!* Az egész világ forrong, s kitörésre készül, mint a Vezúv. Ezt a vulkánkitörést egy papírlappal le lehet takarni, amire ez van írva „Charta!” Nem én szólok: egész országod beszél így. Minden becsületes ember, minden hazafi, minden híve a trónnak így beszél, így gondolkozik. Nem kívánjuk, hogy rögtön, rohamosan felszabadíts mindent; nem kívánjuk, hogy idegen mintára építsd újra országodat. — Vezd be népedet a szabadságba óvatosan, lépésenkint, fejleszd ki alkotmányodat népünk szokásai, szükségai szerint. Töröld el a rabjobbágyságot. Távolítsd el *Araksejffet*, aki közéd és a nemzet közé ékelte magát; vedd el a népnevelés ügyét a szent synodustól, s bízj ismét Galicin kezére; hívd zámolyod elé az ország notabilitásait, s parancsold nekik, hogy szóljanak szívük szerint. Töröld el az előleges cenzúrát, s engedd napvilágra jönni a titkos gondolatokat, s ami igazság lesz bennük, emeld fel, ami hazugság, tipord el. — Úzd el hűtelen sáfáraidat, kik kifosztják az országot, s kifosztanak téged. Szüntesd meg a katonai kolóniákat, amik a népre csapásul nehezdednek. Hívd össze régi ezredeidet; add kezeikbe a zászlóikat, egyesítsd őket táborrá; állíts bennünket az élükre, s aztán küldj bennünket testvéreink, a hellének segítségére, akik vérük tengerében fuldokolnak. Látni fogod, mivé lesz egy nemzet, s minő csodákra képes, ha az saját szabadságát védve otthon, a más nemzetek szabadságáért harcolva ott künn, valamennyi népek fölé emelkedik. Adj szabadságot nekünk — s végy dicsőséget magadnak!

A cár végighallgatá a merész beszédet csendesen, s azt mondta rá:

— Kelj föl. — Megbocsátok neked, hogy így beszéltél . . .

Néhány nap múlva *Araksejff* szép csendben elutazott *grusinói* falusi kastélyába. Beszélték titokban, hogy több hónapi szabadságidőt kapott — saját kértére. Eltávozását még jobban illusztrálta Ghedimin hercegnek meghívataása az *Araksejff* után üresen maradt bizalmi állásra. Ő lett a cár

tanácsosai között az, akinek minden órában szabad bejelentés nélkül a cárhoz bemenni.

Még több is történt. *Magnicki*, a leggyűlöletesebb tanácsos a *felvilágosodási* osztálynál szintén szabadságot kapott, s a vén cenzorok helyébe újak lettek kinevezve.

Azt is megtudta mindenki, hogy a portánál levő nagykövet utasítást kapott erélyesen szót emelni a görög szabadságharc alatt az emberiség szabályainak megtartása mellett, s azzal egyidejűleg el lett határozva egy tábornak az összevonása *Bender* közelében.

Végre, egy új korszak legérthetőbb jelenségeül, behívtak a katonai kolóniából a régi testőrezredek, s mindannyian Szentpétervárott lettek összpontosítva.

Ez a szabadság apostolainak mind új reményt adott. *Az északi titkos társulatok* mind azt határozták el, hogy ha a cár a szabadság útjára tér át, akkor minden erejükkel támogatni fogják.

Csak a *Déli Társulat* fejei nem hagyták magukat megzavarni. *Pestel* azt izente vissza *Ghediminnak*: „Komédia az egész, bolonddá akarnak bennünket tenni, nem tart három hónapig az egész hűhó; én maradok a régi tervemnél!”

A „*Medvesonka*” vendégei azonban nagyon megfogyatkoztak, s *Jakuskin* a kése hegyét arra használta, hogy a fogát piszkálta vele.

Puskin pedig egészen a vőlegénységnek és a versírásnak adta magát.

Megírta a gyönyörű „*Bákcyszeráji forrás*” című románcát. Azt is *Zsófiának* olvasta fel legelőször.

Az enyhített cenzúra mellett most már a kinyomatás sem járt nehézséggel.

Mikor a cár megtudta a költemény cenzúra alá bocsátását (az ilyesmi „*esemény*” volt Szentpétervárott, amiről a cárnak referáltak), azt mondá *Puskinnak*:

- Szeretném, ha költeményedtet valakinek dedikálnád.
- Menyasszonyomnak?

— Nem annak. Hanem *Ghedimin* hercegnőnek.

Puskin elérte az intést. Valami módon kellett neki *Zsófia* anyjához közelítenie: ez volt a legtermészetesebb.

Tovább azt mondá a cár *Puskinnak*:

— Mikor elviszed hozzá a költeményedet, mondd meg neki, hogy június hó huszonegyedikén tartod a menyegződet *Nariskin Zsófiával*.

Ez így is volt rendén.

Puskinnak nem kellett magyarázat hozzá. *Corythiának* értesülnie kellett arról, hogy *Nariskin Zsófia* férjhez megy. Magának a vőlegénynek kellett egy *helybenhagyó* csókot kapnia tőle. Ez igen helyes volt. A leánykérés és az odaadás mind a dedikáció felajánlása és elfogadása alakjában történik meg. A választott forma elég találó. Mind a ketten másról beszélnek, és mégis egyet gondolnak. Leánykérés költői formába öntve.

Puskin minden tekintetben a legkorrektebb utat követte, amidőn egyenesen *Ghedimin* herceget kereste fel.

— *Makszimovics Iván*. Nekem van egy új költeményem. Ezt szeretném *Mária Alekszjevna Corynthia* hercegnőnek ajánlani. Kérlek, olvasd el, s ha érdemesnek találsz, hogy a hercegnő nevét odakölcsönözze hozzá, légy szószólóm mellette.

— Nagy élvezettel fogom elolvasni a versedet — szolt a herceg —, hanem annyit olvasatlanul is mondhatok, hogy a hercegnő nagy megtiszteltetésnek fogja venni a dedikációdát, s büszke lesz rá, ha a neve a műved elé lesz nyomtatva.

Puskin még aznap kapott levelet a hercegtől, melyben tudatva volt vele, hogy a hercegnő holnap délutáni hét órakerész őt elfogadni Néva szigeti nyári palotájában. (Korábban a hőség miatt nem szoktak járkalni sehova.)

Már ekkor az egész szentpétervári előkelő világ nyári kastélyaiba vonult ki. A gazdag polgárok is mind künn laktak már Néva szigeti „dacsá”-ikban. A cár maga is kedvenc

tanyájára vitte *Erzsébetet* és udvarát „*Monplaisir*”-be, *Nariskin Zsófia* is ott volt egy közel fekvő nyári lakban. A cár igen ritkán látogathatta őt most meg; mert júniusban az éjjelek nem sötétek Szentpétervár vidékén. Hiszen ott volt neki a vőlegénye: gondot viselt az rá. Csak egy hét volt már a menyegzőig hátra.

POTIFÁR FELESÉGE

Pontosan, a rendelt határidőre, ott volt Puskin a Ghedimin-hercegi nyári kastélyában; ott egyik komornyik a másik kezébe adta, míg a sok pompás termen keresztül eljutott Corynthia budoárjába.

A hercegnő mindig szép volt; de ma az is akart lenni. Azon év divatja nagyon emelte a női bájakat; a halványsárga selyemöltöny nagyon jól illett az arcához, összhangozva a magasra felsütött, s elöl csigákban leomló szőke hajjal, a fakó brüsszeli csipkéekkel, s az arc és kebel incarnatjával. Még vállderékcsatja is csupa sárga gyémántokkal volt kirakva, s elöl egy halványsárga tearózsa tűzve a csipkék közé, a tündérvölgy elzárásául.

Egész lényén rejthetlen nyugtalanság árulta el magát. Elpirult és mosolygott, midőn *Puskin* belépett hozzá. S ez elpirulás és mosoly többször ismétlődött arcán, amíg az első beköszöntés tartott, amíg a szokásos üdvözlő csók kicseréltetett. Azután leülteté Puskint egy karszékbe, s maga szemközt vele foglalt helyet a selyempárnás kereveten.

Ő kezdé a beszédet.

— Gyönyörrel olvastam önnek a költeményét. Magam is annyit sírtam rajta, hogy odaillettem volna a bákcsiszeráji könnyforrás mellé.

— Nagyon örülök, ha szenvedő regényhősnőm megnyerhette a hercegnő rokonszenvét, mert abban én menyasszonyomat igyekeztem lefesteni, *Nariskin Zsófiát* . . .

Ah! Hogy átváltozott egyszerre ez az arc ott előtte!

A harag lángoló pírja futott át rajta; szemöldei kézíjakká alakultak, és szemének sugarai nyilakká.

— Ön *Nariskin Zsófiát* akarja elvenni? — kiálta indulatosan, s lecsapta az iratcsomagot az asztalra. — Az lehetetlen!

— Lehető pedig: már ki is van tűzve a menyegzőnk június 21-ikére.

— Egy hét múlva? Tehát már ki is van hirdetve.

— Nincs! Egyházi feloldás mellett esküszünk meg.

A hercegnő felugrott helyéből, s indulatosan hebegé:

— Az nem lehet! Az nem lehet!

Puskin nem követte őt a felállásban, ülve maradt. Ő nem volt az az ember, aki valakinek a haragjától meg szokott ijedni, még asszonyétól sem. Igen nyugodtan szólt:

— De hát kérem önt, hercegnő, mi kifogása lehet ez ellen?

Corynthia észrevette, hogy el hagyta magát ragadtatni indulata által, s erőt vett magán, és visszaült helyére, s aztán úgy tett, mintha a hő lég ellen védné magát legyezője szárnylebegtetésével.

— Aki önnek azt a tanácsot adta, az nem volt önnek jó-akarója — sziszegé ércetlen hangon.

— A cár volt az.

Corynthia összecsapta a legyezőjét, s aztán az ajkai clé tette azt. Rövid hallgatás után megszólalt:

— Eszerint ön tudja, hogy *Nariskin Zsófiának* az atyja a cár?

— Sejttem.

— Hát azt sejtje-e ön, hogy mi jövődő vár önre, ha a cár leányát nőül veszi? Számúzve lesz abból a társaságból, amelyben eddig élt, s lenézve abban, amelybe feltolakodott. Amíg a cár él, mi lesz ön? Foglyul tartva az udvar cifra kalickájában; megfosztva minden önakarattól; egy szerencsétlen ember, akit az Isten arra teremtett, hogy világoljon, s aki arra kárhoztatta magát, hogy árnyéka legyen másnak! S ha a cár meghal, akkor elmehet ön a Kaukázusba, vagy az Amurhoz kormányzónak.

— Nem, hercegnő. Én nem megyek sem az udvarhoz cifra fogolynak, sem Kamcsatkába kormányzónak; hanem hazaviszem a feleségemet kis birtokomba Pskovba, s leszek erősen földművelő paraszt, s közbe-közbe egy kicsit poéta.

— Ön nem szereti azt a leányt, önt csak a hiúság biztatta erre a lépésre.

Puskin nem szokott adós maradni a vágásokért: még asszony-nak sem.

— Óh, hercegnő, ha ön ismerné azt a leányt, akkor tudná, hogy azt lehetetlen nem szeretni.

A hercegnő vérig harapta szép ajkát. Ez kegyetlen vágás volt. Pedig még jött utána a másik is.

— Ez a leány csak atyjának a szelídségét örökölte, és semmi mást! (Most már felállt a helyéből.)

Ezt nem viselhette el a hercegnő tovább. Az arca holthalvány lett, csak a szemei égtek. Odament *Puskin*hoz, megragadta a kezét, s hevesen suttogá:

— Megmondta önnek a cátr *Nariskin Zsófia* anyjának a nevét is?

— Nem mondta.

— Senki sem mondta azt meg önnek?

— Senki sem mondta, akinek joga volna azt felfedezni.

— Jöjjön ön. Üljön le mellém — rebege a hercegnő, görcsös erőszakkal kapaszkodva *Puskin* karjába, s odavonta őt maga mellé a kerevetre. — Hallgasson rám. Meg akarok önnek gyónni. Amit soha senkinek a gyóntató pátriárkán kívül el nem mondtam, ezt most megvallom önnek.

Itt a nő elkezdett zokogni, s nem tudott szóhoz jutni a fuldoklástól.

Azután kettészakított egy csipkezebkendőt indulatosan, mellyel könnyeit felitatta volt.

— Soha a férjemnek meg nem mertem azt vallani! S most meg kell mondanom önnek. — *Én vagyok Nariskin Zsófiának az anyja.*

Puskinnak úgy kellett tenni, mint aki nagyon meg van lepetve egy soha nem hallott felfedezés által.

— Ítéljen ön fölöttem — szólt a hercegnő, a vékony bajadert is levetve rózsaszín válláról (hogy annál jobban lehessen fölötte ítélni). — Gyermek voltam még, alig tizenhat éves. Apa, anya nélkül nőttem fel. Egy férfit láttam magam előtt, akit az egész világ bálványozott. Nevelő rokonom, nagynéném, hiú, nagyravágyó volt, s hiúságát belém tudta csepegtetni. Akik csak körülvettek, mind azt mondták: „Szeresd őt; ő boldogtalan miattad!” És elbeszélték nekem, megmutatták nyomtatott krónikákból, hogy volt rá eset, mikor a cár régi nejét, akit nem szeretett többé, kolostorba küldte, elvált tőle, helyébe emelt egy másikat, akit tudott szeretni, azt tette cárnéjává. Hízlegés, nagyravágyás, tapasztalatlan ifjúkori ábránd elszedítette fejemet. Elestem. Nagyot estem. Olyan nagyot, hogy egész életemen keresztül sírok miatta. De nem mondtam le a reményről, hogy az, aki elbuktatott, majd eljön, és fel fogja emelni arcomat a porból, amelyben fekszem. Nem jött el: otthagytott. Még folytattam az álmodozást, hogy szegyenemet fel fogja egykor váltani dicsőséggel. Unszoltam, könyörögtem érte: lábainál fetrengtem. *Ekkor kiadta azt az ukázt, miszerint az orosz trónra csak uralkodócsaládok leányai emelhetők. Ez volt a válasz az én álmaimra.* Mikor aztán elvesztettem a reményt, még rettegnem kellett a fennmaradt emléktől. Akkor jött egy férfi, magamhoz illő kérő. Nem szeretett; de nevét nekem adta. Én sem szerettem őt; de nevét becsülettel viseltem, s azon egy szegyenfoltot nem ejték. A világ előtt büszkén hordozhattam fejemet. És most egyszerre bekövetkezik rám a rettegett katasztrófa, mely álmatlan éjeimnek réme volt tizenhat év óta: *Nariskin Zsófia* férjhez megy, s az egész világ azt fogja kérdezni: hát ki az a *Nariskin Zsófia*? Ki volt annak az atyja és az anyja?

— Ez iránt legyen egészen nyugodt, hercegnő. Az esküvő egészen titokban megy végbe a Petrovszki-szigeten, Nagy

Péter cár kastélyának kápolnájában, a solovecki pátriárka szer-tartása mellett, és senki *Nariskin Zsófiát* és annak a férjét Szentpétervárott többé látni nem fogja, sem összekelésükről beszélni nem fog.

Ez a vígasztalás meg éppen méregcsepp volt a hercegnő szívére: hogy *Puskint ő sohase lássa többé.*

— De hát miért ez a lázas sietség? Hisz az a leány még valóságos gyermek, még nincs tizenhat éves.

— Hercegnő! — szólt *Puskin* szomorúan. — Az időt nem az évek számítják, hanem amit szenvedtünk alattuk; s ebben Zsófia élete nagyon hosszú! Tizenhat éven át rabnak, száműzötteknek, az egész világból kitagadottnak lenni; tizenhat évig nem hallani egy gyöngéd, szerető szót, nem ismerni semmi örömet: ez elég nagy „kor”. Most ennek a szegény gyermeknek ez az ő ábrándja az egész élete. Ő egy álmjárója ennek a világnak: ébresszék föl, s meghal.

— Ön tehát csak nemes önfeláldozásból csatolja hozzá az életét? Ön nem szereti őt?

— Imádom, és ragaszkodom hozzá.

— Jól van. Engedjen ön gondolkodnom ezen. A meglepő hír oly rohammal szakadt rám, hogy az eszem egészen kődbe van borítva általa. Nem tudok önnek mit mondani. Az idő oly rövid. Csak hét nap van már közben. Nem halasztható ez?

— Nem.

— Miért nem?

— A cár útra készül; meglehet, hogy igen nagy útra. E napokban fogja tartani a nagy szemlét a testőrhadsereg fölött, s aztán valószínűleg hosszú időre eltávozik. Ezt *Ghedimini* hercegtől jobban megtudhatja, hercegnő. S az egybekelést még ittléte alatt akarja megtartani.

— Úgy engedje ön legalább a lehető legvégső időig halasz-tanom a válaszadást. Nekem sok mondanivalóm van önhöz. Engedje meg, hogy az utolsó napon adjak önnek választ. Jöjjön el hozzám huszadikán. Akkor is csak a legutolsó órájá-

ban a napnak. Amikor már nincs olyan nagyon világos: nem tűnik fel önnek a jövetele. Hogy felötlés nélkül bejöhessen (ön érteni fogja, hogy miért nem akarom *Nariskin Zsófia* vőlegényének látogatását nálam a menyegzője előtti napon közhírűvé tenni), fogja ön ezt a kis kulcsot, ez a kastélykert felőli veranda ajtaját nyitja fel, ahonnan ön egy csigalépcsőn egyenesen hozzám jöhet, s akkor aztán majd beszéljünk sok mindenről, amit önnek meg kell tudnia.

Puskin eltette a kezébe adott kulcsot, s búcsút vett, megcsókolva a hercegnő kezét. *Corynthia* visszaadta neki a csókot az ajkára, s egész az ajtajáig kikísérte.

Bizony igaza volt annak a muszka tudósnak az „elfajult macskák” elméletében, legalább erre az egy asszonyra vonatkozólag.

AZ ANYAI ÁLDÁS

Illatos fenyőfáktól árnyékozott kis nyári lakban éli világát az ifjú menyasszony. Valahára nem börtönben lakik már, nincs rabságban tartva. Óh, mert legnagyobb rabság a betegség; mikor minden lépten-nyomon azt mondják az embernek: „Ne szaladj! Ne danolj! Ne igyál vizet! Ne vesd le a kendőt a nyakadból! Ebből ne egyél! Meg ne hűlj! Meg ne melegdjél!”

Nem jár már a házhoz az orvos. A panacea csodát tett.

A csodaszép rózsák hónapja megérkezett. A vőlegény teleülttetetté az utak mellékét, amiken Zsófia jár, hónapos rózsákkal, s a vidám leány egy kosárával minden reggel, este sorba járja azokat, egy hulló levélnek nem szabad a földre leesni, az elnyílt virágokat ő mind maga szedi össze. Mi lesz majd abból? Ha megszáradnak a levelek, egy kis selyempárnát fog vele megtölteni; s milyen jó lesz majd azon alunni!

Éppen a megszedett levélszüretet teríti ki a veranda napos oldalán, s danol mellette. Nem tiltja már neki senki a dalolást: szabad; csak a vén Helenka zsörtölődik vele miatta, de az is csak azért, hogy nem jó péntek napon dalolni, mert akkor az ember vasárnap sírni fog; de hát ezért ő a vén cselédet csak ki szokta kacagni. Ki érezne még mai világban babonás sejtelmeket? Amidőn egyszer csak felsóhajt mellette a jó öreg Helenka keservesen: „Jézus, Mária, szent Anna! Hát ez minék jön ide?” Azzal nem szól többet, hanem elfut a verandából, mintha nem akarna találkozni azzal, aki most jön.

Zsófia a verandából kitekintve, a kerti úton egy fiatal, szép hölgyet lát közelíteni. A hölgy ragyogó szépség, öltözete csupa tarka hímzés; szalmakalapján paradicsommadár leng: vállára kasmír shawl van vetve.

És Zsófia, amint a hódító szép alakot látja maga felé közelíteni, úgy érzi, mintha titkos rettegés állná el minden idegét, mintha szívverése elállna. Most érezte a sejtelem babonáját.

A hölgy egyedül jött, kísérő nélkül, s egy olyan kora reggeli órában, amikor úrhölgyek még nem szoktak kijárni a házból. Egyenesen felment a veranda lépcsőin, mint aki a helytel nagyon jó ismerős.

Mikor ott állt Zsófia előtt, svédkesztyűs kezét oly mozdulatra emelve, mely kézcsókra hív fel, mondá halkán a leánynak:

— *Én Ghedimin hercegnő vagyok.*

A leány szíve nagyot dobbant. Mégis meg kellett csókolnia ezt a kesztyűs kezét.

— Ön még nem látott engemet soha? — mondá a nő.

A leány csak a fejével inte, hogy „nem”.

— No hát jöjjön be velem a szobájába. Nincs önnél valaki?

— Senki.

A hölgy előre ment, s mikor a szobában voltak, levette a kalapját. Szép, gazdag, szőke fürtei magas à la girafe fésűre voltak tűzve.

— No hát csókolj meg. Én vagyok az anyád.

Zsófia megtette, amire fel volt híva.

A hercegnő körülnézett a szobában. Mindenütt hímzések, feldíszített öltönyök hevernek, az egész menyasszonyi kelengye búbajos rendetlenségben szétszórva.

— Ah, ez mind menyegzői dísz. Tehát te férjhez készülsz menni, kisleány? Nem gondolod, hogy ilyen dologhoz az anyád áldását szükséges lett volna kikérned?

A leány mert válaszolni.

— Nekem azt mondták, hogy meg van tiltva anyámat meglátogatnom, vagy hozzá levelet írnom.

— De megizenhatted volna kis barátnédtól, *Bethsábától*, ki téged minden nap meglátogatott.

— Én azt hittem, hogy ő azt elmondta kegyednek.

— Nem tette a kicsike. Óh, a kisleányok mai nap nagyon jól tudnak titkot tartani. Soha még „azt” a nevet sem említette fel előttem. Egész véletlenül tudtam meg. Tegnap odajött hozzám *Puskin* úr, egy újabb költeményét nekem ajánlani: a „Bákcsiszeráji forrást.”

— Kegyednek ajánlotta?

— Van ellene tán kifogásod?

— Nagyon örülök, hogy azt tette.

— Tehát egészen mellékesen hozta elő, hogy ő egy hét múlva szándékozik tartani menyegzőjét *Nariskin Zsófiával*. Engemet egészen meglepett a dolog. — Azt hittem, te még most kis babákkal játszol. — Hát ki hozta neked ezt a nagy babát?

— Atyám.

— Hát te már most azt hiszed, ugye, hogy egész érett eszű leány vagy, akinek férjhez lehet menni?

— Nem tudom, milyen eszem van; csak azt tudom, hogy szeretem azt, aki el fog venni.

— Kategórikus válasz! Egész bizonyossággal mondd, hogy szereted, és egész bizonyosan azt, hogy elvesz. Hol ismered te meg *Puskit*?

— A Néva-áradás alatt. Óh, akkor én nagy veszélyben forogtam, ha értem nem jönnek, én elveszek.

— És ki ment érted?

Zsófia nagyot bámult e kérdésre.

— Kegyed nem tudná azt? Hát *Bethsába* nem mondta el otthon?

— *Bethsába!* Nem, terólad és *Puskinról* egy szót sem beszélt. Óh, a ravasz titkolózó! Kérülj elmét! Hát téged ugyanaz a tündér vitt magához, aki *Bethsábát* elragadta az én kocsimról? Ez az ördög asszonyi ruhában. S *Bethsába* jónak látta ezzel a

titokkal elhallgatni! S te ott töltöttél napokat és éjket e pokol királynéjának a bűnbarlangjában! Most már értem a kifejlődést. Ez lett az eredmény! Ez hát az ő ördögi munkája volt.

— Anyám, ne szidd őt! Én boldoggá lettem általa.

— S te tudod, hogy mi az a boldogság?

— Szeretve lenni.

— S tudod, hogy mi ennek az ellentéte?

— Még nem tudom.

— Megcsalva lenni.

— Ki csalna meg engem?

— Hát ki más, mint akiről azt hiszed, hogy szeret.

— Az én *Alekóm*?

— A tied, mint anyyi másé. Ha kerested volna a széles világon, hogy hol van egy csapodár, nőcsábító, jobban ki nem választhatad volna.

— Mi oka volna engem elámítani?

— Az, hogy általad remél magas polcra, uraságra jutni.

— Az ellenkezőjét teszi. Visszautasított minden kitüntetés, minden címet és rangot, és minden birtokot. Így megyek hozzá, ahogy vagyok. Minden ékszerem, amit hozzá viszek, ez a pléhdarab, amit a nagy katasztrófa napján kaptam őtőle, egy forgács a téli palotához csapódó hajóbul. Ő szegény akar maradni, s olyan nevet szerezni, ami elé nem kell „herceg!”

— Hogy el tudott ámítani! Neki vágyai vannak, amik egész a trónig emelkednek! Nőül akar venni, hogy egy nagy világfordulatnál, mint egy paródiája az „*Égalité*” hercegnek, tolhassa fel magát. Mit *Égalité*! Mint egy második *Pugacseff*. Nem tudod, hogy ő az összeesküvők közé tartozik, kik a cárt le akarják taszítani a trónról?

— Atyám vezette őt ide hozzám.

— Igen, mert méz van a szájában, amivel el tudta kábítani a cárt, ahogy el tudta áztatni a leányát.

— Anyám: Ön nagyon gyűlöli őt!

— Van okom rá. Nem fenyegeti-e e házasság egész lényec-

met megsemmisítéssel? E házasság napfényre fogja hozni születésed titkát, mely egész ifjúkorom átka volt!

— Anyám! Ön megátkozza az én születésemet!

— Nem ma: de mindennap kétszer; mikor fölébredek és mikor lefekszem! Mint egy kimondott halálítélet, aminck nincs meghatározva a napja, olyan voltál reám nézve te! Rettegés fogott el, ha rád gondoltam. Bűntárs voltál rám nézve, élő tanúja megölt becsületemnek. És most be akarsz rajtam tölteni a sorsomat, amit évek során rettegve vártam. Kikiáltod, hogy itt vagy! Lássanak! Megjöttél!

— Nem, anyám. Elrejtőzöm. Nem látnak. Senki se tud rólam.

Corynthia úgy tett, mintha a szánalom, az anyai érzés vett volna rajta erőt; siránk hangot kezdett erőltetni.

— De te szerencsétlen gyermek: nem tudod, hogy eltemetted magadat? Hogy az élet, amit választasz, rosszabb a pokolnál. Hitvese léssz egy kalandornak, ki úgy bele van merülve minden bűnbe, úgy összecimborásítva minden rossz társasággal, hogy ha akarna, sem tudna menekülni többé. Követni akarsz-e őt egy napon Szibériába?

— Ha balsors éri, megosztom vele.

— S ha ellenkezően üt ki? Ha győzni talál az örült merénylet, aminek ő előharcosa, ha egy napon atyád véréből bemocskolt kézzel fog eléd jönni?

— Akkor én megtalálom az utat az Istenhez, hogy bűnbocsánatért könyörögjek a számára.

— Elvakult teremtés! Az ideáltól, amit fejedben alkottál, nem látod a valót. Te azt hiszed, hogy kalitban tudsz tartani egy szívet, ami a szabadban repdeséshez szokott; s mit meg sem fogtál, mert Puskin téged nem szeret. Nem! Nem szeret! Légy bizonyos felőle, hogy nem szeret.

Zsófia bámulva nézett Corynthiára. A női szív ösztöne, az ideges scjtellem kitaláltatta vele a rettenetes valót. Megragadta Corynthia kezét, s azt mondá neki:

— *Őn szereti őt!*

— Te mondád! — liheg é őrjöngő szenvedéllyel Corynthia.

A leány két kezével a szívéhez kapott, elsápadt, a szemei lezáródtak, lélegzete elakadt, s azzal leroskadt a földre.

A hercegnő felkereste a cselédet.

— Helenka! Eredj be a kisasszonyodhoz. Valami baja van.

Azzal beburkolta magát shawljába (mert reggel köd van a partvidéken), feltette a kalapját a tükörből, s elhagyta a villát. Tudta, hogy nem használna a szegény elalélt leánynak semmit, ha megcsókolná búcsú fejében, hát inkább nem is tette.

A HAGYATÉK

Puskin e napon oly valami nehezét érzett a szívéen, mintha a világ minden bűnét, s azonkívül az európai államok minden államadosságának a súlyát viselné rajta. Talán előérzet volt az, amire az idegeivel dolgozó munkás, a költő olyan fogékony? Nem tudott semminek örülni.

Elment Zeneidához, hogy tudassa vele házasságát — hivatalosan. Hírből rég tudta az azt már. Neki jó titkosrendőrsége volt. *Zeneida* hideg, sztoikus gunyorral mondá:

— Én még most sem hiszem, hogy *téged elvesz* a cár leánya.

— Nem is úgy lesz. *Én veszem el* a cár leányát.

— Tudja már *Ghedimin* hercegnő?

— Bejelentettem neki.

— *Akkor nem lesz belőle semmi!*

— Nem függ tőle semmi.

— Én megjósolom. Hiába volnék *Pythonissa*, azaz boszorkány? — Hát *Ghedimin* hercegnek megmondtad-e már?

— *Ghedimin* hercegnek! Mille tonneres! Csak nem következik tán, hogy azért, mert a hercegnőtől megkértem *Zsófia* kezét, még a hercegtől is megkérjem? A herceg „*hors d'oeuvre*”.

— Nem a leánykérés végett, barátom, hanem azért, hogy a herceggel törültesd ki a nevedet a „*Zöld könyvből*”. Mert azt észreveszed talán, hogy a cár leányának a férje nem ragyoghat (akarom mondani: nem „feketéllhet”) ott a „*Zöld könyv*” lajstromában.

— Igazad van. Erre még nem gondoltam.

Innen aztán még nehezebb szívvel távozott el Puskin.

Zeneida nyári kastélya a *Kresztovszki*-szigeten épült. Innen nagy út még *Zsófia* nyári lakáig, mely Oranienbaum kertjei közt volt. A park fenyőfái közül messzire kivirított annak világoszöld teteje, aminek tarka rúdján fehér zászló szokott estenkint lobogni. Ezt mindig maga húzta fel *Zsófia*, annak a jeléül, hogy őt várja. Néha a partig is eléje jött, s a fehér ruhás alakja messziről integetett felé a tamariszkbokrok közül.

Most se fehér leány, se fehér zászló.

Alig várhatta Puskin, hogy a parthoz érjen. Máskor a csónakok kikötőhídjáról, ugyanakkor, amikor az övé megérkezett, szokott egy másik gondola elindulni, mely *Bethsábát* vitte magával. A királyleány sohase várta be ott *Puskint*, csak messziről üdvözölték egymást. Most a *Ghedimin*-család színeire festett gondolat ott himbálta a hullám a padhoz láncolva, s az evezősök aludtak hasra fekke benne.

Puskin kiszökött a partra, nem várta, míg a csónak kiköt, s sietett az ismerős utakon a nyári lak felé.

Az úton kétfelől *Zsófia* kedvenc rózsái voltak, s alattuk a föld terítve lehullott szirmokkal.

— Mi történt veletek — kérde *Puskin* —, hogy védnőtök nem jött el az estve virágaitokat leszedni?

— Majd megtudod, csak eredj oda — felelték neki a rózsák.

A verandán senkit sem talált. Benyitott az ismerős kis szőnyegajtón, mely *Zsófia* belső szobáiba vezetett, s ott aztán megtudta, hogy miért nincsenek a rózsalevelek felszedve.

Zsófia ott feküdt az ágyon: halaványan, mint egy halott. A tegnapi életpír eltűnt az arcáról; csaknem átlátszó volt az. Ágya szélén ült *Bethsába*, akinek a kezét úgy fogta, hogy az ujjait imára kulcsolva tartá a magáéval.

Puskin óvatosan lépett oda hozzá, visszafojtva megrettenését. (Betegnek nem szabad azt látni a látogató arcáról, hogy az meg van rémülve.)

— Mi az? Hát te beteg vagy?

— Nem *Aleko*. — *Haldoklom*. — Ne riadj fel. — Már megvan. — Én kiálltam. — Kiállod te is.

— Óh, ne mondd azt! — rebegé *Puskin*, odatérdeelve a leány ágya mellé, s annak halavány homlokát csókjaival árasztá el. — Múló változás az egész. Máskor is elmúlt, most is jobbra fog fordulni. Sietek orvosodat felkeresni.

— Nem mégy sehova. No nem mégy, ha mondom. Ne kényszeríts hangosan beszélni, hanem fogadd meg egy szóra, amit mondok. Gondold meg, ha te most *Wylie*-t fellármázod azzal, hogy én oda vagyok, ő elmondja azt a cárnak . . . A cár most nagy, országalkotó eszmékkel van elfoglalva, hadjáratra készül: szabadságát, jobblétét várja az ő elhatározásától annyi millió ember. Ez elhatározásához teljes lélekerejére van szüksége. Ha meghallaná a hírt, hogy én rosszul vagyok, orvosátul, amilyenérzékeny, s amennyire engem szeret, ez az egész lélekerejét megbénítaná. Nem tenné meg a nagy elhatározásokat, amiket tőle várnak. Elvesztené az erejét attul a gondolattul, hogy leánya haldoklik. Mit gondolsz? Amíg éltem, nem tudta tíz ember, hogy vagyok a világon. S mikor meghalok, milliók és milliók átkozzanak-e azért, hogy születtem, s azért, hogy meghaltam? Ne háborítsd a cárt az én bajommal most!

Puskin indulatosan tört ki.

— Mit nekem most egész *Hellász* és az orosz *alkotmány*, mikor te beteg vagy? Téged kell megmentenem!

Puskin keserű kitörésének indoka jellemzi azt a kort, amiben ez történt. Másutt vagy más időben, egy szerető vőlegény azt mondta volna: „hát nem megyek a cár orvosához, hanem felkeresem a legelső, leghíresebb doktort, aki nem híreszteli el a bajodat, s gyógyíttatlak azzal!” Csakhogy az orosz orvosok abban az időben arról voltak híresek, hogy aki siettetni akarta a halálát, az hamar célt ért velök. Inkább kuruzslókkal, vajákos asszonyokkal gyógyíttatta magát minden ember, s házi szereket használt a baja ellen, mint hogy egy szentpéter-

vári doktornak odaadja a pulzusát megtapogatni. Ez bizonyos kézfogó volt a halállal. Gyógyszertárba pedig éppen csak patkányméregért küldött valaki: sőt Sándor cár alatt egyenesen meg lett tiltva orosz embernek patikát nyitni, csak németek kaptak rá engedélyt. Az orosz nem bízott a honfitársában, hogy az az ellenségei kedvéért nem mérget ad-e neki gyógyszer helyett. A főurak és úrnők mind a cár és cárnő orvosaitól gyógyíttatták magukat, s ha azok elutaztak, azalatt egyszerűen nem volt szabad betegnek lenni.

— Mondtam már, hogy ne ingerelj — suttogá a beteg. — Hasztalan hoznád ide a világ minden *Galenusait*, csodaszereikkel együtt; nem vennék be semmit. Nekem nem kell több gyógyszer, azzal a keserű mandulaízzel: nekem meg kell halnom. Érted-e, meg „kell” halnom. Szükséges, elmúlhatatlan, hogy meghaljak. Nem azért halok meg, mert beteg vagyok, hanem azért, mert el vagyok rá ítélve. S helyesen van így.

Puskin nem bírta kitalálni e rejtélyt, s *Bethsábára* tekintte, hogy majd talán attól megtudja. A királyleány e tekintetre felszökött a beteg mellől, s távozni akart, *Zsófia* visszatartá.

— Itt maradsz. Nem mégyszohova. Nekem szükségem van mind a kettőtökre, s egyiteket sem bocsátalak el. *Puskin!* Légy férfi és komoly ember. Hát gyermek vagy-e, hogy így reszketsz? Tedd, amire kérlek. Végrendeletet akarok tenni. Hozd ide az íróasztalt az ágyamhoz. Gyűjts két gyertyát, s tedd közé a feszületet. Kérlek, előbb zárd be az ablaktáblákat: csináljatok éjszakát. — Óh, ezek a rettenetes szentpétervári nyári éjék, egymásba olvadó hajnalaikkal. Az ember hiába várja az éjszakát! Folyvást nappal van. Ez engem úgy nyomaszt. Így, most már nyugodtabb vagyok, hogy sötét van. — No hát ülj le, és írd. Vagy jobban fog esni, ha ideteszed ágyam szélére az íróárcát, s úgy írsz, térdepelve? Az is jó lesz; — *Bethsába*, te ne távozzál el. Térdepelj te is oda mellé. — — — — — Figyelj hát és írd: „Lelkemet Istennek, hamvaimat a földnek

ajánlva: én, Nariskin Zsófia, rendelem, hogy minden világi birtokomat örökölje az én egyetlen barátném, Dilajranoff Bethsába, grúzi királyné. Ne hagyjatok meg nekem egyebet, mint azt a kis *rézpléhet*, amit a keblemben viselek mindig, — s aztán tegyétek a fejem alá azt a kis zöld vánkost, amibe a rózsaleveleket gyűjtöttem, hogy majd azon olyan szépen alszom. — Nos, hát nem látod a betűket? Hisz túlírsz a papír szélén! *Puskin!* Hát gyermek vagy-e te? — Folytasd! — *Az én egyetlen kis barátnémnak hagyom az én legdrágább kincsemet ezen a világon: az én Alekómat, Puskin!*

E szóra *Bethsába* fel akart ugrani helyéről, de *Zsófia* nem engedé. Egyik karjával átölelte *Bethsába* nyakát, a másikkal *Puskinét*, s egymáshoz szorítá arcaikat.

— Hát neim szabad-e nekem végrendeletben elhagynom azt, ami az enyim? — Azt hiszed, hogy én nem tudom, hogy te őt szereted? — Addig mindig magasztaltad előttem, amíg én meg nem súgtam, hogy szeretem, azóta nem beszélsz róla, a nevét sem mondod ki. Azt hiszed, hogy én nem tudom, mi ez? Mikor ő közelített hozzám, te mindig tovasiettél. Azt hiszed, én nem tudom miért? Azelőtt piros voltál, életvidám, enyelgő; most halvány vagy, szomorú és szóttalan. Azt hiszed, én nem tudom, mi bánt? Te is úgy szereted őt, ahogy én. Ne titkold tovább! Ne mondj hazugságot; ne rejts el egy titkot egy haldokló előtt, ki holnap már úgylis lélek lesz, s mindent megtud, ami a lelkedben van. Ne várd el, hogy álmaidnak kísértő lelke legyek, aki minden éjjel eljön, választ kérni arra a kérdésre, amit életében nem adott meg neki. Valld meg, hogy szereted Alekót.

Bethsába szíve elszorult, s egyszerre csak felnyitott ajakkal, elforduló szemekkel esett hanyatt eszmélet nélkül.

— Emeld fel, s fektesd mellém az ágyba — mondá nyugodt kedéllyel *Zsófia*. — Így, mármost két halott menyasszonyod van: válogathatsz közülök. De ez a másik fel fog éledni, mert ő nincsen *megölvé*. Már most tudod, ugye, hogy szeret? Hagyd

alétan. Jobb, ha nem hall belőle semmit, amit most fogok neked mondani. De te szívedbe zárd, amit mondok, és egy szavamtól el ne térj; mert tudod, hogy akik menyasszonyi fővel halnak meg, azokból villi lesz: s azoknak a haragját nem jó ingerelni. — Hallgass reám. — Teneked Bethsábát nem szabad többé a kezedből kiadnod. — Én tudom, hogy miért mondom ezt. Ha őt haza bocsátod, soha nem látod többé, sem ő nem az Isten szabad világát. Bezárják a Katalin-kolostorba, örök időkre!

Puskin sejteni kezdé, mi történhetett itt.

A moszkvai „Katalin-zárda” nevére Puskinnak mind eszébe jutott, amit a *kaszárnnyában* erről a nőkolostorról beszélnek. Azok a kalandok, amiket a testőrtisztek lakomáikon dicsekedve adnak odább, túlhaladják a párizsi *Visitandine*-ek botrányait, s az egész kolostort olyan hírbe hozzák, amilyennek a montmartre-i apácák hírhedett zárdája örvendett. A fiatal testőrtisztek a moszkvai Katalin-apácák olvasóit viselték karpercc gyanánt; s éppen ez évben lett közhírré egy rémeset, amit a hatóság szépen eltakargatott. Egy előkelő család egyetlen fiatal sarja egyszer csak eltűnt a moszkvai társaságból, s miután egy hónapig hasztalan keresték, végre rátaláltak darabokra vágott holttestére a Katalin-kolostor egyik kútjában. — És Bethsábát ide akarja küldeni a keresztanyja, ahol a szerencsétlen leány nemcsak erre a világra, de a jövő élet üdvére nézve is el lesz veszve! Kitelik ez asszonytul!

— Azért semmi tétovázás, semmi érzélgés — szólt Zsófia. — Azon a napon, amelyen én meghalok, neked nőül kell vened Bethsábát, különben ez a leány el van veszve. Azt fogják utánad kiáltani, az egész világ: „Óh, a cudar! Azon az órán, amelyen a menyasszonya koporsóját lezárta, egy más számára tudta felnyitni a szívét!” De tenálad ott lesz az én végrendeletem, amit én mondtam tolladba, s aláírva az én reszkető kezemmel, s ha ezt ráteszed szívedre, azt megnyugtatod vele, s ha ez a bíró fel fog menteni téged, mi gondod az egész világ ítéletére?

Légy merész. A solovecki pátriárka ott vár, elrejtve a Petrovski-szigeten, Péter cár ókastélyában. Utasítása van neki egy fiatal leányt egy testőrtiszttel összecsketni kihirdetés nélkül. Nem tudja a neveiket. Két tanúra lesz szükségetek. Már gondoskodtam arról is. Az egyik *Zeneida*, a másik Helena férje, a vén Ilnáskó. Jó barátaink. És aztán, amíg az egyik gondola az én koszorúzott ágyamat szállítja csendesen, a kántorok zsolozsmái között, a szép fűzfás sírbolt felé ott a Néva-parton, az alatt ti ketten a másik gondolán siettek a Néva másik partján készen álló trojkátok felé, s azzal — Isten hozzád!

Puskin elkezdett a szobában, mint az örült, alá s fel járkálni, jéghideg kezeivel kuszált haját tépve.

Azalatt *Zsófia* azzal vesződött hogy elalélt barátnőjét életre költse, kifűzve vállderekát, s vizet fecskendett arcába. Magával is tchetlen volt, s mégis a más bajára gondolt.

Bethsába felocsúdott nagy sokára, s aztán elrejté arcát a párnák közé.

— Már mi elvégeztünk *Alekóval* mindent — mondá halk, nyugodt hangon a halni induló. — Te csak tartsd magadat ahhoz, amit ő mondani fog. Neked hagytam menyasszonyruhámat, ezt a rózsaszínűt, s azt a platina diadémot is; majd megtudod, mikor kell feltenned. *Ugyan, Puskin*, hogy lehetsz oly éhhetetlen, hogy nem írsz be mindent a végrendeletembe, ahogy azt mondom. A rózsaszín araköntöst és a platina pártát ki ne hagyj. A vén Helenkát is rátok hagyom. Ő igen hű dajkám volt. Rábízhatjátok majd egyszer, ami drágátok lesz. — Most adj tollat és papírt *Bethsábának*, *Alekó*. Meg kell írni a hercegnőnek, hogy itt marad, ne várjon rá. Írjad kisleánykám. „Kegyelmes asszonyom, jó keresztanyám! *Zsófia* beteg, szüksége van rám: itt maradok nála, míg Isten könyörölni fog rajta. Keresztleánya, *Bethsába*.” — Küldd el majd e levelet, kedves *Alekóm*, a gondolásoktól a magas úrnőnek, hogy legyen megnyugtatta. Ha készen vagy a végrendelettel, tedd élem, hadd írjam alá.

Zsófia végigolvasta:

— Mennyi *mázolás* van rajta . . . suttogá, s halvány mosoly vonult el arcán e szavakra. Azok a mázolások az írásra hullott könnyecseppek foltjai voltak. Tréfált felettük, és azt akarta, hogy *Aleko* is mosolyogjon a tréfán, meg *Bethsába* is.

Azután aláírta szép nagy betűkkel a nevét. A tollban megmaradt tintát nem fecskendezte ki, hanem beletörölte a hálóköntöse hímzett fodraiba, úgy adta vissza *Puskinnak*.

És akkor a két karját a nyaka körül fonva, odavonta őt magához.

— Még ma az enyém vagy. Még most hadd nézzek ezekben a te szemeidbe, amikben olyan sokáig voltam otthon. Milyen paradicsomi élet volt az ottan! Köszönöm neked, hogy olyan sokáig engedted boldognak lennem. Köszönöm neked azt a te hűségedet, azt a te gyöngéd szeretetedet, ami engemet üdvözített.

S annyiszor megcsókolá.

Aztán levette karjait nyakáról, s eltolta őt magától.

— Utoljára volt. — *Aleko! Bethsába!* Most öleljétek meg egymást! Én azt akarom látni — hogyan ölelitek meg egymást. Még most, amikor élek, és láthatom. Ha engem szerettek. Ha azt akarjátok, hogy igaznak higgyelek benneteket. Ha az én áldásom ér nektek valamit. Öleljétek meg egymást.

S a haldoklón keresztül azok egymás vállára tették karjaikat.

— Így! Jól van. No, még adjatok egymásnak egy csókot. — Az ajkra. — Nem jól van; nem értek egymáshoz. Ez hideg csók volt. Igazit!

És két kezét a két főre téve, egymásba forrasztá ajkaikat, s a fejeikre tett kéz árasztá rájuk az áldást.

Aztán megdicsőült arcát ég felé emelve, s két karját feje fölé téve, összekulcsolt kezekkel suttogá alig hallhatóan:

— Anyám . . . egy bűnödtől megóvtalak!

AMI SZÍVEN TALÁL, PEDIG NEM GOLYÓ

A cár rendkívüli szemlét tartott a Mars-mezőn.

A rendes szemlék május 21-én, a védszent *Miklós* napján, s szeptember 20-án szoktak megtartatni. Ez rendkívüli volt: csupán a testőrezredek fölött.

Ezek nem olyanok, mint a többi hadsereg. Minden ezrednek külön egyruhája van: a *nemes testőrlovagok* ruhája fehér, aranyos, fényes mellvérttel; a *testőr vérteseké* világoskék, fehér, ezüstözött páncéllal. A *jeruzsálemi ezred* öltönye karmazsinspiros, aranyozott vérttel, s ennek minden tisztje a *Szent János-rend* lovagja egész a káplárokig le: a közkatonák mind nemes emberek.

S minden ezrednek múltja, története van, amit fennen emleget, s az mint a hagyomány megy át az utódokra, s a nevét elveszni nem engedi.

A *jeruzsálemi Szent János-ezredet* kétszer aprították úgy össze a csatában, hogy nem maradt egy századból több tizennyolc embernél.

A *Preobrazsenszki-ezred* sokat tart arra a hírére, hogy *Iván* cárt ő tette le a trónról, s *Erzsébetet* ő emelte helyébe. Aki ebbe az ezredbe jutott, mind nemeslevelet kapott.

Az *Izmajlofszki-ezred* hét csatátér döntő diadalait hordja zászlóján, Borodinónál fele ott maradt halottan, s egy sem jött haza seb nélkül.

Ezek az arisztokráciái a testőrhadseregnek.

A többi testőrsereget is jellemzi a tarka változatosság. Huszárok, mindenféle színű egyenruhákban, vértések, lovas granátosok, hidászok, kozákok s aztán az ázsiai csapatoknak fantasztikus fegyverzetű csoportjai: a kirgizek, kalmukok, karcsú dárdáikkal, nyílterhes puzdrával a hátukon; cserkeszek, pikkelypáncélaikban, hegyes sisakjaikkal — és aztán az ágyúk hosszú sora, a hadi társzekerek, mind világoszöldre festve, a hidász vonatok, a kerekekre tett hajóhad, mindez egy roppant térre felállítva, négyszögökben, mértani vonalakban: amik egy jelszóra megmozdulnak, előrerohannak, falként megállnak, mint egy felhúzott gép.

Nem méltán képzelheti-e magát egy Istennek, akinek egy intésére mindez áll és mozdul?

S csak egy másik intés kell, és előre fog rohanni, s végigfesti vérével a mezőt.

Mikor a testőrsereg kimozdul Szentpétervárról, az azt jelenti, hogy a hadjárat megindult! Szedje össze minden erejét az, aki ellen felkelt!

A Mars tér közepén vannak felütve a pompás sátorok a cár, a külföldi követek, a kormánytagok számára; de ő maga paripáján lovagol, kísérete élén, s végigmustrálja a felállított hadcsapatokat — amint ellovagol az egyes ezredek előtt, azok egész köszöntő verseket kiáltanak eléje, ütenyre, mint egy óriási színpadi kar, s mereven tartva aközben a puskát, kardot, dzsidát kezeikben.

A cár arca oly ragyogó, mint maga az a verőfényes nap. Mindenki a lipcsei hőst látja még egyszer benne. A hadsereg lelkesedése órá is elragadt.

S e sorban álló, vezérszóra üdvözlő ezredek között ott vannak azok mind, akik ellene összeesküdtek. A tisztek tarsolyában meg lehetne találni a „szabad ember katekizmusát”. De ez egyetlen szóval: „előre!” meg lehet fordítani valamennyit. Az összeesküvő ezredek az ellenségre fognak rohanni, s azt mondják, hogy „éljen a cár”. Mikor az megmutatja nekik a csatamezőt,

elfelejtik minden panaszukat; elfelejtik, hogy meg akarták őt ölni, s rohannak érte meghalni.

Ilyen az orosz nép. *A szabadságvágy elnémul a harc alatt.*

S aztán azt hiszi az a szegény katona, hogy ha ő a vérét ontotta idegen földön, attól az ő hazájában lesz zöldebb a fű! A pópái azt verték a fejébe, hogy aki idegen országban elesik ellenség fegyverétől, az otthon támad fel újra, s mindjárt megtalálja szülői házát, feleségét, gyermekeit, s ha rabjobbágy volt, felszabadul.

A hadvizsgálás után maga a cár veszi át a vezényletet. Fényes hadművelet indul meg: egészen az ő terve szerint. Az akkori korszak hadtudománya, a rohamrendszer egyik remeke készült az lenni: kiszámított támadás hadi oszlopokkal, lovastömegekkel és ágyútelepekkel. A nyargoncok széthordták a rendeleteket, s vágatva jöttek és mentek keresztül-kasul a nagy Marsmezőn. A cár maga osztotta parancsait, s távcsővel nézte azoknak végrehajtását.

Egyszer egy segédtsízt vágat oda hozzá, s megáll előtte.

— Sire!

— Mit hoztál? Röviden mondd!

Az ellenség ágyúi megdördültek a támadó hadoszlop ellen.

— Sire! — mondá a tisztt — Nariskin Zsófia hercegnő ez órában adta át nemes lelkét az örökkévalóságnak.

A cár szívéhez kapott. Oda volt találva. Pedig nem is volt az ágyúknak golyó!

Jobbjában aláhanyatlott a kard, baljával eltakarta arcát.

— *Tévedéseimnek büntetése ez!* — rebege csüggeteg hangon.

S a fényes ember nem volt már sehol. A félisten nem volt sehol. Egy összeroskadt alak ült már a helyén: egy ember, akit a sors végső csapása a földig alázott.

Ordíthatjátok már a „hurrát!” Rengethetitek már a földet rohanó dobogástokkal! Ki van véve a vezérből a lélek czzel a szóval: „meghalt Zsófia!”

A táborkar főnöke, Miloradovics utasításokat kér a fejedelmi vezértől a harcjáték további működése iránt.

— Hívjátok őket vissza — mondá a cár. — Küldjétek a csapatokat kaszárnyáikba vissza. — Be van végezve minden.

Azzal megfordítá a lovát, s indult a sátora felé vissza, mélyen aláhajtott fővel; akik visszatérni látták, alig ismertek rá elsápadt arcára.

A hadtestparancsnokok aztán alig bírták a hadcsapatokat kibonyolítani, és helyeikre visszavezetni. Olyan zúgolódás támadt, mintha egy vesztett ütközet lett volna az.

A cár azt sem várta meg, hogy végigvonuljanak előtte a hadcsapatok, ahogy szokták, tábori sípjaikkal, kardalaikkal, dobjaikkal. Otthagyta az egész tábort a nagyhercegekre, s maga a trojkájába vetve magát, hazahajtatott a téli palotájába.

Felsietett dolgozótermébe. Ott voltak az asztalán kiterítve nagy, nevezetes iratok; világrendítő, korszakmegfordító, népátalakító, nagy elhatározások. Csak az aláírásra vártak még.

A cár szomorúan végignézett rajtuk. Olvasott belőlük; de nem azt, ami a betűkbe volt írva, hanem azt a palimpsestet, amit a fátum ír keresztül az emberek szépen kidolgozott tervein.

Aztán nyalábra fogta mind az egész irathalmazt: sok éjszaka fáradságos művét, s beleveté a kandallóba, tüzet gyújtott alá. Nariskin Zsófiának a menyasszonyi hozománya volt az mind! Hamu lett belőle.

Azután leült az asztalhoz, s levelet írt.

Csak e két szó volt benne:

— Jöjj vissza.

A levél borítékjára ez a cím jött:

— Arakcszejffnek.

A LÉGYOTT ÓRÁJA

Csodálatosak ezek az északvidéki nyárájek, idegen azokat még kevésbé tudja megszokni, mint a kegyetlen hideg, hosszú téli éjszakákat. Az alkonyfény csaknem éjfélig eltart, s éjfél után már kezdődik a reggeli szürkület. Alig bírnak megjelenni a világos égen az elsőrendű csillagok; köztük a két fényes bolygó: a Vénus és a Jupiter, amik úgy égnek a sárga égen, mint aranytengerbe dobott gyémánt. A telehold maga fénytelenül járja körül rövid karéját, fölösleges világítótest! S a „*Masinkák ünnepén*” nyugtalanul lesik azt a félórácskát, amikor egészen bealkonyul, hogy el lehessen lobbantani Néva negyven szigetén a készen tartott tűzijátékokat (mert fényes nappal csak nem lehet röppentyűzni.) S Szentpétervár utcáin ebben a hónapban nem gyűjtják meg éjjel a lámpásokat.

Corynthia hercegnő nyári lakának termeiben sincs semmi szükség lámpafényre június huszadikának estéjén. Az alkonyég még tizenegy óra tájon is elég világosságot ad, s egy kis homály, ahhoz, amiről itt beszélni kell ma, nem árt.

Corynthia izgatott kedéllyel lépett ki erkélyére — ki tudja hányadszor már ma *este* —, végigtekinteni az óriás folyam tük-rén. Az is aranyszínű most, s ahogy orosz képekben arany alapra vannak festve a szentképek, úgy festi magát ez aranytükörre a nagy világváros palotasoros látképe, az Izsák-templom oszlopcsarnokos dómjával, a börzeépület hajóorr díszítette oszlopaival, a Szentháromság hídjával, az elszórt szigetekkel, miknek

sötétzöld lombozatából a világ minden építész szeszélye után alkotott nyári kastélyok virítanak elő, kék, zöld, veres, aranyozott és kínai alakú tetőkkel; s a szigetek közt hemzseg az egymást kerülgető csónak, gondola, dereglye, szandolin, némelyiket tizenkét evezős hajtja, másikat egyes ember maga; egyik sebesen sikamlik tova, másik csak andalogva kóvályog, a hajósok népdalokat énekelnek. Az alkonyfényben az alakok maguk úgy tűnnek fel, mint fekete sziluettek. *Corynthia* talál-gatja magában, vajon melyik gondola hozza magával azt, akire ő vár, s melyik sziluett az ő alakja?

Leghosszabb a várakozásban az az utolsó félóra.

Corynthia az erkélyről visszatér szobájába, s még egyszer megnézi magát a tükörben.

— Szép vagy, nagyon szép! — mondja neki a tükör. — Ez a fehér öltöny egész gyermeteg kinézést ád, s a gömbölyű márványkarokat egész vállig engedi láttatni. A gazdag, szőke haj nincs feltűzve kontyba, hanem két koszorútekercsbe fonva omlik alá. Semmi ékszer, karperec, függő nem járul a bájak emeléséhez! A diadalbiztos viador páncél és fegyver nélkül jó a küzdőterre. Még a jegygyűrű sincs az ujján!

— Nagyon szép vagy! — mondja neki a tükör.

És a tükör mellett van egy nagy aranyrámába foglalt kép. Egy fiatal leány képe, mítoszi pásztor ruhában. Oly gyöngéd, mint egy álomkép.

Ezt néhány év előtt kapta *Corynthia* ajándékba a cártól.

Talán akkor is sejtette már, hogy ez nem egy ábrándkép, hanem élőlénynek az arcképe? Talán ki is találta, hogy kié? Néhány nap óta mármost bizonyosan tudja azt. Találkozott vele. Ez *Nariskin Zsófia* arcképe.

Ezt ugyan hamarább is megtudhatta volna — *Bethsábától*, aki annyiszor látta a képet is, meg az eredetijét is: — ha kérdezte volna tőle. De a grúzi királyleány, ha hazudni nem tudott is, de hallgatni nagyon jól tudott, s volt benne annyi örmény vér, hogy amit nem kérdeztek tőle, arra nem felelt.

Tehát a tükörfelbeli kép meg a ráába festett egymás mellett álltak. S az összehasonlításban az eleven kép maradt győztesnek.

Mit akarsz te, halavány arcú gyermek, ezekkel az ábrándos szemekkel, ezekkel a panasztevő ajkakkal, ezzel a ködalak természetel versenyre kelni ez istennői alakkal szemben? Te, méla álomjárója egy más világnak, egy földi nő ellen, akinek szépsége gyűjt és olt, öl és elevenít? Ha neked *Alekód* van: az a cigányleányt választja; s az nem te vagy.

Hiszen maga is cigány: kóbor, kalandor, költő!

Corynthia félrenézett a saját vállára: arra a rózsás gödröcskére a vállán, s elnevette magát.

Az idő lassan telt. Kinyitotta szobájának a parkra nyíló ablakát. A fülemülék hangversenye zengett elő a bokrok közül. Az éjjeli pávaszem pillangó bejött a nyitott ablakon, s az is őt repkedte körül, őt nézte virágnak, nem azt az arcképet. — Aztán jött egy másik éjlepké, amelyiknek az a kiváló tulajdona van a lepkék közt, hogy hangot tud adni. Kellemetlen, síró, cincogó zümmögést: a neve „*Sphinx Atropos*”. Miért adták neki annak a párkának a nevét, aki az életfonalat elmettszi? Azért, mert a sárga-fekete lepke háta és feje egy tökéletes halálzó ábráját képezi. „Hess innen!” — kergeté a csúf lepkét magától a delnő. Az azután megtalálta a maga helyét; rászállt az arcképre, s meghúzta magát a ráma egyik szegletében.

Mégis kezdett már egy kissé alkonyodni. Nehány türelmetlen tűzijátékos elkezdte a röppentyűit feleregetni a szigeti mulatókertekből; a Kresztovszki-szigeten már a bengálitüzeket is meggyújtották.

No igen! Ma van *Zeneidának* a neve napja. Az ő kedvéért *Szent Methód* mellé szorítottak helyet e névnek az udvari almanachcsinálók. Ma ott nagy vigalom van! És talán még más is? A „Szojusz Blagodensztojszga” gyűlése. Minden ünnepegy címe és ürügye alatt össze szokott az gyűlni a színésznőnél.

Ghedimin herceg, midőn hazulról elment, azt mondta a neje-nek, hogy a cárhoz van híva, s annál kell töltenie az egész éjjet,

fontos államügyek feletti tanácskozásban. — És így kétségtelen, hogy egész éjjel ott fog lenni *Zeneida* nyári kastélyában. *Corynthia* nem tarthat tőle, hogy megzavartatik.

— *Ami neked jó, az hadd legyen jó nekem is.*

Jöhetne is talán már, akire oly nyugtalanul várnak.

Hiszen mikor elkezdődik a tűzijátékozás a szigeteken, akkor minden cseléd, őr, aki még ébren van, azt bámulja, senki sem ügyel a park tekervényes útjaira.

A nagy *Lázár-féle* antik óramű már üti a tizenegyet, négy haranggal verve a carillont minden negyednél. Amint az óra-ütés elhangzik, úgy tetszik, mintha a kert porondját hallaná csikorogni közeledő lépések alatt. Ki jönne más? A nemes ember lépteit úgy meg lehet különböztetni a muzsikétól.

Úgy van.

A közeledő a kerti veranda ajtaja előtt megáll, s az ajtót kulccsal felnyitja. Azután a belső csigalépcsőn felhaladó léptek jelentik megérkezését.

Corynthia kiszámította az elhelyezkedést, melyben magát meglepetni engedje. Félig az ablakba dőlve, arcát féltenyerébe nyugtatva, egy álmadozó alak, akit úgy elfoglalt a csalogányok hangversenye, hogy nem veszi észre, miszerint valaki a puha szőnyegtől tompított léptekkel közelít a háta mögé, s odaérve, föléje hajol, s ingerlő szép vállára egy gyöngéd csókot nyom.

A hölgy úgy tesz, mintha felrezzenne, s mosolygó haraggal fordul a csóktolvaj felé:

— *Ah, ilyen későn?*

Hanem aztán mikor meglátja azt, akkor igazán megrezzen. Nem csóktolvaj az: a magáét vette el csak, joga volt hozzá: *ez a férj. Ghedimin herceg.*

Corynthia hebegve kérdi:

— Ilyen korán jött ön haza?

— Az előbb azt mondtá ön, hogy *későn* jöttem.

— Félálomban voltam akkor, nem tudtam mit beszéllek. Merre jött ön be?

— A kerti veranda felől. Tudja ön, hogy magamnál hordom a kis kulcsot.

Corynthiának most az jutott eszébe, hogy ebben a nyomban az is itt lehet, akinek ő e kulcs pártját odaadta. A másik!

— Bezárta ön az ajtót maga után?

— Nem zártam én. Öt perc múlva megint visszamegyek.

— De én kérem, hogy zárja be, s hagyja benne a zárban belülről a kulcsot. Ön tudja, hogy félek a tolvajoktól.

— Jól van, hát visszamegyek, és bezárom.

Az alatt, míg a herceg a lépcsőn lement és visszajött, *Corynthia* egy nagy shawllal burkolta be magát; nem kellett azt hazudnia, hogy fázik — valóban reszketett.

A herceg visszatért.

Sietve kell önnek valamit elmondanom; most jövök a cártól.

— Ah, hát nem *Zeneida* kisasszony névestéjéről jön kegyed?

— Nem, kedvesem, a cártól és a cárnétól jövök.

— Tartozom elhinni.

— Bizonyosan el fogja ön hinni, ha elmondom, amit láttam.

— Kezden hozzá.

Corynthia a az ablaknál maradt, hogy ha hallani találja annak a másíknak a közeledő lépteit, egy hangos közbeszólással észrevétesse vele, hogy nincsen egyedül.

— Őfelsége már két napja, hogy ismételve odarendelt magához, avégett, hogy többrendbeli, igen sürgős ügyeket elintézzon velem; de mindannyiszor vagy bezárkózott a szobájába, s nem bocsátott maga elé, vagy a Carszkoje Zelóba rendelt, s maga nem jött oda, hanem az Ercmitage-ba ment. Ma estére ismét oda rendelt Monplaisirbe. Keresztül-kasul jártam a palota minden szobáját, míg utoljára megtaláltam őt a felső verandán — a cárné társaságában. Háromszor, négyszer üdvözöltem a cárt, de ő felém sem fordult, mintha tudomást sem venne rólam. A cárné intett, hogy maradjak és várjak. — A cár odatámaszkodott a márvány mellvédre, mozdulatlanul, mint egy szobor, és tekintete a Néva tükrén látszott elmerengni.

A cárné épp oly feszülten, mondhatnám félelemmel vizsgálta férje tekintetét. — Száz csónak sikamlott ide, s tova a víz tükrén, cikázva, mint a vízi pókok. Egyszer a sok mulatójármű közül kiválik egy nagyobb dereglye, melyet nyolc evezős hajt a folyamon felfelé, lassú sikamlással. A dereglye meg volt világítva rudakon emelt templomi lampionokkal, s a közepén volt egy koporsó, világoskék atlással bevonva. A nyitott koporsóban feküdt egy nőalak; fehér halotti mezben, cipruskoszorúval a fején: fiatal leány. Túl rajta álltak a kántorok, s énekelték halotti zsolozsmájukat, mely felhangzott a cárig: „Ember, rettegd a holnapot! Por vagy, kire más rátapod. Ma kacagva, holnap sírva, Aztán némán néma sírba.” — Ez egy halotti menet a Néván. A gyászdereglyét nem kísérte senmi csónak. Mikor a Monplaisir előtt végighúzódtott a dereglye, el lehetett olvasni a koporsó mellé helyezett fődélen az arany-szegekkel kivert nevet: NARISKIN ZSÓFIA.

(Most lehet már összehúzni azt a shawlt, madame! Ugye, hideg van?)

A herceg nem vette észre a hatást, amit szavai előidéztek, ő azt látta még most is, ami emlékében maradt, nem azt, ami előtte áll.

Folytatá:

— Nem lehet emberi szavakkal leírni azt a fájdalmat, ami e percben a cár arcán ki volt fejezve. Szemei égtek, ajkai reszkettek, két szemöldöke vonaglott. De összeszorítá ökleit, s míg szemei folyvást az előtte elhaladó koporsót nézték, tekintetében egy óriás küzdelme látszott egy istenség ellen. Sok kint láttam már életemben, de így még nem sajnáltam meg embert, mint ez egyet! Nem volt szabad clárulnia magát, hisz a cárné ott állt mellette. — Az is az ő arcát vizsgálta nagy figyelve. Egyszer aztán odarohant hozzá a nő, megragadta a férj kezét, s azt kiáltá: „*Hát mért nem sír ön? Miért nem engedi magának, hogy sírjon? Hisz az ön leánya az, akit ott temetni visznek.*” S hogy felszabadítsa a cár könnyeit, keblére veté

magát, s ő maga kezdte el a sírást. S arra a nagy, hatalmas ember, aki előtt milliók reszketnek, porrá zúzva omlott oda az elhagyott, a megvetett feleség lábaihoz, s annak a térdeit átölelve, elkezdett zokogni, és csókolta annak az asszonynak a ruháját, aki visszaadta neki a könnyeit. Ah, az egy jelenet volt, amit emlékeimből ki nem fog törülni senki. A két egymástól elvált házastárs ismét egymáshoz olvadt ez iszonyú könnyek özöne által, s föltalálta egymásban, amit régóta elvesztett, és nevezte egymást angyalának, egyetlenének: s utoljára mind a kettő kihajolt az erkélyről, s kezeivel integetett istenhozzádot az eltávozó koporsónak! Magamnak is könny szökik a szemembe, mikor ezt elmondom.

Jól is tette a herceg, hogy könnyezett! Kettőjük közül az egyiknek mégiscsak illet e dolog felett sírni.

— Egyszer aztán, öklét a szívére szorítva, e szavakat fuldoklá a cár: „És senki sem kíséri a koporsóját!” Igazán keserű szó! Hiszen még a koldus temetésénél is akad egy másik koldus, aki utánabicegjen. Ennek senkije sincs! Ekkor egy csz mém támadt. Siettem a gondolámhoz, s onnan önhöz. Én vagyok a cár legközelebbi tanácsosa, és ön egy *Nariskin* hercegnő. Mi ketten a gyors gondolánkon utólérhetnők még *Nariskin Zsófia* gyászdereglyéjét, s gyászkíséretül mehetnénk utána a családi sírboltig. Nem igaz, kedvesem?

És ennek a „másiknak” nem volt szíve hozzá, hogy ő is azt tegye, amit az az egyik, és megragadja a nemes férj jobbját, és szabad folyást engedjen könnyeinek, és azt mondja neki: „Menjünk hát, hisz az én halottam is *Nariskin Zsófia*!” Nem! Ez erősebb lélek volt, mint a cár. Le tudta küzdeni asszonyi büszkeség alá az állati ösztönt (mert hisz az anyai érzés csak ennyi!), s nyugodt és hideg hangon tudta ezt felelni férje felhívására:

— Hová gondol ön? Mivel igazolnók a világ előtt ezt a felhívatlan kíséretet? Késő is lenne már. Nekem gyászba kellene öltöznöm előbb, s azalatt a dereglye rég elhaladna előlünk:

utól nem érnők. És utóvégre is — hát mi közöm van énnekem Nariskin Zsófiához?

Ki tudta mondani ezt a szót! Ki tudta mondani ebben a rettenetes órában! Óh az a muszka természettudós! *Elsajult* macska ez! Mert az igazi macska megsiratja a kölykét.

— *Mi közöm nekem Nariskin Zsófiához?*

Ghedimin herceg vállat vont. Elővette a zsebkendőjét, s kifújta az orrát. Azért bizony nem érdemes az embernek a más baján elkönnyezni magát, hogy az orra megveresdjék tőle! Ez már igaz.

— No, hát ehhez nincs önnek semmi köze. Én sem beszélek róla többet. Hanem még egyéb okom is volt az idejövételre, amihez önnek talán mégiscsak lesz valami köze. Mikor a gondolámba beültem, a kormányosom egy levelet adott a kezembe, amire az volt írva, hogy nagyon sürgős. A levelet *Puskin Szeργievics Sándor* írta hozzám.

— *Puskin!* — hördült fel ijedten a hölgy.

— Az ám, *Puskin*. S mivelhogy a levél tartalma oly csodálatos, hogy én annak az értelmét a magam eszével ki nem tudom magyarázni, azért is siettem önt feltalálni, hogy megkérjem, fejtse meg nekem, miben áll ez a rejtély.

Corynthia úgy érzé, mintha a padlat emelkednék lábai alatt.

— *Puskin?* — hebegé. — Mit tudhatok én *Puskinnak* a rejtélyeiről?

— Hát hiszen hallgassa végig a levelet, majd elolvasom.

S hogy jobban lásson, most már a herceg lépett a nyitott ablakhoz, míg *Corynthia* a szoba háttérébe vonult vissza, hogy a félhomályban keressen takarót felizgatott tekintetének.

— Kedves Makszimovics Iván! — kezdé a herceg az olvasást. — Én kénytelen vagyok Neked töredelmes szívvel valómást tenni. Én azzal a nemes bizalommal, amellyel Te engem családod szentélyébe bevezettél, visszaéltem. — Szenvedélyem, mely erősebb volt Irántad tartozó tiszteletemnél, szolgáljon

— nem mentségül — de okul. — *Én házadnak legdrágább, legféltettebb kincsét elloptam.*

(„Megőrült ez az ember!” — mondá magában *Corynthia*.)

A herceg folytatá:

„Ha az elkövetett sérelemért megtorlást akarsz rajtam venni, én minden elégtételadásra kész vagyok: rám találsz falusi lakomban, Pleskovban. — Alázatos szolgád, Puskin.”

A nő csak bámult maga elé.

Még nem volt sejtelme az árulás minősége felől.

— Nos? Hát? — A herceg magyarázatot várt.

Legjobb páncél a hidegvér, s legjobb fegyver a tagadás.

Corynthia megrázta a fejét, s azt mondta:

— De hát mi közöm van énnekem Puskin úrhoz? Mi dolgom van nekem az ő rejtélyeivel?

— Hát persze, hogy önnek semmi köze sincs Szergievics Sándor barátunk rejtélyeihez; azt nem is szeretném. Hanem hát valami köze mégis lesz önnek ehhez a levélhez, mert benne volt még egy másik kis levél bezárva, aminek a külsejére, úgy látszik asszonykézzel, az ön címe van felírva: „Ghedimin Mária Alekszjevna *Corynthia* hercegnőnek.” A rejtély megoldását alkalmasint ez a levél képezi. Azért siettem volt önhöz, hogy kérjem, törje ön fel maga, s ha lehet, és nem tartja szükségesnek előttem titokban tartani, közölje velem a tartalmát.

Most már a hercegnőn volt a sor az ablakhoz lépni, hogy világossághoz jusson. Amint a levelet a kezébe vette, meglepetve mondá:

— Ez *Bethsába* írása.

— Ön ismeri az írását, én sohasem láttam.

Corynthia felszakítá a levelet, s amíg végigfutott rajta, az arca lángveresre gyulladt.

Mikor készen volt vele, összegyűrte öklében a levelet, indultosan kiáltva fel, hisztérikus kacagás mellett:

— Hahaha! Elszöktette *Bethsábát*, és összeeskette magát vele!

Makszimovics Iván — átaljában véve igen jó tréfának találta ezt a dolgot. Valami rosszabbat képzelt. S most nagyon megörült neki, hogy „csak” Bethsábát vitték férjhez, aki már a Szent Katalin-zárdának volt elígérve. De még inkább tévútra vitte a feleségének a kacagása. Azt hitte, azt visszhangoztatni kell.

De ha már az imént a sírással olyan félsikert aratott, a nevetéssel tökéletes kudarcot vallott. A hercegnő odavágta a fejéhez az összegyűrt levelet, s mint egy maenade, rohant rája, fúriarccal, fehéréiket mutató szemekkel s összecsikorgatott fogakkal.

— Ez a ti munkátok volt, nyomorultak! Ezt ti terveztétek ki együtt!

— Kik? — kérdezé a herceg elámulva.

— Te! És a te szeretőd! Az az endori boszorkány! Ti szótétek ezt a hálót, amivel elkerítsétek ezt a leányt *Puskin* számára. Ti készítettétek ezt a méregbe mártott tört.

— Asszonyom. Én meg nem foghatom, hogy mi ingerli önt ily haragkitörésre *Puskin* úrnak, meg *Dilarjanoff* kisasszonynak a szívviszonya miatt.

Corynthia észrevette, hogy indulata által az önelárulásig hagyta magát ragadtatni. Hirtelen megtért.

— Nem foghatja meg? Itt nincs szó szívviszonyról, hanem árulásról! Mit bánom én, ha egy kaukázusi királyleány az én lovászegényemmel szökik is meg? Az is jó neki! De ön jól tudja azt, hogy miért kellett ezt a leányt *Puskin*nak megkeríteni. Azért, mert ez bírja a cárnak minden titkait, amiket az leányának elmondott, az pedig ővele közölt, s most ezek a titkok mind átmennek *Puskin* révén a cár ellenségei kezébe. Ön ezáltal elvesztette — vagy magát — ha híve a cárnak; — vagy a cárt, ha összeesküvő ellene. Ezt cselekedték önök ketten.

Ghedimin herceg meg volt lepve. Az asszony felyül került. Úgy hasonlított az igazsághoz, amit mondott, hogy nem lehetett ellene védekezni.

— Mindnyájan egyetértettek! — folytató dühöngve az asszony. — Felhasználták egy szegény leánynak a betegségét, hogy a másik leányt tőlem elcsalhassák! Ideküldték hozzám Puskint egy verssel, hogy engem itthon tartsanak, hogy utána ne menjek a gondjaimra bízott leánynak, órá várva, aki azalatt, míg a válaszáért kellett volna eljönnie, felhasználta az időt, hogy egy halott koporsója mellől elszöktessen egy esztelen, félkegyelmű leányt! Pfuj az ilyen emberekre! Ennyi csalás, hitszegés, ámulás. Egymáshoz méltók vagytok valamennyien; komédiások és komédiásnék. — Ki az én szobámból! Ott van az ön helye — Phryne orgiáiban!

Az embernek eláll az esze, mikor egy asszony szidja. Ez megbénítja a gondolkodást. *Ghedimin* herceg okos ember is volt, jó ember is volt, s azonfelül valóban oly ártatlan volt ebben a bűnben, ami nem is bűn, mint egy gyermek; hanem azért mégis oly elítélt bűnösnek érezte magát e szavak után, mint aki csakugyan a legnagyobb merényletet követte el, amit soha helyrehozni nem lehet, a legnagyobb kiszámítással; úgyhogy nagyon szerencsésnek érezte magát, mikor kimenekülhetett a házából, s gondolójához visszajutott.

Pedig bizonyosan mondhatjuk, hogy még azt sem tudta, hogy ki volt *Nariskin Zsófiának* az anyja.

Csakhogyan ezt nem hitte el neki *Corynthia* soha. Kiszámított, szándékos kínzásnak vette ezt az egész jelenetet. Férjének megjelenését a légyott órájában, s a szerelmi sóvárgástól izzó női szívre először a temetési jelenet jégcseppjeinek, azután meg az imádott, a várva várt ifjú hűtlensége méregcseppjeinek fecskendését!

S az illó mérgeg öl kívül és belül.

Amint *Ghedimin* eltávozott, *Corynthia* két kezét összekulcsolva feje fölé, arccal a földre veté magát, és keservesen zokogott.

Azután, hogy senki sem emelte föl, térdre fölállt, hajtekeresei, mint vonagló kígyók omlottak keblére. Öklét az esküre

feltartott három ujjal az ég felé emelve, liheg kegyetlen bosszúval:

— *Ha én teneked valaha ezt a keserű órát visszafizethetném!*
Ajakai fölnyíltak: egymáshoz szorított fogainak csikorgását lehetett hallani.

Valamit gondolt. A szemei szikráztak bele.

Aztán felállt a helyéből. A fehér köntös patyolatujját feltúrte vállig gyönyörű karjáról.

S akkor azt a gömbölyű, vastag izmot a felsőkar közepén fogai közé szorítva, úgy beleharapott, hogy a vér kiszökött belőle.

S azt a vért felszította a szájával.

Az orosz népbabona azt tartja, hogy ha valaki az átkának a beteljesüléséről bizonyos akar lenni, hát az átok kimondása után igyék a saját véréből.

A halálfejpillangó úgy sírt a ráma szegletében, mint egy elkárhozott lélek.

A SZÉTSZAKADT SZÍV

Zeneidának három gyászünnepe volt ma. Az egyik *Zsófia temetése*, a másik *Puskin esküvője*, a harmadik — *a saját névestéje*.

Zsófiának az volt a végkívánsága, hogy az esküvő előzze meg a temetést.

Az ő égnek emelkedő lelke még akarja látni, hallani azoknak a boldogságát, akiket úgy szeretett.

Orosz szokás szerint a koporsóra csak a sírnál szegeznek le a födelet: egész odáig feltakart arccal utazik a másvilág vándora.

— Csináld rövide a ceremóniádat — monda *Zeneida* a pópának.

(A solovecski pátriárka lábainak volt annyi muszka eszük, hogy erre a napra gyógyíthatatlan köszvényt kapjanak, maga helyett egy pópát küldött. Ha görbére talál szaladni ez a dolog, annak a szakállát vágják le, ne az övét! Mert ha egy pópa vigyázatlan módon esket össze egy szökevény párt, a házasság ugyan érvényes, *hanem a pópa szakállát levágják*, s magát elviszik katonának.)

Az esküvő alatt, orosz szokás szerint, két fehér galambot bocsátottak el szabadon az összekelő pár fejei felett. A két galamb egy ideig repkedve járta körül a magas verandát, azután leszállt a katófalkra, oda a halott fejéhez, ahol a gyásszal bevont feszület volt felállítva, az egyik az egyik ágra, a másik a másik ágra, s ott „a szeretet mártírjának” a feje felett csókolóztak folyvást az egész szertartás alatt.

A szép halott meg volt elégedve az esküvővel. Minden úgy történt, ahogy ő elrendelé. *Bethsába* a rózsaszín ruhát viselte, s a platina diadémot tette fel a fejére.

— Ezen átestünk — szólt *Zeneida*. — Következik a második! Gyorsan, gyorsan.

Bethsábának le kellett vetnie a rózsaszín köntöst, s felvenni a feketét a halottbeszentelési ceremóniához. *Zeneida* segített neki az öltözésnél. *Puskin* kívül maradt.

Bethsába egyre sírt, akár a piros ruhájára tekintett, akár a feketére.

Zeneida pedig nem árult el ma érzékenykedési hajlamot. Fásultsága egész a cinizmusig ment.

— De ugye — szólt zokogását elfojtva *Bethsába* — a túlvilágon ismét látni fogjuk egymást *Zsófiával*?

— Oda, oda! — dörmögé *Zeneida*. — *Hát aztán ott melyiteké lesz Puskin?*

Ez ám a bökkenő!

Bethsába elbámult, s nagy szemeit *Zeneidára* mereszté.

— És hátha egyiteké se lesz! — szólt *Zeneida*, összehúzza erősz szemöldekét. — Vagy azt hiszed, hogy a túlvilágon is lesz egy nagy Muszkaország, aki lába alatt tartson egy túlvilági kis Finnországot, *hogy aztán legyen a túlvilágon is egy bolond, aki azért, hogy más a paradicsomba juthasson, maga elmegy a pokolba!*

E kifakadás leleplezé *Bethsába* előtt *Zeneida* titkát.

Elámultan rebegé:

— *Te is szeretted őt?*

— Ne kérdezd azt. Örülj neki, hogy a tied. S ne kíváncsozz vele át a másvilágra. Azon légy, hogy megtartsd őt magadnak ezen a világon.

— *Te is szeretted őt?* — ismétlé szomorúan *Bethsába*.

— No, ha kitaláltad, hát vedd hasznát! — szólt *Zeneida* színlett negéddel. — Mármost tudod, hogy kitől kell legelébb féltened. Azon légy, hogy hozzám közel ne eresz. Most már ismersz, hogy ki vagyok. Örülök rajta, ha férjket elcsábíthatok,

asszonyoknak sírást okozhatok. Kercsztanyádnak igaza volt. *Én vagyok az ördög.* Alekódat Szentpétervárra vissza ne hozd!

Bethsába odaborult *Zeneida* keblére, s átölelte annak a vállait.

— Nem igaz! Nem igaz! Nem igaz! Engem nem csalsz meg. Mondd meg nekem, miért adtad nekem *Puskin* szívét, ha magadnak is megtarthattad volna? Nagy oknak kellett arra lenni! Fedezd fel! Ő nekem már férjem. Mindent meg kell felőle tudnom. Ha nem szeret — még azt is.

Zeneida most már szelíd mosollyal tekintte le az ifjú menyasszonyra (abban a gyászruhában), s aztán ő is magához ölelé őt:

— Tehát te nem hiszed azt, hogy én olyan rossz vagyok, akitől a férjedet féltened szükséges? No, hát megmondom, hogy kitől féltsd! *Van egy csodaszép asszony, bájolóbb mindazoknál, akiket valaha láttál, csábító, mámorító és telhetetlen.* A neve „*Eleutheria*”.* Elcsábítja ez az oltár előtt álló vőlegényt a menyasszonya mellől: elcsábítja a hétgyermekes apát felesége, családja köréből, és akit magához csábított, azt a szíve utolsó csepp vércéig, a lelke minden gondolatáig magának tartja. Ez a rettenetes asszony a te vetélytársnőd. Őrizd meg a férjedet, hogy vissza ne gondoljon rá: mert szerelmes belé!

— Az az „*Eleutheria*” azt teszi, hogy „szabadság?”

— Férfiak vérében szokott fürödni, attól olyan szép. Ajándékul csak hekatombákat fogad el férfiszívekből; s az emberek közül is csak azt, ami arany és gyémánt. Asszony, akinek ilyen gyémánt jutott, őrizze meg azt! Kéjenc, iszákos, kártyás nem csik vissza oly könnyen a csábító hívásra, mint akit egyszer ez rabjává tett. S mikor az „*Eleutheria*” felkiált: „*férfifejekre van szükségem!*” ezernyi ezeren, az ő szeretői kiáltanak vissza: „*itt az enyim, vedd el!*” Vigyázz, hogy *Puskiné* köztük ne legyen!

Bethsába végigcsúszott ölelé karjaival *Zeneida* termetén, míg ölelésével annak térdeinél állt meg.

* „Szabadság” görögül

— Óh, te utolérhetetlen szentség! Aki elutasítottad magadtól az ő szívét, azért, hogy a fejét megőrizd! Mondd meg, tanácsolj, hogyan teljesítsem azt, amit te kívántál? Olyan nehéz az! Mit tegyek, hogy jól legyen téve?

Zeneida felölelte a kis menyasszonyt, s aztán elkezdett neki suttogva tanácsot adni, ahogy tapasztalt asszonyok teszik fiatal asszonykáknál.

— Járj mindenben kedvére! Ne mondj neki ellent. Ha egy nap hétszer változtatja is a véleményét, te ugyanannyszer fordíts a magadén. Találd ki, hogy miről gondolkozik, s előzd meg a kívánságát. Ha egy gondolatját bírod, arról a többit mind követheted. Ha rosszkedvét látod, ne faggasd, mi baja. Olyankor a legkedvesebb arc is visszatetsző. Szerelmét viszonozd egész lelkeddel, s boldogságotad ne titkold; de ne hízelegj neki, mert azért megutál. Légy rajta, hogy otthon jól érezze magát. Háztájad legyen csendes és tiszta, magad mindig vidám és kedélyes, recsegő hangodat még a cselédhez szólva se hallja. Akit ő szívesen lát, te is jól fogadd, férfias multságaitól vissza ne tartsd. Ne kérdezd ki, hová megy, honnan jött? És különösen féltékenységet el ne árulj. Azt nem érezni egy nőnek a férje iránt lehetetlen; de ott kell lenni a jó ügyvédnek, a szívnek, aki tisztára mossa azt védelme által, még akkor is, ha a szemek és fülek a vádlók. Szemed sohase legyen kisírva előtte. Arra pedig, amit magad téssz, jól vigyázz. Nem szükség, hogy a vadembert játszd idegen férfiakkal szemben, s minduntalan férjedhez menekülj, ez őt nevetségbe, sőt bajba hozhatná; de ne is engedj játékból, asszonyi hiúságból bárkinek is olyan előnyöket, amik az ő féltékenységét földézhethnék. Ha valami bánt, mondd meg neki szelíden, azonnal; ne tartogasd, amíg nagyra nő, amíg az arcodon meglátszik a bú, és légy könnyen engesztelhető. És mindezekben egyforma légy örökké! Mert egyetlen egy rossz óra: egy elátkozott negyedóra elég, hogy eszébe jusson az elhagyott szeretője, az „Eleutheria”, s visszajöjjön hozzá.

A menyasszony hallgatta azt, mint a szentírást. — Majd én segíteni fogok neked, hogy otthon tartsd és visszatartóztasd a Szentpétervárra jöveteltől. Írok neked leveleket, amikben az lesz, hogy a cár fel van ingerülve amiatt, hogy az, kit ő leányának szánt vőlegényül, a temetés napján egy más menyasszonnyal tudott megesküdni. Nem lesz az igaz, én elmondom a cárnak Zsófia végrendeletét, s ő meg lesz úgy nyugodva abban. De Puskinnak azért kegyvesztetté kell lenni — színből, ő engedelem nélkül nem térhet vissza Szentpétervárra, s mi kitöröljük őt a „Zöld könyvből”, hogy tőlünk se kapjon meghívást. A te két karod lesz az ő temetője, míg a feltámadás napja el nem jön; vagy amit jobban hiszek: a mi temetkezésünké. Ha vége lesz mindennek, akkor majd visszatérhetnek a világba. Addig azt kell vele elhítenünk, hogy felülről száműzve, alulról kitagadva, nincs más világa számára mint szerelme és Olympja. De hát hisz az már két világ: két mennyország!

Puskin benyitott hozzájuk.

— Még nem vagytok készen?

— Hagyj békét! Most rontom a feleségedet. Megtanítom, hogyan kell téged jól igában tartani. Nem szabad azt meghallanod.

— Hasztalan, ő nekem az első órában mindent elmond.

A kántorok a halottas szobában rákezdték már az éneket.

Ez már hosszabb szertartás volt, de annak is csak vége szakadt egyszer. A pap felvette a két gyertyatartót, s keresztbe téve egymásfőlé, kimondá a megáldó „mio vszem” szót; aztán háromszor tömjénnel körülfüstölé a koporsót, s a bűnlajstromot tartalmazó pergament, aminek végére a feloldás fel van írva, odatette, mint túlvilágra szóló útlevelet, a holt gyermek kezei közé, s arra kioltottak minden gyertyát a katófalk körül.

A két galamb még akkor is csókolódott a katófalk keresztjén.

A koporsót kivitték a gyásszal bevont dereglyébe. A kert valamennyi virágai mind vele mentek kíséretül, el volt halmozva koszorúkkal. A lampionok kék, zöld, veres fénye rikí-

tóan világlott az alkonyderületben. A kántorok folytatták zsolozsmájokat, mihez az evezők csapása verte a lassú ütenyt. A távozó dereglye után sokáig bámultak az ott maradtok, míg a legközelebbi zöld sziget el nem takarta azt szemek elől.

— Ez már elutazott — mondá *Zeneida*. (Ő nem sírt.) Most rajtatok a sor. Csak gyorsan. Minden búcsúvétel nélkül, az az olyan unalmas. Menjete, vigyétek egymást! Nekem is vendégeim vannak. Vig társaság! — Sietek. — Elég volt egy csók, Bethsába. A többit add Alekódnak. Vidd gyorsan magaddal, ami a tied.

— Kár, hogy nem egészen — sóhajtja fel *Puskin*, kinek megvolt az a bűne, hogy amit gondolt, nem tudta elhallgatni. Egy részét magával vitte „az”, aki ott a gondolán utazik tova, más része tenálád szakad, ennek a szegény gyermeknek nem marad, csak a töredék.

— Nem igaz! — szól *Zeneida* büszke ragyogással arcán. — Az, aki az égbe utazott, őrá hagyta a maga részét; ez, aki itt maradt, éppen ez órában adta neki azt, ami az övé lehetett volna. Bethsába tudja azt már jól. Te az övé vagy egészen! Isten veled.

S kezét nyújtá neki. (Az új korszak szövetségesei nem csókolódtak — üdvözlésül.)

S amidőn *Puskin* a kezét megszorítja, *Zeneida* arcán egy örömsugár villámlott végig. A szabadkőműveseknek van egy jeladásuk, amivel a készszorításkor egymásnak megfelelnek. *Puskin most elmulasztá a jelt megadni!*

Már elfelejtette régi szeretőjét!

Már egészen az újé, akinek hitvesi hűséget esküdött.

Így akarta „ő” is, s mosolyogva integetett fehér kendőjével a távozó gondola felé, melyre a túlparton várt a befogott trojka; s csak aztán takarta el arcát azzal a fehér kendővel, mikor már azok nem láthatták, de azt sem tudja azon a fehér kendőn kívül senki, hogy sírt-e vagy nem

Csak akkor vette azt le szemeiről, mikor az ő saját gondolkormányosa megszólítja:

— Asszonyom! Nézd, már eregetik a röppentyűket fölfelé a Kresztovszki-szigeten.

— Úgy. Igaz! Hisz még hátra van egy harmadik temetés is! Azzal gondolájába szökött, s a függönyös ernyőzet alá behúзва magát, dalolá csendesen:

„Hogy a babiloni vizeknél ültünk”;

„Mondták nekünk az idegenek,
Zengenék a Sionról énket.”

„Ha én terád meg nem emlékezem,
Felejtkezzék magáról jobb kezem!”

Zeneida sietett evezős gondolájával a Kresztovszki-szigetre vissza, megelőzve a gyászdereglyét.

Vendégei mulatták magukat nála nélkül is. Szokva voltak már ahhoz.

Az összeesküvők ma teljes számmal voltak együtt.

Eljött *Pestel* is a távol *Nikolajefszkából*.

Ma kellett a pártoknak megmérkőzniök, hogy kinek a terve legyen elfogadva. Azoké-e, akik a szabadság művét a cár által akarják kivívni, vagy azoké, akik ő ellenére, akik rajta keresztül, vagy élve, vagy halva, akarják a munkát elvégezni?

Mikor a tűzijáték elkezdődött, azok, kiket „bojár” néven hívtak, a csillogó látvány alatt félrehúzódtak — a rulett-szobába.

Huszonhárom férfi volt és Zeneida.

Csak *Ghedimin* hercegre vártak, akinek a cártól kellett megérkeznie.

Megjött az is.

Egy hosszú, öt pecséttel lezárt boríték volt a kezében.

Mindenki feszült aggodalommal várta, mit tartalmaz ez a boríték?

A herceg felvágta a pecségeket ollóval, felnyitá a borítékot. S ekkor — kiomlott abból — *egy csomó elhamvadt papírlap foszlánya*, elégve, ahogy a kandallóból előkerült. A várva várt okmányok hamualakban.

— Megmondtam előre! — kiálta *Pestel*, diadalmaskodó arc-
cal. — Komédia volt az egész. Nem tartott három hónapig.
Vége a szép beszédnek! Következnek a rút tettek!

Nem lehet más hátra, mint szavazni.

Megtörténjék-e a tett?

Szavaztak nyíltan és név szerint.

Tizenkettő volt az „igen”, tizenkettő a „nem”.

— Még van egy, akinek a szava dönt! — monda *Pestel*. — Itt
van a „*votum Minervae!*” Itt *Zeneida*. Döntsön az ő szavazata.

Zeneida látta *Ghedimin* herceg arcán azt a halálsápadást
elterülni.

Csendes, nyugodt hangon mondá ki:

— Igen.

Tizenhárom szavazat lett tizenkettő ellen, mely azt mondá;
következzék a tett!

De mikor?

Ez volt a másik kérdés.

Pestel azt mondá: *rögtön!* *Rilejef* azt indítványozta, a szept-
temberi katonai összpontosítás alkalmával.

— *Ma még!* — dörmögé *Jakuskin* — ne holnap!

Erre ismét szavazni kellett.

Azonnal-e vagy *szeptemberben?*

Ismét tizenkét szavazat volt tizenkettő ellen.

Ujra felhítták *Zeneidát* a „*votum Minervaera.*”

Egy lehetétől függött, hogy fenekestől felforduljon a világ
még ebben az órában.

— *Szeptemberben* — mondá ő. S *Ghedimin* nagyot lélegzett.
Pestel bosszúsán vállat vont.

— Akkor jobb lenne egész a jövő évi májusig elhalasztanunk,
amikor *Kiovban* lesz a nagy hadsereg-összpontosítás, ott a Délen
egészen mi vagyunk az urak.

— Szégyen reánk! — dörmögé *Jakuskin* — *Tizenketten*
vagyunk, s nem merünk hozzáfogni! *Tizenkét Brutus!* Több egy
armadánál. — *Majd ha magam maradok, én megteszem magam.*

A tűzijáték végjelenése dörgött odakünn a nézősereg tapsai között; a tűzkévék csillagkalászhai hullottak alá körös-körül szikraeső közepett az égből. „Tehát szeptember 20-ikán” — suttogák egymásnak, kezét szorítva az összeesküvők. A vidám vendégsereg hahotázott, s éltették a háziasszonyt. A Néva tükrén, a hulló szikrák között sikanlott tova a gyászdereglye a mosolygó arcú halottal, s a gyászszolozsma felhangzott a tapsok közül:

„Ember, rettegd a holnapot,
Por vagy, kire más rátapod,
Ma kacagva, holnap sírva,
Aztán némán néma sírba.”

Aztán elmúlt a zaj és ének. A szikrák kialudtak, a hamvak lehullottak. Hajnalodni kezdett. Senki se járt már a Néván, mindenki aludni ment; átaludni a szürke napot. A szentpétervári délelőtt csak erre jó.

Még a hajnala is oly idegen valami! Az ég fehér lesz, s amint a csendes Névában visszatükröződik, az olyan, mint egy fényes ezüstlap, a hosszú felhővonalak az égen pedig éjfeleték, s a Néva tejszínű tükréből visszatetsző fák is mind feketék. — A halál gyászpompája égen és földön.

DAJMONA

Grusino úrnője, aki éppen úgy uralkodott *Arakcsejeff* fölött, mint *Arakcsejeff* az egész birodalmon, nem volt valami csoda szépség, fiatal sem volt már. Arca ifjú korában sem lehetett szép, s termete férfias idomokhoz közelített. — Vannak ugyan rút nők, akik tudnak kellemesek lenni: akik tudják azt, hogy ők nem szépek, s abból igyekeznek kifejteni a rút vonásokkal harmoniázó sajátyszerű varázst. *Dajmona* azonban erőltetni akarta magát arra, hogy szép legyen. Arcbőre igen barna volt, s azt ő igen fehérre és igen pirosra festette ki, de már a nyakán nem folytatta a helyreigazítást, s annálfogva olyan volt az arca, mint egy lárva. Minthogy semmi szemöldöke nem volt, s ő azt is akart, hogy legyen, s amellet rossz szemmértéke volt, annálfogva hol az egyik, hol a másik szemöldöke állt feljebb a szükségesnél, fogai feketék voltak az arcfestéstől, a túlságos cukorevéstől és a pipázástól. Amellet a legnevetségesebb bizarr színeket és divatokat szedte össze az öltözetéhez, ami szüntelen túl volt halmozva szalagokkal és ékszerekkel. S ha megszólalt, a hangja durva férfibariton volt, vegyítve az indulatkifejezéseknél elcsukló sikoltásokkal. Pedig egész nap lehetett hallani a hangját. És az félelem volt mindenkinek. Mert amibe az a hang kapott, az mindig pör és szidalom volt; mikor szolgálával, szolganővel beszélt, sajátyszerű interpunkciókat használt; a „vessző” (komma) no az volt a *vessző*, a kettőspont (colon) pofon jobbrul, balrul; pont (punctum) a kancsuka.

S ez volt a mindenható kegyencnek az eszményképe, boldogítója, tündére!

Köztudomású volt országszerte az a varázs, amivel a bizalmas államférfit lekötve tartja. S akinek valami elnyernivalója volt Szentpétervárott, tudta jól, hogy Grusinót útban kell ejteni; mert egy jó szó *Dajmonától* többet nyom, mint egy szekérderék ajánlólevél meg egy zsák érdem. S e jó szót nem osztogatták ingyen. Dajmona értette a dolgot. S igen jól kidolgozott tarifája volt nála az osztandó kegyeknek. Mit kell hozni ilyen meg ilyen fokú államhivatalért; mi jár egy szállítmányi szerződésért; mi a díja egy érdemrendnek; s mi a váltság egy akaratlan Szibériába rándulásért, kancsukakiséret mellett, vagy anélkül; gyalog vagy szánkóval? Ezt ő mind akkurate meg tudta mondani könyv nélkül.

És bizonyosan nem tartották magukhoz illetlennek az előkelő főurak és asszonyok mindannyiszor, amikor szükségét látták, nyájasan, alázatos arccal megjelenni a grusinói úrnő előtt, aki nem volt se jobb kézre, se bal kézre megesküdtött felesége a kegyencnek; hanem volt egy elcsapott és Szibériába küldött matrónnak a felesége, s kiszolgált markotányosné az izmajlovszki ezredből, akit a granátosok a „*kancsal Dajna*” név alatt tiszteltek.

És mégis oly teljes mértékben, s oly igazán meg tudta hódítani azt a bölcs embert, akitől az egész ország rettegett.

Araksejeff csak akkor érezte jól magát, ha letehetette a szentpétervári „vasárlacot”, s feltalálhatta a valódi „régibert” önmagában a grusinói asszony karjai között.

Az udvarnál mindig hidegvérű és alázatos, minden sérelmet, megaláztatást eltűrő (azért hogy befolyását megtartsa); sima és hízelkedő, modorában minden diplomatánál finomabb, s belsejében tele bosszúálló szenvedéllyel, féktelen dölyffel és nyers utálattal minden iránt, ami vele ellenkezik. — Már az maga egy penitencia volt rá nézve, hogy folyvást franciául kellett beszélnie, mert az udvarnál, a társaságokban ez volt a kizá-

rólagos idióma, s aki ott oroszul talált megszólalni, kockáztatta, hogy összeesküvőnek, vagy pláne „tudóstársasági tagnak” tartják. Pedig ő gyűlölte a franciát minden porcikájában: nyelvét, viseletét, zenéjét, italát és diplomatáit, színműveit és filozófiáját. Aztán kénytelen volt nagyon vigyázni magára: minden szóra, amit száján kiejt, s minden pohárra, amit a száján betölt. Nemcsak azért ez utóbbinál, hogy mérget ne itassanak meg vele, hanem, hogy annyit ne igyék, amennyitől többet találna beszélni, mint szükséges. Mert ismerte a természetét, hogy ha egyszer bort iszik, akkor kitör belőle eltitkolt természete. Azért még aszkétát is kellett játszania; mert tudta jól, hogy rá nézve minden asszonyi csáb csak finom törvetés, amiben ellenségei meg akarják fogni. Olyan életet élt, mint egy remete. Pedig sardanapali vágyai voltak.

Mikor aztán egy-egy rövid időre kiszabadulhatott az udvari légkörből, haza, a senkitől nem ellenőrzött eleusi barlangba, s levethette magáról a kényes franciát, öltözetestől, álarcostól együtt, felvehette a megtagadott őseredeti orosz, nekiereszt-hette rabbá tartott nyelvét annak az igazi novgorodi stílusnak, amelyen a hajdani köztársaság bojárja szidta a parasztot és a cárt — egyformán; versenyt pörölve a tökéletesen hozzá illő élettárral, akivel reggel összeverekedett, délben összecsolódott, délután együtt agyalták ketten sorba a jobbágyot, szolgahadat, sztarosztát, s este együtt itták le magukat: — akkor érezte magát csak boldognak. Itt minden szabad volt. Dajmona versenyzett vele minden kicsapongásban. Ha dühösködött, még jobban dühösítette, ha haragja epéjét kellett kiöntenie, keresett a számára élő emberi tárgyakat, s a kegyetlenkedésben asszonyi kifinomítással segített neki. Mikor a főúr Grusinóba hazajött, éjjel-nappal volt lótás-futás, jajgatás, püfölés, aztán evés-ivás, dorbézolás, tánc, zene, kátrányba mártott s tollba meghempergetett asszonyok kergetése az utcán, vadászat, kutyahecc, felgyújtott gunyhók, vízbe dobált leányok, bolondok tréfái, saturnáliák, s egyszer legalább egy „szvaha” (leány-

vásár). A szultánának arra is volt gondja, hogy a maga padisahjának egy *bajrám*-ünnepet szerezzen.

Alekszej Andreovics herceg saját valódi „én”-jét tartotta ott a nem szép *Dajmonándl*, s ez tette őt kedvesebbé rá nézve a világon minden szép asszonyainál.

Egy napon a derék *Zsabakoff* jelent meg alázatos térd-fejhajtással a hatalmas *Dajmona* előtt. Ezúttal nem abban a rongyos öltözetben, amiben *Puskin*hoz beravaszkodott, hanem igen tisztességes úrnak kiöltözködve. Voltak neki különféle jelmezei, — a felvett szerepekhez képest.

Dajmonához az hozta, hogy *Zsabakoff* úrnak tudomására jutott, miszerint a cár nagy hadsereget fog megindítani a török ellen. Erről még senki sem tud a kerek földön semmit. Még *Arakcsjeff* sem. De egy ember mégis tud valamit. Ez a cár komornyikja. Ugyanaz a jószívű lélek, aki *Jevgen* úrfinak kikölcsonözte egy estére a cár saját *Vladimir*-rendjét. Ez „jó barátságból” mást is megtesz.

Zsabakoff úr kedvéért például megteszi azt, hogy összetakarítás közben bepillant a cár asztalán hagyott iratokba, s amit azokból megtudott, amik még a miniszterekkel sincsenek közölve, azt (nem üti dobra) dobszó nélkül árúsítja el. (No ezen nem kell megütközni; valahány ház, annyi szokás; hisz az is megtörtént ebben az időben, hogy az egyetemi tanárok — *erga modicam remunerationem* — a *rigorosum* előtti napon azokat a kérdéseket kiszolgáltatták a *censurandusoknak*, amiket másnap fel fognak nekik adni az *examenen*.)

Azonban *Zsabakoff* urat ebben az egész dologban nem az érdekli, hogy *Hellász* szabadsághősei fogják-e addig tarthatni magukat *Missolongiban*, amíg az orosz sereg segítségükre megérkezik, hanem csupán csak az, hogy a cár terve szerint az összes katonaságnak az eddigi felszereléshez még egy kulacs is adassék, amire nagy szükség van a hadjáratban. Tehát kétszázötvenezer bádokkulacs. Aki ennek a szállítását megnyeri, úrrá

van téve. A becsületes kormányik azonban ezt a titkot természetesen nemcsak *Zsabakoff* barátjával, hanem sok más hasonló barátjaival is közölte, akik valószínűleg már csináltatják is nyakra-főre a rengeteg sok kulacsot; mert ennek két hét alatt ki kell állítva lenni. S valószínű, hogy aki közülök elnyeri a megbízatást, nem az lesz, aki legolcsóbb árt szab, hanem aki legjobban ért a főintendatúra szekerének a kenéséhez. Amiért tehát *Zsabakoff* úr idejött, az a kegyes óhajtás, vetné közbe magát a hatalmas úrhölgy a mindenható főintendáns úrnál, hogy az utolsó órában venné rá a cárt, hogy az egészségtelen bádogkulacsok helyett *fakulacsok rendeltessenek meg*. Akkor a bádogkulacsos versenytársai mind elesnek. *Zsabakoff* úr maga marad a versenytéren, s azt kérhet, amit akar. Óhajtása nyomtétkául egy kis ajándékot is hozott, ami nagyon jól fog illeni a bájos úrhölgy homlokára: egy antik gyémánt ferronière-t, melynek rózsája közepén egy igen szép tűzű solitaire ragyog.

— Ez természetesen csak foglaló — mondá a kegyencső. — Ilyen nagy vállalatnál, tudhatod, hogy nekem a nyereségből osztalékot szoktak adni.

— Számból vette ki a szót, kegyelmes asszonyom. Őszintén beszélek. Igaz ember vagyok. Mindig az egyenes úton jártam. Minek tagadnám. Én az általam tett árajánlat szerint minden kulacson nyerek fél „*grivát*”, ebből átengedek kegyelmességednek — két kopeket.

— Hát tudod mit? Szabj olyan árt, hogy nyerj rajta *egy egész grivát*, s abból adj nekem négy kopeket.

Zsabakoff úr azt mondta, hogy úgy még jobb lesz.

Dajmona azonban nem valami nagyon gyöngéd a vendégei irányában. Tartott a háznál egy szakértő kitanult ékszerészt (az is jobbágya volt), azt mindjárt odahívatta, s megbecsülteté vele a *Zsabakoff* által hozott ékszert, az ajándékozó jelenlétében. Ez volt a szokás. Az ékszerismerő azt mondta, hogy megér az ezeröt száz rubelt; de hogyha az a középső solitaire nem volna sárga, hanem tiszta fehér, megérne kétezeret.

— Kend ahhoz nem ért! — förmedt reá *Zsabakoff*. — A sárga gyémánt a ritkaságok közé tartozik. Azt úgy hívják, hogy „fantaisic”. Aztán az antik. Azt legjobban keresik az uraságok.

— Az igaz, az igaz; hanem azért, ha fehér volna, mégis többet érne ötszáz rubellel.

— No látod — mondá *Dajmona*. — Ezt legközelebb ki fogod cserélni olyan szebbel és drágábbal. — Aztán tudod, jobb szeretem, ha aranyba lesz foglalva, nem ezüstbe, mint ez.

Zsabakoff megígért mindent, s nagy kéz- és lábcsökölások között eltávozott, mintha ő kapott volna valamit.

Egy pár hét múlva megint visszakerült *Zsabakoff* úr. Még nyájásabb, még alázatosabb volt, mint első alkalommal.

— Ahogy megígértem! — czzel toppant be. — Egy ember, egy szó! Itt hozom az ujdonatúj ferronière-t ahelyett a kopott helyett. Ez már aztán csak gyönyörű. Ezt a követ kell meg nézni. Micsoda tüze van! Milyen tiszta! Igazi golkondai briliánt. Mikor erre a nap rásüt, az embernek elvesz a szeme fénye.

Addig dicsérte a pompás új ékszert, míg *Dajmona* visszaadta neki helyette a régi. S átvette az újat cserébe.

— Ezt aztán megbecsültetheted! Tudom, hogy háromezer rubelen alul meg sem szólal az ötvös. Éppen annyi volt. De nem sajnálom tőled. Csak arra kérlek, hogy most mindjárt írj a kegyelmes úrnak extrapostán, gyorsfutár által küldd neki a levelet, mert éppen most dől el a dolog. Aztán rád nézve is négy kopek minden kulacs. Óh, én szaladok. Sietek!

Zsabakoff úr aztán még egyszer kegyeibe ajánlva a kulacsok dolgát, sietett kifelé: szekerébe vágta magát, amibe három ló volt fogva, s úgy elvágtatott, mintha kergették volna. Ezúttal nem várta be, amíg *Dajmona* előhívhatja az ékszerészt.

Dajmona mindennél sürgetősebbnek találta levelet írni *Arak-csejffnek* a kulacshistória végett, s az nála nehezen ment, mert a toll nem akart engedelmeskedni a kezében. Csak azután, hogy ez megvolt, adta át az ékszert a becsüsnek.

Az gyanús szemmel nézte körül a ferronière-t, engedelmet kért, hogy a műhelyébe vihesse azt vizsgálat alá, ami megtörténvén, azt az ítéletet mondá ki, hogy az bizony testvérek között is megér *három rubelt*: a gyémántok csupa strassburgi hamis kő, s a foglalat nem arany, csak similor.

Dajmona az első pillanatra meg volt lepetve: el nem tudta gondolni, megőrült e ez az ember, hogy őt így meg akarja csalni, éppen akkor, amikor kétszázezer kulacsról van szó. Hanem aztán meg haragba jött. Ez mégis otromba család. De hallatlan megsértés azonfelyül. Háromrubeles similor ékszer, hamis gyémántokkal, a markotányosnéknak szoktak ajándékozni!

— *Sinkó* te! — kiálta sikoltó hangon *Dajmona*, mire rögtön ott termett a „mindenes”, egy izmos, délceg férfi, arcán félreismerhetlen jellegével a cigány fajnak. — Ülj rögtön lóra, végy magadhoz még három csatlóst, vágatass utána annak az embernek, aki az imént innen három lóval elhajtattott, fogjátok el, kötözzétek meg, hozzátok vissza! Keressétek, amíg beéritek.

A cigánylegény egy perc múlva már lovon ült, nyereg sem kellett neki, előrevágatott; a három csatlós alig ért a nyomába.

Dajmona bizonyos volt felőle, hogy az ő *Sinkója* utoléri röptében *Zsabakoffot*.

Azonban alig telt bele félóra, hogy a három csatlós, *Sinkóval* együtt, ugyanazon az úton vágatva jött visszafelé, s mögöttük egy trojka, amiben egy magányos férfi ült. De azt nemhogy ők hozták volna megkötözve fogolyképpen, hanem inkább úgy látszott, mintha az kergetné őket; pedig csak egyedül volt, de kidugva a fejét a kocsiernyő alul, egy hatalmas pálcával kegyetlenül fenyegetőzött a futók felé, azok pedig vágattak, ahogy a ló bírta, ijedt képekkel tekingetve hátrafelé.

— Micsoda dolog ez? — sikongatott *Dajmona*, dühösen futkározva alá s fel a tornácon, s félreccapva a fején a főkötőt. — *Sinkó* te! Kutyafulúek ti! Hát elszaladtok! Egy embertől el hagyjátok magatokat kergetni!

El bizony, mert olyan „egy” ember az. Mire a kastély elé ér, sikerül neki a trojka bőrfedelét hátrataszítani, s akkor felugrik az üléséből, s úgy ordít tele torokkal a futók után:

— Gazemberek! Megálljatok! Majd adok én tinektek: fényes nappal utazókat kergetni az országúton! Várjatok csak! Száz kancsukát kaptok egyenkint! Kútgémre húzatlak benneteket. Bojnyikok! voncsikok, zsványok!

Ez „ő!” az úr: *Araksejeff* maga.

Dajmona erre még dühösebb lett. Lefutott a tornáclépcsőn az udvarra, ott állt meg az érkező elé, rikácsolva:

— Miért kergetted vissza az én embereimet? Tolvajt kergettek, aki engem meglopott! Hamis ékszer hozott, s kicserélte az igazival. Én akarom őt visszahurcoltatni. A zsványt.

Dehogy hallgatott rá az úr! Mikor ő a gazembereket szidja akkor a füle nem ügyelhet másra.

Egészen veres volt az arca. Az egyik kezében egy nagy bunkóbotot fogott, a másikban a szíjánál fogva egy öblös kulacsot, mikor a trojkából leszállt.

Dajmona pedig azt hitte, hogy a megérkezett úr egészen az események színvonalán áll már, annál fogva, odaszaladva eléje, s megragadva porköpenyege gallérját, csak folytatá a megkczdett égető kérdést.

— Hisz ez *Zsabakoff* volt! Tudod? *Zsabakoff*? Csak nem adtad neki oda tán még a *kulacsokat*?

— *Kulacsokat*? — szólt elbámulva az úr. — Nekem — ihol la — csak egy kulacsom van, s ezzel sem kínálhatok meg senkit, mert üres.

— Óh, hogy a szélvész pusztítson el! A kétszázezer *kulacsot*, amit a hadsereg kap, mikor a török háborúba megindul. Most még nagyobbát bámult az úr.

— Kétszáz ezer kulacs, háború? Lehelj csak rám! Mit ittál ma?

Az asszony toporzékolt dühében és káromkodott; összehordott hetet-havat, négy kopeket kulacsfejenkint, kétezer rubeles karbunkulust, Missolungit és Omer Vrione pasát, mind-

addig veszekedve, míg a dühbe hozott úr jól hozzá nem vágta az üres kulacsot a hátához, s félre nem taszította az útjából, melyre aztán *Dajmona* (minthogy ő valósággal józan volt, s egy józan ember meg egy pikós ember sohasem szokott összeveszni, csak két józan vagy két kótyagos együtt), hogy sértett tekintélyét helyreállítsa, s bosszúját kitöltse, a maga a részéről a szerencsétlen ékszerbecsüsnek esett neki, s annak a fején törte össze a végzetes corpus delictit, a hamis gyémántos ékszert; minnek mondta azt, hogy a sárga gyémánt nem olyan jó, mint a fehér! Ő az oka, hogy a tolvaj visszalopta az igazi ékszert, s most már szépen elmenekült vele!

Ilyen volt a szíves „hozott Isten” a maga „sweet home”-jába megterő államférfinak. Ami különben rendesen így szokott menni, eltérő változatokkal.

Hanem azért este a vacsoránál kibékültek, s akkor aztán megérteté *Dajmona* az úrral a kulacsok történetét.

— No édes tyúkom. (Ez volt a kegyneve *Dajmonának*.) Ilyenformán te többet tudsz, mint én, akinek a hivatalához tartozott a hadsereg felszerelésének főintendánsága. Én el vagyok bocsátva az udvartól. Egészségem helyreállítása végett. Ezt tudta meg a te Zsabakoffod. Azért csalta vissza tőled az ajándékozott ékszert. Megtudta, hogy „ilyen” beteg vagyok.

— Hát mi bajod van?

— Az, hogy a cárnak híve vagyok.

— Gyógyulj ki belőle!

— Tudom, hogy vissza fognak hívni rövid időn, s tudom, hogy visszaesem megint a régi betegségembe.

— Tehetetlen! Csak legalább addig tartottad volna meg a cár kegyét, amíg ezeknek a kulacsoknak a dolgát elintézted volna.

— Ejh, ne beszélj olyan ostobaságokat. Danolj inkább nekem valami szépet. Olyan régen hallottam asszonyt énekelni.

És *Alekszej Andreovicsnak* volt kedve *Dajmona* hangját élvezni, mikor az azt dalolásra fogja. A pávahang ehhez képest

hattyúdal! Hamis, elcsukló, durva hang volt az; de ha az úrnak tetszett. Hát maga a nótának a verse, — miben minden végsor így hangzik: „*kélt neki!*” Ugyan furcsa kis dal. És különös, hogy *Dajmonának* éppen ez jutott most az eszébe! De ugyan mi volna benne különös? Ha a megbukott kegyenc gazdasszonyának éppen a forradalmi dal jön a nyelvére, mikor az urát elkergette annak az ura, elintézetlen hagyva a kulacsok ügyét. Ez csak elég ok arra, hogy aki tegnap még a lábáról csókolta le a port az egyedúrnak, ma az arcához vágja a port!

S a megbukott kegyenc nem szakította azt félbe. Végighallgatta valamennyi strófáját. Az *utolsó* versnél olyan jólesett az embernek — megvakargatni a hátát!

— Hát te kitől tanulhattad meg ezt a bolondos verset?

— Vasfejű! Hát nem találod ki? Hát nem magad küldted ide hozzám a cigányleányt — nevelőbe? Mi aztán szépen kineveltük egymást.

— Ah, igaz! Hisz a sok keserű öröm között, ami itt rám vár, egyik az ő tréfája! Elkergette a fiamat Arhangelszkbe! Még hírt sem hallottam azóta felőle. Mennyire vitted azóta a leánnyal?

— Ahogy te utasítottál. Ha akarsz benne gyönyörködni, mindjárt behívatom.

— Soha jobbkor!

Dajmona intett a talpát vakaró cselédnek, hogy híja ide Diabolkát.

Azalatt aztán susogva beszélt valamit *Alekszej Andreovics* fülébe, miközben festett szemöldökei csak úgy táncoltak a gonosz jókedvtől, amit az úr teljes mértékben osztott, úgy kacagott, hogy egész köhögést kapott miatta, s az öklével verte az asztalt. „Nagyon jó! Fölséges! Pokoli élvezet lesz!”

Mikor aztán a lány bejött, mind a ketten komoly arcot öltöttek.

Diabolkára alig lehetett ráismerni. Kisasszonyos öltözetet viselt, hosszú ruhát félkesztyűvel, amellet orosz hajadonpártát

a fején. A két kezét, orosz illedelmi szabály szerint, eldugva tartá az öltönye hosszú, bő ujjaiban, s akkor csak vette elő, mikor kezét kellett csókolni az úrnak és asszonyságnak. De szeméit viláért fel nem emelte volna: azok lesütve maradtak szemérmesen.

— No hát, kedves leánykám — mondá neki az úr —, hogy érzed magadat védasszonyod mellett?

A leány halk, suttogó hangon felelt:

— Istennek hála, s kegyelmes uramnak köszönet azért a szerencséért, hogy e helyre küldtettem, ahol egészen boldog vagyok.

Az úr alig fojthatta el nevetését.

— Hiszen te már egészen válogatott szavakban tudsz beszélni.

— Ez nem az én érdemem, hanem a kegyes *Prokop* tisztelendő úré, ki nem sajnálta a fáradságot tőlem, hogy oktatásában részesítsen.

— Ejnye, hiszen te egészen finom, művelt kisasszony vagy már. Teneked ide kell ülnöd hozzánk az asztalhoz, és velünk vacsorálnod. No, ne szemérmeskedjél. Te hórihorgos fickó! Adj tányért, étszert a kisasszonynak! Ide, velem szemben!

— Nagy megtiszteltetés lesz rám nézve, érdemetlen szolgálódra, hogyha asztalodhoz ültetni kegyeskedel, de bocsánatodért kell esdenem, hogyha ételt nem veszek magamhoz. A kegyes Prokop atya vezeklésül hagyta rám, hogy egy egész esztendeig az estebéd helyett böjtöt tartsak.

— S ugyan mi vétkedért?

A leány nagyot fohászkodék.

— Óh, kegyelmes uram, te tudod azt legjobban, mi az én nagy bűnöm, amelyet én soha holtomig le nem tudok vezekleni.

S egész töredelmesen lehajtá a fejét.

(Igazán megtért ez, vagy csak komédiát játszik?)

— Hát azután mit csinálsz azalatt, amíg mások vacsorálnak?

— Azalatt nekem zsoltárokat kell olvasnom a többiek előtt.
— Ah! Te hát már olvasni is tudsz? És még zsoltárokat.
No azt szeretném hallani. Hozzatok neki egy zsoltárt. No hát
ülj ide az asztal végére, s pohár helyett olvass a zsoltárból.
Melyik következik?

A leány leült az asztalvégre, egy kezét az ujjai hegyével
illedelmesen az asztalszélre téve, s a másiknak a mutatóujjával
taszigálva a szótagokat egymás után.

„Ör—ök—öd—be ur—am pog—ány—ok j—ött—ek.”

— Nagyszerű! Hát aztán érted te azt, amit olvastál? Kik
azok a *pogányok*?

— A *törökök*. (A leány kiköpött a szó után, ahogy illik igaz-
hívő ortodox muszkának.)

— Hát az az „*uram*” kicsoda?

A leány felállt a helyéről.

— A mi felséges urunk: a *cár*.

— Hát az az „*örököd*” micsoda?

— *Görögország*.

— Nagyon jól van — mondá az úr. — No lám, milyen szé-
pen megtanultál olvasni. Bizonyosan írni is tudsz már? Még-
pedig úgy, hogy nem fogja senki a kezedet, mint mikor azt az
első leveledet írtad. Emlékezel még rá? Jól van no! Tréfa volt
az! — S aztán *Dajmondhoz* fordulva szólt: de úgy, hogy
Diabolka is hallhassa: — Hiszen ebből egészen tisztességes
leányt csináltál.

— Még majd jó keresztyén asszonyt is csinállok belőle —
szólt *Dajmona*.

Diabolka úgy tett, mint aki nem hallotta azt, s tovább szóta-
golt.

„Jér—uzs—ál—em vár—os—át elr—ont—ott—ák.”

— Állj elé, *Sinkó*! Szólt *Dajmona* a háta mögött álló
legényre. — No hát nem derék vőlegényt választottam-e
számára?

— Ah! Ez is az én küldöttem. Ez az a bizonyos „bátya”?

— Azért meg is becsültem. Derék egy legény. Nincs olyan hű emberem, mint ez! Úgy fél tőle az egész parasztság, mint az ördögötől. Ő az én jobb kezem.

— No akkor képzelem, mennyi korbácsot elnyűtt a más hátán!

— A lakodalmukat én tartom ki, s akkor Sinkót megteszem háznagyomnak, a *Diabolkát* pedig belső frajomnak.

— No, a nászajándékról meg majd én gondoskodom.

Diabolka csak olvasta azalatt a zsolnárt félbeszakítás nélkül. Más leány már legalább elnevette volna magát egyszer, mikor a férjhezadásáról beszélnek — a választott szeretőjéhez.

— De hát most lássunk egy *kis táncot* meg *éneket* vacsora végével! — mondá az úrnő, Sinkónak intve.

— Ah! Hát azért csak tud még *Diabolka* táncolni is, meg nem szent nótákat is énekelni.

— Az nem tud már se táncolni, se énekelni. Annak más hivatása van. Lesz itt más, aki tud hozzá.

A mellékajtón tizenkét szép fiatal parasztleány lépett be lanttal a kezében: valamennyinek az arcán inkább elfojtott félelem, mint mulatási vágy látszott meg. A hátuk mögött kullogott *Sinkó*, egy hosszú ostorral az egyik kezében. A másikkal meg egy kis púpos hátú törpe embervakarcsot vezetett láncon fogva, mint a medvét, akinek a hóna alatt duda volt. Válogatott csúf fickó volt: elől-hátul púpos; nagy, idomtalan feje odaszorulva felhúzott vállai közé; arca egy rosszul sikerült torzkép, melyet azután, mintha le akarta volna róla törölni a teremtő keze nyomait, a himlő is összevissza tépett, imitt-amott hagyva meg rajta egy-egy bajusz-, szakáll-, sertecsomót, a szemek közül csak az egyiket. Utálat ránézni. Hanem mikor a dudát fújja, akkor tökéletes szörnyeteg. Annak a nyegegő kecskebőrnek hozzáillőbb fújtatót nem lehetett volna kigondolni.

— No, ez zenének elég remek — mondá az úr —, de hát a tánc milyen lesz?

— Azt várd el még. Az a java.

Sinkó még egyszer kimegy, s behozza a ballerina assolutát: — a nyakánál fogva, hogy meg ne haraphassa a kezét.

Ez meg asszonyi kiadásban tökéletessége a szörnycsodának. Törpe és púpos, s amellet oly hosszú karjai vannak, hogy szinte a földet érik. Pische orra alig látszik, a haja szemöldökéig lenőve, a szája félrehúzódvá, kivigyorgó agyarakkal. S amellet vadállati gonoszság minden vonásában.

Ez fog balettet táncolni a főúr mulattatására. Szép, aranyos papiros ruhába van öltöztetve, amit ha mérgében össze fog tépni, sem kár.

Be van tanítva a táncra, akár egy majom, s tudja, hogy annak meg kell történni.

— Fújjad, *Vuk!* Járjad, *Polika!* — szól tenyerébe csattantva *Dajmona*, s amint a csimpolya rákezdi a nótát, a táncosnő is elkezdí a maga balettparódiáját, s csinál olyan pirueteket, hogy a két karjával (azok a hosszúk, nem a lábai) elsepri maga mellől az énekkart, mely a dudaszót dalával kíséri.

— Hoppsza! Hoppsza! — kiáltoz közbe *Sinkó*, az ostor hegyével odacsippentgetve a táncosnő lábikráiba, ha az nem ugrik elég magosan; mire a balerina komikus, dühtől fintorgó pofákat torzít. A főúr és *Dajmona* egymás ölébe dőlnek a kacagástól, a nagy államférfi, a finom diplomatak mintaképe, a sarkantyús lábával dobol az asztalon féktelen jókedvében, s az asztal túlsó végén ott silabizál a *Diabolka*, szemcit fel nem vetve a zoltárból: „Hus-ok-te-szent-idn-ek. Ét-el-ül-vett-ettek A-zerd-e-i-vad-akn-ak. —” Mintha nem történnék körülötte semmi.

Utoljára a pokolbeli mulatság végén az asszonyi szörnyceteg megragadta a gallérját a hímnemű szörnynek, s azon módon dudástul együtt elvitte magával keringőt táncolni; az még akkor is fújta a dudát, kidülledt pofával, kimeredt szemekkel; *Sinkó* pedig pattogott közbe az ostorral, mint ki lovakat iskoláz.

— No ez is szép pár lesz, mondhatom — szólta tele torokból

kacagva az úr. — Együtt tartsuk meg mind a két párnak a menyegzőjét.

Amiért azután *Dajmona* olyat csípett a karjába, hogy feljajdult belc.

Másnap mindjárt hozzáfogtak *Diabolka* menyasszonyi köntösének a hímzéséhez. Valamennyi jobbágyleány, aki *Dajmonát* szolgálta, mind abban fáradt. Diabolkát délben rendesen szasztalhoz ültették, hol a főúr a vidékről összehívott notabilitásokat megvendégelte. Mindenki szívesen látott vendég volt, aki elszánta rá magát, hogy *Dajmonának* kezet csókoljon. Bizony *drága* ebéd!

De még másra is el kellett szánva lenniök a vendégeknek. Arra, hogy ha egyszer többet talált inni a házigazda az elég-nél, beléjük vesz, és sorba veri valamennyit. Azért másnap megint csak visszajöttek, s hagyták a hátukat ütni. Nagyon *drága* ebéd!

Néha aztán a későre nyúlt lakoma egész orgiává fajult, a szép jobbágyleányok veszedelmére. Ebben sem talált már senki valami különöset.

Kivételt csak *Diabolka* képezett. Arról meg volt mondva mindenkinek, hogy arra nem szabad ránézni, mert az menyasszony. És azonfölül *Dajmona* fogadott leánya: kegyencce. Azt, mikor a multság goromba része következett, elküldték a pópához. Annak a háza volt egyedül biztos hely a városban. Aki még azonkívül bizonyos volt felőle, hogy nem kap ütleget, az volt a Sinkó, *Diabolka* vőlegénye. Ez is csak azért, mert ő osztotta az ütleget. Ő volt a palota főkorbácsnoka. Minden vesszőzést, ostorozást, kancsukázást ő hajtott végre. Hát ilyen a *hivatal!* Amit az embernek parancsolnak, azt meg kell tenni. Ha azt parancsolják, hogy csépeljen rozstot, hát csépel rozstot, ha azt parancsolják, hogy csépelje a muzsikot, hát csépel a muzsikot. Elég szerencse rá nézve, hogy ő az, aki üt, s nem az, akit ütnek. Még azonfölül cigány is volt, s annak erősebbek az idegei, mint másnak.

A menyegzőre kitűzött nap előestéjén *Dajmona* felpróbáltatá *Diabolkával* a menyasszonyi köntösét, felöltöztette egész cifrára; úgy mutatta be az úrnak . . . Az úr nagyon megdicsérte a leányt, s megveregette az orcáját:

— No látod — mondá neki. — Annak örülök, hogy ilyen tisztességes leány lett belőled. Kiszabadítottalak abból a fertőből, amibe el voltál merülve. Ugye, milyen jó: becsületes leánynak lenni?

Diabolka odaborult a lábaihoz, s megcsókolta mind a kettőt.

— Ugye, milyen szép dolog menyasszonynak lenni? Most már csak szereted a *Sinkó* bátyádat, ugye?

A leány elrejté szemérmatosan arcát.

— Hadd látom, hogy tudod megcsókolni? Hol vagy, *Sinkó*?

Diabolka sehogy sem hagyta magát megcsókolni. *Sinkó* várjon az esküvőig.

— Derék egy leány! — dicsérte őt az úr. — No most kísérlétek el őt a pópához, hadd imádkozzék, gyónjon meg, áldozzék meg: reggel aztán majd érte mennek a nyoszolyók, a nász-nagyok meg a vőfélék, s elhozzák, Eredj, kísérd el odáig, *Sinkó*.

Mikor ez a pár eltávozott, akkor *Dajmona* előhozatta a másik mátkapárt.

Az is egymáshoz illő két alak volt: *Vuk* meg a *Polika*.

A púpos vőlegény csinos szamójéd köntösbe volt öltözve, talpig fókabőrbe, sipkáját két nagy nyúlful díszítette, a ferde szájú menyasszony pedig török odaliszknak volt álcázva, ami még rettenetesebbé tette.

— Gyönyörű egy pár, mondhatom! — kacagott az úr. — Csak azt szeretném tudni, hogy ettől a nagy púptól hogy tudják ezek egymást megcsókolni?

— Arra nincs nekik semmi szükségük — mondá az asszonyság. — Elég hosszúk a karjaik hogy egymásnak a haját megtephessék.

S ezeknek nem kellett volna nagy biztatás, hogy próbálják

meg esküvő előtt, egy szóra készek lettek volna a hitvesi gyöngédségnek illetően tanújelcit adni egymás iránt.

— No az fölséges multság lesz holnap — szólt *Dajmona*,

— Tökéletes tréfa! — mondá az úr.

— Meg vagy elégedve az ötletemmel?

— Remekeltél velem!

— No már most, ha szeretsz, hát tedd azt, amit én teszek!

Mikor ne lett volna erre kész az úr?

Hisz azért szerették egymást olyan nagyon, mert egyik nem gondolhatott ki olyan bolondot, amihez a másik társul ne szegődött volna.

A dobzódás után következett a danolás. *Dajmona* rágyújtott a „kés dalára”. És *Arakcsejff* — vele danolta azt is. „*Kést neki!*”

Mert valamennyi tiltott gyümölcssei között a tudás fájának legédesebb az, mikor egy hízelgéshez, hajlongáshoz, csúszmáshoz szokott sima udvaronc, úgy négy fal között, mikor már csak feje látszik ki a borból, de annak sem a nemesebb része, az édes ész, nekieresztheti a hangját egy forradalmi dalnak, amiben az ő urát és annak a szolgálit végigokádhatja.

Tehát: „Kezdjük még egyszer elől!” Hol a pohár? (Mivelhogy a kiivott pohár a falhoz vágva törött szét egymás után.)

Ekkor azonban a pohár helyett a főpohárnok, Sinkó, egy most érkezett levelet nyújt át az úrnak ezüsttálcán, amit e percben hozott a lovas futár.

A levél borítékján már megismeri az írást *Arakcsejff*.

S ezzel felugrik a kerevetről, lebontva nyakából *Dajmona* ölelő karjait, s elébb megtörli a száját hirtelen, s aztán a levelet elébb a homlokához, aztán az ajkához értetve, tompa hangon monda *Dajmonának*:

— Add ide az ollót!

— Minek neked az olló? Törd fel úgy!

— Az ollót, ha mondom! — rivall akkor az úr dörgő hangon, s erőszakosan kapja el a Dajmona övéről hosszú láncon lecsüggő ollót, amivel aztán a kezében reszkető levél pecsétjét felvágja: s aközben olyan hangon, mint akit a hideg ráz, dörmögi: „*A cár pecsétjét nem szokták összetörni.*”

— A cár? — kérdi bámulva Dajmona.

Araksejeff nagyon hamar elolvashatta a levelet: csak két szó volt benne az aláíráson kívül: „*Jöjj azonnal.*”

— Hozz vizet! Hideg vizet! — kiálta rekedt hangon Sinkónak, s amint az egy vederral hozott eléje, nem tudva, hogy mire kell neki, azt megfogta két kézzel, s úgy ivott belőle hosszasan. Dajmona bámulva nézett föl rá.

— Hát téged mi lelt?

— Mennem kell azonnal — hörgé az úr. — Fuss, Sinkó, fogass be. Tizenkét lovas kíséren fáklyákkal; egy vágtsasson előre, váltott lovakat rendelni a postaházaknál. — Repülj!

— Te el akarsz menni? — kérdé *Dajmona* bámulva.

— E pillanatban. A cár parancsol velem.

— S te sietsz az ő parancsára vissza?

— Mint a kozák lova, mikor az ura füttyentését hallja.

— Te itt akarod hagyni a holnapi napra készített ördögi mulatságot?

— Le kell mondanom róla.

— Te itt akarsz hagyni engem? — szólt szemrehányólag a nő. — Hát nem szeretsz többé?

— A cár sajátkezűleg írt nekem — mondá az úr, a levelet *Dajmona* elé tartva.

— Mit nekem az ő levele! — kiáltá fel *Dajmona*, s megkapva a bal kezével a levelet, a jobbájában tartott ollóval belécsippenett, úgy, hogy egy csücskét levágta vele.

Erre az úr oly haragba jött, hogy megütötte *Dajmona* kezét. Megütötte olyan erősen, ahogy haragból szokás ütni.

— Te megütöttél engem! — Te megütöttél engem búcsú fejében?

A nő félrefordult, s a kerevet vánkosára fektetve arcát, hevesen sírt.

Az úrnak pedig most nem volt arra ideje, hogy őt vigasztalgassa, engesztelgesse.

„Seisász!”

— Ez a jelszó. „Azonnal! Azonnal!”

Ha egy tenger volna az útjában, azon is át kellene úsznia, hát még egy asszonyi könnycseppen?

Végbemeget már a jó multság a kettős esküvővel: a főúr nem fog azon kacagni.

— Siess! siess! Sinkó! — sürgeté a főúr a szolgát. — Aztán jer a szobámba borotválj meg gyorsan!

A főúr azalatt, amíg Grusinóban időzött, meg hagyta a szakállát, bajuszát nőni (Dajmonának ez így tetszett), s csak visszatért borotválkozott meg újra.

— Rám vigyázz, hogy bele ne vágj az arcomba a borotvával — mondá Sinkónak, mikor az hozzáfogott. (Más emberre nem merte rábízni, hogy borotvával járjon a torka körül. — Mert ha meg találod vágni a képemet, rögtön főbe lölek.

A két útipisztoly oda volt téve a kezeügyébe az asztalra.

Sinkó ugyan vigyázott is a kezére, s elvégezte a borotválást, anélkül, hogy megsértette volna a főúr arcát. Ami nagy szerencse volt Arakcszejffre nézve; mert a cigánylegény arra volt elszánva, hogy ha meg találja őt vérezni, nehogy főbe lőhesse ígérete szerint, egy kanyarítással elvágja neki a torkát. Soha közelebb nem járt Arakcszejff a sírja széléhez.

Mire készen volt, már ott rázta a csengettyút az udvaron a három befogott mén.

Arakcszejff keblébe dugva a cár levelét, sietett búcsút venni Dajmonához.

Az bezárta magát a szobájába.

— Már lefeküdtem alunni.

— No hát Isten áldjon meg, kedvesem.

Több szóra nem volt idő.

Dajmona láthatta az ablakából, hogy vágat tova az úti hintó, kísérve tizenkét fáklyás lovastul.

Sötét volt, és szakadt a zápor. Olyan idő, hogy ilyenkor még egy kamarást se kellene kiverni az ajtón.

Araksejffet a palotában *Galban* lovag fogadta, mikor megérkezett.

— Mi történt idehaza? — kérdi a főúr, mialatt útiruhájából a díszegyenruhába átöltözött.

— Meglepő fordulatok. A cár leánya temetésén kibékült a cárnővel, s azóta mindig azt őrzi. Minden diplomáciai művelet félbeszakadt. A görög küldöttek nem fogadtattak el. A testőrezredek visszaküldettek kolóniáikba.

— S mit beszélnek az asszonyok? Ez a fődolog.

— Az asszonyokhoz most nehéz hozzáférni. Amióta a cár és a cárnő kibékültek, egyszerre divattá lett Szentpétervárott az asszonyi hűség. Minden herceg a maga hercegnőjét viszi kocsikázni: *Ghedimin* hercegnő is nagy ostentációval jár a férje karján, s olyan prüde viseli magát, hogy alig fogadja az ember köszöntését.

— Hát *Zeneida*?

— Az kiesett a kegyből. Tudtára adatott a főudvarmesteri hivataltól, hogy ha a jövő stagionét más, egészségére kedvezőbb éghajlat alatt akarja tölteni, ebben magasabb helyről nem akadályoztatik, amire ő rögtön visszaküldte kinevezési pátensét; bútorait árverezteti, és utazni készül.

S mi volt az oka a kegyvesztésnek?

— *Puskin*. — Azt tudod, hogy neki kellett volna *Nariskin Zsófiát* elvenni.

— Azaz, hogy ez csak egy orvosi furfang volt. A beteg leány életét akarták hosszabbítani s kellemessé tenni azáltal, hogy mennyasszonynak híresztelték.

— De azért *Puskin* mégiscsak vőlegénye volt, s a cásra nagyon kellemetlenül hatott az, hogy *Puskin* azon a napon, amelyen *Zsófiát* temették, meg tudott esküdni a szép *Bethsábával*, akit *Ghedimin* hercegnőtől elszöktetett.

— Ah! Elszöktette a kis „országtalan” királyleányt?

— A cárt bántja e szívtelenség. Ezért neheztelt meg *Imerinen* kisasszonyra.

— S hogy kerül ebbe *Zeneida*?

— Ő volt a tanú *Puskin* esküvőjénél.

— Hogyan? Ő maga? Aki *Puskint* imádtá! Ez a nő veszedelmes jellem.

— Szerencsére nem sok kárt tehet már. Még ugyan kihallgatást kért utoljára a cártól; de öfelsége azt felelte, hogy nem hajlandó őt másképp elfogadni, mint a te jelenlétedben.

— No, akkor ez keserves elfogadás lesz! Köszönöm a jó híreket.

Arakcsejff sietett az Eremitage-ba. Dél előtt ott lehetett találni a cárt.

Sándor érzékenyen nyújtá kezét a visszatért udvaroncnak, ki éjjel-nappal utazott, hogy hívására megjelenjék.

— Egyetlen és igaz barátom — sűgá az uralkodó.

— Nem egyetlen, sire! Az első a cárnő.

— Igazad van. Mi újra feltaláltuk egymást, s most tudom csak, hogy egy egész világot nyertem benne vissza. Alig várom a percet, amelyben ez irathalmaz közül hazaszabadulhatok hozzá.

— Parancsoljon velem, sire!

— Jó is lesz. Úlj te belé a papiroskazalba, amiből én már ki nem tudok igazodni, s intézz el mindent belátásod szerint.

— Föl nem kelek addig.

— Itt van a sok között *Imerinen* kisasszonynak a kérvénye is utolsó kihallgatás végett. Válaszolj neki a nevemben. Elfoga-

dom őt, de csak úgy, ha te is jelen lész a kihallgatásnál. Én most megyek a templomba. Ott találkozom a feleségemmel. Szegény *Nariskin Zsófiának* a rekviemét tartjuk.

Araksejeff úgy tett, mint aki most hallja ezt először; aztán csinált e meglepetéshez egy színpadi jelenetet, mindenféle szemforgatásokkal, aminek a végén megcsókolta a cár kezét — „A szívemet érzem kiszakadni e gyász hírre, sire!” (Ő volt az egyetlen ember a világon, aki e szerencsétlen gyermek halálhírének örült!)

A cár magára hagyta őt dolgozótermében, s a kegyelmeinek bizonyára nem az volt a legelső dolga, hogy *Zeneida* kérvényére válaszoljon. Előbb sok más ügy várt elintézésre. A begyűlt irathalmazból vehetni észre, hogy mikor nem érzik otthon a macskát, cincognak az egerek! Már megint minden megmozdult, hogy a cárt a szabadelvűség útjára visszaidézzék. Ezekkel el kellett bánni legeslegelől . . .

— — — — —
Zeneidát útikészületei közepett lepte meg egy közelebbi napon *Jakuskin*.

— Eljöttem örömeimet kifejezni afölött, hogy ön elutazik közülünk.

— Sajátszerű neme a búcsúvételnek!

— De érthető. Ön jól jár, hogy elmegy innen. S mi is jól járunk vele, hogy ön elmegy. Annak a szerepnek, amit ön játszott, vége van. S ennek örülök.

— Úgy látszik.

— *Araksejeff* megint visszatért, s vaskézzel dolgozik fejünk felett. Kegyed, szép madonna, szépszerével távolította őt el innen: finom eszközökkel. Kitűnt, hogy a mi atmoszféránkban a finom cselszövények nem érnek semmit. A régi zsarnok megint visszakerült. S most már jobban hatalmában tartja a cárt, mint eltávozása előtt.

— Tapasztalom. Az utolsó kihallgatásra csak úgy kaptam engedélyt, hogy az ő jelenlétében történjék meg.

– S ön el fog menni?
– Mindenesetre. *Puskin* iránt ki kell engesztelnem a cárt.
– Csak ezért akar odamenni?
– Mi egyéb dolgom volna még itt?
– Hát nem azért, hogy *Arakcsjeffet* még egyszer kiüsse a nyeregből?

– Senmi eszközöm nincs hozzá.

– No hát nekem van.

– Valami erőszak?

– Már megtörtént. — Holnap már ő nem lesz Szentpéter-várott. Én szívén találom őt, pedig nem is késsel. Már meg is történt a csapás. El van már temetve. Pedig még nem is tudja. — Olvassa ön el ezt a levelet.

Zeneida arca azalatt, amíg a *Jakuskin* által átadott levelem végigfutott, majd halavány lett, majd kigyulladt. Ajkai a bámulattól, az elszörnyedéstől nyitva maradtak, mikor átolvasta azt.

– Ti rettenetes emberek vagytok! — rebegé, visszaadva a levelet.

– Ugye? Mi értjük a magunk dolgát?

– S ő nem tud még erről semmit?

– Nincs egy embere, aki azt tudtára merné adni. Nekem maga írta ezt *Diabolka*. Én lemásoltam e levelet, s az egészet elküldtem a *Szofienszkája posta* útján, a cárnak címezve. Hadd tudja meg az ő szájából. Vagy, ami még valószínűbb, ha ő bontogatja fel a cár leveleit, hadd jusson így a kezébe. Ah, *Zeneida!* Ha azalatt kapná ezt a levelet, amíg ön a cár előtt a kihallgatáson jelen van! Hogy ön láthatná őt ebben a pillanatban! Ah, ennek a jelenetnek gyönyöreért én önt tudnám irigyelni.

— — — — —
Zeneida másnapra volt rendelve a fogadtatásra.

A cár rendszeren délután öt óra felé jött be a *Monplaisirból*, s akkor egy rövid órát töltött az *Eremitage-ban*. (Ez a téli palota melletti kedvenc tanyája II. Katalinnak.) Itt volt a könyvtára, amelyben dolgozni szokott; igen egyszerű bútortatú terem;

ide hozták fel a *Zsófia*-postával érkezett leveleit is. Az egész terem *Arakcsejeff* rendelkezésére volt most bocsátva, ki reggeltől estig ott dolgozott, egyedül intézve az egész óriási birodalom sorsát — a cár nevében. Kül- és belpolitika, vallás, nevelés, kereskedelem, pénzügy, mind az ő akaratától függött; a miniszterek, helytartók csak az ő bábjai voltak.

Sándor tudni sem akart semmiről: olvasatlanul aláírt mindent, amit *Arakcsejeff* eléje adott. Amit az félredobott, az hiába volt megírva.

E napon is ott dolgozott a kegyenc a cár saját íróasztalánál, míg *Sándor* maga nyugtalanul járt fel s alá a szobában. A mai napra nem volt másnak kihallgatás adva, csak *Ilmerinen* kisasszonynak.

Zeneida a rendelt órában megjelent. Egész gyászba volt öltözve, ami a rőtshóke hajzatához annyira viszályozott.

A cár eléje ment; de nagyon hidegen fogadta. *Arakcsejeff* úgy tett, mintha rá sem ügyelne; a szemét sem vette fel az előtte kitárt papírból.

— *Ilmerinen* kisasszony — mondá *Sándor* —, ön személyesen akart velem még egyszer szólni. Mondja el, mit kíván?

— Bocsásson meg vakmerőségemért, sire, de egy iratcsomagot kell felségednek átadnom, amelyet küldője azzal az utasítással bízott rám, hogy azt csak felségednek és csak személyesen nyújtsam át. Ez iratcsomag — a megdicsőült *Nariskin Zsófia* naplója.

A cár nagyot sóhajtott, s azt rebegé:

— Szegény gyermek! . . .

— Ez volt utolsó kívánsága — s ezt nekem teljesítenem kellett.

— Ön tehát ott volt önála, utolsó órájában?

— És még azontúl is. Ő hívatott magához.

— Ön fogta le a szemeit?

Zeneida csak némán intett.

— Köszönöm önnek — szólt a cár, s átvéve a finom fehér

tokba kötött naplót, kezét nyújtá Zeneidának, egy langymeleg, puha, elernyedtet kezét minden szorítás nélkül.

Zeneida megcsókolta a kezét.

— Van önnek valami kívánata, *Ilmerinen* kisasszony?

— Az az egy kívánságom van, Sirc: kegyeskedjék Zsófia naplójából elolvasni a *három utolsó lapot, amíg én itt vagyok.*

A cár a háta mögé nézett, mintha azt akarná látni, hogy megengedi-e azt *Araksejeff*. S aztán rászánta magát a kérelem teljesítésére. Felbontá azt a naplót, s olvasott.

Összehirapta az ajkait, hogy el ne árulja elérzékenyülését.

Hanem *Zeneida* tudta jól, hogy mit olvas a cár. Előtte a szöveg minden szava ismeretes volt. Azok az utolsó kuszált sorok, amiket egy boldogtalan gyermek írt vonagló kezével, ki a halál hideg ölelését várja s rettegi és óhajtja, s mikor a cár az átolvasott utolsó lapból *Zeneidára* feltekintett, azt látta, hogy annak a szemei megteltek könnyel.

Csendesen ingatta a fejét, s nagyot sóhajtott.

— Ön ezt azért kívánta velem elolvastatni, ugyebár, hogy *Puskint* tisztára mossa előttem. „Ő” akarta ezt így! Nagy, nemes lélek volt!

— Valóban az volt, sire!

— Ő kívánta, hogy *Puskin* azt tegye, amit tett, s *Puskin* csak az ő végóhajtását teljesíté.

— Nem tehetett másképp.

— Elhiszem. Nem tehetett másképp. És én mégsem tudok kibékülni azzal a gondolattal, hogy azt megtehette! Hogy abban az órában, amelyben az egyik menyasszonya arcát a szénfödéllel letakarta, a másikkak a menyasszonyi fátylával le hagyta takarni magát. — Hiszen úgy kellett tennie. — De mégis emberi érzéstől átérthetetlen gondolat, hogy egy órai időközben megférhessen egy örökkévalóság! Hogy egy óra elég legyen arra, hogy valaki a jégsarktól az egyenlítőig repüljön! Egy óra elég legyen arra, hogy valaki egy kedves halottat elsirasson, s egy élt elszerezzen!

— De hátha régen szerette azt? — szólt *Zeneida* szelíden.

— Mit szól ön?

— Hátha az, amit a megdicsőült halott iránt érzett, nem volt egyéb, mint imádat, mint vég nélküli tisztelet egy túlvilág lakója iránt, ki szárnyaival már akkor az égben volt, amidőn őt megismeré? Ha mindaz a ragaszkodás, gyöngédség, hódolat, amit a jegyes imádottjának lábaihoz rakott, csak egy szentnek hozott áldozat volt, azért, hogy ne hagyja még itt e földet?

Sándor a homlokára ütött ujjai hegyével.

— Igaza van önnek. Hisz ezt én nem kérdezém őtöle soha. Soha sem kérdeztem meg, hogy „de hát több-e az, mint ábránd?“, egy beteg leánynak az álma? Ő csak engedte magát ez álom rémei közé besoroztatni. Ennyi az egész. És szívében mást szeretett. Őérte csak feláldozta magát. — Hiszen, amit én teszek, az mind hiba, s ami hiba történik, azt mind én teszem.

S ezt nem a keserűség hangján, de a meggyőződés szomorú mélaságával mondá az országok ura. Szánnivaló volt.

Hirtelen odafordult *Zeneidához*.

— Kívánja ön tehát, hogy visszavegyem a tilalmat *Puskin* visszatérése ellen?

— Nem, sire. Ő ott van jó helyen, ahol van. Aki jót akar neki, az azt kívánja, hogy legyen távol innen, és legyen boldog.

Ez meglepte *Araksejefet*. Ledobta a tollat a papírra, s felnézett *Zeneidára*.

— Hát magára nézve nincs önnek semmi kívánsága? — kérde a cár.

— Én holnap elhagyom Szentpétervárt, sire.

— S nem kívánja ön, hogy kinevezési patensét visszaküldjem?

Hahó! Mint emelte fel e szóra a leány azt a büszke homlokot. Ő is királyné. Megmutatta.

— Sire! Ahol velem egyszer azt tudatták, hogy jelenlétem kellemetlen, onnan én elmegyek.

Ez vakmerő szó volt! Határos a feloniával! Így nem szoktak beszélni a minden oroszok cárjai előtt! — A kegyenc felugrott helyéből, s a méla koronás fő helyett ő felelt meg a kevély hölgynek.

— Tudja meg, kisasszony, hogy vannak kötelességek, amik-nem szűnnek meg a sértett önbecsérzetnél: s ezek közé tartozik a hódolat azon trón, azon uralkodó iránt, akinek ön köszönheti minden hírét.

Zeneida keble hullámokat hányt, rózsaszínű orrcimpái tágul-tak, mint a farkassal küzdeni kész vad cebráé, nagy, világgyújtogató fekete szemei elemészteni készültek a kegyencet; az ajka reszketett, mint a hidegleléstől.

— Kegyelmes úr . . . lihegé . . . Vannak emberek, kik a jól-tevőjük iránti háladatosságot elviszik magukkal még a föld túlsó felére is: akik, ha szerencsétlenek voltak elveszteni fel-séges pártfogójuk kegyét — *azért még nem mennek haza — a „kés dalát” énekelni!*

Ez egy olyan kegyetlen csapás volt *Araksejeff* fejére, hogy jónak látta visszaülni az asztalhoz, s úgy tenni, mint aki nem tartja érdemesnek ez insinuatio ellen egy szót is felelni. (De hát tudna ez a hölgy valamit? Talán neki is volnának titkos kémei? Tán *Diabolka*? Hisz a cigányleány már írni is tud.)

A megnémult kegyenc helyett aztán a cár vette fel a lánd-zsát. Úgy illett. Ha a szolga megvédte az urát: az úr megvédi a szolgát.

— Nagyon rossz helyen alkalmazta, *Ilmerinen* kiasszony, keserű észrevételét. Ha van férfi Nagy-Oroszországban, aki tökéletes mintaképe a hűségnek és alattvalói ragaszkodásnak, úgy ő az! Ő, ki velem járt csatáimban, s megosztott velem minden vészt, és a dicsőségből nem kért részt magának soha. Ő, ki ébren marad, azért, hogy én alhassam; aki az egész vilá-gal dacolt, azért, hogy engem megvédjen, aki egyedül maradt

meg mellettem, mikor mindenki elhagyott; — ez *Arakcsejeff*. — Hányszor kellett kiszenvednie hűsége legnehezebb próbáit? Hányszor kényszerítettek ellenségei, hogy őt eltávolítsam magamtól! Mikor hívtam, újra itt volt, s nem panaszkodott soha. A szívére sújtottam. Számúztam egyetlen fiát. S ő azt mondta: igazságod volt, kezemet csókolta, és hívem maradt. Ez *Arakcsejeff*.

De ebben az uralkodói elismerésben mind nem gyönyörködhetett már a kegyenc, mert amint az asztrálhoz leülve, azzal akarát megvető közönyét tanúsítani, hogy a Zsófia-postával érkezett leveleket bontogatta fel, éppen a kezébe akadt az, amit Jakuskin közölt *Zeneidával*. Amint abba belepillantott, az úgy magához ragadta figyelmét, hogy attól még (hihetetlen!) a cár ajkáról feléje hangzó magasztalást se hallotta meg.

És *Zeneida* látta ez arcot egyszerre pokoli kintul eltorzulni, az ijedelem, a névtelen rémület vonaglásaitól fintorgatva, egy örületes kísértetlárává átalakulni; látta, amint haja felborzadva meredt szanaszéjjel, ajkai elkékvültek, és szemei kimeredtek fehér karikáik közül.

— Jaj nekem! — ordíta fel egyszerre egy oly vadállati hangon, hogy a cár ijedten fordult vissza. *Arakcsejeff* a levelet mindkét kezével a szívéhez csapta, mint ahogy a veszett eb szőrével gyógyítják annak a marását, mint ahogy az összetört skorpióval gyógyítják annak a csípését; — s azzal felszökött a helyéből. Jaj nekem, jaj! hogy én idejöttem! Hogy én nem voltam ott akkor!

S rohant, mint egy örült, kifelé.

A cár csakugyan azt hitte, hogy kegyencét örülesi roham lepte meg, s útját állta.

— *Alekszej Andreovics* . . . mi lelt? Hová futsz?

— Bocssáson fölséged! Futnom kell Grusinóba.

— Te itt akarsz most hagyni engemet? Az államügyeket? Az országot?

Zeneida összefont karokkal állt *Arakcsejeff* előtt, s úgy nézett annak az arcára.

Ettől a tekintettől a kegyenc egy pillanatra kijózanodott; arcára visszakényszeríté vas ridegségét, s engedte, hogy a cár karjára tegye marasztaló kezét, küzdött az álarc az igazi emberével.

Ezúttal az ember maradt az álarc fölött a győztes.

Homlokon üté magát öklével, amiben az összegyűrt levelet tartá, s azzal az őrzöngés hangján ordíta fel:

— Mit bánom én most Oroszországot! Mit bánom ezt az egész cudar planétát! Mit nekem most a cárok és az Istenek! Ha ezt meg hagyták történni! Jaj nekem!

S azzal eltaszítva magától a cár kezét, elrohant, végigordítva a termeken, mint egy halálra sebesült. A cárhoz írt levelet is magával vitte.

— Mi történhetett ez emberrel? — szólt a cár elbámulva.

Hisz ő éppen e percben magasztalta őt fel oly tényekért, amik csak egy emberben egyesülhetnek oly tömegesen, s most ez az egy ember engedi magát egy olyan durva, erőszakos kitérés által elragadtatni, amit egy ember sem próbálna megtenni nem az orosz cár, de a legkisebb duodec uralkodó fejedelem szobájában sem!

Tán ennek a leánynak a szemében van valami olyan megverő igézet (ez nézett folyvást rá), amitől a józan emberek megbolondulnak, hogy felugráljanak helyeikről, s odavágják az uralkodóik lábaihoz az ország pecsétnyomóját, s azt mondják, mi gondom nekem a te országodra, terád magadra és a te istencidre!

Tekintete kérdeni látszott Zeneida arcától a titkot.

A művésznő vissza akart húzódni.

— Maradjon ön!

— Ha felséged kívánja: maradok, és nem utazom el.

— Mit tud ön, mi lelte ezt az embert?

— Én tudom, hogy mi lelte.

— Beszélje el.

A GRUSINÓI COMITRAGOEDIA

A kettős menyegzőnek meg kellett már tartatni; mert az egész vidék népsége fel volt csődítve másnapra nászseregnék. A grusinói kastély udvara már korán megtelt bábémszkodó jobbágynéppel. Volt is miért kíváncsinak lenni. A legszebb és legcsúfabb mátkapárt kellett ma oltárhoz vezetni.

Nagy volt az előkészület: három nappal előbb hozzáfogtak a sok nemzeti sütemény készítéséhez, hosszú lugasok voltak felállítva az udvaron a vendégsereg számára, a kapubejárat egy diadalívvé lett átalakítva koszorúkkal és színes papiros átlátásokkal. Az udvar közepén volt egy lépcsőzetes állvány, letakarva cifra kecskeszőr szőnyegekkel, azon volt az asztal, a Szűz Mária-képpel, a letakart tállal, melyben a jegygyűrűk vannak, a kelyhekkal, a sóval és kenyérrel, amik mind szükségesek az esküvő előtti ceremóniához. Mert még az is sok teketóriával jár, míg a házasulandó fél odáig eljut, hogy a pap kezébe kerül. Annak még odáig sokat kell kiállani a násznagyaitól, a vőfénytől, a nyoszolyóitól meg az örömanytól.

Az örömanya igen nagy szerepet játszik. A templomajtóig ő parancsol.

Ezúttal *Dajmona* az. Ő adja férjhez a maga rabnőit a maga rabszolgáihoz: ő az anyjuk. Számára van felállítva az a magas karszék ott az emelvényen.

Az első harangszóra megindul a szertartás. A pópa háza felől előhózzák a leányok a felöltötött menyasszonyt. *Diabolka*

menyasszonyköntöse csak úgy ragyog a skofiumos hímzéstől, karcús derekán drága öv, ötsoros aranypénzfűzér a nyakán; pártája csupa csillogó kő. Az ember azt hinné, valami hercegasszony.

Más oldalon a kürt és balaljka szólal meg, s a vőfélyek és legénység kísérik a vőlegényt, *Sinkót*, kinek hosszan vállaira omló, csigákba gördült szénfekete haja, az orosz népviselet dacára is, elárulja keletindus eredetét.

A vőfélyek versben köszöntik fel a szemköztjövő menyasszonyt, vőlegényt, s azzal felvezetik őket az emelvényre.

Akkor aztán az ólak felől valahonnan előhozzák a másik mátkapárt. Azokat éktelen zsvaj, rikongató csimpolyaszó kíséri idáig. A nászpompa, amibe vannak öltöztetve, még nevetségesebbé teszi mind a kettőt. Ezeket gúnymondatok fogadják, ami azoknak nagyon tetszik: erősen fel vannak már pálinkázva mind a ketten; s sorba csókolják, akit megfoghatnak. Csak mikor egymáshoz kerülnek, akkor fintorítanak torzpfát egymásra, s amíg a lépcsőn felhaladnak, a menyasszony nagyot csíp a vőlegény karjába, az pedig a fél lábával odarúg hozzá.

Azokat is odaállítják az asztal mellé, úgy, hogy a két vőlegény és a két menyasszony az asztal szögletét foglalja el.

A második harangozásnál aztán leszáll a kastély tornáclépcsőjén az örömanya, egész kíséretével: tizenkét szép rableánnyal, akik mind fehérbe vannak öltöztetve. Azok a lépcsőzet két oldalán állnak fel; ő maga pedig felmegy az emelvényre, sorba csókolgatva az emberekkel kezcit, akik a sorfalat képezik útjában, s ott elfoglalja a trónusát.

Egész királynénak van öltözve, bársony paláستtal, gyöngyös, aranyos nyusztüveggel: az arca kifestve fehérre, pirosra.

Ő kezdi el a szertartást.

— *Sinkó! Mit hozasz a menyasszonyodnak mátkatálul?*

Sinkó elsorolja, amit nászajándokul szánt.

— Két tarkára festett nyoszolyát, egy rókaprémies bundát karassia posztóbul, egy selyempruszlikot ezüstgombokkal, egy

szironyos sarafánt, egy gyöngyös kokosnikot, két pár piros csizmát, egy hímmzett gyolcsinget, tizenkét cintányért meg egy tálat meg egy aranycsipkés főköttőt fátyollal, ha jól viseli magát.

Mindezek a vőfélyek által odahordatnak, s egyenkint fel lesznek mutatva a násznép előtt.

A menyasszony válasza aztán viszont az őáltala hozott ajándékokból áll: öltözetek, ékszerek, házi bútorok; miket berekeszt egy *csomag nyírfavessző*, „ezzel pedig verjen meg, ha rosszul viselem magamat”.

Most következik a másik mátkapárra a sor.

— Hát te, Polika, mit hozasz a vőlegényednek?

De már az a szép összeválasztott pár nem engedte azt, hogy egyik a másik előtt szóljon, hanem kikapkodják egymás szájából a szót, s röhögve vágnak egymás elé.

— Én egy rongyos szűrt.

— Én egy folt hátán folt tulupot.

— Egy lyukas vaskondért.

— Egy rongyos szoknyát, amiben kilenc macska se fogna meg egy egeret.

— Egy üres korsót, amiben valaha pálinka volt.

— Egy dunnát, aminek nincs cihája, s csak toll kell még bele.

— Én meg egy nyenyuska köntöst, amelyiknek „ujja híja, gallér híja, egy csepp alja sincsen!” Hozzám jösz-e, kincsem?

A násznép majd megvesz nevéttében a mátkapárbeszéd alatt.

— No meg aztán tizenkét pár „*dubinát!*” — kiált röhögve a vőlegény.

— Dejz „két vége van annak!” — nyerít vissza a menyasszony.

Ez a fényűzési cikk pedig, amit mindjárt tizenkét pár számra szereznek be, ez a gyöngéd hangzású „*dubina*” annyit jelent más egyéb barbár európai nyelven, hogy „*pálca!*”

„Megtalálta zsák a foltját! Ecetes korsó a dugóját! No ugyan meg!” Zsibongja az egész násznép.

— No hát váltsatok mármost gyűrűt — szól *Dajmona* a pá-

rokhoz. — Itt a letakart táliban vannak a jegygyűrűk. Az egyik páré arany és ezüst; a menyasszonyé az arany, a vőlegényé az ezüst: a másik mátkapáré vörösréz és ólom. Kiki válassza ki a magáét

Az örömanya feltakarta az ezüstitálról a selyemtakarót, s inte Diabolkának, hogy kezdje ő el.

Diabolka kivette a táliból az arany- és az ezüstgyűrűket, az aranyat felhúzta a saját ujjára, az ezüstöt pedig odanyújtá *Sinkónak*.

Hanem *Dajmona* megfogta a kezét.

— Nem úgy lesz az! Te az ezüstgyűrűt adod *Vuknak*, *Sinkó* pedig a veresréz gyűrűt a *Polikának*. Mert *Vuk* a te vőlegényed, *Sinkó* pedig a *Poliké*. Így van ez elrendelve.

Óriási hahota követte e szavakat. Ez már aztán a fölséges tréfa. Kiki párjával! A *Vuk* a *Diabolkával*; a *Polika* a *Sinkóval*! Az örömanyának joga van úgy házasítani össze a jobbágyságait, ahogy neki tetszik. *Azoknak a teste az övé, akár a lónak és a szárnak a teste. Úgy párosíthatja őket össze, ahogy neki tetszik.*

A vendégserег röheje még hangosabbra lázadt, amint a két részeg szörny, az örömanyának a buzdító szavaira, egyszerre nagy örömmel rohant a nekirendelt deli párhoz. Csupa tréfa volt elnézni, ahogy a ferdeszájú *Polika* hosszú karjaival a *Sinkó* fejét igyekezett magához lehúzni, hogy megcsókolja; az meg minden módon arrafelé forgatta a képét, amelyik oldalán a *Polika* pofájának nem volt szája. A másik vőlegény pedig, a púpos törpe, minthogy a síkról nem érhetette el a *Diabolka* arcát, felugrott az asztalra, s onnan nyújtotta feléje a karjait.

A röhögést csak az zavarta meg aztán, mikor a bomlott nászhad láttára *Diabolka* mind a két kezével olyat taszított a neki szánt vőlegény mellére, hogy az hanyatt buk fencezett, le az asztalról, emelvényről, a násznép közé kalimpázva.

No ebből baj lesz!

Dajmona egy fúria dühével ugrott az asztalhoz, s öklével nagyot ütött rá.

E csattanásra ketté volt metszve a nézősereg szájában a hahotázó hang. A vigyorgás még ott volt az arcokon, de a nevető szájban a nyelv megszibbadt.

Nem tréfa ez már!

— Te nem akarod elfogadni a neked szánt vőlegényt? — rikácsolá dühösen *Dajmona*.

— Nem! — kiálta vissza a leány, lábával dobantva.

— Te kutya! Te cigány ördög! Még szembe mersz velem állni? Aki a szemérről szedtelek föl.

— Hát eressz vissza a szemétre.

— Meglesz! Ha teneked nem kell a vőlegényed, akit én adok, akkor vedd le a menyasszonyköntöst is, amit éntőlem kaptál, s vidd el a cigánygúnyádat, amiben idehoztak.

Diabolka szóltanul ölté le magáról a drága hímzett öltönyöket, s lerakott mindent a földre, még a hajfonadékaiból is kifejté a selyemszalagokat, míg egy ingben maradt.

— Még az az ing is az enyém, vedd le!

A leány arca mélyen elpirult. *Diabolka megtanult pirulni*. Ez volt a cél: felébreszteni benne a lelket, hogy tudja meg, milyen fájdalmas a „szégyen”

— Ennyi ember előtt! — rebegé.

— Hát ha a piac közepén kötnek majd ki a pellengérhez, ott még több ember meglát! Van is neked mit szégyenlened! Te „város füle” — „falu farka” — „kocsmacégérek virága!”

— Adasd ide előbb a rongyaimat!

— Mindjárt megkapod! Most keresik a kacat közt. Nos! Leveted, vagy letépessem rólad?

A leány végigerezte természetén az utolsó leplet, s aztán két karjával eltakarta arcát és — sírt.

— Hahaha! — kezdé *Dajmona* a kacagást, s erre aztán a durva nászhad is rákezdé a nevetést. — Ugyan szép menyasszony!

S ez a kacagás milyen nagyon fájt. A „*skerossz stoj*” (a vesszőzés) talán nem fáj jobban az elítéltnak, aki hétszer alá, hétszer föl *sétál* a sorfal között, mint ez a megalázás, ez a kikacagás annak a leánynak, aki hozzászózott már, hogy tekintsék mint az úrnő kegyencét, benső barátnéját, tisztességes kisaszszonyt.

— Add vissza a ruháimat! — dörmögé Diabolka Dajmonához.

— Majd mindjárt megkapod, csak várj! A cigányöltözetnek még kiegészítő része is van. Előbb egy öltözet korbácsot kapsz a vakmerőségedért! *Sinkó!* Jöjj elő!

Magát — a bátyát — a szeretőt — a vőlegényt szólítá.

Sinkónak még vőlegény korában is oda volt dugva az öve mellé hivatali jelvénye, a kurta nyelű korbács. A parancsszóra előhúzta azt onnan.

— Vágjad! — parancsolá *Dajmona*.

A leány rémülten tartá két kezét maga elé.

— Bátyám! Te meg tudsz engem ütni?

Annyira jutott, hogy félt a veréstől. Vagy talán csak attól irtózott, hogy *Sinkó* kezétől kapja azt.

A cigánylegénynek nem volt elég kemény szíve azt megenni. Eldobta a korbácsot kezéből.

— Fölveszed, kutya! — rivalla rá *Dajmona* — vagy szilaj ló farkára köttesselek vele együtt? Sújtsad! Amíg én azt nem mondom: „elég!” Ötvenet érterem, ötvenet *Jevgen* úrfiért.

Sinkó újra felvette a korbácsot.

A leány erre kétségbeesetten veté magát *Dajmona* lábaihoz, kegyelemért esdő zokogással ölelve át annak térdeit.

— Ah! Idejöttél jó helyre, utálatos! — szólt fogcsikorgatva *Dajmona*, s a lábainál görnyedő leánynak megragadva a két hosszú hajtekercsét, odakiálta *Sinkónak*:

— Most sújtsd!

A cigánylegény erre egy ugrással ott termett előtte, mint egy párduc, s baljával megragadva *Dajmona* torkát, jobbával kirántá öve mellől a kést.

Dajmona ijedten ereszté el *Diabolkát*, s védelemre emelte a karját. A rabszolga kése a vállába döfött le: hogy a vér egyszerre magasra szökött fel belőle.

— Héj! Szolgák! Fogjátok meg! Segítsetek! — rikácsolá a nő.

Egy ember nem mozdult a tömegből. Dajmona látta, hogy magára van hagyva. Erős asszony volt, tudott küzdeni, kiszakítá magát a szolga kezéből, ellökte azt magától, s leugorva az emelvényről futott fel a kastély lépcsőin.

Sinkó utána.

És egy kéz nem nyúlt hozzá, hogy visszatartsa. Az egész nép, a szolgasereg elmozdult, hogy rohan a futó úrnő után, hogy sebesíti azt meg újra. A nő visszafordul, s elkezdi vele dulakodni; a kés újra sebeket ejt rajta, s ő újra ellöki magától megtámadóját. Aztán odamenekül leánycselédei közé: „segítsetek! oltalmazzatok!” Azok bedugják a füleiket kezeikkel, hogy ne hallják a sikoltását. Mindenki gyűlöli.

Azután látják őt végigfutni a hosszú folyosón, sikoltozva; nyomában a véres gyilkos. Nem sietnek a segélyére.

A folyosó végén van egy szent szobor. Ahhoz menekül; annak térdét öleli át. Az sem mozdítja a kezét a megszabadítására.

Végre a tornác mellvédéhez fut, s onnan akar aláugrani. Ott azután végre eléri a gyilkos. Az egész népség látja őt, Grusino úrnőjét féltettel aláfordulni a mellvéd párkányán, halottan.

S azzal a gyilkos csendes léptekkel alászáll a lépcsőkön. Nyitott út előtte! Fellépdel a nászünnepi emelvényre. Ott hever arccal a földön fekvő leány, mozdulatlan az irtózatból, a szégyentől, a kétségbeeséstől; mellette a szétszórt menyasszonyöltözet. A gyilkos beletörüli a kését a fehér arafátyolba, s azután megragadja a leányt kezénél, s felrántja a földről.

Azzal egymás szemébe néznek. Egy pillantás, mint két szilaj farkas összenézése. Elég beszéd!

Azzal futottak, egymás kezét fogva, ki a pusztába, ki az erdőbe, ki a semmibe. Fel nem tartja őket senki.

Sohasem találtak rájuk többé.

Ki tudna két, kalitkájából kiszabadult farkast előkeresni a maga országából, az erdőből, a berekből, a bozótból, s a maga népe közül, a puszták őslakói közül?

★

Csak egy helyen tartottak pihenőt, ahol *Diabolka* vándor cigánytársai közé jutva, megírta azt a levelet *Jakusinnak*, amiben a grusinói comitragoedia volt elmondva, s aminek a másolata azután a kegyenc kezébe jutott, értesítve őt a rémesetről, amit a grusinói sztarosztjai nem mertek neki megírni.

★

Hogy ezt a történetet *Zeneida* maga mondta el a cárnak, azt nagyon helyesen tette: mert, akik később jöttek jelentést tenni a grusinói vértettről, azok mind úgy adták elő az eseményt, mint összefüggő részét a szentpétervári titkos klubok merényletének. Keresték a tett rugóit magas körökben, amiknek érdekük volt a kegyencet a cár közeléből eltávolítani, amik egyszer már a fia száműzetése által akarták a cár és a kegyenc közti szoros kapcsolatot széttepedni, amiknek csaknem sikerült már azt egész holdfogyatkozásba tolni *Nariskin Zsófia* tervezett házassága által, s amiknek most azután egészen beütött a tervük a *Dajmona* meggyilkoltatása által. *Sinkó* és *Diabolka* az összeesküvők bérencsei voltak.

Volt-e ebben valami igaz, azt sohasem derítette fel senki. Hanem ha irányozta valami kéz ezt a csapást, akkor az egészen odatalált. Szentpétervár utcái látták *Araksejeffet* végigfutni fedetlen fővel, és aztán vágatni végig a sugárúton, a hidakon, kalap nélkül, széltől zilált hajjal. (Az igazi ortodox orosz, ha gyászol, két hétig csupasz fővel jár napfényben, zivatarban.)

S elfutamodása napján két egész társzekéren szállították a kegyenc palotájából a hivatalos iratcsomagokat a cári palota Eremitage-ába vissza, mint a rőzsét egymásra hányva. Érdemrendjeit, díszkardjait, kamaráskulcsát a kapus által küldte vissza a főudvarmesternek. S elutazása percében a nagy Szent Kristóf-ágyú dördülése verte föl a lakosságot nyugalmából. Ez az ágyú apja csak akkor szokott megszólalni, mikor egy tábornok meghal. A kegyenc maga ment fel a várparancsnokhoz, a lövést elrendelni. Az engedelmeskedni tartozott. *Arakcejeff* volt a tüzérség főparancsnoka. A lövés eldördülte után kérdezé a várparancsnok, hogy kinek hívják a meghalt tábornokot?

— *Arakcejeff Andreovics Alekszejnek!*

Pár nap múlva rémdolgokat hallott felőle a cár. A kegyenc, úgy látszott, hogy megtévelyodott.

A R E M E T E

Mikor *Arakcsejeff* magára hagyta a cárt, akkor érezte csak a nagy ember, hogy mennyire egyedül áll a világban!

Bizodalma senkihez sem volt már; mindenkiben ellenséget, összeesküvőt gyanított, s ha voltak igazi hívei, azokat elkésérté *Arakcsejeff* visszahívása által. Hadvezércit elégületlenné tette a testőrhadtest felosztatásával, a görögök cserbenhagyásával. Minden titkos szövetséget felidézett maga ellen. S mikor azok már megkapták a hadizenetet, akkor az az egy ember, aki őket ismerte, akinek erélye volt velök szembeszállni, itt hagyja a csatatért, a megkezdett művelet elején.

Arakcsejeff hazaérkezve Grusinóba, egyenesen a sírbolthoz hajtatott, ott leszállt, a sírbolt rácsajtáját magára zárta, odabenn leveté magát Dajmona koporsója elé, s két nap óta nem hallani egyéb szavát, mint keserves kínordítását. Ételt sem vesz magához. Éhen akar meghalni. Nem felel semmi szóra, semmi könyörgésre. „*Dajmona*” neve a válasz mindenre.

Úgy szerette ezt az asszonyt, ahogy csak a vadállatok óriásai szeretik nőstényeiket; a jégmedve, a cethal, a rozmár: ha a vadász elejtette a nőt, a hímest is megölheti, mert az nem távozik el a hullától. Két napig hasztalan könyörögtek a sírboltajtó előtt *Arakcsejeff* hívei, maga Galban lovag is, hogy jöjjön elő, tartsa meg drága életét; rájuk sem hallgatott. Hasztalan neveztek „hercegnek, jó uramnak, édes barátomnak, *Alekszej Andreovicsnak!*” egyiket sem értette el.

Harmadik nap megjelent a sírboltajtó előtt *Photios*, a *Szent György-kolostor archimandritája*. A csodatevő szent, akinek áldásáért az orosz föld minden vidékéről százezrével tódul a zarándokszereg. Ennek a szava egyértékű a pápa bullájával. Mikor *I. Sándor* a népnevelés ügyét a felvilágosodott, szabadelvű *Galicin* hercegre bízta, a szentgyörgyi archimandrita felment a cári palotába, s megdorgálta a cárt: „*ha kivetkőzteted a népedet az ősi hitéből, összetöröd birodalmadnak alapját!*”, s a „remete” szavára elbocsátá a cár *Galicint*, s maradt a népnevelés a szent synodus kezében. Az orosz népnek mindig vannak „élő szentjei” S azok között néha csodálatos szentek.

Photios megállt a kriptajtóban, s aztán megmondta a dühöngő főúrnak azt a nevét, amit megértett.

— *Te bűnökben elmerült gonosztevő!*

A kínordítás a kripa mélyében elhallgatott e szóra.

— *Mássz elő odúból!* — kiálta *Photios*.

A megszólított alak elővánszorgott. Alig lehetett ráismerni többé. A napok óta nem borotvált szakáll szürke borostájával benőtte az arcát, szemei veresek voltak a sírástól, és ajkai feldagadva, haja kuszáltan tapadt homlokához, tábornoki egyenruhája zöld volt a kriptafal penészétől.

— *Mit akarsz e sírboltban, bűnös ember?*

— *Meghalni.*

— *Meghalsz bizonyára, miként mi mindnyájan meghalunk bűneink zsoldjában; de bűneidet tetézve, bűnbánatlan akarsz-e meghalni? Annak a koporsója mellett akarsz-e meghalni, akinek lélekkárhozatát te okoztad? Te voltál életének bűne, te voltál halálának oka, s most még pokolra juttatója is te akarsz lenni? Örjögő bűnös! Ahelyett, hogy vezeklésre gondolnál, hogy annak a lelkét a pokol lángjai közül kiszabadítsd, aki egyházi szentség, bűnbánat és feloldás nélkül hagyta el e világot, az örökkévaló kínoknak odavetette, még magad is utána akarsz-e veszni? Dacolva akarsz áttörni a rettenetes másvilágba? Ahelyett, hogy fejedet megalázva, könyörögnéd a bebocsátá-*

tást? Ebben a cifra ruhában akarsz-e odamenni, ahol Lázár rongyai többet érnek a te aranyos vállrózsádnál? Meghalsz bizonyára, de nem úgy, ahogy neked tetszik, hanem ahogy az Úrnak fog tetszeni, bűnbánással kiérdemelve a halált. A mély katakombákban a te helyed; nem bűnös kedvesed oldala mellett; nappal a forró napsugár alatt, viharban, a szél üvöltése, a zápor zuhogása alatt a te dolgod, eldobott rongy a te öltözted, amit már más megutált viselni! Kelj fel és jöjj utánam!

S a főúr e szókra kinyitá a sírboltajtót, s előjött, térdén csúszva.

— Most egyél! — parancsolá neki *Photios*. — S odadobott eléje a földre — két *nurokrépat*.

A főúr felvette azt a földről és elköltötte.

— Aztán öltözzél át! — S odavetett az ölébe egy rongyos barátságshát, aminek már nap és eső kihúzták a színét; — egyéb nem volt hozzá. A főúr levetette tábornoki öltönyeit, s fölvette a neki szánt gúnyát.

S minthogy a szentek — ezen a földön — nem járnak szekéren, tehát gyalog és mezítláb követte *Photios* a *Szent György-kolostor*ig.

A *Szent György-kolostor* egyike a leggazdagabb egyházaknak Oroszországban, közel Grusinóhoz a *Volhoff* folyam és az *Ilmer-tó* képezte hosszú félsziget végén. Aranyozott kupolái, amik szép zöldek már a sokszázados rézrozsdától, messziről hirdetik a zarándok előtt dicsőségét; de a belsejében feltáruló pompa tömegével agyonnyomja a kedélyt. Egész a boltozatig érő aranyozott vert ezüst karzatok, orgonák. Szentképek, amik karbunkulusokkal tündökölnek, mozaikok, csupa drágakövekből kirakva; a túlhalmozott ékességű oltárokon ezüstborítékú bibliák, zománcozott misemondó könyvek; egy oltáron maga Szent György tömör ezüsből. Hát még a „riznlszá”-ban (kincstár) a minden csoda alakú szent edények, mitrák, pásztorbotok, koronák, csupa gyöngyökkel borított stóllak, színarany monstrantiák: ezek mind azt hirdetik, hogy *íme milyen gazdag az*

Isten! — És maguk a papok, akik a kincseket őrzik; járnak azok között darócruhában, mezítláb, hogy megmutassák: *íme milyen szegény az ember!*

Ide vezette *Photios Andreovics Alekszejt*.

A legféltveőrzöttebb kincse a kolostornak az oltár karzata előtt áll. Egy gránitoszlop, körülvéve ezüst rácsozattal.

E gránitra e szavak vannak vésvé:

„*E helyen térdpeelt Sándor cár, Photios archimandrita és Araksejff Andreovics Alekszej hívei között, Isten előtt, 1818-ban!*”

Photios ide hozta el a főurat: ahol az nevét a cáré mellett megörökítve olvashatá.

— *Idáig emelkedtél egyszer.* — És most jer: lásd meg, *hovd fogsz leszállni ezentúl.*

A templomból a kolostorba vezette a vezeklő főurat, s ott megmutatta annak a saját archimandritai celláját. Két öl széles, s egy öl hosszú üreg volt az. De mégis volt benne fényűzés, mert ablaka volt: besütött a napfény. Fekhelyül szolgált az archimandritának egy festerlen koporsó; imazsámolyul egy kő, kikopva a két térd helyétől. Egy kőkorsó és egy csésze, a mindennapi kvaszleves számára volt minden étkezőszer. De még ez mind kényelem ahhoz képest, ami a vezeklőkre vár.

A kolostor katakombáiban vannak a sziklába vájt odúk; éppen csak akkorák, hogy azokban egy ember fekvé vagy térden állva elérhet: a nehéz vasajtón levő lyuk bocsát be hozzájuk levegőt. A sötétség örök.

És ezeket az odúkat emberek lakják. Nagy urak, főnemesek, százezernyi lelkek tulajdonosai hajdan, most saját lelküknek sem urai többé. — Nem zsarnoki önkény, nem papi szent erőszak tartja őket itten fogva, hanem saját vakbuzgalmuik. A világot megvetve, meggyűlölvé, önszántukból ítéltek magukat a tettentő fogságra. A szentgyörgyi és solovecski zárdák katakombáinak mindig vannak ilyen önelítelt élő halottjai.

Ez a fogság tetszett meg *Araksejffnek*.

Itt töltött napokat, heteket a puszta szalmán fekve. Nappal be volt zárva; csak az esti harangszó után nyitották fel odúja ajtaját, hogy kijöhessen. Akkor aztán nekiindulhatott élelmet keresni. Mert a vezeklőknek enni sem ád senki. Azok az alkonyfénynél maguk mennek ki a kolostor veteményeskertébe, és keresgélnek répát, sóskát, földimogyorót, amit a föld terem: ez a táplálékuk.

Egy napon aztán találkozott *Arakcsejeff* egy magánál még sokkal különb vezeklővel.

Ez is előkelő bojár volt valaha; de a régi nevét már senki sem mondja ki: most „*Nahum apónak*” hívják. Ez még a rongyok fényűzését sem engedi meg magának; ami a testét túl-túl fedezi, maga fonta gyékénytakaró; sárgává őszült haja és szakálla loboncosan lóg szennyes tagjaira alá. Ez még az odúban lakást sem engedi meg magának. Nyáron pocsolyában alszik, télen a trágyadombba ássa be magát. Ez nem tartja elég önmegalázásnak, hogy egy sziklaodúban térdepeljen valaki naphosszant, vezekelve; hanem odafekszik keresztbe a templomajtóba, hogy mikor tódul a zarándokserég, felrugdossák, megtapossák, leköpdössék. És azt, hogy az ember a földből húzogassa ki a jó friss répákat, s azzal éljen, *Nahum apó* már bűnös inyencségnek hiszi: ő a szemétdombon tartja estebédét; amit oda kiöntenek, hulladékot, azt szedegeti fel, az az ő tápláléka.

Egy este (már akkor harmadik hete volt *Arakcsejeff* a vezeklés odúiban!) amint a kertből visszatért, egy csomó póréhagymával a kezében, amit akkor húzgált ki az út mellől megint összetalálkozott *Nahum apóval*, aki a maga terített asztalán, a szemétdombon lakmározott.

— Látod — szólítja meg őt *Nahum apó* —, ma annyi eledelt találtam, hogy magamnak sok is, megoszthatnám veled.

— S mi az, amit adott az Isten?

— Penészes érett túró.

Andreovics Alekszej eldobta a kezéből a friss zöldségct, s

letelepedett az askéta mellé, aki az önmegvetést ily tökélyre tudta fejleszteni.

— No hát adj belőle.

— Nesze. Vedd egészen — monda Nahum apó. — Aki megkívánja, amit a vezeklő eszik, annak azt oda kell adni mind.

S odaadta neki az érett túrót a papírral együtt, amibe ez takarva volt, amivel együtt ki volt dobva a szemétre.

Biz az utálatos egy tápszer volt! De *Arakcsejeff* figyelmét most nem a túró nyerte el, hanem a takaró. Az egy levél volt, amin a cár írását ismerte meg.

Egész vére felháborodott rá!

A cár levele, mint bűdössajt-takaró!

Hát még a tartalom! A levél *Photiosnak* volt címezve. „*Hívd őt magadhoz, szólj hozzá a vallás szent nevében. Erősítsd hitében. Intsed, hogy tartsa meg életét a haza javára, amely mindenekfelett becses. Így megtartasz az országnak egy megbecsülhetetlen hűségű szolgát, és nekem egy igaz barátot, akit én őszintén becsülök!*”

És ebbe a levélbe sajtot takartak, és kidobták a szemétre!

— Nos, hát egyél. — mormogá *Nahum* apó, saját szurtos tenyeréből kínálva a vezeklő társat a penészes túróval, amit az a szemét közé leszórt.

Arakcsejeff félretaszítá a kollégát, s sietett fel gyorsan *Photioshoz*.

Az éppen estimája közepén volt. Nem hagyta neki bevégezni.

— Hozzád írta a cár ezt a levelet?

— Énhozzám.

— S te kidobtad azt a szemétre?

— Azért, hogy te ott megtaláld.

— Megtaláltam. Vége a vezeklésnek. Megyek Szentpétervára vissza.

— Ezt kívántam elérni.

— Elérted. De nem tudod még, hogy mit cselekedtél. Te nem tudod, mit tettél akkor, a midőn *Arakcsejeff Alekszejt* kihoztad a sírból, s kényszerítetted, hogy még egyszer visszatérjen a világba élni; hogy még egyszer megmutassa, hogy ki volt ő valaha. Reszkessenek azok, akik azt még nem tudták! Reszkessenek a *másodszor született Arakcsejefftől!*

— Áldás legyen minden munkádon! — rebege az archimandrita — s aztán folytatta az estimáját.

Arakcsejeff még abban az órában elhagyta a kolostort, ugyanazzal a rombolási kedvvel, amivel idejött; csakhogy akkor önmagát, most pedig másokat lerombolni fordult kedve.

★

Mikor háromheti távollét után ismét meglátták őt Szentpétervárott, mindenki visszariadt tőle. Arca sovány volt, és haja teljesen megőszült. Látszott rajta, hogy a sírből kelt föl.

Z Ú R H A N G O K

Zeneida egyedül sétált árnyékos parkja kígyóútjain a hosszan tartó alkonyfényben. A bokrok közt a fülemülék énekeltek, a közel tóban vartyogtak a békák, a Néva tükrén végigevező hajósok dala egyszer-egyszer közbehangzott, felválták azt valami távoli csapszék gordonka- és klarinéthangjai, iminnen-amonnan láncra kötött kutyák felelgettek egymásnak vonítva, a városból áthangzott a lélekharang, amit egy haldoklónak húznak, s a Monplaisir környékéből fel-felrivallt egy kiáltás: „ki vagy? megállj!”, néha egy-egy lövés is. Mire lőttek? S megint tovább énekeltek fülemülék és békasereg, klarinét és lélekharang.

E zűrhangnak megfelelő káosz volt az ő lelkében is.

Arakcsejeff másodszori visszatérte sietteti a válságot.

Sándor cár, amint kegyenc tanácsosára újra átruházhatta az ország gondjait, egészen visszavonult monplaisiri magányába. Ahogy került eddig a nejét, úgy ragaszkodik most hozzá. Nem tudja őt egy órára sem magára hagyni. Mintha tizennégy esztendei féltetett szerelmet most mind egyszerre akarna vele átéreztetni. Most látja csak, hogy minő kincset bírt, s mit hanyagolt el benne. S most veszi csak észre, hogy ez a drága nő — beteg. A hosszú szenvedés, az eltitkolt keserv felémésztette életerejét. Most aztán retteg, hogy őt is elveszti.

A cárnő pedig boldog.

„Áldott legyen az a betegség rajtam, mely férjemet nekem visszaadta!”

A cárnő orvosa, *dr. Stoffregen* azt a tanácsot adta, hogy az őszi zord idők előtt jó volna a cárnőt elküldeni enyhébb éghajlat alá: Velencébe talán. De Erzsébet azt felelte rá, *hogy egy orosz cárnőnek nem szabad másutt meghalni, mint orosz földön.*

Most azután csak ez az egy gond tölti be *Sándor* lelkét.

Hogy ezalatt minő pusztítást követ el népe lelkületében a teljhatalommal felruházott kegyenc, azt nem mondja el neki senki. Most már a Zsófia-posta leveleit sem küldik ki hozzá. Nem tud semmit arról, ami a Monplaisir nyárfáin túl történt. Nem hozzák neki hírül, hogy Araksejefnek az első dolga az volt, hogy valamennyi grusinói cselédjét, akik a gyilkosság-nál jelen voltak, tíz férfit és tizenkét leányt, felhozatta Szentpétervárra, s itt a pellengérré kikötetve, mind valamennyit félholtra kancsukáztatá, amiért Dajmonát meg nem mentették. Hogy azt a szigort, amit eddig rendszerből gyakorolt, most egész a kegyetlenkedéssé fokozza bosszúból. Hogy főhivatalnokokat, előkelő tiszteket úz el helyeikről minden ok nélkül, csupa nemtetszésből. Hogy megtölti a börtönöket pusztá gyanúra összefogdosott emberekkel. Hogy még a szegény finneket is kegyetlenül elnyomja. S minthogy nincs már, amit „elveygen” tőlük, azzal sújtja őket, amit „ád” nekik: hogy áldomásaiknál orosz nyelven mondjanak tósztot. Hogy a forrongás, az elégedetlenség már a tetőpontjára hágott. — Nem. Sándor cárnak most csak arra van gondja, hogy mint lehessen a szeretett, drága kincs szobáiba a szabad levegőt beereszteni, s a szűnyogokat mégis kizárni, s az illatos virágok közül kiválogatni azokat, amik nem okoznak fejfájást.

És *Zeneida* tudja jól, hogy mi „fog” történni ezentúl.

Már nem gyűléseznek a titkos társulatok. Már tisztában vannak azzal, amit *tenni* akarnak.

A kérdés csak az, hogy „mikor?”

A kitörésnek egyszerre kell megtörténni az egész országban.

Az összebeszélte terv *Zeneidára* van bízva egészen.

A művésznő visszalépett a színpadról (nyáron különben sincsen opera a fővárosban), s nem fog mint szerződött tag újra föllépni. Hanem egy-egy hangversenyt fog adni majd az őszi hónapokban — jótékony célokra. Azoknak a napját maga a hivatalos kormánylap teszi közzé, tíz nappal előre. Mikor aztán egyszer az lesz hirdelve, hogy Ilmerinen *Zeneida* kisasszony a „*lelenház*” javára fog énekelni, az összeesküvők tudni fogják, hogy ez a felkelés napja. Maga a hivatalos kormánylap fogja széthordani a jelszót az egész országba.

Tehát az ő kezében van az olló, mely a Damokles-kard fonalát elmetshi.

Mindez a súlyos gondolat, ami ezután következni fog, az ő lelkére nehezül. A kitörés elháríthatlan, a megnehezített jármot nem tőrheti már senki; a rongyos muzsiktól kezdve föl a paloták címeres uráig mindenki annak széttörését óhajtja. S a kalevain népnek még eggyel több oka van sími, nunt valamennyinek.

De nu történik az uralkodópárral, ha ez a kitörés fellobban? Ők mindketten úgy szerették, kitüntették, becézték *Zeneidát*. Otthon volt, ha náluk volt.

Hogy szabadíthassa meg őket, anélkül, hogy a hűségére bízott ügyet elárulja?

Még egy másik ldércnyomás.

Hát *Puskin!*

Ő ugyan azt ígérte, hogy a nevét ki fogja töröltetni a „*Zöld könyvből*.” De amikor azt ígérte, akkor azt hitte, hogy a cár leányát fogja nőül venni. Az elmúlt, *Puskin*nak nem volt többé oka az „Északi Szövetségből” kilépni. A neve bennmaradt a „Zöld könyvben.” Ő is értesítve lett az összeesküvők tervéről, s semmi kétség, hogy amint olvasni fogja, hogy *Zeneida* a „*lelenház*” javára föllép, arra a napra ő is itt lesz Szentpétervárott, ha magát a paradicsomot kellene is érte elhagynia.

Hogy akadályozza ezt meg, anélkül, hogy *Puskin* jellemére

a gyávaság homályfoltját vesse? Pusztá szerelmi boldogság erre nem elég erős. Ahhoz hatalmasabb erőszak kell!

És jár-kel azután az estárnyékos fák alatt, lelkében ugyanazzal a diszharmónikus hangzavarral, ami a fényes éjszakát ébren tartja, keresve egy központot, amihez egy könnyítő gondolatot lehetne leszegezni.

A cár mélabús, s a cárnő sorvadó beteg.

Ők most csak egymásnak élnek, s elzárkóztak a világ elől.

A példa hódít. *Ghedimin* herceg is kibékült a nejevel, s többé *Zeneidát* nem látogatja.

A szentpétervári társaság szét van oszolva a negyven Névaszigetre, s ki-ki otthon szeret maradni; megszűnt minden társasélet. Minden látogatóban *Araksejeff* titkos kémét véli a meglátogatott.

Tökéletes szélcsend van.

Még levelet sem írnak az emberek egymásnak, a cabinet noirtól rettegve.

Puskin nem hallat magáról semmit. Ő otthon ül pleskovi magányában, s ha elhallgatja boldogságát, arra száz jó oka van. Lehet, hogy *Betszi* írt is azóta *Zeneidának*, hanem hát a levelek halandók. Ki tudja, mi kézbe kerültek?

Ez a nagy csendesség, otthonmaradás, kibékülés kezd nyomasztóvá lenni.

Galban lovagnak utasítása van, hogy szaladgáljon egyik nyári lakból a másikba, s tervezzen valamit, hogy kezdjenek el az uraságok mulatni! Ne üljön már minden férj a felesége mellett.

Szó van róla, hogy a szép *Ghedimin* hercegnő fogja megtörni a jeget (a nyáron), s az előkelő társaságot egy nagyszerű estélyen egyesíteni fogja: *Nagyboldogasszony* napján, a *Masinkák ünnepén*. S hogy tüntetőleg kimutassa férjével tökéletes kibékülését, el van határozva az ünnepélyre meghívni *Zeneidát* is.

A büszke hercegnő meghívja a házához a szintoly büszke színpadi királynét, akiről azt beszéli a világ, hogy az ő férjének

kedvese volt. Csak „volt”. — Nehéz megmondani, melyik asszonynak a bátorsága lesz nagyobb, azé-e, aki a másikat meghívja, vagy azé, aki a meghívást elfogadja?

De nemcsak azt szándékozik megtenni *Corynthia*; hanem még azt is, hogy meghívót küldjön *Bethsábának*; sajátkezűleg írt hízelgő, megbocsátó és megáldó levél kíséretében. S hogy annál nagyobb kedve támadjon a fiatal menyecskének a meghívás elfogadására, abban a levélben azzal is biztatva lesz, hogy *Corynthia* kieszközlendí számára az uralkodópár általi fogadtatást. *Bethsába* bocsánatot kérhet a cártól merész lépésért, és egyúttal kegyelmet férje számára, akit kegyvesztettség oda-rekesztett Pleskovba. Ez a kecsegtetés nagyon csábító csalétek.

Mindezeket *Galban* lovagtól tudta meg *Zeneida*.

Vajon mi célja lehet ezekkel *Corynthiának*? Mit akar *Bethsábdával*?

Hisz a lehetetlenséggel határos, hogy ez a fiatal asszony a mézeshónap alatt eljőjön boldogsága ligetéből, egyedül, a férje nélkül, akinek nem szabad őt idekísérni.

És mégis, hogyha ez megtörténhetnék: lenne ebből még valami.

Zeneida egy hiányzó láncszemet vélt egykor feltalálni *Bethsába* alakjában. Most megkísérlé beleilleszteni e karikát a láncba.

HOGY RABOLJÁK EL EGY FÉRJTŐL A FELESÉGÉT?

„Rossz játék, aminek a gyermekek nem örülnek.” — S van-e nagyobb gyermek, mint egy szerelmespár?

A pleskoví parkban sárkányt eregetnek, s Betszinek nagy öröme van benne, hogy az övé mindig szép egyenesen felszáll és kitart, míg a Sándoré egyre szerencsétlenül jár. Az övé szebb is: van két nagy szeme, szája, orra, kalimpázó fülei, míg a Sándoré csak olyan, ahogy azt mindenféle ócska versekből összeragasztotta.

A tágas mező elég tér a két gyermeknek a sárkányokkal való futkározásra. Nem nézi őket más, csak egy csoport dámvad az erdő szélén.

A park melletti úton vágatva jó a postaszekér, a postakocsis trombitaszava hangzik elhaladtában.

— Nekem úgy tetszik, hogy a postaszekér a kapunk előtt megállt — mond Betszi.

— Az ám. Vagy levelet kaptunk, vagy vendég érkezett.

— Jaj, csak vendég ne jöjné! — sóhajt föl a kis menyecske. Az új házasok nem vendégszeretők.

Pedig aligha nincs benne valami, mert a dvornik jön a kastély felől arra feléjük.

A sárkányt le kell szállítani, hogy játékon ne kapják az embert; kicsúfolnák érte.

A sietségből aztán a sárkány belecsapódik egy jegenyefának

a száraz ágába, s az kiszakít belőle egy darabot: az egyik szemét; az itt is marad.

— Ah, milyen kár! — duzzog *Betszi*, mikor a sárkány leér a földre. — Mármost nincs egyik szeme. Nem adhatnál egy kis papirost befoltozni?

— Honnan vennék? Nem minden papirost felragasztottál már sárkánynak a háznál?

— Keress csak. Hátha van még valami régi kötelezvény valahol.

Ezalatt odaérkezik a dvornik.

— No, nii az, *Tanaszi*?

— Egy levél.

— Kinek szól?

— Nem szól az egy szót se, mert hallgat.

Betszi kikapja a kezéből.

— Ahá! Nőírás! Nesze! Szerelmes levél. Valamelyik régi szeretőd tesz szemrehányásokat! Olvasd! Bizonyosan légyottra hív.

— Az biz ez, nőírás — mond *Sándor* —, csakhogy nem nekem van címezve, hanem neked.

— Nekem? — szól elbámulva *Betszi*. — Ugyan már ki írhatna nekem levelet? Talán *Zeneida*?

— Nem. Annak az írását ismerem.

— Talán nagyon is jól? De hát ki írhatna más?

Azon aztán eltanakodtak sokáig, a levelet egyik kézből a másikba adva, hogy vajon ki írhatta azt, míg végre *Sándor* azt az indítványt tevő, hogy legjobb lenne a levelet felbontani, és úgy tudni meg, hogy ki írta.

Mikor aztán eljutottak addig, hogy a névalírást meglátták, meglepetve kiáltanak fel gyorsan: „a keresztanyám!” — „a keresztanyád!”

Vajon mit írhat?

De mintha egy kacagásra letett hangjegy volna a kezében, úgy nevette végig *Betszi* az egész levelet.

— Hahaha! Menjek el az ő Masinka-ünnepére! Egyedül! Sándor nélkül. Lesz nagy mulatság. A cár is ott lesz meg a cárné s több külföldi fejedelmek. Lesz alkalmam a cárnak könyöröghetni, hogy Sándornak engedje meg a visszatérést Szentpétervárra. Hahaha! Hallod ezt, Szergievics Sándor? A keresztanyám meghív a báljába, nálad nélkül! Soha jobbkor nem küldhette ezt a levelet! Éppen erre volt szükségem.

Azzal fogta a kedves levelet: az éppen betöltötte a sárkányon támadt havárit, s két gombostűvel odatűzte a kiszakadt rész helyére. A közepén levő fekete pecsét éppen jól pótolta a hiányzó szemet. (Mivelhogy Zsófia halála után az udvarnál hallgatag gyász volt hat hétig, s azalatt az előkelő világ fekete pecsét alatt levelezett.)

— De egy nagy láda is érkezett a postával — mondá a dvornik.

— Tegyétek félre. Most nem érek rá megnézni.

(Minden hihetlenségek között ez a legnagyobb, hogy egy fiatal menyecske, aki most kapott új báliruhát a fővárosból, azt mondja: tegyétek félre, most nem érek rá megnézni.)

A sárkány készen volt, most újra fel lehetett ereszteni.

Mint egy gyermek, ujjongva, sikoltozva futott Betszi a spárgacsomaggal, amit a felrepülő sárkány után eresztett: a másik gyermek is azt nézte kacagva, míg a sárkány nagy, bolond fejét csóválta dorgálólág. A sárkányfeleeresztésnél, hátrafelé szokás futni. Betszi nem vette észre, hogy háttal neki-szalad valakinek, aki egyenesen feléje siet az angolkert széléről csak akkor riadt föl, mikor már hátulról átölelték, s aztán egy nagy csókot nyomtak az arcára.

Akkor aztán nagyot sikoltott; de abban öröm is volt. De már a másik pillanatban ő is a nyakában volt a megtámadónak, s nem elég, hogy ott volt, hanem le is rántotta a gyepre, úgy csókolta össze-vissza, a fűben henteregve, s elhalmozva hízelgő nevekkel: kedveském, édeském, galambocskám! Puskinnak úgy kellett odaszaladni, s mind a kettőt felemelni a pázsitról.

Nem kellett nagy leleményesség, hogy kitalálja, ki lehet az a vendég, akit ilyen szívesen látnak.

— Meg ne fojts, te bohó! — szólt *Zeneida*. — Nézd, azalatt a sárkányod hogy elrepült!

— Hadd fusson világgá a keresztanyám levelével együtt! Tudod, hogy a keresztanyám írt? Tudod, hogy meghítt a Masinka-bájlára? Tudod, hogy csak magamat, Puskin nélkül? Tudod, hogy mit csináltam vele? A sárkányomon volt egy szakadás, azt kifoldoztam vele. De milyen kedves vagy, hogy meglátogatnál bennünket.

— Hát az így szokás. Az örömanyanak kötelessége hat hétre az esküvő után meglátogatni a fiatal házásokat, hogy szép békességben élnek-e együtt? Szeretik-e egymást? Hát megvert-e már azóta az urad?

— Óh, meg bizony! — mondá *Betszi*, duzzogó panaszt színlelve. — Most is itt a helye. — S addig tűrögette fel a karján a ruha ujját, míg csakugyan talált rajta valami megmutatni való foltot. Csakhogy arra *Zeneida* ráismert, hogy nem ütés foltja.

— Hát te, *Puskin*, írtál-e azóta sok szép költeményt?

— Egy sort sem biz én! Tudod, hogy az én műzsám nem tud költeni, ha szép idő van; annak zivatar kell, locspos idő, hófergeteg.

— S a ti egetek azóta mindig derült.

— Látod, hogy nem írtam semmit.

Ezt is el lehet hinni; vannak drága idők, amik alatt a költő csak érzi a poézist, de nem írja le.

— Papír sincs az egész házunknál! — mondá *Betszi*, kinek a női ösztön megsúgta, hogy ez a legnagyobb dicsekedés: mikor egy szerető asszony azt mondhatja egy költőről, hogy az az ő kedvéért hűtelen lett — a papiroshoz! — Az ám, a keresztanyám levelét használtam fel most éppen sárkánynak.

— Hát te így bánsz a levelezéseiddel? Ezt jó lesz tudnom. Én így nem fogok neked soha levelet írni, hanem ha valamit akarok veled tudatni, inkább magam jövök.

- Nagyon jó lesz.
- Vagy téged viszlek.

Már erre nem mondta, hogy „jó lesz”, hanem inkább Sándor karjába csimpajkozott, s felnézett rá, ezzel a kérdéssel a szemeiben: „de ugye, nem eresztesz?”

Zeneida felelt meg neki erre a kérdésre.

— Óh, bizony, azt nem fogjuk Szergievics Sándortul kérdezni. Az ő dolga, mikor a felesége látogatóba készül, a lovakat, kocsit készen tartani, s azalatt a házra gondot viselni.

— De bizony én, ha akarnék sem mehetnék sehová. Nem látod, hogy vagyok öltözve? Ez a pleskovi viselet. Sándor azt mondta, hogy ez volt az első keresztyén orosz nőnek, Olga fejedelemléánynak is a viselete: aztán nekem is nagyon tetszik. Ez a végig gimbes-gombos *sarafánt*, ez a gyöngyös *povojnyik* a fejemen. Hát ezeket a piros csizmákat látod, meg a csíkos selyemharisnyámat? — S gyermekemeg együgyűséggel felrántotta térdig a ruháját. — No iszen megnéznének engem ebben a jelmezben, ha beállítanék vele a fényes társaságba. Nekem pedig más ruhám nincsen. Én így tetszem a *Sándoromnak*.

Nem hazudott. Az a küldött báli köntös még nem volt az övé; még nem fogadta el.

Sándor aztán megölelte a hozzátapadó gyermeket.

— Mi egészen falusi emberek maradunk.

(Hiszen bár azok maradnátok — mondá magában Zeneida —, de attól tartok, hogy te majd egy napon itthagysz a falut is, meg a feleségedet is, s nem találod legszebb főkéntőnek asszony fején a gyöngyös *povojnyikot* — hanem utána szaladsz — a *frígiái sipkának!*)

Amit Dante kifejejtett a pokol kínszenvedései közül, ez az: látni egy szerető nőnek, egy más nő karjai közt, szerelmi boldogsága teljében azt a férfit, aki az övé lehetett volna.

Ha Zeneida úgy szeretett volna, ahogy közönséges emberek szoktak, mit törődött volna azzal, ha azt a férfit, akit magához

láncolt, ennél a láncnál fogva holnapután magával rántja a sírba? Hisz a mai nap gyönyöre kifizeti a holnap szenvedéseit, a holnapután kínhalálát s az örökkévalóság fenyegető titkait.

Ő annyira szerette *Puskint*, hogy keresett a számára olyan boldogságot, amibe elzárja — saját maga elől.

Hiszen természetelen helyzet, rendkívüli kedély kellett hozzá, hogy erre képes legyen; de hát nem természetelen, nem rendkívüli lény-e egy nő, aki *politikai szerepet* vállal? A politika oltárán a szív az áldozat. Az a Moloch! Az érzékmámor összefér vele; de a szeretet nem. Aki a *politika* papjának szegődött, az nem ismer testvért, apát, szeretőt, régi jó barátot, különbséget becsületes emberek és bitangok között: annál az elv az „Isten” és az „ember”. Azért természetelen a politikában a *papnő*; a nő, akinek uralkodó érzelme a szerelem és az igazság. Az amazonoknak, akik harcoltak, kiirtották a jobb keblét; a nőknek, akik a politikai harcokba indulnak, ki kell elébb irtaniok a szívüket.

Ennek a lehetőségét nem is értik meg másutt, csak olyan országokban, ahol az elnyomás oly elszenvedhetlen, oly tökéletes, hogy a megsibbasztott férfiszívekből a szabadság leányágra száll át.

Az udvari színház első énekesnőjének szabad volt szeretni a nemzet első költőjét; de nem a „Szojusz blagodensztojga” bizományosának. Kettőjük között feküdt a „Zöld könyv”: nagyobb akadály a *zöld óceánnál!*

Valóban: a Szent György-kolostor anachorétái nem vitték az önkínzást nagyobb tökélyre, mint az a nő, aki rászánta magát, hogy elmenjen vendégül abba a háztájba, ahol feláldozott szíve kiszenvedett, hogy lássa a boldogságot, mely neki volt szánva az égtül, s melyet elajándékozott másnak.

És most is azért jött ide, hogy ezt a boldogságot megőrizze a jövő viharaitól.

És még nem elég, hogy akkor lássa boldogságukat, mikor együtt vannak: de mikor *Puskint* a háztartás gondjai egy rövid

órára elszólítják Bethsába mellől, akkor sem hall a fiatal nőtől egyebet, mint ragyogó dicsekedést boldogságával: páva nem szeret úgy tündöklenni kiterjesztett tollaival, mint a szerelmes nő a maga örömeivel. Mennyit tud róla beszélni! A férj a minden erények és tökéletességek mintaképe. S neki úgy kell tenni, mintha mindezt hidegvérrel hallaná. — S aztán úgy csókolja a kezét a másik nő: elmondja neki százszor, hogy neki köszönheti ezt az üdvöt, ezt a paradicsomot: s neki ezt a hálaömlendezést fogadnia kell nagylelkű hidegvérrel. S aztán egy fél óra múlva, ha mégsem tér vissza a kedves, ismét kell látnia az ifjú nő arcán a nyugtalan szórakozottságot, olvasni arcáról ezt a gondolatot: „óh, kedves jóltevőnőm, tündérkém, istennőcském, de szeretném, ha most nem volnál itt, hogy futhatnék őt felkeresni.” — S neki ehhez még mosolyognia kell. — Óh, az a Moloch!

— Lásd pedig, kedveském, én azért jöttem most ide, hogy téged *Szergievics Sándortól* egy időre elraboljak.

— Ah! hiszen ha el akarsz rabolni, vígy el mind a kettőnket. Teáltalad *Sándor* is el hagyja magát raboltni.

— Csakhogy oda, ahová neked jönnöd kell, ő se nem hivatalos, se nem jöhet. Neked el kell fogadnod keresztanyád meghívását.

— Mit mondasz? Az ő báljába?

— Ott találkozhatol a cárral és cárnővel, ők téged megfoghatnak szólítani.

— Én legyek ott, Sándor nélkül?

— Éppen rajtad áll, hogy *Puskin* is ott lehessen, ahol te. A te férjhezmeneteled őhöz az egészen keresztülzárta az ő életpályáját. Ma még ezt nem érzi, de már egy év múlva minden lépésre eszébe fog jutni, hogy valamikor az ő lépteinek hangját sarkantyúpengés követte. A férfilelek nem kalitkába való madár, kivált amelyiknek sasszárnyai vannak. A te feladatod a cár kegyelmét kinyerni, hogy *Puskin* kettészakított életpályáját folytathassa. Most még virágos a mező; egy hónap múlva már

hó lesz rajta, s a kályha mellé beszorult házastársak nem olyan boldogok, mint akik sárkányt eregetnek a mezőn.

— Tehát te azt akarod, hogy *Sándorért* könyörögjek, hogy visszatérhessen Szentpétervárra.

— A világ minden kincseért sem azt! Hanem inkább, hogy adjon neki a cár olyan megbízást, mely őt veled együtt a te őshazádba szólítsa el. Rajzold le az uralkodópár előtt azt az országot, ahol te születted, úgy, ahogy az lelked előtt áll, enyhe egével, fűszerillatos erdőivel, drága gyümölcstermő gesztjeivel. Mondj el róla mindent, ami emlékedben él, kedves és drága; s aztán kérd kegyül, hogy küldje őt a cár oda.

— Óh, milyen nagyon csábító gondolat ez! — sóhajtá fel *Bethsába*. — De ő sohasem fog abba belecselezni, hogy én őt itt hagyjam, elmenjek, távol legyek tőle napokig, hetekig.

— Csak egy hétig.

— Hisz az egy század! Nem, ezt *Sándor* nem fogja megengedni.

— Bízd rám. Én rábeszélem!

— Te? No akkor egész tündér vagy, ha azt meg tudod tenni. Hanem furcsa tündér. Ha *Sándort* akarnád tőlem elrabolni, azt érteném; hanem hogy engem hogy akarsz elrabolni *Sándortól*, azt nem találom ki.

— Nézd, ott jön a kerten keresztül. Állj ide az ablakba, és nézd. Én eléje megyek és szólok vele. Lesd meg, hogyan csábítom el.

— Óh, erre igazán kíváncsi leszek.

Az egyik sánc már be volt véve; *Zeneida* sietett a másikat megostromolni.

Puskin a zöld pázsiton jött keresztül, s nagyot bámult, mikor *Zeneidát* látta a kastélyból felé sietni.

— Fordulj vissza és beszéljess velem — szólt *Zeneida*, kezét *Puskin* karjába akasztva. — Elég boldog vagy-e?

— A boldogságból soha sincs „elég”

— Azt akarom kivenni, hogy tudsz-e már nélkülözni is? Én egy hétre el akarom tőled rabolni a feleségedet.

— Az én kis feleséget? S mit akarsz vele kezdeni? Hiszen most is sokkal jobban szeret téged, mint engem.

— Ne félj, jobban szeret téged, mint az eget, földet és mindazt, ami a kettő között van. Neki el kell fogadnia *Ghedimin* hercegnő meghívását a Kisasszony napi bálra.

Az ablakból leskelődő asszony azt látta, hogy férje indulatosan rántja el a karját a belé fogózó vendégnő kezéből. Zeneida nem enged, újra megfogja a karját.

— Heves fejű. Hiszen nem a hercegnőhöz fog menni szálásra, hanem énhozzám. Én leszek az anya képviselője. Az én házam most igen tisztességes ház. Amióta nem vagyok színésznő, nincs nálam könnyelmű társaság; amióta a „Szojusz blagodensztojga” utolsó gyűlésén kimondta a véghatározatot, nem jár hozzám titkos összeesküvő; nem kell számára maskarádnak való zajos mulatság; egyedül élek és elzárkózottan. A cár megküldé a csillagkeresztet számomra, enyhítésül a minapi elbocsátásért, s aztán „noblesse oblige”. A csillagkeresztes *Zeneida* nem társaloghat többé a *Diabolkúkkal*. Hát nem mered rám bízni a feleségedet, ha az én szemem vigyáz rá?

— De hát mi célra? Az én számomra akarsz-e valami kegyet könyörögtetni a cárnál? Akkor mondhatom, hogy igen rosszul ismersz.

A leskelődő nő azt látta, hogy *Puskin* haragosan vagdalja le a sétabotjával az útjába kerülő csükkülő virággombokat.

— Nagyon jól ismerlek. El vagy szánva itt maradni Pleskovban; nézni, hogy nő a fű; nyulat, kacsát vadászni, telepipázni a házat, összecsinálni egy l'hombre partie-t, beszélni a lovaidról, kutyáidról; ambíciód lesz, hogy jó pincét tarts, s a feleségedet elhordd a pleskovi társasestélyekbe, s a kormányzó felesége által jó táncosnak légy elismérve, s közbe-közbe egy pár kozák tisztet megvagdalj párbajban, s a postán érkezett újságot felbontatlanul hagyj. Ehhez van elég erőd és kedélyed. — Dehogya

van valakinek esze ágában, hogy téged ebből a szándékból ki akarjon ragadni. Másnak van szüksége a te feleséged feljövételére.

— Kinek?

— Először a „*Szojusz blagodensztojgá*”-nak, azután meg a cárnak.

— Az én kicsi kis *Betszikámmal*

— Ne kiáltozz közbe, mert nekem igen csendesen kell beszélnem. Azt tudod, hogy Araksejff másodszeri visszatérte után a kitörés fel nem tartható többé. Az ő erőszakos rendszabályai annyira elkeserítettek mindenkit, hogy a cár személyét nem védelmezi többé senki: egyedül én magam. Lehet, hogy azért, mert asszony vagyok; ámbár bizony vannak előttem illusztris példák, hogy asszonyok épp oly kegyetlenek tudtak lenni vérontás dolgában, mint a férfiak; — de higgadt megfontolásból inkább. Egy kitörés, mely *Arbusoff* szélpuskáival, vagy *Kahofszki* pokolgépeivel kezdődik, vagy amit *Jakuskin* tervez, egy bál alkalmával az összes cári család elleni merénnyellett, Oroszországban jó véget nem ér. Abból nem alkotmányfelállítás, hanem országfelfordítás lesz: a kés és a fejsze küzdelme a szurony ellen, a rongyok harca a paszomántok ellen, s az ilyen zűrzavar után áldani fogja az ország azt a zsarnokot, aki végre a kifáradt küzdőket közösen elnyomja, s rendet csinál a láncsal. — A cárt és cárnét nem szabad bántani. Ezt nem az én kedélyem, de az ész parancsolja. — Az én tervem ez. A cárnő orvosa azt tanácsolta, hogy őt a zord őszi idők elől enyhébb éghajlat alá kell elszállítani. Külföldre nem akar a cárnő menni, s a kaukázusi vidéket oly kietlennek hiszi, ahol megmaradni nem lehet. Természettudósainak, akik a vidék előnyeit leírták, nem hisz; azok hivatalos hízelkedők; de hogyha eléje fog jönni egy fiatal, ártatlan asszonyka, aki kegyelemképpen kéri azt az uralkodópárttól, hogy engedjék őt férjével együtt a szép országba leköltözni, leírva azt az őszinte gyermeteg ragaszkodás, az édes visszaemlékezés meleg lelkesülésével, mint valódi para-

dicsomot — hát akkor meglehet, hogy azért az ő férjét oda áttenni nem fogják; de a cárnő kedélye meg lesz nyerve a kaukázusi út számára. A cár most imádja nejét, vele megy, ott marad, azok mind, akik az ő erőszakos halálával akarnák megkezdeni a mozgalmat, kénytelenek lesznek más, nemesebb, emberibb, politikusabb tervet készíteni. A cár gondtalanul éli napjait a Fekete-tenger mellett, ahol még senki se haragszik rá, ahol senki se fenyegeti. Nekünk itthon nem marad más, akivel le kell számolnunk, mint a teljhatalmú kegyenc. Azzal majd végezzünk. *Az alkotmány ki lesz kiáltva minden vérontás nélkül Szentpétervárott; a hadsereg melléje áll, s akkor aztán Sándor cárnak szabad választása van, vagy elfogadja népei közkívánatát, s visszatér miut szeretett uralkodó; vagy ha jobban tetszik, ott a Fekete-tenger partján hajóra ülhet, s elvitorlázhat vendégszeretetet keresni — a török szultánnál; de az élete meg van óva.*

Az ablakban leskelődő asszony azt látta, hogy a férje megcsókolja a kezét a vendéghölgynek. — Már elcsábította! Úgy van. Elrabolta a férjtől a feleségét!

— Akit te szeretsz, meg van az szeretve! Még ha zsarnokod is! — mondá *Puskin* elragadtatva.

— Én a szent ügyet akarom megmenteni, nem a cárt.

Mind a kettőt. Jer, odaadom neked a feleségemet. Vidd magaddal. Parancsolj csendet a viharok az ő pacsirtahangjával.

Az asszony az ablakban látta, hogy férje és *Zeneida* sietve térnek vissza. — Bizony csak varázslónő vagy te!

Puskin e szavakkal lépett be feleségéhez:

— Hát visszahozták a sárkányodat a város végéről. Itt van a keresztanyád levele nálam. Ah, hisz ez igen szép levél. Ennek eleget kell tenned! Hogyne mennél el ilyen meghívásra! Kivált miután *Zeneida* lesz a garde des dames-od.

Bethsába bámulva nézett reájuk, s aztán megfenyegette ujjával *Zeneidát*.

— De bizony mégis csak ördög vagy te! No hát gyere, nézzük meg, milyen báliruhát küldött a keresztanyám.

— Ezt nevezik tökéletes kapitulációnak.

A málhát felhozták, felbontották. Abból a legpompásabb báli öltöny került elő, azt *Zeneida* segélyével mindjárt felpróbálta magára *Bethsába*. Aztán megmutatta benne magát a férjének is.

— No hát szép leszek-e benne? Sok embert el fogok-e bolondítani?

— Mindenkit!

— Vigyázz! Vigyázz! *Nem szabad megölelned! mind össze-
töröd a fodromat!*

Így rabolják el a férjtől a feleségét a mézeshetek kellő közepett.

A MASINKÁK ÜNNEPÉN

Nagyboldogasszony napja az orosz naptár szerint augusztus végére esik. Tizenkét nappal később, mint a csillagászi naptár szerint.

(Mert az orosz cár még a napnak is parancsol. Mivelhogy az orosz naptár szerint minden 400 év alatt három nappal marad hátra az esztendő, tehát húszezer év múlva az orosz naptár szerint télen lesz a nyár, s nyáron lesz a tél. A cár ezt is megteheti.)

Hanem ez a legszebb időszak Szentpétervár vidékén. Ez az ősz kezdete. A napok már rövidebbek, s nem oly rekkenők; s a holdvilág tudja magát értékesíteni esténként.

S minthogy az orosz nőknek legalább egyharmada *Mária* nevet visel, annál fogva valamennyi nyárilakban ünnep van ezen a napon; s este, mikor elkezdik mindenfelől a tűzijátékokat, több a csillag a földön, mint az égen.

Corynthiának is *Mária* volt a mellékneve: innen a jogcím az ünnepélyhez.

Ghedimin herceg Néva szigeti nyári palotája vetekedett a télivel Szentpétervárott. Táncterme ezer meghívott vendégre volt számítva.

S a meghívottak közé tartoztak: az uralkodópár, a nagyhercegek és hercegnők, a cárnál látogatóban levő rokonai; testvére, a *weimari nagyfejedelem* nő férjestül és az *oraniai herceg nejével együtt*, akik mind ígérkeztek *Ghedimin* hercegnő ünnepélyét jelenlétükkel fényesebbé tenni.

De mind e magas és legmagasabb vendégeire nem volt *Mária Alekszjevna Corynthia* olyan kíváncsi, mint arra, hogy eljönnek-e *Zeneida* és *Bethsába*.

Ilmerinen kisasszony és Puskinné asszonyság ugyan már megküldték egy nappal az ünnepély előtt a nagyon hízelgő modorban tartott választ (Óh, mert az orosz nők még a franciakon is túltesznek a courtoisie-ban, kivált, ha gyűlölik egymást), hogy el fognak jönni. Hanem az ilyen ígéreteknek az értékét ismeri már az ember. Előtte egy nappal senki sem írhatja azt, hogy „holnap a fejem fog fájni”, de egy órával a megjelenés előtt igenis küldheti a mentegető levelet: „Kétségbe vagyok esve, hogy nem mehetek. A fejem nagyon fáj.” Hisz az ilyen elmaradásra egész arzenáljuk van az asszonyoknak.

Azonban nagy meglepődésére ők maguk jöttek a mentegető levél helyett. Nem is nagyon későn, még a tánczene kezdete előtt, amivel, mint tudva van, a legmagasabb vendégek megérkezésére szokás várni. *Zeneidának* az ilyenben nagy gyakorlata volt: a helyes időben megjelenni.

Ilmerinen kisasszony ezúttal tette föl először a cártól kapott csillagkeresztet, *Bethsába* a keresztanyjától kapott báli ruhát viselte. Feltűnő szépség volt. Még *Zeneida* közelléte sem homályosította el.

Corynthia fölkelt a karszékéből, s eléjük sietett. Előbb *Bethsábát* fogadta (az asszony volt), s homlokát megcsókolá (keresztleánya volt), azután fordult *Zeneidához*. — *Zeneida* megelőzte őt az üdvözlésben.

— Ön megelőzött! — mondá a hercegnő. — Igaz: *kirdlynék* üdvözölnek először.

— Nem, hercegnő, hanem akik névnapot köszöntenek.

Azzal kezeiket nyujták egymásnak.

Bizonyosak lehettek felőle, hogy minden ember őket nézi. Minő lehet e két nő között a találkozás?

Óh, az mind a kettő gyakorlott viador volt.

A táncterem úgy volt berendezve, hogy keleti virágbokrok-

ból apró lugasok, búvóhelyecskék voltak mindenütt csoportosítva, ahova egyes párok, összetartozók félrehozódhattak, suttoghattak; az inasok odahordták a frissítőket, minden letelepülőnek egy kis asztalkát is hozva a helyébe; ami az orosz komfort találmánya. *Corynthia* egy bosquet árnyában maga mellett mutatott helyet *Zeneidának*, s mikor egymás mellett ültek, odahajolt hozzá, s nevetve súgott a fülébe:

— Ön elértett engem, s ezt előre föltettem az ön lángeszéről. *Zeneida* elfogadta a nevetést, ráállt ő is.

— Azzal, hogy elhoztam ide a gerlét a fészkeből?

— Igen. Ezúttal mi ketten szövetségesek vagyunk — folytatá a hercegnő.

— Szövetség „ad hoc”, ahogy a diplomaták mondják — magyarázá *Ilmerinen* kisasszony.

— Mikor egy harmadik ellenséget kell megbuktatni — egészíté ki *Corynthia*.

— Szalatt véd- és dacsövetséget köt Anglia és Oroszország.

— Hogy confoederált erővel elfoglalja Párizst? — nevetett *Corynthia*.

— Tudniillik azt a Párizst, aki az aranyalmát tartogatja, hogy kinek adja? — vágott vissza csengő kacajjal *Zeneida*.

— Ön ördöngős asszony!

— Tudom, mondta már a hercegnő.

— Hogy kitalál mindent! És valóban, itt is három versenytárs van. A harmadikkal majd nagy hamar elbánunk. Nézze ön, már lefoglalták a kicsikét. *Régi imádója: Galban lovag*, mint a pók a legyet, úgy fogta el. Legyen felőle nyugodt. Ez nem fog sebesítetlen szívvel visszatérni. Majd segítsünk neki. Mi értjük egymást!

— Tökéletesen, hercegnő.

— Nem kár érte. S az is bizonyos, hogy amit veszteni fog, az nyereség lesz rá nézve. S úgy hiszem, nem is az utolsó. Aki úgy kezdte, ahogy az én kis védencem, annak kevés tanítás kell hozzá, hogy hogyan *folytassa*. Nincs rajta miért sajnálkoznia.

— Az ilyen dolgokban nem ismerjük a kíméletet.
— Tehát addig béke van közöttünk. Azután majd megüzenjük a háborút.

— Én előre is behúzom a lobogót.

— Ah, ez csak taktika! *Ilmerinen* kisasszony. Nők sohasem kapitulálnak. Ezt mi ketten jól tudjuk. Én még sohasem láttam önt ilyen közelről, pedig nagyon kíváncsi voltam rá. Ugyan, mondja ön meg, sáfránnyal festi ön haját, hogy ilyen szép aranyveres?

Zeneida ugyan semmivel sem festette a haját, mert az annak természetes színe volt; hanem azért egész bizalmas suttogással viszonzá a hercegnőnek:

— Nem, annak erős szaga van, hanem borbolyagyökérrrel, amiben csigabíbor van felelesztve.

— Sohasem bírtam kitalálni, mitől van önnek olyan gyönyörű arcszíne. Viologyökért használ ön?

Zeneida elnevette magát; s elpirulása, mely arcszínét fokozta, elég válasz lett volna — ha igazat akart volna mondani; hanem ő azért volt itt, hogy hazudják, annál fogva nevetve mondá:

— Ah, hercegnő, az egy egész tudomány: az arcszín megőrzése. Nekem egy könyvem van, még *Poppaea* idejéből, mely a módszereket elősorolja.

— Ah, aközött van az is, hogy nyers marhahússzeletet kell kötni az arcra, mikor az ember lefekszik aludni.

— És sok más egyéb. Én önnek, hercegnő, elküldhetem azt a könyvet; ámbár önnek semmi szüksége sincs hasonlókra. Anadyoménét a gráciák öltöztetik.

— Ah, ön nagylelkű ellenség akar lenni, aki megosztja a fegyvereit, mint az a francia tengerésztiszt, aki megosztotta a lőporát az angollal, hogy legyen neki mivel verekedni. Hanem én erre azt mondhatom, amit egy perzsa király mondott egy örmény királynak: Mi haszna küldted el a kardodat, ha nem küldhetted el vele a karodat is? Mit ér az arcszépítés

titka, ha az elbűvölő mosolyt nem lehet öntől eltanulni, aminek senki sem bír ellenállani.

— Hercegnő, ön egészen úgy tesz, mint Napóleon, aki a legyőzött ellenségeit fel szokta magasztalni.

— Most azonban nem vagyunk ellenségek, hanem szövetséges társak.

A közös ellenség (*Bethsába*) félbeszakította a kedélyes csatározást közbeléptével, azt a naiv kérdést intézve mind a kettőjükhez, hogy szabad-e neki Galban lovaggal az első polonaise-t táncolni? Amiért aztán kinevették.

„Neked *minden* szabad már! *Asszony vagy!*”

Amit a szentpétervári udvari estélyeken *polonaise-nak* híttak, az abból állt, hogy az egész táncoló társaság páronkint összefogózva, apró sétalépésekben körülcsoszogta a tánctermet összevissza, az előtáncos szeszélye szerint. Tehát e tánc alatt ne keressük a tüzes, lábdobbantásokkal járó hajdani *mazurkát*. Az annak a kornak a tánca volt, amikor minden lengyel nemes egyenlő volt a királlyal. Ez pedig annak a kornak a tánca, amikor minden lengyel nemes egyenlő a — paraszttal. Régibb időkben a cár és a cárné is részt vettek ebben a táncban, s éppen egy ilyen polonaise alkalmával történt, hogy *Sándor* a szép *Nariskin Corynthia* miatt megsérté *Erzsébetet*, amit ez soha el nem tudott felejtteni.

A magas, magasabb és legmagasabb vendégek megérkezése azután véget vetett a társalgásnak. Ezentúl mindenkinek sorrendbe kellett állni s várni, míg az uralkodópár körjáratot tart, s csak azután, mikor ennek vége lesz, kezdődik majd a tánc.

Zeneida a külföldi hercegi vendégeknek is be lett mutatva, s kapott annyi tömjént, hogy annak füstjétől könnyen elveszthette volna szeme elől azt, aki gondjaira volt bízva. De ő már régi, tapasztalt hadvezér volt az ilyen ütközetben, aki az egész csatateret keresztül tudja látni, s annak legkisebb részletei felett is uralkodik. Figyelemmel kísérte ő *Bethsábát*, amint annak *Galban* lovag epedő arccal suttogott a fülébe; látta, amint

egyszer a kis menyecske hevült arccal futott oda a keresztanyjához, s aztán amellé leülve, mily meglepetéssel, bámulattal, a nevetés és elszörnyedés közt váltakozó tekintettel hallgatta, amit az beszél. Még ki is találta, hogy az mit beszél neki. Azt is látta, amint a cárnő megszólítá *Bethsábát*, s kegyes leereszkedéssel beszélt vele.

S látott ő még mást is.

Hogy ez az ezernyi ember — aki itt most együtt van: táncol, mandulatejet, sörbetet, puncsot iszik, egymásnak bókokat mond, tréfál, enyeleg — egymásnak a legelkeseredettebb ellensége, tele halálos gyűlölettel, a végkitörés elszántságával. Mindenki tudja, hogy az az ő vis à vis-ja, akivel a kontratáncot szemközt járja, egyúttal fatális antagonistája, aki az ő fejére alkuszik. Hogy mikor ezek az aranyos, bársonyos, érdemcsillagos alakok, kalapjaikat a hónuk alá csapva, egymás előtt félig, a cár előtt pedig egészen meghajolnak, egytől egyig azt gondolják magukban: „ma vagy holnap, vagy én vagy te, a fejünkkel a hónunk alatt fogunk egymásnak bókolni.” — Csak öneki, az énekesnőnek, kell e szót kimondani: „*Énekelni fogok a lelencek javára!*” S egyszerre minden kard kirepül a hüvelyéből — s akik vis-à-vis táncolnak most, egymásnak a testén fogják fegyvereiket keresztülverni, s azt a magas karszéket ott az emelvényről le fogják taszítani, nem kérdezve, ki ül rajta, vagy megfordítva, átalakítják mészárospaddá, ahol emberi tagokat koncolnak széjjel. Az összeesküvők s az elnyomók, a gyilkosok és a bakók mind együtt egy táncteremben, és ezek mind nagyon jól tudják egymásról, hogy ki „micsoda?”, elannyira, hogy mikor egyszer a táncrendező e szó helyett „tour de main”, azt találja kijelenteni: „coup de main”, általános nevetés támad. S mindenki tudja, hogy min nevetett. — Csak a cár kérdezi: „Miért van olyan jókedvük az uraknak?”

Ezt mind látta *Zeneida*. Hiszen minden embernek a titka az ő kezében volt.

Óh, még azt is látta jól, hogy a kegyelmes háziasszonynak mi oka volt ezt a fényes ünnepélyt rendezni.

Azért, hogy egy fiatal asszony el legyen csábítva?

Óh, nem!

Hanem azért, hogy meg legyen találva a nyitja egy titoknak, amit azok, akikre bízva van, el nem árulnak senkinek: — még a legkedvesebb feleségüknek sem.

— — — — —
Amint az udvar elhagyta a báltermet, illem szerint az egész társaság oszlásnak indult. Ki akarna még a maga kedvéért is mulatni?

Zeneida megint szárnyai alá vette *Bethsábát* s vitte magával haza a *Kresztovszki-szigetre*.

Amíg a gondolán ültek, a fiatal nő nagyon hallgatag volt, s *Zeneida* szándékosan nem kérdezte tőle, hogy mulatott?

Azalatt, amíg otthon báli köntöseiket levetették, a nő méla, ábrándozó volt. A hús vízen tett gondolauút megkívánta, hogy lefekvés előtt még teához üljenek. (A mocsártól kivívott paradicsomban váltóláz leselkedik.) — Így aztán, mikor egyedül maradtak, megtörte *Bethsába* a méla töprengést.

— De hát kérlek, ez itt a *valláshoz* tartozik-e?

— Micsoda?

— Hogy egy keresztyén nő, akinek férje van, s azt szereti, mikor egy másik keresztyén férfi azt mondja neki: „én boldogtalan vagyok! én meghalok, öngyilkos leszek, elkárhozom, ha ön kegyetlen marad hozzám!” hát akkor tartozik férjétől elvenni a szeretetét, s ennek a másíknak adni, hogy azt megszabadítsa a boldogtalanságtól, a haláltól, a kárhozattól.

— S azt mondták-e neked?

— Azt. — Mert ha ezt a vallás parancsolja, hogy egy asszonynak a férje iránti szeretete csak olyan, mint Szent Mártonnak a köpönyege, ha lát egy didergő koldust, levágja felét, s annak adja: akkor én visszatérek a pogány hitre, ahol nem kívánja tőlem senki, hogy másnak a boldogságával törődjem, mint az uraméval.

— Ez neked mind új dolog volt?

— Sírni szerettem volna, mikor így beszéltek hozzám. Azt hittem, a szemem kiég, s már a hallgatása által az ilyen beszédnek meg vagyok szeplősítve. Mikor nekem a pusztta távollét az én Sándoromtól már olyan érzés, mintha halottat gyászolnék, s ha tánc közben idegen férfinak kell nyújtanom a kezemet, az úgy fáj, mintha egy galambot öltem volna meg. S ha valamin kacagok, a szívem megdobbán, mintha loptam volna, holott az jut eszembe: „bezzeg, most őneki nincs min kacagni! Ó most énutánám sóhajt, szomorkodik, én pedig nevetek — nála nélkül!” — És mindennek dacára valami veszedelmes kíváncsiság arra ösztönzött, hogy tovább hallgassak e szavakra, hogy egészen a fenekéig lenézzek annak az örvénynek, amihez közelíteni irtózom, s úgy tegyek, mintha szívesen hallgatnám.

— Azt igen jól tetted.

— No, ugyebár? Nem illett, hogy elfussak tőle.

— Akkor el lettél volna veszve. Nőnek nem szabad azt észrevétni, hogy a csábítástól retteg; a feltűnő elutasítás kész martalékká teszi őt. Szemmel kísértelek. Igen jól viselted magadat. Olyan arcot csináltál, mint aki nem érti a mondottakat: azt hiszi, hogy az mind tréfa, s ezáltal kényszeríti az ostromlót, hogy még nyíltabban szóljon.

— Valóban azt tettem. Képzeld, a vakmerő! Még azt is megvallotta, hogy irántam való gonosz szenvedélyből Pleskovtól fél napi járásnyira egy birtokot megvásárolt, s a telet az én kedvemért ott fogja tölteni; bennünket Pleskovban gyakran meglátogat. — Azt akartam neki rá mondani, hogy biz oda ne jöjjön.

— Jól tetted, hogy nem azt mondtad. Hanem azt, hogy „Szergievics Sándor mindenkor szívesen fogja önt látni”.

— Igazán azt mondtam. Erre ő aztán nagyot sóhajtott: — Hejh, ha ön egyszer e szókat tudatná velem: „Holnap Szergievics Sándor elutazik hazulról!” — Szerettem volna őtet ezért arcul ütni!

— De nem tetted, hanem naiv, tudatlan képpel azt kérdezted tőle: „De hát mi haszna volna önnek abból? Ön nem jöhetne oda a házukhoz, mikor a férjem nincs otthon. Az egész világ meglátná.” — Erre ő azt felelte: „Igen, de eljöhete ön az én kastélyomba!”

— Hát ezt te hogy tudod?

— Abból, amit most elmondtál, s abból, amit láttam. Közel voltál hozzá, hogy sírva fakadj.

— Még többet is mondott. „Igen jó ürügye volna önnek eltávozni hazulról azalatt, míg *Szergievics Sándor* odavan. Önnek az anyja, a grúzi királynő, ott van a Szent Anna-kolostorban Novgorodon. Ön azt mondaná: őt megy meglátogatni, kit gyermekkorá óta nem látott, s kinek meg akarja mondani, hogy férjhez ment, áldását akarja megnyerni.” Még szegény anyámat is belékeverte e gyalázatba.

— Te arra csakugyan ott is hagytad, és keresztanyádhoz menekültél.

— Észrevetted azt is?

— Oda pedig jó helyre menekültél, s jónak panaszolkodtál!

— Óh, ha hallottad volna, hogy miket beszélt.

— Láttam.

— Hogyan: láttad?

— A te arcodról. Minden szavát visszatükrözte elszörnyedő tekinteted. Azt mondta, ugye: „Óh, szegény *Galban!* Ha tudnád, mennyit szenved miattad. Már meg akarta magát ölni! Már el akarta magát temetni a solovecski zárda katakombáiba! Szólj egy nyájas szót neki. Annyi az, mintha egy gazdag egy fillért ad a koldusnak. Hiszen titokban marad az; senki sem tud meg felőle semmit. Mi többi asszonyok is úgy teszünk. Nincs kivétel. Aztán csak kölcsönben esik. Mindnyájunkat megcsalnak: engem is, téged is. Ugyanakkor, mikor te *Galban* vallomásait hallottad, *Puskin* egy más nőnek mondja el azokat, aki nem olyan félénk, mint te vagy.

— Így mondta, így! De még ennél többet is. Hogy ez az ember (akinek még csak a neve sem fogja érinteni az ajkamat soha), kész magát száműzni éretten Szentpétervárról, lemond fényes hivataláról, csak azért, hogy közelemben élhessen. S képes lesz kétségbeestében megölni Sándort, engemet és önmagát, ha sokáig kínozom. Óh, mint megijesztett! Én, amint hazamegyünk, elmondok *Sándornak* mindent, s megfőgöm a kezét, hogy fussunk együtt a világba.

— Azzal éppen az ellenkezőt érnéd el. Azt, hogy *Puskin* felkerekednék, s ha neki nem szabad Szentpétervárra jönni, ő hívatná ki innen *Galban* lovagot, s annak szomorú vége lenne. Ne félj tőle. Fogadd el a harcot.

— Én? Én fogadjam el a harcot? Óellene? Én gyöngé, ostoba, gyáva kis teremtés, aki minden szavától rettegek.

— Rettegsz és gyáva vagy, mert azt hiszed, hogy a szíved forog veszélyben; de ha megtudod, hogy nem a te szívednek van kitéve a háló, hanem a *Puskin* fejének, hogy az ő élete, sorsa, végzete az, ami ellen a cselet szövik: akkor nem fogsz gyáva lenni!

— Mit beszélsz? *Sándor* életéről van szó?

— Csitt! Ne kérdezz többet! Majd ha lefekszünk, ha egyedül leszünk, nem leskelődik utánunk senki, akkor elmondok neked mindent: aztán megtanítalak, hogy mit tégy. Most fond papillote-okba a hajadat: holnaputánra Peterhofba vagyunk hivatalosak, a fényes búcsúünnepélyre: ott remekelned kell, ott meg kell mutatnod, hogy mit tud egy ilyen gyöngé, tudatlan, gyáva kis asszony, mikor a férje élete forog a kockán.

— Óh, akkor, ha az úgy van, nem fogok félni, vakmerő leszek és ravasz, mint egy macska! Egy lepkét gombostűre felszúrni nincs bennem elég bátorság; de azt, aki az én Sándoromat fenyegeti, a szívén keresztül ütni (Mash Allah!) az *anyám leánya vagyok!*

— — — — —
Zeneida aztán megtanította *Bethsábát* valamire, amit remekül

végigjártzott .. de most még nem szabad elárulnunk, hogy mire.

Ez a gyűrű szerencsésen bele lett illesztve a láncba.

A harmadnapi ünnepélyen, amit a cár adott búcsúzó külföldi fejedelmi vendégei tiszteletére *Peterhofban, az orosz Versaillesban, Bethsába* részseült abban a megígért kitüntetésben, hogy a cárnőnek be legyen mutatva.

A cár régen ismerte őt már mint Zsófia játszótársát.

Ő maga vitte rá a beszédet, hogy a georgiai fejedelem leánya arról a vidékről szóljon a cárné előtt, ahol született. *Bethsába*, a kis mesemondó, aztán — felnézett a magasba, ahol nem láthatta a körül levő embereket, s elkezdett beszélni arról az országról, ahol soha sincs tél.

Kicsoda az, aki ne volna ékesen szóló, mikor a hazája szépségeiről kell beszélni? Arról az égről, amely átlátszó, mint a kristály, arról a légről, amely balzsamillattal terhes, azokról az erdőkről, amik ragyogó lombjukat le nem hullatják soha, a folyórul, mely soha be nem fagy, a mezőrül, mely örökké tele virággal s az óriás jéghegyekről, amik a mosolygó völgyet körülzárják, alant örökzöld virány, fent örök fehér jégormok. S élcterő, embererő van fűben, fában, vízben és levegőben. Sorvadást, senyvedést az ott lakó nem ismer.

Amit a világ hírhedett orvosai nem bírtak kivinni, hogy a cárnőt rábírák más éghajlat alá költözésre, egy egyszerű gyermek ajk búbájos csevegése véghezvitte azt. A cárné kezét nyujtá férjének: „*Ezt a vidéket én szeretném meglátni!*”

Az a szó pedig, hogy „*én ezt szeretném!*” hatalmasabb volt mindennél, amit emberi parancsszónak neveznek.

Udvaroncok és összeesküvők, akik a fényes ünnepély alatt a Sámson-szökőkút nagyszerű vízijátékai körül összegyűltek, nem is sejtették, hogy egy icipici kis asszonyi teremtés, egy olyan mosolyra csücsörített piros cseresznyeszájacska tíz perc alatt hogy dönti halomra mindazt, amit ők évek alatt építettek,

ástak, fúrtak, föld felett és föld alatt. S egy csengő galambkacagás hogy fújja szét az ő ágyúikat, torlaszaikat, hadseregeiket és haditerveiket! A grúzi királyleánynak egy tündérmeséje azt a minden mesét fölülmúló csodát követte el, hogy egy csepp vízzel eloltott egy kitörni akaró vulkánt.

Ez a csepp víz a cárné szemében ragyogott, mikor azt mondá:

— *Én oda szeretnék menni! ott meggyógyulnék!*

— — — — —

Ezen az estén *Galban* lovaggal is volt találkozása *Bethsábának*.

Nem félt már tőle. *Zeneidától* megtanulta, hogy mit kell tenni az anyja leányának.

A bál végén a hercegnő és *Zeneida* találkozott egymással a vestibule-ban. Kocsijaikra vártak. Peterhofból kocsin kellett hazamenni Szentpétervárra.

A hercegnő azt mondá *Zeneidának*:

— Ez készen van. — (*Bethsába* hátramaradt *Galban* lovaggal.)

Köszönöm önnek a segítséget.

Kölcsonbe esett.

-- A kis bohó megvallott mindent. Egészen odavan. Azt is megvallotta, hogy ön is segítette őt előre.

— A fccsegő!

— Én azt hiszem, hogy ő valakit nagyon, nagyon boldogtalanná fog tenni.

— Én is ezt várom.

— S akkor aztán megindulhat a kettőnk közötti harc.

— Nem hiszem, hercegnő. Én lemondok minden igényről a boldogtalan boldoggá tételéhez.

— Ah, ön azt akarja velem elhíttetni, hogy egészen szenvedély nélkül cselekszik.

— Éppen nem. Hanem az, ami most születni fog, egy olyan szörnyeteg, aminek két anyja van. Az egyik a *bosszú*, a másik a *szerелеm*.

— Ah! És ön a bosszút választja magának?

— S engedem a másikat önnek, hercegnő.

— Nem feledtem el, amit egy diplomata mondott, hogy szövetségeket azért köt az ember, hogy egymást megcsalja.

Ghedimin herceg odaérkezett, hogy nejét a hintójához vezesse.

Amint *Zeneidát* meglátta, észrevehetőleg összeborzadt.

— No, nézze ön — szólt a hercegnő negédesen. — Milyen kedvetlen! Egészen búskomor. Egész nap nem tudom magamtul elűzni; mindig ott ül mellettem. És aztán, ha volna valami mondanivalója. De csak a homlokát ráncolja össze, és töpreng. Ugyan kérem, *Ilmerinen* kisasszony: Ön nagy varázslónő; szóljon hozzá egy szót. Bizonyos vagyok felőle, hogy az felvidítja.

— Igazán kívánja ön azt, hercegnő?

Ghedimin herceg, ahogy *Zeneidára* nézett, a tekintetben félelem és nyugtalanság volt kifejezve. Ő volt a „megválasztott diktátor!” Amikor *Zeneida* kimondja a szót: „én énekelek”, neki kardot kell rántani: „én harcolok!”

Zeneida megkísérté a nagy bűvészetet, hogy egy szavával meggyógyítsa a melankóliát.

— Nálunk a mai nappal be van fejezve a nyár, ugye herceg? S aztán rögtön itt van a tél?

No már az elég banális diskurzus! Az időjárásról beszélni.

Ghedimin herceg ráhagyta.

— S nagyon unalmas telünk lesz, hacsak mi „is” el nem megyünk a *Krímbe*, vagy a *Kaukázusba*, ahol újra kezdődik a nyár.

Közönséges frázis.

De *Ghedimin* herceget az egyetlen egy „is” szócska egyszerű felvillanyozta. Mintha csak kicserélték volna! Az arca felderült, termete visszanyerte délcegségét, csuda történt vele.

— Menjünk, kedvesem — mondá a hercegnőnek, s *Corynthia* nagy bámulatára, míg a lépcsőkön haladtak, *Ghedimin* herceg a zárkeringő nyitányát dúdolta.

Csakugyan ördöggel van az a leány! Beszél a semmiről, semmit, és azzal átalakít egy holt embert élővé.

Pedig minden szavát latra vetette egyenkint *Corynthia*, amit

Zeneida mondott. Melyik volt a varázsszó? Semmiség az mind. Csak az az egy kis szókötő került ki a figyelmét: „is”.

Ebből megtudta *Ghedimin*, hogy a cárnő odamegy, s a cár bizonyosan vele fog menni. Egy lidércnyomástól szabadult meg a keble.

Galban lovag pedig lekísérte a hölgyeket kocsijukhoz; és *Bethsába* megtette azt, hogy a kocsiból kihajolt, s visszanezített utána.

— Ezt elfogtam! — gondoló magában *Galban* lovag.

AZ ÜSTÖKÖS ALATT

1825-ben Szentpétervárott a két nyári hónapban át nem vesztegetik az olajat azzal, hogy az utcán meggyújtásák a lámpásokat: úgyis elég világos az éjszaka. A legelső lámpásgyújtás arra a napra esik, amikor az udvar visszatér Peterhofból a fővárosi téli palotába.

Erre a lámpagyújtásra vártak sokan!

Valami nagy terv volt készülőben az alsóbb rétegek közt dolgozó összeesküvőknél, amit nem közöltek a „Szojusz blagodensztojga” meg a „Szojusz szpacinia” előkelő matadoraival.

Az újhold esős, borongós napokkal kezdődött, s mikor aztán a holdnegyed napján megfordult az időjárás, s egy éjszakai szél lefúta az égről a felhőket, estefelé mindenki meglepetve látott az égen a hold ezüst sarlója mellett egy új égi csodát: egy tüzes kardot, egy üstököst. Olyan gyorsan jött, hogy csak akkor vették észre, mikor már teljes pompájában ott állt.

Hát mi az az üstökös?

A tudósok maguk sem tudják; hát még a szegény hétköznapi ember.

Dögvész, háború, világbomlás hirdetője. Aki nem hiszi, bizonyítsa be, hogy nem igaz. — Bortermelő országokban azt állítják az üstökösről, hogy jó bortermést ígér. Ehhez a szentpétervári népnek semmi köze: náluk csak pálinka terem. S annak a szaporaságára nincs befolyása az üstökösnek. Ellenkezőleg, mikor valami zűrzavar készül az országban, olyankor min-

dig kevés pálinka fogy el. Sajátsága az oroszoknak, hogy mikor nagyon elbúsulja magát, akkor nem iszik. Mikor a szentpétervári rendőrfőnök azt hallja, hogy a naponkinti ötezer cseber pálinka helyett csak kétezer fogyott el a korsókban, akkor megkettőzteti az őrzásokat.

Az üstökös megjelenése még fokozta az izgalmat. A prófétáknak élő jelvényük volt, amire hivatkozhattak. Íme, a mennyei lángkard is megjelent már.

Mikor *Sándor* cár Peterhofból elindult, udvarmesterének azt az utasítást adta, hogy előre fognak menni, a cárnő lakosztályát rendbehozni.

Este volt, mikor csekély úti kíséretével a főváros alá megérkezett. Ott a Nyefszki Sándor-kolostor előtt megállt; betért a templomba, és megrendelé, hogy másnap hajnalban egy *halotti* misét tartsanak.

Mikor elhagyta a templomot, onnan a lépcsőzet magaslatáról végignézett az előtte elterülő világvárosra, mely ködbe burkolva feküdt előtte.

Mint egy tenger, úgy morajlott ez a távolban; utcák zöreje, emberhangok egy méhköpűzúgássá vegyülve.

Ott állt sokáig elmerengve. Egy negyedszázados élet óriási küzdelmei merültek föl a ködtengerből.

És érezte azt a nem emberek számára teremtett kint: a lehányatlás érzetét az élet alkonyán. A leverte *Astarothok* és *Leviathanok* számára volt ez feltalálva — és akik hozzájuk hasonlóak akartak lenni.

Felemelkedett odáig, ahol Istennek hitte magát, hogy aztán lebukjék oda, ahol nincs ember, aki cserélni akarjon vele. Ő és *Napóleon* voltak e negyedszázad óriásai.

És az a másik Leviathan ott Szent Ilona szigetén nem nézi sivárabb lélekkel végig a tengert, mely őt Párizstól távol tartja, mint Sándor cár azt a ködöt, ami fővárosa fölött nehezül. Ez mélyebb és végtelenebb a tengernél; mert ez emberi lehelésből támadt — és ahány lehelet, annyi szidalom őellene, az egy-

kor bálványozott ellen. Különbség közöttük csak az, hogy a legyőzött óriást visszakívánja a saját népe, a legyőző óriást pedig meguntta.

S az az üstökös csillag ott az égen, mint egy égő toll, mellyel egy láthatatlan kéz írja fel az országok és koronás fők sorsát a csillagok közé.

Sándor cár kedélye mindig hajlott a miszticizmusra. Tele volt sejtelmekkel, rémlátásokkal: hitt a végzetekben s azoknak az előjeleiben.

Az üstökös és a hold együtt szálltak alá a láthatár sűrű ködeibe.

A cárnak volt egy vén kocsisa, övig érő, rengő szürke szakálláról nevezetes alak, aki minden hosszú útján hordozta a cárt; a legbizalmasabb embere. Mikor felült *Sándor* a háromfogatú trojkába, azt kérde tőle:

— *Láttad az üstökös csillagot, Ilja?*

— *Láttam, uram.*

— *Tudod, hogy az szerencsétlenség és bánat előhírnöke? —
Ámde teljesüljön az Úr akarata!*

Nekihajtatott a mormogó városnak.

A mormogás azt beszélte magának, hogy a cár hosszabb útra készül; de még nem tudni hová. A cárnőt akarja elvinni e zord égalj alól; de még nem mondta senkinek, mely vidékre. Ő maga megy előre szálláskészítőnek. Valahányszor hosszabb útra indul, mindig a *kazáni Boldogasszony* templomában szokta a *Veni Sanctét* meghallgatni; ez az ő temploma, maga építteté, szentelteté föl; ennek a küszöbéről szokott mindig úti kocsijába felülni. Az egész papság ott vár reá hajnalban, legpompásabb ünnepi köntösébe öltözve: a kedvenc énekkar is ott fogja hallatni zsolozsmáit. És aztán azt beszélte magának a mormogó város, hogy mikor a *kazáni Szent Szűz* templomában együtt lesznek a főpapok, a cár és a főhercegek, akkor lenn, a kripta fenekén egy elszánt ember erre az invocatióra: „Jövel, szentlélek úr Isten”, megnyomja egy pisztolynak a ravaszát, s azt mondja:

„Eredj te oda hozzá!” S arra templom, szentképek, cár, nagyhercegek, papok és énekesek, mind fölrepülnek a magas mennyországba.

Szörnyeteg egy gondolat!

És talán bekövetkezett volna. Talán már ott ült napok óta a kripta fenekén, a lőporral megtöltött koporsók között — valaki: egy az engesztelhetetlenek közül, s várta a jeladó csengettyűhangot, mellyel az inclangorium arcraborulást hirdet az ájtatosoknak, hogy rémtettét, mely egy országot fordít fel, végrehajtja.

Elfordították e végzetet — földben nyugvó hamvak.

Másnap, kora hajnalban, a cár nem a kazáni *Boldogasszony* templomához hajtatott úti kocsijával, ahol az aranyba öltözött metropoliták várták; hanem a Nyefszki Sándor kápolnájához, ahol a feketébe öltözött aszkéták, a „simnik”-ek járultak eléje, hogy bevezessék őt a — gyászmise megtartására.

Egy hivatalos röpirat hosszan leírja ezen ünnepélyt, hogyan térdepelt a cár az ikonostas előtt, hogy tette a protopopa Szerafim atya a porba borult cár fejére az evangéliumot, hogy vezekelt a világ ura a szegény *simnik* cellájában, s miket mondott az neki — a nép elvetemültségéről. Minthogy a tudósítás autentikus, bizonyosan egy szó sincs benne, ami a valósággal összeegyezzen.

Más volt az, ami a cárt e falak közé hozta. Ott nyugodtak eltemetett leányainak hamvai. Egymás mellett mind a hárman. Zsófiát is odahozatta titokban. S az a három gyermek ott lenn a mély föld alatt szövetkezett egymással, hogy atyjukat megmentésük; ők hívogatták őt oda a maguk csendes, véstelen lakhelyéhez, ahol nem lakik más a rejtett odúban, csak a galambok.

Hogy mit beszélt az apa e csendes hamvakkal, azt csak a falak tudják: az nincs a hivatalos tudósításban.

Mikor kijött a templomból, ahol „a halotti misét” végighallgatta, a nap éppen akkor jött fel. Vereslő sugarai beragyog-

ták a város ködeiből kimagasló Péter-Pál tornyait, az Izsák-templom kupoláját, nyílvégű keresztjével, a hajnali harangszó bűgő hangja ringott végig a csendben.

Minden azt súgta, zúgta, zengte, hogy Sándor cár utoljára látja országa fővárosát.

Még mikor a trojka tovagördült, vágató méneivel, akkor is visszafordítá arcát, hogy tovább megtarthassa azt a látványt, melyet a felszálló köd lassan-lassan eltakar előle.

A ZÖLD SZEMŰ EMBER

Ah, minő riadal lett ott a világvárosban, mikor köztudomásra került, hogy a cár elment az Azovi-tenger mellé, s még onnan is odább, be Krímiába, a Kaukázusba! Most tudták már meg, hogy mi volt az az üstökös csillag az égen. Toll, mely keresztülhúzza a bölcsek és bolondok minden számításait.

Hajh, minő átkozódás volt a *kazáni Szent Szűz* temploma sírboltjában, mikor megtudták, hogy a cár nem ide jött búcsúmiséjét megtartani, hanem a Nyefszki Sándor kápolnájába!

A rémséges nagy tervek, amiknek kitörése az egész világrészt megrendítette volna, dugába dőltek.

A cár elhagyja *Szentpétervárt*, és elmegy innen tizenkilencszáz versztnyire, tizenhárom fokkal közelebb az egyenlítőhöz; elmegy egy olyan országba, ahol nincsen az összeesküvés számára semmi termőtalaj; kisikamlik a számára elkészített óriási kelepcéből!

A „Szabad Szlávok” terve porrá omlott. Ez a szövetség egyenesen a cár megölésével akarta kezdeni a népfelszabadítás munkáját. Ellenben az „Északi Szövetség” feladata jutott túlsúlyra, mely a „Zöld könyv” alkotmányát akarta létesíteni, vagy a cár kényszerítésével, vagy eltávolításával, de a koronás fő elleni merénylet nélkül. A cár elutazott szeptember 13-ikán, és így a szeptember 20-ára tervezett nagy katonai szemle elmaradt. Ezzel a katonai összeesküvés hálója is gubancá lett összekeverve.

A „Szojusz blagodensztojga” hívei siettek *Zeneida* palotájába a találkozóra. Nem kellett nekik hívogatás. Mi lesz most a teendő?

A huszonnégy közül huszonhárom most azt mondá, hogy előlrül kell kezdeni mindent. A huszonnegyedik volt *Jakuskin*, az így szólt:

— Ha ti mind elestetek, én állva maradtam. Ti csak tanakodjatok tovább. Én magam majd tenni fogok! — S azzal ott hagyta a szövetséget.

Azzal elkezdődött a hajsza.

Így fut az éhes farkas a koronás agancsár után, pusztákon, erdőkön, mocsárokon keresztül.

A cárnak hatórai előnye volt *Jakuskin* előtt.

S az üldöző azt hitte, hogy ő képes azt a hat órát behajtani.

Jó kaukázusi ménje volt, ami megszokta húsz órát vágatni egy nap, s aztán a gyepen abrakolni; s hozzávaló volt a lovas is, akinek elég egy darab kenyér meg szalonna, s négyórai alvás a puszta földön a bokor alatt.

Hanem az üldözött is épp olyan gyorsfutó volt.

A cár naponkint százötven kilométernyi utat tett: ami húszórai út. Négyórai alvásnál többet ő sem engedett magának.

Nagyszámú kíséret követte; hanem ez nem akadékoskodott *Jakuskin* tervének.

Csak „egyszer” kaphasson eléje; úgy, hogy ő kerüljön elől.

Ismerte már az utazási rendet. Elöl vágat egy pulk kozák, jól megelőzve az utazókat, hogy azok ne nyeljék a fölvert port. Azután a legelső kocsi mindjárt a cáré. Megismerni azt Ilja hosszú szakálláról, mely úgy repked a kocsis mellén kétfelől, mint egy zászló. Abban a cár meg hadsegéde: Volkonszki gróf. — A gróf alacsony és köpcös, a cár magas és atlétai alak, természetéhez aránylag kicsiny fejjel. Lehetetlen őt cltívesztetni.

Ha egyszer eléje kerülhetne, s egy híd alá, egy bokor mögé elbújva, várná nyugodtan, míg feléje közeledik!

De nem érhetette utol. Nagy baja volt a holdvilág, mely napallá tette az éjt, s lehetővé az éjjeli utazást.

Mikor hetednapra *Kurszk* közelébe értek, akkor aztán egyszerre beborult az ég; zivataros idő támadt: a holdvilág nem toldhatta meg a napot, s kocsival a sötétben menni nem lehet. — De lehet lóháton.

Most már reménye támadt, hogy eléje kaphat az utazó cárnak. Ez a szándéka is megghiúsult.

Tapasztalá, hogy a hatalmasokra nézve nincs lehetetlenség. Ha a cárnak sietős útja van, akkor a sötétségnek is tudnak parancsolni.

Mikor már odáig jutott, hogy egy sötét estétől éjjelig, nyaktörő utakon kocogva, egészen utólérte a cár kíséretét, akkor látta, hogy a cár az éjfél utáni órában fáklyavilág mellett kerekedik útra. Kocsija mellett fáklyavivők nyargalnak.

— Hát hiszen így még jobb lesz! — mondá magában *Jakuskin*.

Hanem aztán, mikor az útra kiértek, akkor látta, hogy milyen veszedelmes csalódás vár reá.

Az út mentében végtül végig, háromszáz lépésnyi távvolban rőzsekupacok voltak felállítva, s azok mellett jobbágyok álltak kanócokkal, s egymás után, amint a cár közeledett, fellobogtak a máglyák az útfélen, s megvilágíták a környéket, s ez így tartott egész addig, amíg virradni kezdett.

Kivilágított úton vágatott végig a cár.

Így marad hátra a farkas, mikor a tüzet meglátja, fogait csattogtatva az éhkoppra!

Ezek az útféli tűzrakások az egész tervét megghiúsíták.

Abba kellett hagynia az üldözést. Most már lefekhetett pihenni.

Ki sem mozdult mármost abból a kunyhóból, ahol meghúzta magát, amíg egy hét mulva a másik útikíséret meg nem érkezett: a cárnéval. Annak lassabb járása volt. Amely utat a cár tizenkét nap alatt tett meg, az a cárnénak huszonnégy napig tartott. *Jakuskin* az ő nyomát követte.

Az út *Tagánroghban* végződött.

Az azovi tengerpart kikötővárosa ez. Szerény kis pusztá hely, amit kétszer odahagyott az összes lakossága, aszerint, amint hol az orosz, hol a török nagyúr engedte azt át békekötési árban a másíknak. Most éppen görögök a lakói. Csak egy bolond késen múlt, hogy világváros nem lett belőle. Mikor I. Péter cárnak az az ötlete támadt, hogy egy új birodalmi fővárost alapítson, melynek tengerpartja van: aközött habozott, hogy a finn mocsárba rakja-e le azt, vagy a tatár pusztába. Egy felhajtott kés döntötte el a sorsot. Ha hegyével esik le a földre, akkor most *Tagánrogot* hívják *Szentpétervárnak*, s az *Izsáktemplom* kupoláját az Azovi-tenger tükrözi vissza.

Jakuskin tudta előre, hogy itt nem fog megmaradni a cárné. Az egész városban nincs egy kert. Itt senki sem ültet fát, mintha attól félne, hogy más szedi le a gyümölcsét. A legelső csípős szél fel fogja világosítani a cárné orvosait, hogy azért, mert egy vidék a 46-ik fok alatt van, még nem Olaszország. A cár keresni fogja azt a vidéket birodalmában, ahol az örökzöld erdők pompáznak, hogy ott telepítse le féltett betegét.

Kétféle választása van. Vagy *Georgia*, vagy a *Krím*.

Mind a kettő paradicsom annak az oroszoknak, aki nyolc hónapon át nem lát egyebet, mint jégcsaptól szakállas fenyőerdőket.

A cár, amint *Erzsébetet* a tagánrogi várkastélyban elhelyezé, azonnal nekiindult a vizsgálati körútnak. Elkezdte az *Nahicseván*, *Novocserkászk* felé. *Jakuskin* azt hitte, a *Kaukázus* felé fog továbbmenni. Minden intézkedés úgy volt megtéve: előfogatok, kíséret előre kirendelve, egész *Tifliszig*. Kiválaszthatta a helyet, ahol lesbe álljon.

Hanem, ekkor megérkezett a cárhoz *Voronzoff* herceg, a *Krím* kormányzója, s az annyi szépet tudott beszélni előtte a maga tartományáról, hogy a cár egyszerre megváltoztatta az útját, visszafordult, s *Jakuskin* csak akkor vette észre, hogy ismét elvesztette a nyomát, mikor napi járóra volt előtte.

Ismét vágatott utána: végig a *Záp-tenger* morotvái között, amikben a rothasztó láz rossz szellemei leskelődnek az idegenre. Egész *Simferopolig* nem bírta utolérni a cárt. Itt végre éppen akkor érkezett meg, amikor az egész város teljes kivilágítás fényében úszott a koronás vendég tiszteletére.

Hanem a cár nem jött ki a transparentekben gyönyörködni, fáradt volt, lefeküdt.

Jakuskin megtudta, hogy másnap korán reggelre előfogatok vannak rendelve a továbbutazásra. A cár Voronzoff herceg hírhedett Jusuffi palotáját fogja megtekinteni.

Jakuskin Bajdárnál utólérte a hintókat. Üresek voltak. A cár elhagyta a járt országutat, s kocsijait továbbbocsátva, maga, kíséretével együtt, a *Csatir Dagh* meredek hegyi utain keresztül lóháton járt be harmincöt verszetet.

Oly szeszélyes volt a cár utazása, mintha azt valaki vezette volna, akinek tudomása van egy emberről, aki őt üldözi, aki rá leskelődik, s annak a kijátszására történnének e szerteszét kalandozások egyik völgyből a másikba, járatlan utakon, előre nem jelentve a cár érkezését.

Pedig mennyi alkalmat szalasztott el ezalatt *Jakuskin*! A cár oly gondtalannak érezte magát a jó, őszinte mahomedán nép között, hogy lóháton és gyalog órahosszat elbolyongott a gyönyörű kertek, erdők között. Mikor az oriandai andalító völgy virágos pázsitján végigheveredett, azt mondá: „*itt szeretném hátralévő napjaimat eltölteni!*” A kínzó gondok, a melankólia ólomszárnyú rémei ide nem találtak utána: azokat is eltéveszté magától, mint az összeesküvőt.

Végre megtudta egy reggel *Jakuskin*, hogy a cár *Alupkából Mordinofta* fog utazni. Ide csak egyetlen egy út vezet, az is csak lóval járható; ezt az utat a bennszülöttek „*Lajtorjának*” hívják. Megérdemli a nevét, olyan meredeken visz fel a hegygerince, néhol szűk sziklahasadékok közé beszorítva.

Jakuskin egy tatár kalauzt fogadott fel, aki őt az erdőkön keresztül a „*Lajtorja*” magaslatáig elvezesse.

Még hajnal előtt, sötétben elindult, hogy megelőzze a cárt. Tatár murzának öltözött át, egy kétcsovű vadászpuskát vetett vállára.

A sűrű erdőből kibukkanva, maga előtt látta a mély hegyi utat.

Egy sziklafalból kicsurgó csermely fölött virított egy sűrű hibikbozót, két ölnyi magasban az út felett.

Az utat itt egy sziklarepedés szakítá félbe, amin egy keskeny híd vezetett keresztül. Ott a lovasoknak csak egyesével lehetett áthaladni.

A legkedvezőbb leshely *Jakuskinnak*.

Itt kifizette a kalauzt, s azt mondta neki, hogy elmehet.

Mikor az megemlinté köszönet fejében a süvegét, csak akkor tűnt fel *Jakuskinnak* valami sajtáságos ezen az emberen.

— Ejnye, te fickó! *Milyen zöld szemeid vannak?*

Az ember nevetett; mintha egy üres hordóba dohogna valami.

— Az ám. Zöld a szemem — mondá, s azzal eltűnt az erdő bozótjai között.

Jakuskinnak eszébe jutott *Bethsába* meséje.

Meghúzta magát a bozótban, puskáját lövésre tartva készen, s várt.

Egy-egy keselyű rikácsolva csapott el fölötte, amely hullának nézte a magasból oly mozdulatlan volt.

Végre hangzott a jel, amire vár. Paripák dobogása a hegyi úton.

Egészen szemközt kellett rá jönniök, annyi ideig célzhatott, ameddig neki tetszett.

Mikor azután a lovagok látkörébe értek, akkor vette észre, hogy mennyire fel van csúfolva.

A paripákon csupa csatlósok ültek, kantáron vezetve az üres nyergű lovakat, amiken a cár és kísérete jött. Csupa cselédnép haladt el előtte. A cár megint eltűnt valamerre.

Hová lehetett?

— Átkozott zöld szemű ember! — káromkodék magában Jakuskin. — Még magamat is babonássá tesz.

A cár csak nem jött eléje. Az megint kikerülte valahol.

— — — — —

A legfölségesebb őszi nap volt, a minőt csak a varázsszép *Tauria* hegyei közt élvezhetni. A lég tiszta; minden hegy oly közelnek látszik, az ökörnyal selyemfonadéka, mint túlvilágról jövő izenet szállong a magasban, a fák lombozata már veressel, sárgával van keverve; a pázsit beszórva rózsaszín kökörcsinnel. Ez a kis darab föld a világ gyümölcsöskertje. Egész erdő ott a gyümölcsfa, mely érett terhe alatt meghajlik. A hullott alma, körte ott hever az útfélen, s a pagony alja terítve van vele. A sárgarigók magasztalják a gazdát, aki nem sajnálja a fölösleget a vándor utastól, s az erdők madaraitól. Amilyen óriási fák más országban a vadkörtét termelik, olyanok terepültek szét a hegyoldalakból aláhajolva, megrakva ökölnyi nagyságú „buzdurgán” körtével, s a mézédés „balarmud”-dal. Amit kézzel el lehet érní, az az utasé, a többi a gazdái.

Sándor cár el volt ragadtatva e tündérország gyümölcs-gazdagságától. Kezdte hinni *Bethsába* tündérregét.

Amint egy helyen az út két összehajló hegyoldal között kezd felemelkedni, harangszó ring alá a magasból.

A cár meglepetve kérdezé egy szemközt jövő tatártól, aki a bozótból szállt alá:

— Hol harangoznak itt?

— *Szent György-kolostorban* — *viszonzá a tatár.*

— Ki építette azt a kolostort itt a rengetegben?

— Ez a hajdani *Diana temploma*. Annak a romjai közé települtek le a fekete barátok, akik az *Athos* hegyéről jöttek ide.

— Ah! Ez a hírhedett *Diana temploma Taurisban*? — mondá a cár kinek emlékében egyszerre föléledt mindaz a hősrege, amit a szép *Artemis* papnéról, *Iphigeniáról*, *Euripidestől* kezdve *Goethéig* megírtak. És most ez barátok kolostora?

A cár nem tudott elmenni egy templom mellett, anélkül, hogy be ne tért volna.

Itt még többszörös indoka volt e vágynak. A történelmi régiség, ami a klasszikus őskorból fennmaradt s egy keresztyén menhely a csupa mohamedán lakta vidéken.

— Hogy lehetne a kolostorhoz eljutni? — kérdezé a tatártól.

— Egy gyalogösvényen, mely ez útról félrekanyarodik, s aztán a kolostor túlsó oldalán ismét levezet az útra. Akkor a lovakat a lovászokkal előre lehetne bocsátani, s gyalog megjárni a helyet. Kissé fáradságos út lesz. Én lehetek vezető.

A cárnak annál nagyobb kedve volt hozzá. Egész úti kíséretével együtt leszállt, s a vezető kalauzolása mellett megindult a Diana templomát felkeresni.

Az ösvény sűrűn egymásba nőtt bozóton vitt keresztül. Festői szépségű facsoportok váltakoztak minden oldalon; amint a vadon termő szőlő egyik fáról a másikra átfutott, zöld mennyezetet képezett az út fölött, melyről az apró, gömbölyű csoportba idomult piros szőlőfürtök csüggték alá, amiknek tatár neve: „Kacsi”

Egyéb gyümölcsstermő bokorral is tele volt a geszt, amik közül különösen kivált két szilvatermő túskefa, az egyik rózsaszín, a másik viaszsárga gyümölcsöt terem; a sárga nagyszemű, a piros fürtökben érik, mint a csoportos meggy.

— Mi neve ennek a gyümölcsnek? — kérde a cár a vezetőtől.

— A sárgáé „alirek”, a pirosé „isziuirek”.

— Szedj belőle nekem, hadd ízlelem meg.

A kalauz hirtelen letépett a szikláról egy csomó vadszederindát, kosarat font belőle, s azt teleszedte alirekkel meg isziuirekkel.

A cár a hegymászástól fel volt hevülve, és megszomjazott. A savanyúédes gyümölcs nagyon ízlett neki, mind elfogyasztotta.

Mikor a kalauznak visszaadta az üres kosarat, akkor tűnt fel csak valami különös neki:

— Micsoda zöld szemeid vannak neked, földi!

— Az ám. Azt mondják. Én sohasem láttam a szemeimet. Egy órai gyaloglás után eljutott a cárt kíséretével együtt a klasszikus romokon épült kolostorig.

Át volt izzadva a rekkenő őszi verőfénytől, s a fáradságos hegymászástól. Azon izzadtan járta be a mítoszi hagyomány rejtélyes föld alatti üregeit, a barlangokat, mikben az áldozatra szánt idegen ifjakat tartották valaha, a sziklába vágott rejteteket, ahonnan *Artemis* aranysobrát *Orestes* elrabolta. Aztán még a kápolnában ájtatoskodott is.

Mikor a kolostorból kijött, keresteté a kalauzt, de ez már nem volt sehhol. Nem látta senki, hol maradt el. A barátok maguk vezették aztán le a cárt az erdőn keresztül a „Lajtorja” útjára, ahol a paripák vártak a kirándulókra.

Így került el azt a hibiscusbozótot, ahol *Jakuskin* lesett rá.

Hanem azon az estén kénytelen volt megvallani az orvosának, hogy egész testében valami szokatlan bágyadtságot érez, amit borzongás kísér.

De gyógyszerert nem akart bevenni, azt hitte, majd elmúlik magától.

Még tovább utazott. Meglátogatta a hajdani *Ahtiárt*, aminek fennhéjázó új neve *Sebastopol*. Jelen volt egy új hadihajó tengerre bocsáttatásán, s megnézte a büszke pontusi hajóhadat. Az óriási sáncágyúkkal lövéspróbákat rendeztetett, s ott egész nap fáradt, a megújuló láz dacára. Este későn megint a tempomba ment ájtatoskodni.

Orvosa unszolására végre mégis elhagyta a tengerpartot, s visszatért a félsziget belsejébe, a hajdani tatár szultánok fővárosába: *Bákcsiszerájba*. Ott töltötte az éjt, az egykori *ghiráik* palotájában.

Egész éjjel és egész nap ott ült egy *dervis* a palotája kapujával szemben a ciprusfák alatt, amikről *Bákcsiszeráj* oly híres. Ez a *dervis* volt *Jakuskin*.

Végre megtalálta a cárt. Odaült az útjába. Burnuszába burkolózva várta, míg az előjön a palotából. Bizonyos volt a

dologról. Igen jó, éles kindzsál volt az övében, s a keze nem reszketett.

És megint elszalasztotta a cárt. Ott ment el mellette. A ruhája hozzáért az övéhez, de nem ismert rá; mert a cár tatár nemesnek öltözött, s egyes-egyedül, minden kíséret nélkül jött ki a palotából. Ha csak egyetlenegy szolgálta kísérte volna, már fel kellett volna tűnnie, de egy magányos emberre senki sem ügyel. *A cár a „könnyek forrását”* akarta megtekinteni, amit szeretett leányának hajdani vőlegénye megénekelte. Ez az ábrándozás-teljes emlék menté meg őt az orgyiloktól.

Innen ugyanazon tatár öltözetben egy török mecsetbe látogatott el, végignézve a mozlimek ünnepi szertartását.

Aztán vissza sem tért a khámi palotába, felkereste a kormányzó lakban úti kíséretét.

A kormányzónál várt rá egy sürgöny, amiben halálhír volt. *Miksa bajor király* halt meg; a cárné sógora.

Sándor megijedt, hogy ha azt a nejevel is tudatni fogják, a rossz hír gyöngye egészségét meg fogja rontani. Rögtön parancsot adott az indulásra, anélkül, hogy a khámi palotába visszatért volna.

A kapuban ülő *dervis* hasztalan várta a cárt; mire megtudta eltávozását, már akkor az túl járt régen a krími isthmuson.

Futhatott utána újra.

Megint eszébe jutott a mese: „*akit a zöld szemű ember magának elszeret, az ellen hiába fenik a fegyvert.*”

Kezdett már hinni, a babonában: az egész képzelődése tele volt zöld szemű kísértetekkel.

A cár tovább utazott a *Dnyeperhez*, onnan keresztül a *nogáji* pusztán a *mariopoli* selyemtenyésző telepeken, s onnan az Azovi tengerpartra, ahol imádott neje várt rá.

Jakuskin mindenütt a nyomában.

Orehofon innen, amint egy rozszant hídon átvágtatott, a lovának a lába lecsúszott a gerendák közé, s eltört. *Jakuskin* gyalog maradt.

Nem messze volt a postaház: oda begyalogolt. Lovat akart kapni minden áron.

A postamester odavezette az istállóba.

— Nézd uram, egy lovam sincs. Most ment itt keresztül a cár, valamennyi lovamat elvitték előfogatba.

— Hát az ott a szegletben?

— Az nem az enyim. Egy futáré, aki most érkezett *Kioból*, és rögtön ágyat kért lefeküdni.

— Futár, aki ágyat kért lefeküdni, annak nem lehet valami nagyon sürgős a dolga. Hátha rávehető lesz, jó pénzért, hogy aludjék addig, míg én a lovával a mariopoli állomásig elbaktatok, s onnan visszaküldöm neki.

— Próbáld meg, uram. Nem lesz hallatlan eset, ha Oroszországban egy futár a lovát eladja maga alól.

(— Ha nem adja, megölöm! — gondolá magában *Jakuskin*, s benyitott a vendégszobába.)

Egy fiatal dzsidástiszt ott feküdt az ágyon, befúrva magát a dunnák közé.

— Jó napot, bajtárs! — köszönté őt *Jakuskin*.

— Szó sincs róla! — vacogá az összeverődő fogakkal. — De bizony megdöglöm. Az átkozott kaukázusi láz útban kapott. — Végét járom. — S nekem egy sürgönyt kell a cárnak átadnom személyesen. — Ott, ahol. — Roth tábornok küldi. Veszedelem van az időhaladékban. — És én nem tudok a lovon ülni. — Nézd, bajtárs, tedd meg azt a barátságot. — Vedd át e sürgönyt. — Ülj fel a lovamra. — A cár Tagánrogba ment. — Siess utána. — Add át neki ezt a levelet személyesen. A saját kezébe. — Ez a parancsom. — De én már majd csak a másvilágon teszem meg a raportot. — Siess kérlek . . .

Scmmi kívánatosabb nem történhetett volna *Jakuskin*nal mint ez a megbízás! — Egy sürgöny, melyet személyesen kell átadni a —cárnak.

— Az Isten áldjon meg bajtárs! — Csak halj meg nyugodt lélekkel. Én elvégzem a rád bízott dolgot, s ha van meny-

asszonyod, még annak is megírom, hogy hol haltál meg, s az órátat láncostól elküldöm az édesanyádnak. — Jobb emberedre nem bízhatod a dolgaiddat, mint rám.

A futár valószínűleg ott is maradt a szép zöld pusztában eltemetve. *Jakuskin* pedig felült az ő lovára, s keblébe dugta a rábizott sürgőnyt.

Hanem a ráhagyott paripa nagyon rossz gebe volt. Nem az a pusztai úthoz szokott ló, ami a másik. Ezzel alig tudott keserves négy órai járást ügetni naponkint, s ahol híd jött, ott le kellett szállnia róla, s úgy vontatni át erőszakosan, mert nem akart a dobogóra menni.

Ilyen keserves utazás mellett aztán négy nappal később érkezett meg Tagánrogba, mint a cár.

Mikor *Jakuskin* átvette a haldokló futártól azt a levelet, amit az a keblébe dugva hordott, megrémlett előtte az a gondolat, hogy ez a levél ragályos is lehet. — Kiverte a gondolatot a fejéből: „Eh mit? Ki félne most egy összehajtott ív papiroostul?

Pedig bizonyára okosabban tett volna magával és barátaival *Jakuskin*, ha az útfélen felvesz egyet azokból a „szarvaskígyók-ból”, amik az árokpartokon, meg a kocsivágányokban végigfekve leskelődnek az utasra, s azt dugta volna a keblébe, mint hogy azt az összehajtott ív papiroost rejté oda — amit személyesen kell átadnia a cárnak.

Azt gondolá, hogy hiszen lehet már abban a levélben akármi, ha egyszer ő azt átadhatta!

Annak a levélnek a története pedig ez volt:

A déli hadseregnél minden készen volt az alkotmányterv keresztül vitelére. *Pestel*, akit Oroszország *Riegójának* neveztek, ezideig több mint ezer tisztet nyert meg az összeesküvés számára, föl egész a tábornokokig. *Pestel* volt elfogadva leendő katonai diktátornak, ki a déli hadsereggel a görög köztársaság helyreállítására fog sietni; míg *Ghedimin* mint polgári elnök, benn az országban rendezti el a kilenc köztársaságot. A terv szerint január elsején 1826-ban kellett a „*Vjatka*”-ezrednek,

melyet *Pestel* vezényelt, a tulcsini főhadiszállásra bevonulni. Ezen a napon minden, nem az összeesküvőkhöz tartozó tisztet le akartak ölni. Onnan azután *Kiovba* rohanni, az első hadtest főparancsnokát: *Osten-Sacken* tábornokot elfogni, a köztársasági alkotmányt kikiáltani; a lengyeleket fölkelésre bírni, s a cárt trónvesztettnek nyilvánítani. Egész ezredek, gyalogság, huszárok, tüzérek meg voltak e terv számára nyerve, s a főparancsnokok még csak nem is álmodtak róla, hogy mi történik a közelükben. A közkatonákat azzal nyerték meg, hogy a „német” tiszteket kell agyonverni. A németet ütni természetesen mindenkor népszerű eszme. A hadsereg élén álló főtisztek: *Osten-Sacken*, *Wittgenstein*, *Roth*, *Diebits*, mind németek voltak.

Az egész vakmerő terv egyetlenegy embernek a szívbeli gyöngeségén hiúsult meg. Az ezer közül egy, valami „*Majroboda*” kapitány nem tudott megalkudni a lelkiismeretével, s a főnöke, *Roth* tábornok előtt felfedezte az egész összeesküvést, minden részleteivel együtt, a főnököket, a vezetőket is megnevezve.

Roth tábornok rögtön megírta e felfedezést a cárnak, s egy kapitány által utána küldé *Tagánrogba*.

A kapitány útközben lázt kapott, mely gyorsan hagymázba ment át; nem vihette a levelet *Tagánrogba*. Ekkor hozta oda a végzet az örjöngő *Jakuskin* hogy a sors szekerének kiesett kerekét pótolja ki. Ez volt az a levél, aminek átadására ő vállalkozott. A keblébe dugva vitte ő maga a feljelentést összeesküvő társai ellen.

Mikor elcsigázott gebéjével a tagánrogi várpalota előtt megállt, első dolga volt az őrségben levő tiszttől megkérdezni, hogy itt van-e a cár.

Attól azt a választ kapta, hogy itt van, és néhány nap óta nem is hagyta el a szobát. Azt mondják, beteg volt, de éppen ezelőtt egy órával indult útra egy gyorsfutár, azzal az örvendetes tudósítással az anyacárnőhöz, hogy a múlt este a baj egészen megfordult, s a cár egészsége visszatért.

— Áldassék Isten érte! — sóhajtja föl *Jakuskin* (a kindzsált keze ügyébe igazítva a keblében).

Minden körülmény kedvezett rémséges tervének. A cári lakhely tiszteletőrsége éppen abból a *Vjatka*-ezredből került ki, melynek minden tisztje és közkatonája meg volt nyerve az összeesküvés számára. Csupa ismerős arcok integettek feléje szemöldrökkel.

Elhatározott léptekkel sietett fel a lépcsőkön.

A két őrt álló gránátos a cár szobáihoz vezető ajtó előtt tisztelgett neki, s bebocsáták.

Az előszobában egy szolgálattevő tiszt állt, aki mint jó pajtás üdvözölte, nevén szólítva.

— A cárt keresem egy sietős sürgönnyel.

— Eredj be, odabenn talárod *Diebitset*, a hadsegédét, az majd bejelent.

Jakuskin kinyitotta az ajtót; de ugyanabban a percben valaki belülről is nyitotta azt, s a belépő és kijövő az ajtóközöbön szemközt találkoztak.

Jakuskin összeborzadt. Egy arcot látott maga előtt, amelynek zöld szemei vannak. — Vagy talán csak képzelte azt? — Az alak tatár öltözetet viselt, s ez arc kifejezése valami oly sajátságos, elijesztő, kihívó, elbizakodott volt, gúny, megvetés, gyásszal vegyülve rajta, s a zöld szemek világítottak, mint két szentjánosbogár. Mikor elhaladt *Jakuskin* mellett, sugárzott róla a hidegség.

Jakuskin nem állhatta meg, hogy egy percig ne tétovázson.

— Te! — mondá a segédtisztnek, az eltávozóra mutatva.

— Ki volt az az ember, aki most innen kiment?

— Valami futár.

— Nem láttad, milyen zöld szemei voltak?

— Bizony nem ügyeltem rá. Hát te mit törődöl az ő szép szemeivel?

Azzal *Jakuskin* belépett a másik szobába.

Ott találta *Diebitset*, aki egy asztalnál ült és írt. Sietős dolga lehetett, mert csak onnan az írásból felelgetett a kérdéseire.

— Lehet bemenni a cárhoz?

— Lehet.

— Egyedül van?

— Egyedül.

— Mit csinál?

— Alszik.

— Sietős sürgönyt kell neki átadnom azonnal. Felkölthetem?

— Költsd fel.

A tábornok fel sem nézett az írásból, nagyon meg sem nézte, hogy kivel beszél. *Jakuskin* elszántan indult a mellőkszoba ajtaja felé. Csoda, hogy szívének hangos dobogásáról ki nem találta a vele beszélőt, hogy mit forral belül. — Csak egy ajtó választotta hát már el áldozatától — s ez az ajtó is nyitva!

— — — — —

A cár nagyon beteg volt már, mikor *Tagánrogbá* visszaérkezett.

És aztán nem akart gyógyszer bevenni.

Ez az orosz cároknak a jellemvonása: dacolni a betegséggel. Nem akarják elhinni, hogy az a csontember (az ő első szolgáljuk!) akit annyi ideig tartottak zsoldjukban, aki az ő parancsukra, mint a kalászt, úgy aratta le az embersorokat, egyszer hátrafelé is találhat vágni a kaszával, s az ő „urát” magát aratja le. Büszkébbek, hogysem megengednék egy sápadt szellemnek, hogy az őket gyöngének lássa, hogy gyöngeségüket hallja, akaratukat korlátozza: még a halálnak is azt mondják, mikor az ajtón kopogtat: „várj!”

Vagy talán nem úgy volt. — Hanem úgy, hogy egy nagy, monumentális alak, aki sok ideig vállán hordozta a földet, mint *Atlas*, belefáradt a földteke emelésébe? Hogy az, aki egyszer ahhoz volt szokva, hogy a világ négy sarka visszhangozék dicsőségétől, irtózott hallani most azt a suttogást maga körül, mely bosszút, keserűséget hirdetett ellene, s vágyott

a kripták csendessége után? Nem volt már semmi tennivalója a világon. Érezte, hogy útjában áll a történelemnek. Elvesztett mindent, ami szívének drága volt: az utolsó napsugár, beteg nejeének mosolygása, maga is letűnő fény volt már az alkonyégen. Nem hihető-e, hogy mikor a világfáradt óriás azt a túlvilágról jövő szózatot hallá: nem bujkált előle, nem zárkózott be, nem keresett menckülést füvek és ércok csodatevő erejében, hanem ajtót tárt eléje, s azt mondá: „itt vagyok, menjünk!”

És csaknem diadalmaskodott a fejedelmi daccal ama másik fejedelem, a sírok cárja fölött. A megelőző napon annyira magához jött, hogy a betegsége csaknem eltűnt. Még magát az orvost is megcsalták a küljelenségek; úgyhogy este későn egy hírnököt küldtek Szentpétervárra az anyacárnóhoz, azzal az örömhírrrel, hogy *Sándor* cár minden veszélyen kívül van. Most már nem fenyegeti semmi. (Semmi: csak százezer orgyilok.)

Reggel aztán odajött hozzá az a jóltevő nemtő, aki a királyoknak és koldusoknak terhét elveszi, s azt mondá neki: „Jöjj haza.”

Erzsébet három nap és három éjjel nem hagyta el beteg férje szobáját. Ő maga ápolta a szenvedőt, az ő hitvesi hűsége volt megnyugtatója.

S a világ urának megadatott a sors által az a kegyelem, hogy mikor már minden fegyver ellene volt fordítva, mikor már az oltárt magát is, amelynél imádkozni szokott, tűzagnákkal ásták alá, mikor egy birodalom készült rászakadni a fejére: akkor a kelő nap sugarainál, utoljára érezve arcán a ragyogó csillag életadó melegét, e végszavakkal adhatá át lelkét az ő urának: „Ah, le beau jour!” És szemeit a gyöngéd női kéz fogta le, és karjait a hú hitvestárs tette keresztbe a mellén.

Itt megtörött a beteg nő testi ereje: ájultan rogyott össze.

A két orvos akkor a cárné ápolására sietett, felvették és átvitték saját lakosztályába. A harmadik jelenvolt férfi, *Diebits* sietett ki a mellékszobába, gyorsan megírni a sürgönyt, melyben a cár halálát tudatja az anyacárnóval, a futárnak utasításul adta,

hogy igyekezzék a tegnap este elindított hírnököt utolérni, sőt megelőzni. Azután *Constantin* hercegnek írt levelet *Var-sóba*.

Ekkor lépett be *Jakuskin*.

Diebits sietett a levélírással. Keserű orosz humorban volt.

— Mit csinál a cár? — Alszik. — Felköltsem? — Ugyan költsd fel.

Vagy talán volt valami *Jakuskin* tekintetében, ami annak szándékait elárulá: s azért beszélt ily szarkazmussal hozzá a hadsegéd?

— — — — —

Az összecsküvő belépett a nyitott ajtón.

Ebben a pillanatban senki sem volt a szobában: egyedül a cár.

Jakuskin ott látta maga előtt feküdni, akit keresett, némán, csendesen, behúnyt szemekkel, keblén összetett kezekkel.

Most már hatalmas ember volt. — Sérthetlen ember. — Halott . . .

Jakuskin nem mert hozzá közelebb lépni. — A holt cártól félt.

Tántorogva botorkált vissza a másik szobába: a levél még mindig a kezében.

— A cár . . . rebegé.

— Meghalt.

— Mikor?

— Ebben az órában.

— Miért nem jöhettem egy nappal hamarébb, hogy e levelet átadhattam volna neki!

A hadsegéd igen furcsának találta ezt a sopánkodást.

— Tudod mit? — mondá *Jakuskin*nak. — Csinálj belőle a pisztolyodba fojtást, aztán lödd a fejedén keresztül, még utólérheted vele.

S bizony nem volt rossz tanács! *Jakuskin* a legokosabbat tette volna, ha azt megfogadja, ahelyett, hogy ledobja az asztalra

a levelet, amire neki már nincs semmi szüksége, s magában átkozva, a sorsot, elrohanjon.

A palota kapujában ismét találkozott a *zöld szemű emberrel*. Az éppen akkor kapott fel a lovára. Ránézett azokkal a macska szemével és nevetett.

— Későn jöttél ugye? — kiálta rá, s azzal kengyelvasát lova oldalába vágva, tovanyargalt.

Jakuskinnak egész teste borzongott és reszketett.

★

Erzsébet, amint felocsúdott, visszatért halottjához, s ott az ő halálos fekhelyén írta ezt a levelet az anyacárnéhez:

„*Drága anyám!*

A mi angyalunk már az égben van, s én még a földön vagyok. Ki hitte volna, hogy én élem őt túl, a gyöngye, a beteg? Anyám, ne hagyj el, ki most egyedül állok ebben a fájdalmas világában. Drága halottunk újra visszanyerte kedves arcvonsáit; mosolygása bizonyítja, hogy a túlvilágon szebb dolgokat lát, mint ide alant. — Egyetlen vigaszom, hogy nem fogom őt soká túlélni, s minél előbb egyesülök vele.”

Jól érezte! A tavasz utána vitte őt abba az országba, ahol a cár is boldog, meg a rabszolga is, s nincs köztük különbség.

A HÍRNÖK

Még nem volt föltalálva az a bűvészet, miszerint az ember a villámra bízva izenetét, s ha a föld túlsó oldalán a gazdag gyapotkereskedőnek fia születik, a másnapi keresztelőhöz komának hihatja az üzlettársát a föld innenső félgömbjéről. A Jupiter mennyköveit hordó sas elviszi az izenetet, s meg is hozza rá a választ. Még akkor egy olyan nagy világesemény is, mint Sándor cár halála, nyolc napig mászott a leggyorsabb futó ukrániai paripa hátán az orosz birodalom szélétől a fővárosig. — Az első hírnök, amelyik a cár felgyógyulását hozta hírül, csakugyan megelőzte a másikat. Azt az öröm sarkantyúzta, ezt a rémség.

Az örömhírré az egész *Romanov* cári család (összesen tíz tag: a tizenegyedik, Mihály nagyherceg, Varsóban volt a tizenkettediknél) összegyűlt reggeli misére a téli palota kápolnájában, ahol maga Serafim, a főpap tartá az örömmáldozatot. A kápolna tele volt az udvarhoz tartozó hivatalnokokkal, főurakkal és tisztekkel. Az énekkar zengé a zsolozsmát: „*Isten, tartsd meg a cárt!*”

Mikor aztán a protopopa az oltár előtt felnyitá a nagy kaptcsos könyvet, s elkezdé reszkető szavával felolvasni az imát a cár életéért: egyszer csak a mély, áhítatteljes csendességben megszólal egy dörgő hang, olyan, mint egy megütött harang szava:

„*Már meghalt!*”

A felriadt gyülekezet önkénytelen nyitott utat egy előre-furakodó alak előtt, kinek világoszöld beshmetje magán viselte az orosz birodalom valamennyi területének sárcseppjeit, a no-gáji puszta fekete sarait, a kiovi márgaföld veres pecséteit, a moszkvai sárga agyagot, a novgorodi krétaföldet s a carszkoje-zelói zöld mocsárfoltokat. Kezében volt egy levél, mellyel a sokaságon keresztül egyenesen Miklós nagyherceg felé tartott: Erzsébet cárnő levele az anyacárnőhöz.

A nagyherceg átvette azt a levelet, s maga bontá föl.

Azután odasietett a protopopához, s valamit suttogott a fü-lébe.

Arra a főpap a kezében tartott feszületet beburkolta gyász-fátyolba, s odalépve Mária cárnéhoz, azt mondá neki:

„Fiad meghalt!”

S arra az énekkar félbeszakítá a közepén a dicséneket, s egy perc múlva rákezdé a gyászhimnuszot.

„Örök nyugalmat adj neki, Uram!”

A templomi szertartás kezdődött mint Te Deum, s végző-dött mint Rekvium.

„BEATUS ILLE”

Mi az igaz boldogság a világon?

Megszabadulni a politika tohuvabohujából.

Nincs boldogabb ember a világon, mint az a falusi földesúr, aki a politikai eseményeket csak a hivatalos lapból tudja meg.

Déllelőtt elmegy vadászni, felver három nyulat, abból kettőt az agarai elfognak. Ez nagy *diadal*. Hanem a harmadikat elszalajtják. Ez meg nagy *bosszúság*. Hanem visszatérett megfojtának egy vadmacskát. Ez megint *vigasztalás*. A ló felbukik egy „angyalhullásban”. Ez nagy *szerencsétlenség*. De nem történik se emberben, se állatban semmi hiba. Ez meg nagy *szerencse*.

Akad egypár jó pajtás a szomszédból, akinek az ember a viselt dolgait elmondja, s akik cserében elmondják a velük történt nagy dolgokat.

Délben a feleség pompás ebédre várja az embert, a jó pajtásokat is ott marasztja. A káposzta kolbásszal fölséges eledel ilyen kommcóció után! Ebéd után teljes tarokkparti van együtt, s az embernek még másnap is van, vele mit dicsekedni, hogy csinálta meg a pagátultimót tíz tarokk ellenében „kontra” „rekontra”-val! Az egész politika, ami belevegyül, annyiból áll, hogy Puskin elnevezte a „vulpis”-t (olyan kártya, ami semmit sem üt el) Araksejffnek. De a postamester ezért is megcsóválja a fejét! Minek már a mulatságot ezzel elrontani?

Aztán, mikor már készülöben vannak hazafelé, eszébe jut a postamesternek, hogy a zsebében felejtette Puskinnak a hírlapját.

Azt aztán felbontják. (Mert a régi tisztességes hírlapokat levélborítékban szokták szétküldeni.) Vajon mi lehet benne? „Katonai parádé.”

Ezt az ember el sem olvassa.

Azután Franciaország. A franciák meg vannak elégedve. Tudnivaló! Törökország. A görögök ki vannak békítve. Világos! Anglia. A csatornahajóhad visszatért Doverbe. Ugyan jól tette. — Oroszországban nem történt semmi. Hála Istennek.

Azzal kiki meggyújtja a kézilámpáját, és megy haza. A házigazda pedig felkeresi a felesége szobáját, a jó asszony már ezóta aludt is egy álmot, s nem pöröl az elkésettire, hogy minek ütötte olyan sokáig a tarokkot. Áldott jó asszony!

Másnap későn ébred föl az ember, mert akkora hó esett, hogy az ablakon nem lehet tőle kilátni. Nem tesz semmit. Az ember nemcsak Nimród, hanem Tyrtaeus is: ha nem lehet kimenni Dianához, ott vannak a múzsák, azok is jó barátok. Az ember rágyújt: járkal a szobában, s úgy csinálja a verset, hogy minden kömmánál, pontnál megcsókolja a kedves kis feleséget, aki azalatt valami kedves kis főkötőcskén kötöget: ha nehezen kerül meg a rím, ölébe veszi, a szemébe néz, s mindjárt megtalálja a rímet.

Délután megint ott vannak a jó szomszédok, a postamester, a haszonbérő, a földesúr. A nagy hó nem tartotta őket vissza: kettő a saját vasokján jött ide, a harmadikért *Bethsába* küldötte el a szánkót, hogy ki legyen egészítve a társaság; s maga készítette el számukra a kártyázóasztalt.

A paradicsom ez! Ez az igazi paradicsom.

Egyszer mégiscsak be tudott csúszni a kígyó a paradicsomba.

Mikor a játék végén összeszámlálták a hosszú lajtsromot, hogy ki hány kopeket nyert: a postamesternek minden zsebet ki kellett keresgélni, hogy megtalálja azt a két grivát, amivel ő tartozik, s eközben mindenféle levelet kirakott a zsebéből.

— Nincs ma semmi újság? — kérde tőle a haszonbérő.
(Csak egy újság járt arra a vidékre, a Puskiné, a szomszédok
őhozzá jártak, ha valamit meg akartak tudni.)

— Micsoda beszéd? Hát nem tegnap volt, hogy hoztam
az újságot? Hát azt gondolja az úr, hogy az újságíró ördög,
aki *mindennap* tud hazudni? Elég az neki hetenkint háromszor.
Keresztyén újságírónak minden harmadnap pihenni kell. Ha
kell az úrnak újság, olvassa el a tegnapi.

— Hisz azt már mind kiolvastuk.

— De bizony a katonai parádét nem olvastuk el belőle.

— No, hát olvassuk el a katonai parádét.

És azt bizony érdemes volt recapitulálni, mert abban az állt,
hogy a szentpétervári összes testőrezredeket egyenként feles-
kették a téli palota kápolnájában a cár iránti hűségre. Hát mért
ne esküdtek volna fel? Az nem árt a katonának.

— Igen, de „Constantin cár” iránti hűségre lettek felesketve.

— „Constantin cár?” — Hát ki hallotta Constantin cárnak
a hírét?

(Az bizony úgy történt, hogy a nagy zűrzavban *elfelejtet-
ték* hivatalosan közzétenni Sándor cár elhunytát)

— „Lapsus calami” ez! — mondá a postames

— Részeg volt az újságíró bizonyosan! No hát mért ne volna
szabad az újságírónak is részegnek lenni? — Egyszer egy esz-
tendőben!

Abba azután mind belenyugodtak, hogy az újságírónak
nevenapja volt, be volt kapva, azért írt *Constantin* cárt *Sándor*
cár helyett; a jövő számban majd helyre lesz igazítva az „erra-
tá”-k között.

Azonban a jövő számban nem hogy helyre lett volna igazítva a
hiba, sőt rádupláztak és tripláztak, mindenféle rendeleteket adva
„Constantin cár” öfölsége nevében. Ez már több, mint sajtóhiba!

Soha se lett hivatalosan kihirdetve, hogy Sándor cár meghalt.

A jámbor hírlapolvasó közönség csak a vasárnapi számokból
tudta meg, hogy valami mégis van a dologban. Akkor már

közölve voltak a városszerte megtett gyászünnepélyek Szentpétervár valamennyi templomaiban, s a professzorok hivatalos ódái orosz, latin és görög nyelven, az elhunyt cár megdicsőítésére.

Azon sem csodálkozott azután senki, hogy minden további rendelet *Constantin* nevében jelent meg: ő volt a caesarevics: az orosz államjog szerint ő következett a koronaviselésre. Hogy a nép nem szerette: az nem jött kérdésbe. Mi köze ahhoz a népnak? A katonák felesküdtek a hűségre, s akié a katona, azé az ország.

S mit bánta ezt különösen a „boldog ember” abban a kis mezei lakban? Neki az a csendes lak akkor is nagyon kedves volt, amikor még Szentpétervárott *Sándor* cár uralkodott; — azért, hogy *Constantin* került a helyébe, a mezei lak még kedvesebbé lett.

A téli palota új kíséretet kapott. Már azt a régit is nehéz volt szolgálni, aki némán, elmélázva járt-kelt hívei között! Hát még az újat, aki üt, ver, csontot tör és szidalmaz. Ennek a jó kedve még rettenetesebb, mint amannak a búskomorsága.

Annálfogva az a testőrtiszt, akinek a zsebében egy felsőbb parancs rejtőzött, mely megtiltja neki Pleskovból egy napi járóföldre eltávozni, méltán nevezhette magát „boldog embernek”

A KÍSÉRTŐ

Egy hófergeteges decemberi napon, amikor még a szomszédok sem jöttek *Puskin* tanyáját meglátogatni, egy csengős szán hajtattott be az udvarára, s a bundákból és botosokból kikecsmelgőben a házigazda *Galban* lovagot ismerte meg.

Vendég számára nincs ellenséges indulat: kivált akit igazán a rossz idő hajt be. Az út el volt veszve a hóhullámok alatt! Az ember nem láthatta, hogy merre megy.

Puskin a legszívélyesebben fogadta *Galbant*, s a jó meleg szobában rágyújtottak a békepipára. *Bethsába* készíté számukra a teát.

— Hát téged mi üldöz ily télvihar idején, hogy a hátadra vedd a zivatart, *Galban*?

— Hja, bizony, *Szergievics Sándor* pajtás, azt könnyen kitálhatnád saját magadról; mert bizony a te ablakod sem a Nyefszki prospektre nyílik. Neked is van rá valami okod, hogy itt légy.

— Van! — igazán szólt *Puskin*, bodor füstöt eresztve föl karikában a magasra, s az a füstkarika úgy szállt föl *Bethsába* feje fölé, mint egy aureole a szentek feje fölött — s nagy tüntetéssel odavonta a nejét a karszéke kartámlányára, s átölelte a derekát. — Itt van!

Galban nevetett.

— No, ilyen okom nekem persze nincs. Nálam csak az van, hogy „veteres migrate coloni”. (Hajdani zsellérek, pusztuljatok

innen.) A világ megfordult. A régi emberek menekülnek *Araksejeff* is Grusinóban pipázik.

— No, azt csodálom. Hisz *Constantin* cár neki eszményképe volt, s úgy tudom, hogy *Constantin* cár sem szeretett senkit úgy, mint *Araksejeffet*.

— Hiszen ha *Constantin* volna a cár, akkor én is tudnám, hogy merre kell torony irányában szánkázni, de nem az.

— Nem az? — szólt *Puskin* elbámulva. — Hisz itt állnak a hírlapban a rendeletei.

— Ugyan, édes *Szergievics Sándor!* Te magad is író vagy, s mégis olyan naiv vagy, hogy elhiszed ami az újságban áll?

— Teringettét! De már a hivatalos újságnak csak el kell hinni, ha ide van nyomtatva, hogy a szenátus kikiáltotta *Constantint* cárnak, hogy a testőrezredek zászlónként felesküdték a *Constantin* cár iránti hűségre.

— És azért *Constantin* mégsem cár. A csodák és a képtelenségek korában élünk, barátom. Ezeket persze nem köti a hivatalos közlöny a nagyközönség orrára, hanem Szentpéterváron mindenki tudja azért. Mikor már *Constantin* ki volt kiáltva cárnak, a nagyhercegektől elkezdve a testőrökig mindenki letette iránta a hódolati esküt, akkor az államtanács elnöke, *Lapuhin* előad egy lepecsételt csomagot, melyre ez volt írva a meghalt *Sándor* cár által: „*Halálom után az államtanácsban felbontandó.*” A pecséteket felválták, s a börtökben találtak egy okmányt, melyben *Constantin* nagyherceg, a cacsarevics a tönöröklési jogról öccse, *Miklós* nagyherceg javára leköszön. A második okmány, ami a csomagban volt, *Sándor* cár végrendelete, melyben *Constantin* lemondása elfogadtatik, s jövődő trónörökösül *Miklós* nagyherceg neveztetik ki.

— Hát akkor nem *Constantin* a cár, hanem *Miklós*. Ez nagyon világos — mondá *Puskin*, olyan hangon, mint akinek az is mindegy.

— Dehogy világos! *Miklós* nagyherceg nem akarja elfogadni a javára történt lemondást. Ő ragaszkodik az állami rendhez,

amit megváltoztatni nem szabad, s most foly a nagylelkű vita Szentpétervár és Varsó között, a harmadik testvér, *Mihály* nagyherceg közbenjárásával, mind a két testvér azt követeli, hogy a másiké legyen a korona.

— No, ez igazán nagy testvéri szeretet, csaknem példátlan a világtörténetben. Eddig azon szoktak a királyfiak vetekedni, hogy melyik vegye el a másiktól a koronát.

— S a mi a chimaerát tökéletessé teszi, az, hogy már bevégzett tények állnak egymással szemközt, amik egymást kizárják. Bevégzett tény, hogy *Constantin* cárnak van kikiáltva, s a trónról el nem távolítható; de az is bevégzett tény, hogy törvényes neijévé tette *Grudzinszka Johannát*, aki lengyel nő, római hitű és köznemes, három olyan tulajdon, amely eltiltja a férjet az orosz koronák viselésétől. És így *Constantinnak* meg van tiltva a trónra *leülni*, s meg van tiltva róla *lelépni*.

— Isten neki. Akkor *állni* fog rajta!

— Könnyű neked itten élcelni a pleskovi tusculanumban; de mit tegyenek a szegény cserepszikba szorított udvaroncok?

— Kivált miután a caesarevicsnek kedvesebb a felesége, mint a koronája.

— No! Ezt hagyjuk abba. Azzal a túlságos hitvesi szeretettel senkinek sem szórunk port a szemébe. Nekem volt alkalmam azt egy ízben aranypróba-kőre tenni. S mondhatom, hogy nagyon kevés bűvészet kellett volna hozzá, hogy *Johanna* asszonysággal elfeledtessem a *legdaliásabb* fejedelmi *szeretőt*. Mert még akkor férjének nem nevezhette. Ha egy erősebb érzelem nem parancsolt volna szívemnek! (Itt egy elfojtott sóhajtás s egy lopva ejtett oldalpillantás *Bethsába* felé igyekezett megadni a magyarázatot.) Bizony kezemben volt az alkalom, hogy *Constantint* Oroszország tizenkilenc koronájával megajándékozzam. Aztán még egy *huszadikkal* is. Csak egy nappal kellett volna még tovább maradnom a szép Laziénka-kertben.

(Bizony kár volt ott nem maradni; már csak azoknak a szép

Laziénka-kertben termő *mogyorófa* hajtásoknak az átvétele végett is!)

Puskint émelvíté ez a hengegés. Kiverte a pipája hamuját a földre. Annyira becsülte éppen *Galban* dicsekedését is.

— Én pedig úgy tudom, hogy a caesarevics és neje oly nagyon szeretik egymást, hogy *Constantin* nem adja oda *Johanna* főköttőjét *Rurik* koronájáért.

— De hátha nem *Johanna* főköttőjében van az érdem? Hátha *Rurik* koronájában van a hiba? — Okos ember zivatarban nem menekül egy terepély fa koronája alá, hogy meg ne ázzék. S valamennyi terepély fa között az orosz fenyőnek a koronája a legveszélyesebb, nagy villámlások idején. Azt mindenki tudja, hisz a verebek is arról beszélnek, hogy a megholt cárt csak a jóltevő kaukázusi láz mentette meg attól, hogy az a végzet ne érje, amivel minden orosz cár megvált a tróntul. Még az utolsó esetről is sok mendemonda jár. Beszélnek megmérgezésről. *Talleyrand* bonmot-ja egész Európát bejárta már: „*Ugyan ideje volna, hogy az orosz cárok a meghalási módjukat megváltoztassák.*” Az ember irtózik kimondani: orgyilok, árulás, összeesküvés leskelődik arra, aki *Rurik* koronáját viseli. Aláás-sák az imazsámolyát, az oltárt, a templomot, ahol ájtatoskodik. Nem elég magyarázat-e annak a megértetésére, hogy miért verseng két testvér afölött, hogy melyiké „ne” legyen a korona? Legjobban megmondta a vonakodásnak az okát a caesarevics a szász özvegy királynénak: „*Az orosz cároknak igen erős nyakúaknak kell lenni — s én nem szeretem, ha az enyimet csiklandozzák!*”

(Ilyen merészen — csak az *agent provocateur*ök szoktak beszélni!)

Puskin úgy bedugta a száját a csibukja borostyánkő szopókájával, hogy azon egy szó ki nem jöhetett. *Bethsába* észrevette a férjén, hogy az most tüskéken ül, s kisietett a szobából. Kitálalta a férj gondolatait, utánalátott, hogy azokat foganatosítsa. Befogatott három szánba, s elküldött a szomszédokért, akiket a zivatar visszatartott a megjelenéstől.

Galban azért csak nem hagyott fel a folytatással, mikor az asszony magukra hagyta őket.

— Hiszen tudod rólam jól, hogy ki voltam és ki vagyok. Teljes életemben mindig udvaronc voltam, szerettem szolgálni, engedelmeskedni, intrikálni, sohasem voltak bennem hajlamok valami összeesküvő ligához tartani. Őszinte vagyok! De ebből a mostani kelepccéből közönséges allattvalói hűség ki nem segít. A zűrzavar tökéletes az országban. Az összeesküvő társulatok maguk szét vannak zilálva. Azáltal, hogy a cár meghalt, ki van rántva alóluk a föld. Nincs cár! Ki ellen esküdjének össze? De az udvaroncok éppen olyan zavarban vannak. Nincs cár! Ki mellé sorakozzanak? Az összeesküvők két pártra szakadtak: ha *Constantin* fogadja el a koronát, akkor *Miklóst* fogják ellen-cárnak kikiáltani, ha *Miklós* fogadja el, akkor *Constantint*. A katonák készek egymással összeverekedni; mind a két fél a maga legitim jelöltjeért. A legszebb forradalom lesz, mindkét részről ezzel a csatajelszóval: „Éljen a cár!” S az ember nem tudja, hogy melyik fog győzni. Ha *Constantin* pártja győz, akkor a *Miklós* hívei lesznek a lázadók; ha *Miklós* pártja kerül felül, akkor a *Constantin* híveit fogják üldözni mint zendülőket. A magamforma emberek helyzete a legrettenetesebb. Akárki mellé álljak, nem tudom, hogy a legnagyobb jobbágyi hűségem nem lesz-e holnap már perduellio, rebellio? Ilyenkor aztán okos ember nem tehet célszerűbbet, mint hogy ott hagyja a káoszt káoszban, s menekül az erdők közé, farkasokat vadászni. Reményilem, Szergievics Sándor, hogy ezeken a vadászaton gyakran fogunk találkozni egymással.

— Nekem nem szabad egy napi járóföldnél messzebbre eltávoznom Pleskovból.

— Hisz az én birtokom éppen annyira van hozzád. Egy rövid téli nap. Mulassuk magunkat, ahogy lehet, amíg ez a zűrzavaros világ tart.

Puskin megígérte, hogy rövid időn visszaadja a látogatást.

— Hisz most már egészen kollégák vagyunk — fecsegett

Galban tovább. — Képzelheted azt a jajveszéklést a csinovnikok között Szentpétervárott! Jövő márciusban lett volna Sándor cárnak huszonötéves uralkodói jubileuma: minden udvaronc előre számított rá, hogy ezen a napon egy rangfokozattal előbbre fog menni: a „vasé blagorodié” cím helyett a „vasé vuiszkoblagorodiét” fogja kapni. Sokan már előre elkészítették az új egyenruháikat is, és magolták a feleleteket, amiket az examenben adni fognak; mert tudod, hogy nálunk valahányszor valaki hivatalbeli előmozdítást kap, előbb mindig újra le kell tennie az exament. Szerencsére a professzor urak a felteendő kérdéseket jó idején kiszolgáltatják, s nem is igen drágán. Ez most mind a porba esett. Én magam is ott voltam a lajstromban a harmadik címfokon mint a szentpétervári színházak igazgatója, „vasé prevosz koditelsztvo”, te is ott voltál mint őrnagy. Háromezer aspiráns: akinek nagy része még Dajmona kezébe tette le a foglalat. Most az egész lajstrom fidibusznak való.

A veszedelmes fecsegést félbeszakítá a megérkezett szomszéd urak hatalmas tappogása a tornácon.

Soha szívesebben látott vendégek előtt nem tárult fel az ajtó!

Azok pedig nem azért jöttek, hogy a bonyolódott trónörök-lési kérdést segítsenek *Galban* lovagnak megoldani, hanem hogy tarokkozzanak, mert az köztudomású dolog, hogy „a tarokk mindenekfelett való!”

Galban lovag azonban kimenté magát, ő csak hazardjátékot szokott játszani, és csak nagy pénzben.

— No hát ülj le a feleségemmel sakkozni — mondá neki *Puskin*. — De összeszedd magad, mert Betszi igen erősen játszik.

És *Galban* lovag talált magának olyan játékot, ami a világon a leghazardabb, és a legnagyobb pénzben megy.

AZ EGÉR JÁTSZOTT A MACSKÁVAL

A kártyázó urak úgy verték az ujjak bütykével az asztalt, mintha jobban fájna annak a „foliamentum”-nak, ha még meg is ütik; s aztán minden játék után veszekedtek: „Ezt” kellett volna hívni, nem „azt”, akkor megnyertük volna! Olyan gorombaságokat mondtak egymásnak, hogy kártya nélkül a kézben az valóságos becsületsértés lett volna. A terem másik szögletében sokkal csendesebben folyt a játék. Ott csak suttogva beszéltek. Úgy szokás a sakk mellett.

— Láthatja ön, éltem napfénye, mire képes egy megsebesített szív! Jár ilyenkor látogatóba más, mint aki futóbolond lesz szerelmében?

— Hát ön nem a politikai zűrzavar elől menekült a fővárosból?

— Én-e? Hisz az nekem elemem, mint a halnak a víz. Abban nőttem fel. Nálam nélkül trónváltás meg nem történik Európában. Mikor Mars hadra készült, én voltam a Mercur, aki izeneteit hordta. Én egy életpályát szakítottam ketté, egy hercegi koronát dobtam el magamtól, azért, hogy önnek a mosolyában gyönyörködhessem.

— És ha nem találnék mosolyogni?

— Az engem örültté tenne.

— Ah, ön visszafelé árverez! Már a múltkor azt mondta ön, hogy meg van örülve miattam, s ma már csak készül még az lenni?

— Mindennap újra kezdem azt.

- Ez arra mutat, hogy mindennap ki is gyógyul belőle
- Nem bizonyítja-e ittlétem, hogy gyógyíthatatlan vagyok?
- Csak a zivatar kergette önt ide be.
- A zivatar pártfogóm volt. Jogot adott ide jönni.
- Ah, a mi házunk mindig nyitva a vendégek előtt.
- A „mi” házunk! Milyen kínzás van ebben a kis szóban!
- Azt mondjam-e: „a férjem háza?”
- Úgy örömebb hallom. Az a „többsben” szólás csak a királyoknak illik, a királynéknak nem.
- Ah, az orosz nők nem királynők, ők szolganők a háznál. Ez dicséretes ősi szokás.
- De rajtuk függ, hogy rabjobbágyokat szerezzenek.
- Azt hallottam, hogy a törökök úgy foglalták el egyszer Buda várát, hogy látogatóba mentek oda. Nem veszi ön észre, hogy visszaél a vendégjoggal?
- Csak egy tekintettel mutassa ön, hogy ittlétem gyűlöletes, s nem lesz rám nézve se éjszaka, se zivatar; befogatok, s hófuvat és farkasordítás dacára, nekivágtatok a pusztai útnak.
- Ön azt nagyon jól tudja, hogy erre nehéz volna ürügyet találni; hogy Puskin ezt meg nem engedné.
- Tudnám a módját. Sakk a királynak! Ön mindjárt elveszti a partit. Arra bosszúsan fölkel, s elkezd panaszkodni a nagy pipafüst ellen, s azzal szobájába megy. Arra én Szergievics Sándor háta mögé ülök „bubicnek”, s elkezdek beszélni a játékába. Ezen a legjobb barátok is összevesznek. Szó szót át; én is hevesfejű vagyok, ő is. Utoljára kikergettetem magamat az ajtón. — Nos, feladja ön a játszmat?
- Még nem. Még rochirozhatok a királlyal. Én nem akarom azt, hogy ön elhagyja a mi házunkat.
- Ha a „mi” házunknak nevezi ön, még ez órában elhagyom. Az a gondolat, hogy egy fődél takar be engem, üdvömet és annak elrablóját, pokollá változtatja rám nézve magát a paradicsomot is. Sakk a királynak és a királynénak!
- Így kénytelenek vagyunk *királynét cserélni*. Én az öné

veszem el. Ön az enyimet. — Én nem akarom, hogy ön elhagyjon engem. Ki tudja, hátha az angyalok nem olyan fehérek, mint amilyeneknek festik őket? — (tevé hozzá, egy észvesztő pillantással a lovag felé. Erre már Zeneida tanítá) — Ön nem vette észre ezt a húzást. Sakk matt!

— Valóban az. Ön megnyerte a játszmat.

— Kezdjük újat. „Gambit”-val?

— A győztes húz elébb. Elfogadom a „gambit”-t.

— Nem hallott ön azóta hírt szegény édesanyámról?

— Csakhogy önmaga előhozta ezt végre. Bizony mondom, nem szóltam volna önnek, ha maga nem kérdi; pedig az hozott legfőképp ide. A királyné óhajtja önt látni.

— Igazán? Én őt már kétszer láttam, amióta elszakítottak tőle: a téli palotában, az újévi ünnepélyen.

— Most színről színre fogja látni. Én már az engedélyt kieszközöltem az ön számára, hogy a kolostorba bebocsássák a királynéhoz.

— Itt van az engedély?

— Közölni akarja ön azt Szergievics Sándorral?

— Nem. Nem! Őelőtte titokban kell annak maradni.

— Akkor hadd maradjon nálam. Itt jó helyen van. Puskin nem kísérheti önt oda; mert tőle ez valóságos misdeemeanour volna. Tőlem megkaphatja ön azt rögtön, amint egyszer eljön az alkalom, hogy az engedélyt fölhasználhassa.

— Igen; ha egyszer Puskin több napra elutazik hazulról.

— Akkor izenjen ön hozzám, s én az engedélyt elküldöm.

— De hisz az ide-oda küldözéssel két egész nap eltelik a drága időből. Nem jobb volna, ha magam mennék érte?

(— Hisz ez isteni hölgy!) Ha engem ez a szerencse ér egyszer, kastélyomat rögtön felgyújtom az ön eltávozása után, hogy más vendéget ne fogadhatson el.

— Sakk, matt! Ah, most szépen rászedtem önt! Csak azért fecsegtem, hogy elvonjam a figyelmét. Valóságos „vargamatt”. Most ezzel elmehet ön alunni. Jó éjt, lovag.

Bethsába elhagyta a termet. Galban lovag azonban a teljes diadal tudatával kelt föl a sakkasztal mellől, meg levén győződve afelől, hogy ő nyerte meg a játszmát. Amiből ő rendesen három közül kettőt meg szokott nyerni. — (A harmadikban megverik.)

A tarokkisták nem vettek ebből semmit észre. Az ő asztaluknál rettenetes csata folyt le. Szergievics Sándor egy „aufgelegt” solot vesztett el, quint majossal, tous les trois-val. Iszonyú diadal volt!

— Két „blank” király a kezemben, s mind a kettőt elverték, ezer milliom ördög! — átkozódék Szergievics Sándor. — Négy skartjuk volt ellenem!

— Hja, bizony, a királyokat mi mind elütjük! — dicsekedék fényes hőstettével a postamester.

— Micsoda? — szólalt meg Galban lovag. — Önök a királyokat mind elütik? Hisz ez valóságos republikánus mozgalom!

Ez a szó aztán annyira elvette a postamester jókedvét, hogy „tour”-okat kért, s végét vetette az érdekes mulatságnak.

Mikor aztán Puskin kikísérte a hazatávozó vendégeket a készén álló szánokhoz, s visszatért Galban lovaghoz, azt kérde tőle:

— Nos, hát a sakkjátszma hogy ütött ki az én *kicsikémmel*?

— A földig gázolt. Úgy játszott velem, mint a macska az egérrel. Vajon kitől tanulhatta ezt?

— A sakkjátékot? Óh, erre még az áldott, kedves Nariskin Zsófi tanította őt. Együtt játszták naponkint.

De nem úgy volt. „Azt” a játékot nem Zsófitól, hanem Zeneidától tanulta a *kicsike*; s ezúttal az egér játszott a macskával — úgy, ahogy neki tetszett.

A zord, hózivataros idő után szép, napfényes decemberi napok következtek. *Galban* lovag hazament a birtokára, s megígértette *Puskinnal*, hogy rövid időn vissza fogja adni a látogatást. A postajárás is belejött a maga szokott kerékvágásába, azazhogy szánútjába.

A legközelebbi postával érkezett hivatalos lap minden eddigieket fölülmúlt száraz unalmasságában.

Hanem a végén, az úgynevezett napihírek között volt egy hirdetemény, mely azt tudatta, hogy „folyó hó 26-ikán *Ilmerinen Zeneida* a börzepatotában hangversenyt ad a *lelencház javára*”.

Tehát december huszonhatodikán!

... *A lelencház javára!*

Nyolc nappal előre volt hirdetve a hangverseny. — Hogy aki részt akar venni, jókor feljöhessen.

Pleskovhoz Szentpétervár hét erős napijáró. A postautat leszámítva, *Puskinnak* hat nappal elébb kellett megtudni ezt a hírt.

Bethsába is olvasta ezt a hirdeteményt, s még ő mondá, hogy:

— Nézd! De szeretnék akkor én is ott lenni, mikor az én kis *Zeneidácskám* énekel!

Pedig a szívét eltölté a borzadály. Ő is tudta azt jól, megmondta neki *Zeneida*, hogy az milyen hangverseny, milyen éneklés lesz.

E perctől kezdve mintha kicserélték volna *Puskint*: oly mogorva, oly elmélázó lett. *Bethsába* úgy olvasott az arcából, mint a nyitott könyvből. Hiszen *Zeneidától* megkapta a hieroglyphok kulcsát. Tudta ő azt jól, hogy Puskin miről ábrándozik. Tudta jól, hogy az ő régi szeretőjének a neve „*Eleutheria*”.

Egész szerelmét összpontosítá körüle, hogy őt fogva tartsa.

Hiszen nem példátlan eset, hogy nagy emberek, híres államférfiak szerelmi boldogságukban elfeledkeztek a légyott-ról, amit a harcmezőn ellenségeiknek és bajtársaiknak adtak. Megtörtént akárhányszor, hogy egy nagy ember, mikor megtalálta azt a „kis világot”, megtanulta benne, hogy milyen jó dolog „kicsiny embernek” lenni! Milyen boldogok a liliputiak!

Hasztalan kísérlet volt.

Két napig küzdött magával *Puskin*, akkor megmondá *Bethsábának*, hogy neki december huszonegyedikén reggel el kell utaznia.

Bethsába azt sem kérdezé, hogy hová, sem azt, hogy mennyi időre, csak azt, hogy „Hát engem nem visesz magaddal?”

— Nem, drágám; ebben a hidegben neked nem szabad utaznod. Az út nagyon rossz.

— Hát neked nem rossz? Nem halaszthatnád későbbre?

— Nem lehet! — szóla *Puskin* kedvetlenül, s a hang, amin ezt mondá, eltiltott minden további kérdezősködést.

Bethsába észrevette, hogy a rettegett veszély elérkezett.

A méreg ott van már az ereken.

Elő kell venni az ellenmérget.

Szobájába ment, s levelet írt *Galban* lovaghoz.

„*Szergievics Sándor e napokban készül elutazni; választ várom.*”

Ezt a nehéz tartalmú levelet egy szolgájára bízta, ki egy lovasszánon elvágtatott vele *Galban* birtokára.

Puskin e szóváltás után észrevette magát, — hogy búskomorsága mindent elárult; e perctől kezdve erőltette a jókedvet

egész a csapongásig. Vendégei azt mondták róla, hogy sohasem látták őt ilyen kedélyesnek. Csak *Bethsábat* nem csalta meg vele.

Végre elérkezett a végzetes nap reggele, december 24-dike. — Mindketten korán keltek, hogy Puskin jókor indulhasson.

De mielőtt Puskin útiruháját felvette volna, *Bethsába* a keblére borult, s azt rebegett:

— Nem bocsáthatlak el anélkül, hogy meggyónjam egy nagy bűnömet, amit ellened elkövettem.

— Énellenem? — Mit tudsz te véteni?

— Féltékeny voltam rád.

— A mostani utam miatt?

— Igen.

— Bohó vagy. Hát valahányszor el fogok hazulról menni, mindig félteni fogsz?

— Csak most. Nekem azt megmondták előre, hogy te e napokban el fogsz utazni egyedül — egy régi kedveseddel találkozni.

— *Galban* mondta?

— Ő. — Mikor itt volt nálunk. Én kérdeztem tőle, hogy hívják azt a nőt? Azt felelte, hogy megmondja, ha még egyszer fogom kérdezni. Most, hogy egyszerre útra készültél, a féltés egész erővel fölébredt lelkemben. Elvesztettem az eszemet. Ölj meg, taposs el! Én levelet írtam *Galbannak*, amiben azt kérdezém tőle, hogy hívják azt a nőt, aki miatt a férjem el akar utazni? Bizonyítsa be azt okirattal, ahogy ígérte. És ő válaszolt nekem. Nézd: olvasd, mit írt.

S odanyújtá *Puskinnak* a *Galbantól* kapott levelet.

Puskin előtt vérben úszott a világ, amíg végigolvasá.

„Imádott úrnő. Ha a kívánt okiratot meg akarja ön kapni, látogassa meg szerény kastélyomat, idegen kézre az nem bízható. — Leghívebb rabszolgája, *Galban*.”

Elámulva tekintte *Bethsábára*.

A nő reszketve rogyott térdeire.

— Bocsáss meg! Nem tudtam, hogy mit cselekszem. Ne verj meg! Büntetve vagyok már a szégyen által, ami rajtam esett. Meg vagyok gyalázva örökre!

Puskin fölemelé a nőt.

— Ne sírj! Szeles gyermek voltál, nem egyéb. Elöttem tisztább vagy az angyaloknál. S hogy meg ne légy gyalázva, arról fogadom Istenemre, hogy tenni fogok. Csókolj meg és légy nyugodt.

— Megbocsátasz nekem?

— Nincs semmi megbocsátani valóm. Asszonynak joga van azt követelni férjétől, hogy legyen hozzá olyan hű, amilyen ő maga. Olyan leszek. Most ölelj meg, és vigyázz magadra szépen. Majd ha visszatérek, akkor megmondom, hogy ki volt az a nő, akinek a hívására elutaztam.

Tudta azt Bethsába jól: *Eleutheria*.

Puskin fegyvereit magához véve, szánkójába veté magát, s kocsisának megmondta, hogy merre hajtson.

A jemsik fejet csóvált. Arrafelé sohase jutni el Szentpétervárra; pedig az ő útlevele oda szólt.

Reggeltől estig tartott, amíg *Galban* lovag birtokáig eljutott *Puskin*. Egy ősi kastély volt ott nagy terjedelmű fenyőerdők közepett; vadászbirtok.

Az ellenméreg jól hatott.

Szerelmi boldogságért meg nem tette volna *Puskin*, hogy a határidőre megjelenést elmulassza; de a szerelemfáltés erősebb ellenméreg! Olyan ember akad elég, aki a szabadságért feláldozza szerelmét, boldogságát, birtokát, magas rangját, de aki *férji becsületét feláldozza*, olyat nem látott a világ. Tegyétek az egyik serpenyőbe valamennyi indulatszörnyet, s a másikba a szerelemfáltést, s ez lenyomja valamennyit. A világ minden zsarnokait nem gyűlölik oly erősen, mint a szerelmi vetélytárst.

Ha *Brutusnak* azt mondták volna március idusán, hogy *Casca* elcsábította a feleségét, *Casca* halt volna meg, nem *Caesar*.

Ezt *Zeneida* jól kifőzte.

Ő ismerte az egész helyzetet.

Hónapok óta nyitott kártyával játszott már a két ellenfél.

Titkos följelentésekben rég el voltak árulva a terveik; ismerték egymást név szerint. De mind a két fél tétovázott, hogy melyik kezdje meg a támadást. Az alkotmányvívó párt hívei ott voltak a legmagasabb hivatalnokok közt, magában a táborkarban. Hogy össze fognak ütközni, azt mindenki tudta, csak azt nem tudta hogy mikor.

Egy kulcsa volt a kitörés határnapjáról értesülésnek.

Ez a kulcs volt *Puskin* útrakelése.

Amely napon ő elhagyja Pleskovot, hogy a tilalom ellenére megjelenjen Szentpétervárott, az a kezdet!

Erre lesett *Galban* lovag, és *Ghedimin* hercegnő, és az egész *Araksejeff*-liga.

És erre alapítá *Zeneida* azt a cselszövényt, mely *Puskin* kiragadja a vésznap határköréből.

A mi bevett fogalmaink szerint az könnyen veszedelmes játékká lehetett volna. Nálunk a szerelemföltés halálos bajjal is végződhetik. De Oroszországban más társadalmi fogalmak vannak. Ott az idő szerint minden párbajvívás szokatlan volt. Láttuk *Jakuskin* példájából, hogy aki ott párbajra hitt ki valakit, azt elküldték a Kaukázusba. *Bethsába* nem kockáztatott egyebet, mint azt, hogy *Puskin*t elküldi Georgiába, ha *Galbant* kihívja; mert az ugyan meg nem verekszik senkivel. Legfeljebb egy kis ökölharc lesz a dologból, ha a két férfi szembekaphatja egymást, s ott meg aztán a keménymarkú falusi gazdát nem kellett félteni az elpuhult kéjencetől.

Puskin kívül hagyta a szánkóját az úton, hogy megérkezze zajával figyelmet ne keltsen. Csak a pisztolyait meg a korbácsát vette magához, s úgy sétált be a kastélyba.

Az meglehetősen elhagyatottnak látszott, még kutyák sem voltak az udvarán. Nagy nehezen tudott előzőrgetni valamelyik ajtón egy dvornikot.

- Merre van *Galban* lovag?
- Nem tudom biz én, szívecsském, mert az még tegnap elutazott.
- No, csak nem kell hazudni, mert majd a nogajkával kérdezlek ki! Eredj hozzá és mondd meg neki, hogy itt van valaki *Puskinéktől*.
- Jaj, lelkecském, akkor éppen nagyon jó, hogy megjöttél. Hagyott ám itt a lovag úr egy levelet *Puskinék* számára. Ő ugyan azt mondta, hogy asszonyság lesz, aki jön, de azt hiszem, hogy az mindegy: neked is odaadhatom.
- S előhúzza a csizmaszárbul a levelet. Nem tesz semmit, hogy a pacsulillat egy kicsit meghonosítodott a bagariaszag által. *Puskin* föltépte a levelet és olvasá:
- Madame. Ezer bocsánat! De ezúttal nem az ön szívére van szükségem, hanem a férje fejére. Sietek vele találkozni annál a szép asszonynál, a kinek neve „l'écchafaud!” *Galban*.
- Fordulj vissza! — ordítá *Puskin* a jemsiknek. — Vágtass Szentpétervár felé, ahogy a ló bírja!
- Késő volt már. Egy nap el volt veszve. *Puskinnak* nem lehetett december 26-ikára odajutni a vész színhelyére.
- Az asszonyi cselszövény jól sikerült.
- Ha minden el lesz is veszítve, de a költő feje meg van óva!

„DERJEVASKI DALOJ!”

Sohasem volt Szentpétervárott nagyobb csend, mint december huszonhatodikát megelőző három napon.

Az éjjeli lárma, a korcsmai dobzódás egyszerre megszűnt. A „kaba”-okban a naponkinti háromezer veder pálinka helyett nem fogyasztottak el többet kétszáznál. Félelmes jelenség! Mikor az orosz nép fölteszi magában, hogy eszénél akar maradni!

Huszonöt nap óta nem volt már uralkodója Oroszországnak.

Mi történt e huszonöt nap alatt?

Ezalatt két feje és két szíve volt a nagy birodalomnak: az egyik *Varsó*, a másik *Szentpétervár*.

Szentpétervárott kikiáltották a varsói alkirályt cárnak. Varsóban pedig a szentpétervári nagyherceget, Miklóst.

A legifjabb testvér, *Mihály*, éppen látogatóban volt *Constantinnál*, midőn Tagánrogbul *Sándor* cár halálhíre megérkezett: — két nappal hamarább ide, mint Szentpétervárra. Nagy ünnepélyeket szakított félbe e rémhír. *Constantin* rögtön sietteté öccsét a visszatérésre, a trónöröklésről való lemondás ismételt kijelentésével. A nagyherceg és a Szentpétervárról jövő küldöttség útjai keresztezték egymást. Amikor *Mihály* megérkezett Szentpétervárra a megújított lemondással, akkor érkezett Varsóba *Labanoff* az okiratokkal, amik *Constantin* kikiáltását tartalmazták, mellékelve a hadsereg esküje s a nép hódolati nyilatkozata, százezernyi aláírással. (Vasárnap a templomokból

kijövő embereket mind aláírástól; aki nem volt írástudó, annak megfogták a kezét, s úgy vezették a tollát.) De *Grudzinszka Johanna* varázsa még mindig győzött. A lepecsételt csomagra e cím volt írva: „ő császári Felségének”.

— Tudom mi van benne — monda *Constantin*. — Az, hogy váljak el a feleségemtől, és házasodjam össze a cári trónnal. Köszönöm. Ez a levél nem nekem szól. Én nem vagyok császári felség. Vidd vissza, honnan küldték.

És feltöretlenül küldte vissza az egész csomagot.

Mihály nagyherceg éppen úgy járt a maga küldetésével. *Constantin* levele *Miklós* cárnak volt címezve. Ezt meg az nem fogadta el: *Constantin* már ki van kiáltva, a hadsereg már felesküdt hűségére, a nép már aláírta a hódolatot; nevezetes államokiratok lettek kibocsátva a neve alatt. Ez meg nem másítható. *Mihálynak* még egyszer vissza kellett menni Varsóba, hogy *Constantint* rábírja a korona elfogadására. Ezúttal *Dorpatban* összetalálkozott a küldöttséggel, mely Varsóból jött, s az meg hozta vissza magával a felbontatlan levélcsomagot.

Eszerint nem volt Oroszországnak egy cárja sem.

Az összeesküvők, a republikánusok aztán azt mondták, hogy:

— *No hát legyen kettő!*

Ekkor érkezett meg a Dél-Oroszországban fölfedezett katonai összeesküvésnek a híre Szentpétervárra.

Sem az egyik, sem a másik félnek nem lehetett tétovázni többé.

Pestül és tíz zászlóaljvezető el lettek fogva; de a zendülés azzal nem lett elfojtva, csak a kitörés siettetve.

December 25-ikén késő estve határozta el magát *Miklós*, hogy a koronát feltegye a fejére.

Ezzel a következő nap végzete fel lett idézve.

A trónralépés nyilatkozványa éjfél után két órakor lett készen; már ekkor nem lehetett azt közzétenni. Másnap reggel

pedig fel kellett volna az ezredeket esketni az új cár iránti hűségre: anélkül, hogy azok tudták volna, mi történt a régi cárral, akinek alig két hete esküdtek hűséget.

Az összeesküvők is egész éjjel tanácskoztak, hogy mit tegyenek.

— Minden készen van a szabadságharcra! — mondá a lelkesült költő, *Rilejeff*.

— Csak egy hiányzik — viszonzá rá *Ilmerinen Zeneida*. — Az, hogy a nép nem tudja, mi a szabadság.

— És az igaz — szólta *Ghedimin*. — A mi eszméinket nem érti meg a nép, nekünk azon kellett volna kezdenünk, hogy megértessük vele, mi a szabadság.

— Nekünk azon kell kezdenünk — vágott közbe *Jakuskin* —, hogy megszabadítsuk a zsarnokaitól, akkor majd megértetjük vele, hogy mi a szabadság.

A harc meg volt izenve. Az összeesküvők siettek ezredekhez, s még a kora reggel sötét ködében elfoglalták a téli palota előtti tért, a fellázított ezredekkel.

A lázadó katonák jelszava ez volt: „*Derevaski daloj!*” (Dobd el a fakovát!) A rendes hadgyakorlathoz a löfegyverek sárkányában fakovák voltak; ezeket most siettek felcserélni igazi kovákkal.

S aztán „*hurrá Constantin!*”

De hát csak *Constantin*? Hát a szabadságról semmi szó?

Arról is gondoskodva lett.

A fellázadt katonák azt is kezdték kiáltozni, hogy éljen a „*Konstitúció!*”

Azt hitették el velük, hogy „*Konstitucia*” *Constantin hercegnek a felesége*.

Tehát lelkesültek a szabadságért, mint a cárnak a feleségeért!

A szabadság mélyen, mélyen a hó alatt feküdt, mint az eltemetett makk! Napsugár kell annak elébb, mely kiköltse.

A trónralépő cárt a lázadás zúrhangja üdvözlé országlása első reggelén.

A légkegyetlenebb ezredek lázadtak fel ellene. Hurrá kiáltásuk a Péter cár piacáról áthangzott a téli palotáig, amit akkor váltott fel Miklós a régi csendes kis *Aniskof* palotájával.

Tábornokai, akik sápadtan rohantak fel hozzá, értesíték a kitört veszélyről.

Miklós már ért meg egyszer ilyen jelenetet. Ezelőtt huszonöt évvel, mikor kis gyermek volt, s csendesen aludt az ágyában, s egyszer csak odarohant hozzá az anyja, felkapta az ölébe, s futott vele ki a sötét szobákon keresztül, segélyért sikoltva. Egy ajtóból egy halavány férfialak lépett eléje. Abban a szobában dühös küzdelem tombolása hangzott. Valaki élethalálharcot küzdött. Az az ő atyja volt. A sápadt alak, *Pahlen* gróf, kierőszakolta az anyát és remegő gyermekét a rémület helyéről. Ezt a jelenetet *Miklós* nem feledé el soha. — Íme neki is volt egy olyan kislánya, aki még az ágyban aludt. — Ő is felkapta azt a karjára, és futott vele le a lépcsőkön. De mielőtt a fiát átadta volna a katonáknak, előbb a nejét levezette a kápolnába. Ott egymás mellé térdepelve megesküdtek, hogy uralkodókhoz méltóan fognak meghalni. A cárnénak e rémjelenettől kezdve reszketős lett a feje, s egész holtáig az maradt. Azután vitte a fiát az ölében a cár ki az udvarra. A téli palota őrségét éppen egy finn ezred egy zászlóalja képezte. Maguk a kalevainok: a szuomalain nép csudnak csúfolt fiai. Nem oroszok, semmi közülük *Rurik* birodalmához.

Az új cár odaállt eléjük, karján tartva gyermekét, s széttára előttük keblén a feltépett egyenruhát.

— *Ha haragotok van rám: ide löjtek a mellembé!*

És igaza volt *Puskinnak*.

Az emberi érzés erősebb, mint a szabadságvágy. Az védelmére kel a rabszolgának, ha azt a cár üldözi, s a cárnak, ha azt a rabszolga üldözi.

— Ne félj, megvédelmezünk! — kiáltának *Ilmerinen Zeneida* honfitársai.

— *Akkor nektek adom gyermekemet, viseljétek rá gondot! Ha én elesem, ez lesz uralkodótok.*

S azzal odadobta legfájdalmasabban sújtott alattvalói közé a sápadt trónörököszt, *II. Sándort.*

Jól ismerte az emberi szíveket. E bizalommal elfordítá azoknak a fegyvereit saját melléről, s megtámadói ellen fordítá azokat.

A finn zászlóalj egymaga, reggeltől estig védte az összes forradalom ellen a téli palotát.

Miklós pedig lovára kapott, s néhány tábornokától kísérve, kivágtatott a kapun.

A téli palota előtti téren nagy csoportokban hullámozott a korszok gyülelése, s ordította a kés dalát. Ma volt annak a szüretje.

Miklós odalovagolt közéjük, s azt mondá nekik:

— *Ugyan, édes gyermekeim, mit ógyeletek itten? Nincs itt tinatek semmi keresnivalótok.*

S az emberek egymásra néztek.

— No lám, hiszen jó ember ez! Azt mondta, hogy „édes gyermekeim!” s olyan szépen küldött innen. Gyerünk haza!

S elszéledeztek.

Az admirálpalota előtt néhány hűnek maradt zászlóalj fogadta. Azoknak már élén vonult fel a roppant Péter térre, ahol a lázadók tábora gyülekezett. A tér egyik oldalát azok foglalták el, a másikat a cár hívei. A két tábor között állt az a kolosszális szobor, azon a gránit talapzaton, kezét úgy tartva maga elé, hogy nem tudni róla, parancsol-e vagy megáld.

A felkelők egy része a várat ostromolta a befagyott Néván keresztül, más a téli palota kapuit vívta; *Miklós* azalatt határozatlanul kóborolt alá s fel a nagy téren, nem bírva rá magát, hogy a végzetes kockát elvesse, melynek fordulásától függ uralkodóházának, s az egész birodalomnak sorsa.

Előbb mindent megkísértett, hogy a harcot elkerülje.

Odaküldé a lázadókhöz a hadsereg legnépszerűbb vezérét, *Miloradovics* tábornagyot, hogy térítse őket engedelmességre.

Azt, mielőtt megszólalhatott volna, egy golyó leteríté lováról. Kahovszki volt, aki megölte. A hős vezér ott halt meg a cár karjai között.

Akkor odaküldte ellenfeleihez az ország főpapját, *Szerafim* metropolitát, teljes papi díszöltözetében.

Nem törődtek most azok a pappal, belemarkoltak a tisztos hófehér szakállba, s a fülébe kiálták: „*Ha pap vagy, eredj misézni, ne ártsd magad a katonák dolgába!*”

A lázadók egyre új segédcsapatokat kaptak. A tengerész-ezredek, a granátos hadtest fele odaállt hozzájuk: a tömeg egyre növekedett, s a tér visszhangzott a kiáltástól: „Éljen a konstitúció!”

Ekkor maga lovagolt oda hozzájuk a cár.

A felkelők látták őt közelíteni. Ez veszély volt rájuk nézve, ha a cár egyedül jön ellenük. Egy lovasistzt szemközt vágatott rá, kezét pisztolya agyán tartva.

— Mit akarsz? — rivallt rá a cár, mikor közel ért hozzá.

S valami olyan igézet volt hideg tekintetében, hogy a vakmerő eltakarta előle az arcát, megfordítá a lovát és visszanyargalt.

A cárt erővel távolíták el a veszélyes helyről kísérői.

S már kezdett beesteledni.

Góg és Magóg hada vérszemet kapott, s kezdett belevegyülni a rémséges játékba. Ha besötétül, a kés meg a fejsze lesz az úr; hetvenezer muzsik dönti el, hogy ki parancsol ezentúl Oroszországban.

A cárt esdve kérték vezérei, hogy adjon jelt a támadásra. Mégis tévovázott. Előbb megkísérté egy szíulett rohammal robbantani szét a lázadókat; parancsot adott a testőr-lovasezredeknek, hogy intézzenek áltámadást a lázadók négyszögei ellen.

Azok sortüzeléssel fogadták a feljűk rohanókat, s a testőr-lovasság megtizedelve vettetett vissza.

E végzetes pillanatban rohamverő dobszó hangzott a Nagymorszkoje utca felől, s a moszkvai ezred élén megjelent a

téren *Mihály* nagyherceg. Éppen az órában érkezett vissza varsói útjából, s rögtön összegyűjtve saját ezrede hűnek maradt részét, azokkal megtámadá a felkelőket, s azzal megkezdődött a harc.

A nagy lármázók, a „Medvesonka” hősei, táborukkal együtt, az első sorlövésre elisztultak a térről, csak a katonák maradtak ott.

A szabadság hősei úgy harcoltak, ahogy hősökhez méltó.

Az a szegény katona pedig, aki elesett egy ismeretlen ügyért, talán a halál kínpercei alatt megtudta, hogy amiért kiszenvedett, az egy örökké élő istenség volt, aki egykor az ő utódait üdvözíteni fogja: a szabadság.

A késő éjszakáig helytálltak a piacon, s visszaverték a cári seregek támadásait.

Ekkor a mély sötétben egy üteg ágyú közeledett a Nyefszki prospekten felfelé.

Ez a széles sugárút olyformán szakadt be a nagy térre, mely az admirális palotája, a téli palota s az Izsák templom között fekszik, hogy annak mind a két részét uralja. Az elégördülő ágyúknak éppen úgy lehetett a cár serege, mint a felkelők tábora ellen irányozni a tüzét. S a tüzérségi tisztek csaknem mind az összeesküvők szövetségében álltak. Ezek örvendő hurrá kiáltással fogadták a tüzéseket, amint azok az utcaszegletén ágyúikat lekapcsolva, felállíták az üteget. Ezek az ő segítségükre jöttek. — E válságos percben odarohant *Mihály* nagyherceg a legelső ágyúhoz, *kiragadta az egyik tüzér kezéből a kanócot, odairányzá az ágyút a felkelő tömeg felé, s az első ágyúdördülés azoknak a soraiba okáda a pusztító kartácsot.*

Ez ágyúlövessel volt eldöntve a napnak — a korszaknak — a sorsa. Következett a többi. Az egész üteg a felkelők táborát zúzta.

A NÉVTELEN EMBERNEK NÉVTELEN ASSZONYA

Hát a *diktátor* hová lett?

Az egész mozgalom lelke, vezetője: *Ghedimin*?

Az az egész rémnap alatt keresett egy embert, akit nem bírt megtalálni: saját magát.

Hogy találhatott volna rá, mikor az meg öelöle futott?

A feladat, melyet elvállalt, nem az ő lelkületéhez való volt.

Az első lépésnél észrevette az örvényt, amelybe az egész ügy, melyet eddig vállán hordott, képviselőivel együtt alácsúszik.

Egy lelkesült nép helyett, mely a szabadság lángkeresztsége által hősi elhatározásra lelkesült lesz, talált egy csoport katonát aki vezetői által azzal van elbolondítva, hogy el akarják től, venni a régi cáriját, akit utál ugyan, de akinek hűséget esküdött, és ordít a „Konstitúcia” után, akiről azt hiszi, hogy az a cárnak a felesége! — Mi lesz a vége, ha győzni találnak ma? Holnap már megint valami újat kell hazudni a katonának, hogy meg ne tudja, hogy tegnap a „szabadság” volt az, amiért harcolt. — Mi neki Hekuba, s mi Hekubának ő? Mi közük a testőrgranátosoknak meg a szabadságnak egymáshoz? Mit javít az ő sorsukon a Konstitúcia? Igen: a főnökök azt ígérték nekik, hogy a Konstitúcia meg fogja duplázni a hópénzüket, de hisz annak, ha a katonát dupla zsolddal akarja fizetni, a népre dupla adót kell vetni! Ez lesz a szabadság? — S hátha holnapután itt lesz, akiért küzdöttek, Constantin maga? Itt lesz az egész hadsereg

élén, amit Varsóból hoz magával, s azt mondja: „Kíváncsi vagyok fiaim, itt vagyok! A Konstitúciót is elhoztam; de ez nem feleségem, hanem spanyolnád!” Mi fog történni akkor?

Hát ez a nép? Ez a rongyaiba belenyugodott, ez a nyomorúságával összeszokott napszámossereg. Hetvenezer muzsik, a világ minden nemzetének teherhordó küldötte. — Nem az orosz „nép”; valami egymást nem értő, finn, észt, litván, svéd, német, szamojed, oszét, lappon, oláh és minden szláv fajokkal egyforma rongyban és nyomorban egyesült zagyvalék, francia földönfutók, kalandorok által vezetve — nem, csak *terelve*. — Mi ennek a szabadság? A pálinkásboltok feltörése, s aztán a paloták és boltok kirablása. Egy lázító szó felgyújtja, mint a pozdorját, és egy kartácslövés szétfújja, mint a polyvát.

Ghedimin Iván, amíg végighalad egyik utcáról a másikra, a szövetségesek csoportjaitól még jobban visszaretten, mint az ellenségekétől.

Nem ez volt az ő eszményképe!

Nincs egy vezéreszme a lelkében; elindul meg visszatér; nincs egy egész gondolatja. Kóborlása közben összetalálkozik *Rilejffel*. Annak az arcvonásaiban a saját magát látja meg.

A költő szomorúan szorít vele kezét.

— Nem volt megérve ez a dolog! — súgja fülébe, s azzal elsiet.

Egy másik utcán összetalálkozott *Bulatoff* ezredessel — polgári öltözetben. *Bulatoff* volt megválasztva a fölkelés katonai vezetőjéül. És ez most kabátban, cilinderkalapban bujdokol. Meg sem akarták látni egymást: úgy suhantak el az egyik az innenső, a másik a túlsó járdán.

Ahová a legkevésbé volt bátorsága menni, az volt *Zeneida* palotája.

Ezt a nőt meglátni ma jobban rettegett, mint az ágyúk torkába nézni. Ez dacol a veszéllyel; míg ő, aki belesodorta őt, megfut előle.

Mégis jött aztán egy gondolatja, mely rákényszeríté, hogy fölkeresse *Zeneidát*.

Át kellett haladnia a *Mojka* hídján.

Ott azonban a hídőrök meglátják, hogy ő keresztülment! A csatorna be volt fagyva; *Ghedimin* lement a kőpart lépcsőin, hogy a jégen át kerüljön a túlpartra.

Alig tett néhány lépést, midőn egy suttogó hang nevéen szólítá. Megdöbbenve tekintte oda.

Az egyik hídláb boltozata alul egy jól ismert arc bukkant eléje: *Odojefszki* herceg. A legvéresebb szájú hős, aki még ma reggel mindenkit le akart kaszabolni, aki tétovázik. És most már a hídboltozat alatt.

— *Zeneidához* ne menj! Palotája körül van véve! — suttogá a bujdoskló, és visszahúzta magát menedékébe.

Micsoda rémlátás! *Odojefszki* a hídláb alatt! Az ezredes, akinek zászlóalja ott küzd az Izsák téren, a herceg, akinek palotája ott áll a „Nagy Millió” mellett; a történelmi nagy név, aki helyet követelt Brutus és Riego között — beásva egy hófuvatba! S mit csinál ott? Egy darab pokolkővel fekete himlőhelyeket pettyeg az arcára, hogy ismeretlenné tegye magát!

Most már *Ghedimin* tökéletesen elveszté a fejét.

Visszament megint a túlsó partra, s sietett egyenesen a saját palotájába haza.

Hazaérve, egy névjegyére e sorokat írta:

„Az égre kérem önt, jöjjön át nagyanyám lakosztályába. Nagy titkokat kell önre bíznom!”

E névjegyet *Corynthiának* küldte fel a kapus által.

Maga azután sietett fel a nagyanyjához. Itt volt az utolsó menedéke.

Odakünn már éjszaka volt, s dörögtek az ágyúk. A fegyverlobbanások fénye volt az egyedüli kivilágítása a cári fővárosnak.

— — — — —
A jó öreg *Anna Feodorovna* csak megvan most is, a maga kivetőkártyájával, dorombozó macskájával és hűséges lhnáskójával, s számllálja a napokat, amik még az újévig hátra vannak.

— Megint egy új év! Vajon mit hoz az megint ránk?
— Vajon ki éri meg?

Karácsony másodünnepe van. Ennek az estéjén, ha az ember két egyforma nagyságú viaszgyertyát meggyújt, abból, hogy melyik ég le hamarább, megtudja, hogy kettő közül melyik fog hamarább meghalni: az asszony-e, vagy az úr?

Ezúttal bizony az öregasszony gyertyája égett el hamarább.

— No hát teljesedjék Isten akaratja — sóhajtja fel az öreg. — Ha már nekem kell előre elmennem. Hiszen bizony itt van már az ideje. Elég sokáig éltem. De csak mégis sajnálnom kell a szegény „öregembert”, hogy marad itt nálam nélkül majd olyan egyedül? — Nem kell neki megmondani, hogy meghaltam. Hadd higgye, hogy még mindig élek. Minden születésnapjára kell neki ajándékozni egy piros hálósipkát, mintha én küldeném — tudod, Ilnáskó?

— Ugyan ne beszéljen annyit a halálról! — dörmögé fogvacogva a vén cseléd. — Hisz anélkül is úgy reszket minden csontom, ettől a sok ágyúzástól!

— Mert gyáva vagy. Mert soha sem voltál katona. Még akkor is félsz az ágyúszótól, mikor tudod jól, hogy az csak a karácsonyéjjeli nagy processióra szól. Ilyenkor ad a cár az udvarhoz tartozóknak nagy díszlakomát; a népnek pedig pompás tűzijátékot. Hallod, hogy pattog? Azok a rakéták. Most megy fel a nagy girandole! Mikor meg ilyen hat ágyúlövés jön egymás után csústúl, ez azt jelenti, hogy most emeli föl a cár a poharát az áldomásra. — Ohó! Sokszor láttam én azt az ünnepélyt. Nem történt meg nálam nélkül soha. Szép asszony voltam ám én, mikor fiatal voltam! Aztán milyen hangom volt; mint az ezüst! Pál cár mindig felszólított, hogy énekeljem el az ő kedvenc nótáját: „Ha a nap végső sugárinál!” Még most is szép nóta az. De már nincs senki, akinek elénekeljem.

Debizony éppen jött valaki, aki meghallgatja a szép énekszót.

— Áldott úr Jézus! — kiálta fel, kezeit összecsapva Anna Feodorovna. — Hát te jössz, *Makszimovics Iván*? Hát megemlékezett az öreganyjáról a kis pulya? Micsoda? Te otthagytad a cári fényes lakomát a kellő közepén, hogy a szegény nagyanyádat meglátogasd karácsony második ünnepén? De az már igazán szép tőled, *Makszimovics Iván*! De vissza fogsz térni oda megint, ugye? Visszamenj ám! Miattam a cár nehéztelését magadra ne vond. Mert a cár kegyelme olyan ám, mint a hajdon leány ártatlansága. Abból nem szabad semminek elveszni. Ha netán észre találta volna venni a cár, hogy eltávoztál idő előtt, mentsd ki magadat! Valld meg neki igazán, hogy a nagyanyádat látogattad meg. Ő ismer engem. Nagyon szeretett engem, mikor kisgyermek volt. Akkor én még fiatal asszonyka voltam. (Az öregasszony még Sándor cárról beszélt, aki csak huszonhét évvel volt nálánál ifjabb.) Sokszor odabújt az ölembe, mikor az atyja kívánatára elénekeltem azt a szép dalt, amit az olyan nagyon szeretett: „Ha a nap végső sugárinál.” Nem ismered? Jer. Eléneklek neked is Űlj ide a számolyomra, hajtsd ide a fejcskédet a két tenyere-remre.

Iván odaült a nagyanyja lábához. — Milyen jó volna most is kisgyermeknek lenni.

Az öregasszony aztán rákezdé a dalt.

Bizony olyan volt már a hangja, mint azoké az ódon zongoráké, amiket holmi fejedelmi kastélyban ottan felejtettek, s huszonöt év óta fel nem hangoltak, némely húr le is szakadt már; de azért csak elénekelte ő az unokájának.

„Ha a nap végső sugárinál
A fák közt, gyepágyad megett
Egy békés alkat elődbe áll
S feléd nyájasan integet;
Nem más az hű barátodnál,
Ki békés örömmel kínál.”

Iván megcsókolta a nagyanya kezét a szép dalért.

— De te olyan nagyon bús vagy ma, *Iván!* Mondd csak, mi szomorít? Tán bizony útra készülsz? Hosszú útra?

— Nagyon hosszú útra.

— Te! Én kitalálom, hogy hová készülsz — szólt nevető hangon *Anna Feodorovna* —, te az apádat meglátogatni indulsz, az én szeretett Makszimomat!

Ezt kitalálta!

— Úgy van, nagyanyám, oda megyek. (A másvilágra!)

— Akkor vidd el neki ezeket az én csókjaimat. Meg százszor ennyit! Lásd, nem tudok sírni. Az öregember szemének az a szokása, hogy mikor nem akar sírni, akkor mindig könnyezik, mikor meg igazán sírni akar, akkor nincsenek könnyei.

Sírt helyette *Makszimovics Iván!* Olyan „jó fiú” volt!

— De hát látod, mármost elmégy, engem itt hagysz. És aztán elmégy anélkül, hogy megházasodtál volna, s nekem itt hagynád magad helyett a feleségedet.

— Megházasodtam, nagyanyám — szólt *Iván*. — Éppen azért jöttem most hozzád, hogy bemutassam neked a feleségemet.

— Óh, micsoda örömnap ez! Te megházasodtál! Van kis feleséged. Szép, takaros kis angyalka! És meg fogom látni mindjárt! Ez aztán a karácsonyi ajándék!

Hanem aztán mégis megsokalta magától az örömet az öregasszony. Ejh, az így nagyon édes lesz; tölteni kell hozzá egy kis keserű feketekávé. Elkomolyodott.

— De hát miért titkoltad ezt előlem addig, amíg meg nem történt? Mikor én azt akartam, hogy a menyasszonyi ékszert tőlem kapja az arád? Ez nem jó volt. Remélem, hogy nemes leány?

— Egy *Nariskin* hercegnő.

— Gondolom, hogy a cár engedelmét kikérted a házasságodra.

— Megnyertem azt, nagyanyám.

— Akkor ki nem tudom találni, hogy miért titkolóztál? Talán nem tudott oroszul, mikor elvetted, s elébb meg kellett tanítanod, hogy velem beszélni tudjon? Mert én meg más nyelven nem értek: én még moszkvai leány vagyok.

Iván ráhagyta, hogy úgy van. Ebben nem volt semmi rendkívüli. A szentpétervári hercegasszonyok nemigen értettek oroszul. (Éppen úgy, mint abban az időben a magyar úrhölgyek magyarul.)

A csöngetés a külső ajtón félbeszakítá köztük a beszédet, a mellékszobában selyemruha-suhogás hallatszott, *Corynthia* mégis teljesíté férje kívánságát, eljött az ő hívására a nagyanyjához.

Miért nem ment *Iván* maga a nejehez, miért kérte azt, hogy keresse fel őt nagyanyjánál? Annak súlyos okai voltak. A nő maga felülhetett róla magának. A világ előtt karöltve jártak, csupa hitvesi gyöngédség voltak. De ha a nő hálószobájának ajtaján kocogott a férj, a válasz az volt: „Nem vagyok itthon!” Ez így volt a július 21-ki napfordító éj óta.

Corynthia halaványabb volt a szokottnál: tekintete hideg, elhatározott.

— Köszönöm, hogy eljöttél, — suttogá az eléje siető férj, s aztán kezét megfogva, oda vezette őt nagyanyja elé. — Íme a nőm, nagyanyám!

Corynthia meghajtá az egyik térdét *Anna Feodorovna* előtt, s odatartá az arcát a megcsókolásra — a múmiának. Ma mindent megtett, amit kívántak tőle. A kezét is megcsókolta az öregasszonynak, azt a ráncos pergamenkezet.

Az öregasszony magánkívül volt örömeiben.

— Jaj, be gyönyörű teremtés! Milyen bájos, milyen kedves! Milyen finom nevelése van! De micsoda pompás *báli ruhád* van neked! Látszik, hogy most jössz a cár ünnepélyéről!

Szegény jó öregasszony! Azt hitte, hogy az báli ruha, amit *Corynthia* visel. Az ő idejében csak a cár bal paré-ján viseltek ilyen csipkés selyemruhákat, amilyen ennek az otthoni pongyo-

lája. Ő huszonöt év óta nem látott divatlapot, és szabóval nem beszélt. Azt hitte, most ez a báli divat.

— No biz ehhez a pompás öltözethez nem is tudom, hogyan fog illeni a fejdísz, amit én tartogattam a számodra? Ihnáskó! Hozd ide a szekrényemet, amiben az ékszereim vannak.

Az öregasszony előszedte azokat az antik, igazgyöngyös, briliantos hajdíszeket, amik egy uradalmat értek, s biz azokkal nagyon meg volt akadva, hogy mi módon tűzködje fel *Corynthia* à la girafe frizurájára, amihez azok nem voltak készülve. Pedig azokat okvetlenül meg kellett neki kapni, és viselni az ő szemeláttára.

Corynthia hagyta magát felcicomáztatni.

— Így ni! Most még szebb vagy! Ezekkel az ékszerekkel most visszaviheted őt a cár ünnepélyére; hadd irigyeljék tőled!

— Nem, nagyanyám, mi nem megyünk vissza többet — mondá *Iván* —, ha megengeded, itt maradunk nálad. Itt töltjük a karácsonyestét.

— De mit mond majd a cár?

— Már tudja, hogy tenálad fogunk lenni, s elbocsátott.

— Ah, ha elkéredzkedtél, az már egészen más. Így már kedves lesz, ha nálam akartok maradni. De Istenem, hát már most én mivel tudjalak benneteket mulattatni? Tud a feleséged l'hombre-t játszani?

— Tud.

— Csakhogy az én kártyám, amivel naphosszant játszom, olyan kopott már. Szégyeulem előadni.

— Majd gondoskodik a nőm friss kártyáról. Engedd meg, hadd magyarázzam meg neki, hogy hol állanak.

— Jó lesz, jó lesz. Te Ihnáskó addig készítsd el a kártyasztalt. Óh, milyen régen nem játszottam l'hombre-t! Amióta a kis fekete hercegnő, meg a tábornokné nem járhatják a lépcsőt. A teás szervizt, a süteményeket mind készítsd elő. A kandallóra rakj fát. Majd meglássuk, melyikünk álmosodik el hamarább, ha egyszer belemelegszünk a kártyázásba. Én nem!

Iván ezalatt franciául kezdett el beszélni *Corynthid*hoz; oly nyugodt kifejezést erőltetve arcára, mintha csak azt magyarázná neki, hol találja meg szobájában a játékkártyákat.

— Én el vagyok veszve. A ma kitört felkelésnek, ami úgy-hiszem, azóta le van verve, én voltam a titkos intézője. *Név szerint Trubeckoj herceg volt a diktátor*; de tényleg én voltam az. *Én voltam az intéző kéz, ő csak álarc. Trubeckoj* már sietett magát tisztázni; odament a főparancsnokszákhoz, letenni a cár iránti esküt, s megadta magát. Ezzel rólam az álarc lehullt. Én maradtam benn a vezérségben. Nem is hárihatom azt rá vissza; szegénynek ifjú neje van, aki őt nagyon szereti. A mai zűrzavarban azonban semmi részem nem volt. Hanem ez rajtam nem segít; mert mégis én voltam a diktátor. Ha az iratokat, amik e mozgalommal összefüggnek, megtalálják, akkor menthetlenül elvesztem. És velem együtt ezrei az ország legelőkelőbb embereinek, akiknek a nevei egy könyvbe fel vannak jegyezve, amit „*Zöld könyvnek*” nevezünk. — Ezt a könyvet meg kell semmisíteni.

— Rám bízta ön azt?

— Kire bízhatnám másra? Mindenem, amim van, önnel közös. Nevem, vagyonom, rangom, becsületem egyúttal az öné is. S ez mind kockán forog most. És csak ön segíthet rajtam, senki más.

— Parancsoljon, mit tegyek?

— Óh, nem azt. Könyörgöm. Esedezem. Mert amit most kérek öntől, az valóban olyan nagy, mint mikor az ember Istentől kéri bűnbocsánatát. Az a könyv *Ilmerinen Zeneidándl* van elrejtve.

— Ah!

— Tudom, hogy ön gyűlöli ezt a nőt. Ok nélkül: esküszöm rá! De hát mit ér a kétségbeesett ember esküje? Engem nem kötött e nőhöz olyan érzelem, mely az ön női büszkeségét megsérthette. Más viszony volt az, rám nézve sokkal veszélyesebb; de önre nézve nem sértő. De azt nem fogja ön nekem elhinni.

Nem is kívánom. De kérem azt, hogy a végveszély pillanatában legyen *nagylelkű*, és ha haragja volt ellenem, a *Ghedimin* címer becsületeért felejtse azt el, és siessen e pillanatban *Ilmerinen* kisasszony lakába, ezzel a kulccsal, mely a rejteket felnyitja. Én tudom jól, hogy minő áldozatot kívánok öntől, amikor azt kérem, hogy lépje át *annak a háznak* küszöbét. De ennek meg kell történni. Én magam nem mehetek oda, mert amint e ház felé közelítek, engemet rögtön elfognak; de önt nem fogják gyanúba venni. Rögtön beszéljen ön *Ilmerinen* kisasszonnyal, s tudósítsa a veszélyről, ha ő még nem tudná ezt. Én azt hiszem, hogy ő már tudja. Gondolom, hogy magától is rájönne arra, hogy e „*Zöld könyvet*” megsemmisítse, ha az oly erős rejtekben nem volna zárva, amit csak a legnagyobb erőszakkal, s sok idővesztéssel lehet szétrombolni. Ez a kulcs egyszerre felnyitja a zárt. Vessék önök a könyvet a tűzbe. Maradjon ön ott, míg hamuvá égni nem látja, s aztán siessen vissza, s szabadítson ki kétségbeesett helyzetemből . . .

— Úgy teszek, ahogy egy *Ghedimin* hercegnőnek tenni kell.

— Életemet és becsületemet tettem az ön kezébe . . .

— Tudom . . .

Corynthia átvette az acélkulcsot, és elsietett.

— Hogy elfutott a kicsike — monda az öregasszony.

— Mindjárt visszatér.

— A kártyákkal?

— Igen. A kártyákkal.

— Én azalatt kicsinosítom magamat, ne lásson ilyen pongyolának.

A kicsinosítás abból állt, hogy előhozatta a legújabb divatú barejtét (1807-ből), azt feltette a fejére, a nagy sárga structollal, s a két hamis schnekklit odaakasztotta a hajába. A haja fehér volt, a schnekklik pedig feketék.

Egy hosszú óra telt el.

— De milyen sokáig keresi a kártyákat a kicsike! Bizonyosan ő is átöltözik. Leveti a báli ruhát, s pongyolába, kartonba

öltözik. Megállj csak, milyen tréfát fogok neki csinálni! Hogy fog rajta nevetni! Eldalolom neki a „házas párok dalát”. Az ám a csinos nóta. Hozd ide a gitáromat, Ilnáskó. Héj, milyen jól tudtam én gitározni valaha!

S a jó öregasszony kezébe vette az ócska lantot, s felbátorítva az első sikertől, hozzáfogott, hogy egy vidám, kedélyes régi nótával mulattassa az ő kedves kis pulyácskáját — kinek halálos veríték gyöngyözött a homlokán ez óra alatt.

— No, hallgasd hát!

„A jó gazdasszonynak az a kötelessége,
Hogy urát becsülje,
A perpatvart és a cifrálkodást
Messzire kerülje,
Reggel már az ágyához
Jó szívvigasztalót hoz,
Délben bor, peccenyére
Várja őt az asztalhoz!”

(Ugye szép volt? De hallgasd meg a folytatását!)

„Jó asszony férjének az a kötelessége,
Hallgasson szavára,
Őtet tűzbe-vízbe küldi, menni kell
Parancsolatjára,
Szépen kezet csókolni,
Intésére hajolni,
Ha vendége érkezik,
Őtet mulatni hagyni!”

— Hahaha! — nevetett a jó öregasszony a saját kedélyes dalának, s hajlandó lett volna, ha *Iván* csak egy szóval kéri, azt még egyszer elénekelni a kedvéért. Csak már jöjné a kicsike, hogy az is nevetne rajta!

De *Iván* nem figyelt már oda: neszt hallott az ajtó előtt. Ezóta *Corynthia* megjárhatta az utat *Zeneidához* és onnan vissza. Sietett az ajtót felnyitni.

De nem *Corynthia* lépett be azon, akire várt, hanem valaki, akivel legkevésbé kívánt találkozni e ködös világon: — *Galban*.

A lovag nem jött egyedül, mögötte négy granátos állt a finn ezredből.

A lovag nem vette le a kalapját, mikor belépett, s nem üdvözölte a háziasszonyt, akinek a szobájába hatolt.

— *Ghedimin Makszimovics Iván*, ön az én foglyom! Adja át kardját!

Iván szóltanul oldá le kardját, s átadta neki.

Anna Feodorovna haragba jött.

— Nini! Micsoda ember ez itt, aki az én szobámba be mer törni, s az én unokámnak, egy *Ghedimin* hercegnek el meri venni a kardját? Kicsoda az úr?

— Hogy én ki vagyok, madame, azt megtudni önnek semmi szüksége. hanem hogy az ön unokája kicsoda, azt megmondhatom. — *Ő a felzendült rebellisek diktátora*, akik a cárt meg akarták ölni és leverettek.

— *Ihnáskó! Ihnáskó!* — rikácsolt az öregasszony. — Gyere ide! Ne vess helyettem. Énnkem nem jön. Segíts nevetni! Nézd, itt egy farsang bolondja van, aki komédiát játszik! Azt mondja, hogy az én pulyám a rebellisek diktátora. Hová bújtal? Röhögj hát!

Iván halk hangon mondá franciául *Galbannak*:

— Én védni fogom magamat a cár előtt. Nincs ellenem semmi bizonyíték.

— Hát a „*Zöld könyv*”?

— Arról nem tudok semmit.

— Ne csinálj magadnak hiú reményeket, *Makszimovics Iván!* El vagy veszve tökéletesen. Feleséged elárult. Amint te azt a bizonyos kulcsot a kezébe adtad, ami azt a — tudod már — *rulettbankot* felnyitja ott *Zeneida* kisasszonynál, ő egyenesen a rendőrfőnökhöz sietett vele, s annak a kezébe tette le azt. Ezóta a „*Zöld könyved*” jó helyen van.

Ghediminnek e szóra, mintha az ég minden csillagai szakadtak

volna rá, megrogytak a térdei, s a feje alácsuklott. E megfoghatatlan rémgondolat megsibbasztá minden gondolatát. Perc múlva megint egész vére fellázadt, reszketni kezdett a dühtől.

— Nem! Nem lehet az! Hogy egy asszony elveszítse tulajdon férjét, s azzal együtt saját vagyoniát, becsületét! Ilyen szörnyeteg nem létezik a világon! S én nem vétettem senki ellen a világon oly nagyot, hogy az én büntetésemre teremtsen az Isten egy ilyen pokolcsodát!

— Rövid emlékezeted van, *Makszimovics Iván* — sugá fülébe *Galban* lovag. — Gondolj vissza arra az éjszakára, amikor *Corynthiának* hírül vitted *Nariskin Zsófia* halálát, s egyúttal *Puskin* megszökését *Bethsábával*. Nem tudtad volna tán, hogy *Nariskin Zsófia* az ő leánya volt, s hogy ő akkor éppen *Puskinra* várt, nem reád? . . .

E felfedezés még súlyosabb csapás volt *Iván* fejére minden elbukásnál.

Felnyitott ajka levegő után kapkodott; kezei a megfoghatatlan fantom után nyúltak ki vonagló ujjakkal. Közel volt hozzá, hogy a szíve megszakadjon.

— De hát ne légy te féltékeny többé se *Puskinra*, se a feleségedre. Puskinat majd főbe lövik, ahol megkapják; a feleséged meg majd visszakapja a rangját is, a vagyoniát is meg a férjét is, amivel kárpótolhatja magát. Te szépen felsétálsz a vérpadra; a szép birtokodat meg a címeidet pedig, s talán még a feleségedet is, majd örökli az, aki jobban meg tudja becsülni, mint te. — Talán éppen *Galban* lovag!

E szóknál *Iván*nak csak aláhanyatlottak a karjai. Nem érzett, nem látott többé semmit.

Galban loagnak utasítása volt elvégezni vele az „elítélt toalettjét”.

Először letépte a melléről az érdemrendeket, azután a vállairól a vállrózsákat, végre minden gombjait az egyenruhájáról, melyen a cár címere volt.

A nagyanya nem értette azt, amit beszéltek: de amint azt

meglátta, hogy unokája testéről hogy tépik le a katonai, a nemesi dísz mind, ha odafutni nem volt is ereje, de az asztalba megfogózva, fel tudott állni, és rá tudott rivallni arra, aki azt tette.

Gyilkos! — Istentelen! — Ne merd bántani az én unokámat! — Állj meg! — Ne tépd tovább! — Hazugság minden, amit ráfognak! — Én megyek a cárhoz. — Lábaihoz vetem magamat. — Engem meg fog hallgatni. — Ő engem nagyon szeretett. Ilnáskó! — Add fel a palástomat! — A cárhoz megyek! — Megálljatok! — Hóhérok! — Ne adjátok rá azt a rabköntöst! Az én angyalom, Ivánomra! — Rabköntöst! — Énelőttem! — Ördögök! — Még a haját is le akarjátok-c vágni? Hol van a cár? — Megyek a cárhoz! — Megyek Sándor cárhoz! — Kegyelmet kérni!

És a szörnyű akarat csodát mívelt. A tehetetlen, rokkant test járni kezdett, mint egy élő kísértet; — el tudott tántorogni odáig, ahol Galban állt — annak megragadta a kezét:

— *Sándor cárhoz! — lihegé — Kegyelemért!*

— Az égben van az már! — kiálta a lovag durván.

— Hát megyek oda! — sóhajtá az agg nő, s azzal össze- rogyott.

Jól mondá.

Odament.

Ahol a minden oroszok cártjai maguk is — nem osztják többé — hanem *kérik* a kegyelmet

Ghediminek (nem herceg többé!) az utolsó hajfűrtei is le- hullottak a fejről. Ez a halálraítéltek *tonzúrja*.

Senkije sem volt már, aki szánja, csak a kürtöbe elbújt vén szolga csuklott ijedtében egyre e meggyalázó mütét alatt.

Még azt sem engedték neki, hogy odamenjen holt nagy- anyjához, s azt fölemelje a földről. Az elítélt lázadónak nincs se az élők, se a halottak közt családja többé.

Következett még, hogy a kezére és a lábára verjék a lánc-

kat. Jó, nehéz láncokat! Amilyenekről azt mondta a világosságügyi tanácsos: „Ne féljete: megkapjátok ingyen!” S mint-hogy előkelő vezér volt, kitüntetésül még egy nehéz vasgolyó is volt akasztva a lánc végére, azt húzhatta maga után, valahányat lépett.

— És most, karra a fegyvert, középre a rabot! Előre!

Hanem a szobaajtóban feltartóztatta őket valaki ezen szóval:

— *A cár nevében!*

Ilmerinen Zeneida volt, aki belépett.

Galban lovag elbámult.

— Ah, kisasszony, ön még szabadon jár?

— Amint látja ön. A cártól jövök.

— Hogy juthatott ön oda?

— Hát nem az én honfiai, a kalevainok védték-e a cár fiát, feleségét és anyját ezen a mai napon?

— Értem. Ők bebocsátották önt a cárhoz. És aztán?

— A cár kegyelmet adott *Ghedimin Makszimovics Ivánnak*.

Itt nálam a kegyelmi parancsa.

— Ah, ön megmentette *Ghedimin Ivánt* a vesztőhelytől!

— Sőt még az ólombányáktól is. A cár kegyelmes volt őt *Tobolszkba* száműzni a *nyestvadászok* közé. Ahova rögtön indulni fog.

— Remélem: gyalog?

— Nem. Sajat szánkóján és egyedül.

— S ezt mind az ön szép fekete szemei vívták ki, szép kisasszony? De álljunk még meg egy szóra! Mikor a cár ezt a kegyelemparancsot aláírta, még nem volt tudomása róla, hogy a „*Zöld könyv*” kézre került!

— Miféle „*Zöld könyv*?”

— Ah, szép istennő! Ön is a tudatlant akarja játszani? Megbukik e szerepben. S ezúttal csakugyan én fogom önt kifütyölni! Nem tudja ön, hogy az ön rulettbankjának a titkos kulcsa a rendőrség kezébe került.

— De tudom. Nos aztán?

— S ezúttal a rendőrséget nem lehet úgy bolonddá tartani, mint tették énvelem, mikor Turgenyeff Miklós azt mondá: „Je suis un président sans phrases, messieurs, faites vos jeux!” A „Zöld könyvet” megtalálták.

— Én úgy tudom, hogy találtak egy sárga könyvet.

— És abban az összeesküvők nevei voltak az alkotmány alá írva, és a lázadási tervek mind!

— Abban a könyvben voltak feljegyezve azoknak az uraknak a nevei, akik a rulettjátéknál a banknak adósai maradtak, s becsületbeli tartozásuk volt kiegyenlítettlen.

— Jól játssza ön a komédiát, kisasszony, nagyon jól; hanem azért mégis ki lesz ön fütyölve. Hisz az írott betűk önök ellen fognak vallani.

— Azok nem fognak senki ellen vallani. Én, tudva azt, hogy a rulettjáték tiltva van, minthogy a rejteket fel nem nyithattam, a kulcslyukon keresztül teletöltöttem azt választóvízzel. S akik a „sárga” könyvet megkapták, egy betűt sem találtak annak a lapjaira írva, az mind eltűnt onnan. Jelen voltam, mikor felbontották. Semmi írás nem maradt ott.

E szókra nagyot csörrent valami. Iván csapta össze lábcait, amik kezeire voltak verve.

Galban lovag tombolt dühében.

— Ön igazán a pokol szülötte! Ilmerinen Zeneida! Ön ezzel a démoni ötletével tízezer gonosztevő összeesküvőt mentett meg a vérpadtól és Szibériától!

— Számítsuk hozzá a családjaikat is, s mondjuk, hogyszázezret.

— Ily gonoszságra csak asszony képes! S ön ezt nekem meg meri mondani?

— Mit törődöm én önnel? Nekem levelem van a cártól, mely szabadságot ad oda mennem e szomorú országból, ahová nekem tetszik.

Galban lovag, amint azt látta, hogy ez a nő túl van azon a körön, amelyben őt ostorával elérheti, vissza akart térni francia udvariasság mázával bevont szerepébe.

— Nagyon sajnálni fogja a szentpétervári világ, kisasszony, hogy önt elveszíti, a mai *búcsúelőadás* után! S hova fog ön menni, ha szabad kérdenem? Miután a rendőrséget tudósítanom kell felőle, hogy önt szabadon engedje távozni.

— Hát hová mennék? Ahová az én uramat viszik. *Tobolszkba!*

— Hogyan? Ön követni akarja *Ghedimin Ivánt Szibériába?*

— Hát hogyan? *Én nem voltam neki felesége, hogy nyomoruságban elválhassak tőle; én csak szeretője voltam, én nem hagyhatom el.*

Azzal odament a megláncolt rabhoz, s felvette a kezébe a láncáról a rajta nehezedő vasgolyót. Az volt az ő menyasszonyi hozománya.

— Mehetünk, uram.

Iván e pillanatban fölemelte büszkén a fejét, és arca ragyogott. Ez a rabbá nyírt fej az lett, aminek előbb kellett volna lennie. Egy büszke hős, egy szabadsághős szoborfeje! Ajkához emelé lánchordó kezével a hölgy kezét, s teljes, ép, érchangú szóval kiálta fel:

— Köszönöm, Istenem! Ma gazdagabbá tettél, mint voltam valaha!

Zeneida odasimult a keblére és átölelé.

— Most már füttyölhet ön, Galban lovag. A játéknak vége.

De *Galbannak* nem volt kedve azt tenni. Még az ő rossz szívét is meghatotta ennyi nemesség. A négy granátos is lehorgasztott fővel állt ott, minden katonaregula ellen.

— De kisasszony! — hebegé a lovag. — Gondolja ön meg, hogy mi lesz önből, ha komolyan veszi ezen szörnyű elhátározást.

Zeneida odanézett *Makszimovics Iván* szeméibe, s egész lelke ott volt e tekintetében.

— Leszek a névtelen embernek névtelen asszonya! — Induljunk! A lánc csörrent minden lépés után. — A magára hagyott

szobában nem hangzott más, mint a vén szolga zokogása a kürtőben.

Hanem a földön fekvő halott arcán mind elsimultak a ráncok. Mosolygott.

Ilyen nagy vonásokkal rajzolt alakok számosan fordulnak elő a történelmi nagy korból. Így követte *Trubeckoj* herceget, a névleges diktátort, ifjú neje Szibériába, így a két *Muravjeff* és *Nariskint*. *Rilejeff* özvegye visszautasította büszkén a kegydíjat, amit számára a cár rendelt. Egy fiatal nevelőnő, ki egy orosz herceg iránti szerelmét el tudta rejteni szívében, amíg az magasan állt fölötte, mikor az ítélet azt szibériai rabszolgává degradálta, akkor megvallotta az ifjú szülőinek szerelmét, s a rabszolgának neje lett, és vele ment a száműzetésbe. Hanem aztán az ellenkező alakokat is éppen ily merész vonásokkal rajzolta a korszak. *Odojefszki* herceget a híd alatti búvhelyén saját rokonai árulták el, s azoknak az úrnőknek a nevei is szép sort képeznek, akik azon a napon, amelyen a gyászos menet elindult Szibéria felé rokonaikkal, testvéreikkal: a téli palotában *Ghedimin Corynthiának* nyujták kezeiket a kontratánc alatt.

EPIZÓDOK

A MEGMENTETT KÖLTŐ

A lázadás teljesen leveretett. A felkelők utolsó csapatja Jakuskin vezetése mellett egy palotába vette be magát, s azt eltorlaszolja, védte a kétségbeesés heroizmusával; míg minden oldalról rá nem törtek, s ezzel a szentpétervári kísérletnek vége volt.

Hasonló balsiker fogadta a déliek fölkelését.

A két *Muravjeff Apostol** testvért, mikor már le voltak fogva, az „Egyesült Szlávok” republikánus szövetségéhez tartozó tisztek kiszabadították, s arra azok a katonaság élére állva, kikiálták a köztársaságot Vassilkóffban. Az ottani pópa megáldotta zászlóikat. De az áldásnak nem volt fogantja. A katonák nem bánták, ha köztársaság lesz, *de hát ki lesz benne a cár?* Mert cár csak kell a köztársaságnak is.

Az *ustinozkai* halmokon vannak eltemetve. Ott lőtték őket rakásra kartácsokkal, s gázolták a paripák alá; a sírhalom fölé, mely tetemeiket rejt, van emelve egy *bitófa*. Az az ő síremlékük.

Az Északi Szövetség halottainak ilyen emlék sem jutott. Őket még a harc éjjelén beeregették a *Néva* jegén vágott lékekbe; s a folyam öt hónapig befagyva marad.

Jakuskin foglyul esett, hanem a börtönben összezúzta a fejét, a köfalhoz vágva.

Puskin csoda módra menekült meg.

Ezt a csodát két asszonyzív vitte véghez, mely úgy tudott

* Az Apostol családi vezetéknevük volt.

megosztozni az őiránta való szerelemben, hogy mind a kettő megtartsa őt az életnek.

A *Galban* lovag birtokára tett kitérés után elkésett a végzetes napra való megjelenésről. *Carszkoje Zelón* innen kidőltek a lovai az erőltetett sietségtől, s ott az útfélen találkozott össze a szemköztjövő *Battenkoffal*, aki már a szentpétervári mészárlásból menekült: attól megtudta, hogy minden el van veszve már, *Ghedimin* herceg Szibériába száműzve, ahova *Zeneida* önkényt követi.

Puskin visszafordulhatott a feleségéhez. Nincs már *Eleutheria* többé. — Eltemették.

Senki se foghatta rá, hogy részese volt a szabadságkivívó szövetségnek. Az ő neve is ott volt a tízezer között, akiket egy komédiásné „pokolbeli” ötletével a vérpadtól és Szibériától elrabolt.

Volt azután elég zord idő, amit *Puskin* múzsája úgy szeretett.

S hogy egészen az övé lchessen, a muzsájáé, *Bethsába* is itt hagyta őt.

Elment találkozni *Zsófiával*.

Nem állhatta ki ezt a hideg börtönvilágot.

Puskin aztán egyedül maradt pusztá kastélyában, nem volt senkije, csak a vén *Helenka*, annak olvasta fel a verseit.

A másik év tavaszán parancsot kapott *Miklós* cártól, hogy jelenjen meg előtte Szentpétervárott.

Elfogott barátait akkor végezték ki.

Az is nagy jelenet volt! Hugo Victor tolla kellene hozzá azt leírni, mikor a kivégzés pillanatában az egész nagy vérpadalkotvány összeomlott, s elítélteket, hóhérokat, bírákat, mind maga alá temetett.

Ekkor hívatta a cár *Puskint* színe elé.

Puskin gyászt viselt.

— Kit gyászolsz? — kérdé tőle a cár.

— A feleségemet.

— Tehát nem a barátaidat, akik meghaltak? Valld meg! *Ha itt lettél volna Szentpétervárott, melyik részre álltál volna?*

Puskin a nyakán érzi a pallos hideg élet.

Szabad-e az ilyen kérdésre hazudni?

Az egész világ etikája szerint szabad is, szokás is. Az összekülvő nem tartozik saját maga ellen vallani: nem tartozik elismerni azt, amit be nem bizonyíthatnak rá, nem tartozik előadni azt, ami a szívében van.

És mégis, *Puskinnak* nem tudott kijönni ez a hazug szó az ajkán. Az ész diktálta, de a büszke szív útját állta annak.

Ha itt lettem volna — felelt a cárnak —, én is ott lettem volna a barátaim oldalánál.

— Szeretem, hogy így válaszoltál — mondá erre a cár. — Én most Nagy Péter cár korát akarom megírni, s keresek egy embert hozzá, aki tud költeni, de nem tud hazudni. Rátaláltam. *Terád bízom e kornak megírását.* Eredj haza és fogj hozzá. S amit ezentúl írni fogsz, annak mindig én magam leszek a cenzora.

Így szabadult meg a végzetes katasztrófából a költői alakok egyik legfényesebbike.

A „Medvesonkában” az igaz, hogy ezért proscibálták, mint árulót. (Mert ha a titkos társulatok mind elvérzettek is, a medvesonkai megmaradt, és az nem szűnt meg a szabadságért tovább is — inni.)

GHEĐIMIN ÉS ZENEIDA

Ghedimin, ha nem is herceg, de igazán boldog ember lett Tobolszkban.

Öt gyermeke született ott, mind fiú. Azok sem hercegek, hanem ki tímár, ki szücsmester; de jól megy a dolguk, s nem tudnak semmit a szentpétervári palotáról.

Ez ugyan prózai vég. De nem lehetett elhallgatnunk, mert úgy van, s nem áll egyedül. Hány hercegi család ivadéka cserzi ott a bőrt, és nyúzza a hermelint, amit az ősei *viseltek* egykor.

A három Turgenyeff testvér legidősebbike, Turgenyeff Miklós, ki amaz emlékezetes gyűlésben elnökölt, dacára annak, hogy a kitörés alkalmával külföldön volt, halálra és vagyonvesztésre lett ítélve. Az egyik öccse, Sergius, amint ezt meghallotta, abban a percben megszakadt a szíve keservében. A másik öccse pedig, Sándor, utánament elítélt bátyjának, s megosztotta vele a saját vagyonát. — Ilyen szívek is teremnek a jég hazájában!

CONSTANTIN REGÉJE

Krizsanovszkynak nagyon igaza volt, amikor azt mondá, hogy a lengyeleknek semmi okuk sincs a maguk sorsát az orosz szabadságharcosok terveibe beilleszteni.

A lengyel népnek nem kellett már azt magyarázni, hogy mi az a Konstitúció.

Hanem az is igaz, hogy a lengyelekre nézve *Constantin* felelése csaknem az volt, ami a *Konstitúció*. Ő volt rájuk nézve a gondviselés. A minden rosszat jóvátevő, a haragszelídítő, bűntetésfordító, az áldástervező gondviselés.

A hírhedt „nyepozvolim” (nem akarom!) nem fordította meg annyiszor a lengyel királyok akaratát, mint az alkirályét ez a szelíd szó: „*En így szeretném.*”

Mikor aztán meg volt érve az idő és alkalom, rendbe volt szedve a szükséges erő, akkor egyszer teljes, országrendítő hatalmában állt föl az egész nemzet. Öt hónapra *X. Károly* futamodása után Párizsból.

Egy éjjel a lengyel ifjak betörték a Belvedere kapuján, s egész a nagyherceg hálósobájáig hatoltak fegyveres kézzel.

De előbb *Johanna* szobáján kellett keresztültörniök.

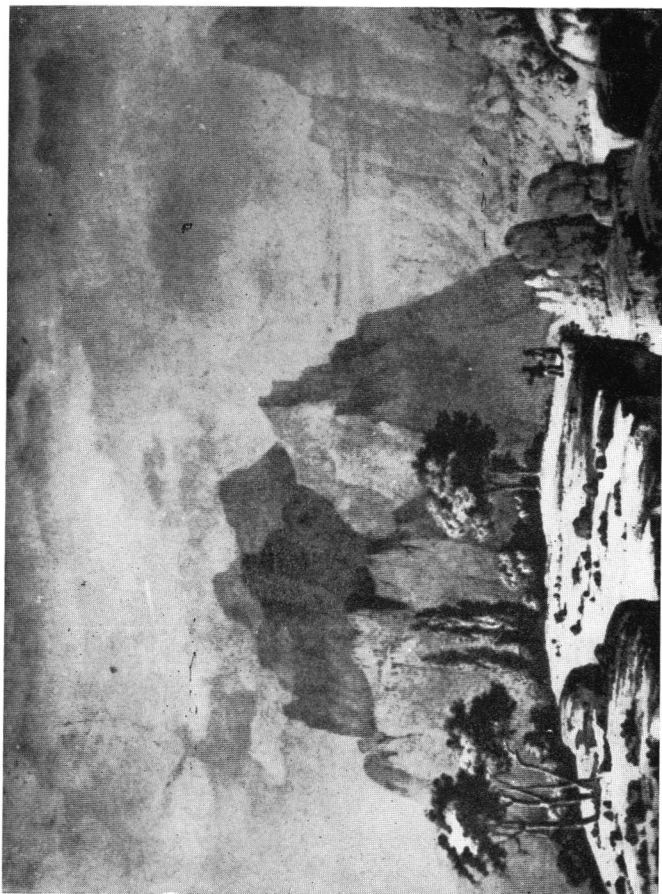
A nő fölriadt álmából, mikor már a török a szíve fölé voltak emelve: „Egy hangot se ejts!”

— Mit! — kiálta fel a hölgy. — A lengyel orgyilokhoz nyúlt! Gyalázat!

S azzal félrecepva a fölemelt tört, kiugrott az ágya túlsó

A dekabrista mozgalom kimagasló alakjai: P. I. Pesztyelj és M. Sz. Lunyin

A Kaukázus (H. Rabusz metszete a XIX. századból)

felén, s átrohant a férje szobájába. Meg sem érezte, hogy egy törzsúrás a hátába hatolt. A szőnyegajtót, melyen át menekült, hirtelen bereteszelé, s azzal a mélyen alvó királyhoz futott:

— Ébredj! Ránk törtek.

— Mit? Orgyilkosok? — kiált az alkirály, fegyvereihez kapva.

— Nem orgyilkosok! — szólt a nő, büszkén palástolva szégyenét. — Hanem szabadsághősök. A lengyel nép föltámadt ellened. Menekülj.

— Mit? A lengyel nép föltámadt? S te, a lengyel leány, nem a néped mellé állsz, hanem engemet védsz? Csoda ez!

— Férjem. Szeretlek. Megszabadítalak.

Azzal a férje szobájában egy szögletben megnyomva egy rugót, feltárta a rejteket, amin keresztül az ősz *Krizsanovszky* odajárt hozzá, s amiről *Constantinnak* tudomása sem volt.

— Siessünk. Ez a lépcső a kertajtóhoz vezet.

A szőnyegajtó vassal volt bélelve, a megrohanók nem bírták azt betörni. *Johanna* is hirtelen öltönyt kapott magára, s eltitkolá, hogy meg van sebesülve.

Sietve vitte kézen fogva férjét az ismerős rejteken át a kerti alagút ajtajáig.

Meg voltak menekülve; de csak rövid időre.

A közel *Varsóból* áthangzott a félrevert harangok kongása. Ott a fölkelés már diadalmaskodott.

A *Laziénka* falán kívül cirkált egy dzsidás lovas. Azt odakiáltá a nagyherceg, s leszállítá a lováról. Arra aztán felült maga, s Johannát odaemelve maga elé a nyeregbe, menekült tova.

Hanem a dzsidás sietett tudatni az alkirály menekülését a felkelőkkel, s azok utánaeredtek.

Egy ulánszakasz utólétre a menekülőket a bjelogrodi erdők alatt. Az egy lónak nehéz volt a kettős teher.

A csapat vezére maga volt *Krizsanovszky*.

Mikor férjét utolérték, *Johanna* átölelte őt.

— Csak testemen keresztül juthattok az övéhez!

Krizsanovszky hüvelyébe dugta kardját.

— Legyen úgy. A „te” férjedet ne bánts senki. Mi véd-kíséretül fogunk szolgálni *Constantinnak*.

És maga a lengyel lovascsapat kísérte el a menekülő alkirályt a táboráig, mely éppen hadgyakorlatokra volt összegyűlve. Ellensége védte a futót.

S a nemeslelkűség is ragály. Nem mindig, de néha elragad.

Constantin, táborába érve, tudta csak meg, hogy *Johanna* sebet kapott, az ő életét védve. Ez nagyon hatott kedélyére.

Csak a mély elérzékenyülés teszi felfoghatóvá, hogy egy orosz nagyherceg, egy alkirály, egy hadvezér arra a monstruosus nagylelkűségre vetemedjék, hogy táborába érve, azt mondja a hadirendbe felállított katonáinak:

— Aki lengyel, s jobban szereti a hazáját, mint engemet, váljon ki, és menjen el innen!

S elbocsátá zászlóstul, fegyverestül a lengyel ezredeket, amik parancsa alatt voltak, mind. S akkor a megmaradt orosz sereggel kitakarodott Lengyelországból. Hazavitte az oroszokat Oroszországba.

Lehetett egy ilyen szörnyeteg nagylelkűséget megbocsátani? Soha!

Constantin, mire táborával *Minszkbe* ért, hirtelen meghalt. Ki ölte meg?

No, hát ki? A *zöld szemű* ember. Csakhogy ezúttal nem a *Csatir Dagh-i*, hanem a *Gangesz-parti*. A *kolera*.

Azt mondják, hogy el is temették. Azt mondják, hogy oda tették le a koporsóját a szentpétervári *Péter-Pál* templom sírboltjába.

Csakhogy ezt a nép nem hitte el.

A népmonda azt beszéli, hogy elfogták őt, és elvitték a *szent szigetekre*.

Egy évben parasztlázadás tört ki, s a vezetőről azt kiálták ki, hogy az *Constantin*. A zendülés nagy mérveket öltött. Leverték; de a vezért nem bírták kézrekeríteni, a nép úgy elrejté azt.

S még most is hiszik, hogy *Constantin* herceg él.

A *lapon halászok*, mikor éjjelenként csónakaikkal a *solovecki* zárda körül kalandoznak, gyakran látnak ott a holdvilágnál a bástyafokon sétálni egy magas, ősz alakot, akit közelbül fegyveres őr kísér, s aki összetett kezeit fölemelve az égre, imádkozni látszik. — Azt suttogják egymás között, hogy ez a rejtélyes foglya a szent szigeteknek, az eltűnt *Constantin*. Pedig majd negyven éve már annak.

★

A hó messze beteríti a vidéket — az utakat se látni. Szürke, ólomnehéz égmenyezet borul a láthatárra. Minden elcsendesült.

Hanem a mély hó alatt most is zöldül még valami, aminek a gyökere nem vész ki soha.

TÖRTÉNELMI JEGYZETEK

1. *Rózsák a hóban.* Lukásinszky, miután a legnagyobb kínzásokkal sem lehetett tőle vallomást kicsikarni, nyomtalanul eltűnt; parasztlak, kik abban a környékben laktak, ahol Constantin, a caesarevics keresztülvonult, láttak egy embert, ágyúlafétára kötözve, elhurcoltatni. Azt állítják, hogy ez volt a szerencsétlen Lukásinszky. Az általa alapított „hazafi társaság” azonban annál erélyesebben folytatta működését (Der russische Hof v. Jakob Magnus Crusenstolpe V. kötet). „Seisász” egy orosz vígjáték komikus alakja, kiből a szolgálathűség van személyesítve. A század elején nagy tetszéssel adták. Vö. Dupré de Saint-Maure „Le Theatre russe” 1824.

2. *Nagyúri kedvtelés. Vadászat Sz.-Pétervárott.* A cári kegyenc a Carszkoje Zelótól Szentpétervárig az utcán vadászott végig, s a vadászat alatt minden urasági hintónak, járműnek, társzekereknek, sőt maguknak a postakocsiknak is meg kellett állni, s várni addig, míg a hercegi vadászatnak az utcán vége lett. Ez a jelenet eltartott egy óráig. (*Les mystères de la Russie, par Frédéric Lacroix.*)

3. *Hadjárat egy asszony ellen. Az orosz és lengyel titkos társulatok.* Neveik, céljaik, működésük, a tagok fölveteli módja leírva körülményesen Crusenstolpe „Der russische Hof” művében V. kötet.

4. *Két zenészeti irány harca az orosz udvarnál.* Cimarosa, Paesicello, Salvini, Fernando Cortez szerzője és Rossini között, egy orosz udvarhölgy magánlevelében leírva 1824-ből, Dupré de Saint-Maure „Moeurs russes” művében, I. kötet.

5. *Demidecemvirek.* Pál cár idejében minden orosz nemes tartozott valami katonai tisztet viselni, csupán tíz fiatal embernek volt megengedve, hogy a polgári osztályt képviseljék; ezek az udvari levéltárban lettek alkalmazva, s ott régi okiratok másolásával foglalkoztak. Gúnynévvel „demidecemvirek”-nek hívta őket a társaság. Ezek között volt Turgenyeff Miklós mint húszéves ifjú. Ő hozta hírül Pál cár halálát a többi kilenc társnak, amire azonnal szétfutott mindenki, s nem másolt

több ócska okiratot; csupán a hírmondó maga, ki elsőrendű történetíró lett később, elbeszélésünk korszakában.

6. *Az orosz színészet 1824-ben.* Saint-Maure azt írja, hogy az orosz színházaknál a füttyöt a sziszegéssel szokták helyettesíteni. Azon időben minden nagy földesúr tartott színtársulatot; egy különösen oly leleményes volt, hogy ugyanazokkal a jobbágyaival reggel a szent misén énekeltette a kórust, délben muzsikáltatott az ebéd felett, s este eljátszatta velük a „Les precieuses ridicules”-t, s mind a három minőségben megfeleltek a — parancsolatnak.

7. *A „Zöld könyv.” Hannibál vére folyt Puskin ereiben.* Igenis Hannibálé, de nem a karthágói vezéré, hanem egy felszabadult észak-amerikai néger hercegé, akinek Hannibál volt a neve, s ki Puskinnak valamelyik nagyanyját nőül vette. A regényben amúgy szebben hangzik. (Vö. Puskin életrajza Bodenstedtől.)

8. *Jakuskin.* Rilejff azzal fenyegette Jakuskint (más néven Jakubovicsot), hogy rögtön lelövi, ha le nem tesz a cár élete elleni merényletről, ott az összeesküvők gyűlésében. Vö. Crusenstolpe, *Der russische Hof.*

9. *Krizsanovszky tiltakozása a gyilkossági kísérlet ellen a lengyelek nevében.* — Ugyanott.

10. *Pestel terve, a cári családnak Amerikába szállítása iránt.* — Ugyanott.

11. *Az általános reszpublika tervezete apró önálló országokkal.* Ugyanott.

12. „*Un président sans phrases.*” Csupán e négy szót hallhatta meg a betoppanó kém. S ez elég volt arra, hogy Turgenyeff Miklóst, ki külföldre menekült, fej- és jószágvesztésre ítéljék. E hírre az egyik testvére azonnal szívszéllhűdést kapott, és meghalt. A másik testvére pedig utána sietett, s megosztá a vagyonát a száműzött testvérrel, nem törődve az udvar haragjával. Ez volt Turgenyeff Ivánnak, a világhírű szabadelvű regényírónak az atyja. (Az 1825. forradalom áldozatainak felségértési pöréből.)

13. *Három napi teljes sajtószabadság Oroszországban.* „La censure”, Dupré de Saint-Maure művében.

14. *A pénzmaszagtól a kátránybűzig.*

. *A cár és a nagyhercegek elfogatási terve.* (Vö. Crusenstolpe: „Der Russische Hof” V. k.)

15. „*A katonák maguk raboltak éjjel az utcán.*” Schnitzler utazási naplójában ezt írja: „Szentpétervár teli van a legborzasztóbb hírekkel. Egy nevezetes személyt az utcán meg akartak ölni; egy előkelő polgárt egész az ingeig kifosztottak hazatértében. Tegnap reggel az utcán egy fejnélküli hullát találtak. Ma a legnépesebb utcán feltörték egy palotát erőszakosan; még a templomokat is kirabolják, az egész gonosztevővilág söpredéke látszik e szerencsétlen várost előzönléni. A lakosok nem

merik este elhagyni a házaikat.” — Crusenstolpe szerint Miloradovicot vádolták azért, hogy nem ügyelt fel rá, hogy a katonák éjjel ki ne járjanak a kaszárnyából. Mikor megtudták, hogy emiatt a rendőr főnök, Gorgolis leköszönt s Hulkin jött helyébe, a kaszinóban Nariskin herceg vette a kalapját, s azt mondta: sietek haza eltorlaszolni az ajtókat és ablakokat.

16. *Marat öccse.*

„Ideérkeztekör büszkén nevezte meg magát a rendőrség előtt, hogy ő »Marat!« Ott arra kérték, hogy legyen szíves valami más, okosabb nevet venni fel. Így vette fel a szülővárosa nevét. Nagyon hiú volt rá, hogy ő a testvére Corday Charlotte hírhedett áldozatának. Azt mindenkinek elmondta, hogy ő Marat testvére, s sokszor megjárta vele. Különbe: francia nyelvmester volt.” Dupré de Saint-Maure „*Les gouverneurs d'enfants.*”

17. „Az űzött vad.”

A zenekar. Maga Catalani is azt mondta, hogy ennél szebb éneket soha nem hallott. *Les chantres de la Cour D. de Saint-Maure III.*

18. *Nariskin Zsófia.* Der russische Hof. Crusenstolpe.

19. *Severin család.* Geheime Geschichte Russlands. — Schnitzler.

20. *Constantin nagyherceg alakjának leírása.*

„Constantin testileg még rútabb volt az atyjánál. Ugyanaz a kalmuk arculata volt stb.” Fantasztá és felforrtanó s legnagyobb mértékben brutális volt; de voltak jó tulajdonai elrejtve a durva külső alatt. Der russische Hof. Crusenstolpe.

21. *Constantin jellemzéséhez.*

Egyszer a katonák mustrálásánál meglát egy újoncot, aki *sírt*. Azért, hogy sírni mert, huszonöt kancsukát veretett rá. „Nézd, monda a büntetését kiállottnak, ez a derék legény, a pajtásod; ez bezzeg *nevet*, mikor a szemem közé néz! Ez a jó katona. Hát te legény, mit nevensz olyan jóízűen?” — „Azt, hogy én még ilyen csúf pofát, mint a tied, soha életemben sem láttam!” — S Constantin adatott a goromba fickónak huszonöt — rubelt. *De Custine. La Russie.*

22. *Marat jellemzéséhez.*

A francia forradalom alatt a kivándorolt főurakkal együtt jött inas, lovász, kengyelfutó had elárasztá Oroszországot, s miután ott akkor nagy divat volt a fiatalságnak francia nevelést adni, valamennyi beállt az uraságokhoz — nevelőnek. Volt olyan, aki tanári állásra is folyamodott a középtanodákhoz, s csak azon múlt, hogy el nem nyerte ez állomást, mert „Gymnase” helyett „Gil Blase”-t írt a folyamodványában. „*Les instituteurs.*” Dupré de Saint-Maure.

23. *Constantin lemondása Grudzinszka Johanna miatt.*

Die Geheime Geschichte Russlands von Schnitzler.

24. *A Napóleon—kultusz az orosz nép között*

„A szabad Oroszország” — William Hepworth Dixon.

25. *Néva-áradás.*

Les mystères de la Russie.

26. *A cár mindenütt részt vett a mentés munkájában.*

Der russische Hof. Crusenstolpe.

27. *Tarrakanoff hercegnő.*

Állítólag Erzsébet cárnő leánya, Tarrakanoff hercegnő cím alatt fölnevelve. Radzivil herceg gyermekkorában elvitte Rómába, azért, hogy később nőül vegye, s II. Katalin ellen fölléphessen vele. Katalin elkoboztatta a herceg birtokait, s míg az visszatért Oroszországba, hogy azokat visszanyerje, azalatt a cárnő kiküldte Orlov herceget Olaszországba, ki meg tudta nyerni az ifjú hercegnő szívét, s rávette, hogy esküdjék meg vele. A pap és a násznagyok mind Orlov álcázott bérszolgái voltak. Így a hercegnő a férjének vélt Orlovval hajóra szállt. Ott rögtön láncra verték, visszavitték Oroszországba, s bezárták az erőd börtönébe. Ott aztán a Névának egy kiáradása alkalmával a börtönben megfulladt. Még csak huszonekét éves volt.

Anecdotes historiques de l'amour. A Troyes. Névtelen szerzőtől.

28. „*A cár sírt a romlás láttára.*”

Der russische Hof. Crusenstolpe.

29. „*A cár nem akart a görög szabadságharc miatt háborút kezdeni.*”

Alexander der erste von B. E. Lloyd.

30. „*A galamb az orosz nép szent madara.*”

A solovecki zárda leírása Hepworth Dixontól.

31. „*Pálmakertek Szentpétervárott.*”

Moscou, Petersbourg, par Dupré de Saint-Maure.

32. „*Régi orosz esküvői szertartás.*”

La Russie historique etc. Piotre Artamoff.

33. „*Araksejeff kedvese, a volt markotányosné.*”

Der russische Hof. Crusenstolpe.

34. „*Szvalie, a leányvásár.*”

Les mystères de la Russie. Frederic Lacroix.

35. „*Orosz házastársak kelengyéje, vesszőcsomó, mit a menyasszony ad a vőlegénynek.*”

La Russie historique. P. Artamoff és Mystères de la Russie, Lacroix.

36. „*Dubina.*”

Pétersbourg, Moscou. Dupré de Saint-Maure.

37. „*A kettős kiházasztás.*”

A „Mystères de la Russie” szerzője közli az adatot.

Egy szép parasztleány, jobbágya egy előkelő úrnőnek, szerelmi viszonyt kezdett egy szép jobbágylegénnyel. Rajtakapták őket a találkozon, s arra az úrnő büntetésül a szép leányt kényszeríté hozzámenni a

legpiszkosabb és rútabb félbolondhoz, a legénynek pedig nőül kellett venni a falu leglátványosabb bányáját, egy női Quasimodót.

38. „*A korbácsolás.*”

Ha a földesúr meg akarja büntetni a jobbágyát, ráparancsol, hogy vetkőzzék le egészen, s addig vereti azt, néha az egész családja szemláltára, amíg neki tetszik. Ha néha egy felnőtt leány, akit így meg akarnak verni, ellenkezni talál, akkor az apjának, a testvérének, vagy ha nő, a férjének parancsolják, hogy az hajtsa rajta véghez a korbácsolást. S azok ezt természetesennek találják.

Les mystères de la Russie, Lacroix.

Clarke egy másik úrnőt ír le, ki a szolgálóját keresztre szegeztette ki, s egy harmadikat, ki a jobbágyleányokat égő paraszakon sétáltatta, meg egy negyediket, aki a leányoknak a meztelen bőrére hímzett selyemmel. Mind ugyanebből a korszakból.

39. „*Arakcsjeff kedvesének meggyilkoltatása.*”

Crusenstolpe. Der russische Hof. És Les mystères de la Russie, Lacroix. Egyformán adja elő mindkettő.

40. „*A tábornok halálát hirdető ágyú.*”

Dupré de Saint-Maure. Pétersbourg. Moscou.

41. „*Photios megtéríti Arakcsjeffet.*”

Der russische Hof. Crusenstolpe.

42. „*Nahum apó.*”

A szabad Oroszország, Hepworth Dixon.

43. „*A cár levele Photioshoz.*”

Der russische Hof. Crusenstolpe.

44. „*A cárnő és férje kibékülve.*”

Geheime Geschichte Russlands. Schnitzler.

45. „*Arakcsjeff bosszúja a jobbágyain.*”

Der russische Hof. Crusenstolpe.

46. „*Puskin csak rossz időnél tudott költeni.*”

Életrása H. v. O.-tól. (Igazi nevét nem lehet megtudni. Bodenstedt sem ismeri.)

47. „*A Masinkák ünnepe.*”

Bilder und Schilderungen aus allen Teilen des europäischen Russland: H. v. Lankenu.

48. „*Az üstökös.*”

Der russische Hof. Crusenstolpe.

49. „*A cár leányai hamvainál imádkozik.*”

Ugyanott.

50. „*Sándor cár útja éjjeli kivilágítással.*”

Les mystères de la Russie. Lacroix.

51. „*Tagánrog lehetett volna az, ami Szentpétervár.*”

- Alexander der Erste. B. E. Lloyd.
 52. „A Krim gyümölcsös kertjei.”
 Quatre mois en Russie. M. F. de Mely.
 53. „A cár álöltözetben a bákcsiszeráji könnyforrásnál és a török mecsetben.”
 Der russische Hof. Crusenstolpe.
 54. „Pestel összeesküvése elárulva.”
 Ugyanott.
 55. „A cár nem vett be orvosságot, s nem hallgatott orvosi tanácsra.”
 Geheime Geschichte Russlands, Schnitzler.
 56. „A cárné levele.”
 Ugyanott.
 57. „A Te Deummal kezdődött s Rekviemmel végződött templomi szertartás.”
 Der russische Hof. Crusenstolpe.
 58. „Elfelejtették a cár halálát hivatalosan közhírré tenni.”
 Ugyanott.
 59. „A két nagyherceg vetélkedése a korona fölött.”
 Ugyanott.
 60. „Constantin szavai a szász királynéhez.”
 Ugyanott.
 61. „Derevaski Daloj.”
 Geheime Geschichte Russlands, Schnitzler.
 62. „Konstitucia! A cár felesége.”
 Der russische Hof. Crusenstolpe.
 63. „A cár a finn ezredhez.”
 Ugyanott.
 64. „A fölkelés leírása, Mihály nagyherceg maga süti el az első ágyút a fölkelők ellen.”
 Ugyanott.
 65. „Trubeckoj esete.”
 Ugyanott.
 66. A históriai Trubeckojt nem kell összehavarni az egészen költött alakkal, Ghediminnel.
 67. „A zöld könyv. Sárga könyv.”
 Crusenstolpe „Zöld könyv”-nek nevezi, Lacroix „sárgának”. Mind a kettő megegyezik abban, hogy az, mielőtt kézre kerülhetett volna, megsemmisített. Lacroix szerint egy fiatal nő, az összeesküvő vezérek egyikének kedvese, semmisíté azt meg a kutatók elől, a bezárt ládában, amihez kulcs nélkül nem tudott hozzáférni.
 68. „Cár kell a köztársaságnak.”
 Crusenstolpe. Russische Hof.

69. „*A kivégzések.*”

Ugyanott. Mikor Rilejffel együtt az egész bitófa összeomlott, azt mondá: „Nekem már, úgy látom, semmi sem sikerül, még a meghalás sem!”

70. „*Puskin a cár előtt.*”

Névtelen életírója.

71. „*Constantin a lengyel forradalomban.*”

Crusenstolpe. Der russische Hof.

72. „*Constantin mint népszerű késértet.*”

La légende d'un grand duc. Hepwort Dixonnál.

73. „*Oroszországban ritkaság volt a párbaj e korszakban.*”

Erről hosszasan ír a *Les Mystères de la Russie* szerzője. Az egész korszak alatt csak két párbajesetet jegyeztek fel az évkönyvek. Az egyik egy ezredes és kapitánya között; ez is szokatlan, s a rendes párbaji szabályoktól eltérő. Kartávolságnyról lőttek egymásra: két pisztoly közül csak az egyik volt megtöltve golyóra, s sorshúzás döntötte el, hogy az melyiknek jusson. Az ezredes esett el. A másik párbaj indoka szerelemföltés volt. Egy főúr gyanakodott a nejére, hogy az a házibarátjával egyetért. Egyszer este a vacsoránál a koppantóval eloltá a gyertyát (a főurak asztalán is csak egy szál gyertya égett), s amíg az inas kiment a gyertyát újra meggyújtani, a koppantóban maradt gyertyakorommal bekente a száját, s aztán a sötétben megcsókolta a felesége ajkait. Mikor a gyertyát ismét visszahozták, a jó barát szája is kormos volt. Ezért a kis gyertyahamuért verekedtek meg. S a férj lett az áldozat. — Lacroix.

74. *Az orosz orvosokról.* La Russie, par marquis de Custine.

75. *Az orosz gyógyszerészekről.* Les mystères de la Russie. Lacroix.

76. *A szentpétervári Jelagnaja-rész leírása.* Le Russie, par m. d. Custine.

77. *A tábornok combját keresztülszúrta.* Le Russie, par m. d. Custine.

78. *A cigányleányok tánca és éneke.* La Russie, p. m. d. Custine. A hírneves utazó így írja le a cigányleányok énekét és táncát Nizsniben: „A cigány nők bájosak voltak, viseletük valami idegenszerűt kölcsönzött alakjaiknak, tekintetükben varázs van; vonásaik és mozdulataik kellemteljesek és megragadók. Egyszóval olyan alakok, mint Michelangelo Szibillái. Énekük ugyanaz, ami a moszkvai cigányoké, de kifejezésteljebb és változatosabb. Azt mondják róluk, hogy lelkükben büszkeség van; szenvedélyesek, de nem pénzért eladók, s gazdag ajánlatokat egész megvetéssel utasítanak vissza.

79. *A cár leányának tervezett házassága.*

Akkor Zsófia tizenhét éves volt, s az első szerelem csendes lángja égett tiszta szívében. Egy ifjú orosz volt az a szerencsés, ki a cár helybenhagyásával a hűség fogadalmát vele kicserélheté. Minden előkészület meg volt már téve a házassághoz, ámde a menyasszonyi ékszer, amit

Párizs első művésze készített, nem ékesíté a menyasszonyt; mikor az megérkezett Szentpétervárra, akkor ő már meghalt. — Der russische Hof, Crusenstolpe.

80. Nagyszámú katonatisztek, kik az összeesküvésbe belekeveredtek, közkatonákká lettek lefokozva. Abba a zászlóaljba, amelyet ők alkottak, sorozták be mindazokat az ifjakat, akik szabadelvű irányzatról voltak *gyanúsak*. Ez a kis nyolcszáz-főnyi csapat, mind válogatott harcos és politikai elítélt, abban a hadtestben szolgált, mely az 1828-iki török háború alatt Izmajloff várát ostromolta. Mihály nagyherceg vezényelte az ostromló sereget. Amint a rés megnyitott, a nagyherceg az elítéltek zászlaja elé lovagolt, s azt parancsolta nekik, hogy ők menjenek elől a rohamra. „Íme a pillanat itt van — mondá nekik —, hogy visszavívjátok az elvesztett becsületet a cár és a nemzet előtt. Érdemeljétek ki a bocsánatot ma, diadallal tetézve zászlótokat!” Azzal rohamra dobtak, s a zászlóalj megrohanta az ozman sáncokat. Hanem a tört rés még nem volt megmászható, s bizonyos halál volt annak megrohanása. A török sáncok alá érve, az orosz hadak mind magukra hagyták a gyanúsok zászlóalját, s azok közül egy sem tért vissza onnan, a törökök mind levágták őket. Így szabadult meg az orosz kormány egy csapással egy egész falanxától azon fiataloknak, kiknek eszméi nyugtalanítók.

Ez volt a „vége”.

A CIGÁNYLEÁNY

Elbeszélő költemény Puskin Sándortól.*

I.

Cigánycsoport lármázva bandukol
Végig a besszarábi pusztaságon.
Ott alszik a rongyos sátor alatt,
A vízparton, a zöld mezőn.
Szabadságvágya egyezik
Jó kedvivel, jó álmival;
A rozzant kordéhoz közel,
Mít a ponyva félig takar csak,
Ég a tűz. A család sütkérez.
A „turcsik” ott legelnek a gyepen.
Sátor mögött lánc nélkül hentereg
Az engedelmes medvepár.
Jámbor cigány munkás zajától
Élénkül a sík pusztaság,
Asszony dalol, gyermek zsvivajg,
S az üllőn csattog a pöröly.
S leszáll majd rá az álom csendje

* Úgy hiszem, hogy kedves szolgálatot teszek a „Szabadság a hó alatt” című regény t. olvasóinak, amidőn e költeményt, amiről e regényben annyit beszélnek, sajtó fordításom szerint közlöm.

J. M.

A bujdosó-karavánra.
Ebugatás, lónyerítés
Hangzik a csendben néha, néha.
A tüzek is kialva mind.
Béke uralg. A fényes hold
Ragyog le a derült magasból.
Egy ős marad csak ébren sátorában,
Guggolva a parázs előtt,
Melengeti tenyereit,
S kibámul a nagy pusztaságba,
Melyet az esti köd bevon.
Ifjú leánya kinn bolyong
A puszta sík fenyéren még.
Vadon szabadsághoz szokott ő,
S akkor jön meg, mikor akar.
Már éjjel is lesz, lám a hold is
Elbúvik a felhők közé,
S *Szemfira* még se jó haza.
Meghűlt már rég az estebéd,
Az ős apa sovány falatja.
De most csak ő jön! Lépteit
Kiséri egy ifjú a pusztán,
Idegen a cigány előtt.
„Nézd, szól a lány, itten hozok
Apám egy vendéget neked,
Itten találtam őt a pusztán
S meghíttam a mi sátorunkba.
Saját szabad kívánatából
Cigány akar lenni velünk.
Őt törvény üldözi; én védem őt.
És hű barátnéja leszek.
Alékonak hívják. Fogadja,
Hogy engem mindüvé követ.
Örülök rajta. Hát maradj

ÖREG.

Vendégül sátorunkba reggelig,
Maradj aztán is, hogyha néked
Úgy tetszik. Mindig szívesen
Megosztom véled kenyerem
És rongyos ponyvasátorom.
Maradj velünk, s osztozz velünk
A bujdosóknak kincsein.
Szegénység és szabadság kincseink.
Holnap hajnalban — itt a kordé!
Velünk együtt utazhatol.
Válassz mesterséget magadnak.
Foldozhatsz üstöt mint kovács,
Vagy járhatsz, hogyha jobban tetszik, a
Falukra medvetánchoz énekelni.

ALEKO. Maradok.
SZEMFIRA. Így, most már enyém lesz!
Ki űzheti most tőlem el?
De már késő az éj. A hold
Letűnt. Éj szállt le a mezőkre.
Álmos vagyok, majd eldülök.

★

Virrad, halkan setteng neszelve
A vajda a sátor körül.
„Szemfira. Kelj már! Süt a nap!
Héj vendég! Ébredj! Keljetek
A „pelyhes” ágyból gyermekek!
A sátort bontják, nagy zibongva
Verődik össze a csoport.
Mozgásba jön egyszerre minden,
A laptikák nyikorganak.
A horda átvonul a pusztán.
A rajkók a kosárban a szamár
Két oldalán. A férfiak,

Testvérek, lányok, asszonyok,
A véne, ifja mind siet
Egymás nyomát taposva, zsörtölődve
S cigánynótákat énekelve,
Amikbe medvemormogás
És lánccsörömpölés vegyül.
A tarkabarka rongyok, foltok,
S a meztelen purdék, dadék,
A csaholó kувaszhad,
Hegedűszó, keréknyikorgás
Egymással összezagyvalítva.
Vad és szegény, de gondtalan
És életpezsgő zűrzavar
Távol a sápadt kéjmámortól,
S az élet lomha unalmától,
S egyhangú, mint a rab dala.

II.

Aggódva néz körül az ifjú.
Még pusztább lesz a róna egyre.
A bánat mély forrását még
Retteg magában felfedezni.
Ő most a szabad föld fia,
Ott áll mellette *Szemfira*.
A délsugárban ott ragyog
Fölötte a derült nap.
Mi bántja hát az ifju szívét?
Mi gond kinozza őt ilyenkor?
„Az Istennek madárkája
Életgondot nem tanul.
Nappal a fészket csinálja
S alszik benn gondatlanul.

Míg a nap süt, minden reggel
Isten szava kelti fel,
Dalol a madársereggel
Tavasvirág keltivel.
Forró nyárnak jó nyomába
Ködös ősz, deres határ,
Tengeren át más hazába
Repül a dalos madár!”

III.

Miként a gondtalan madár,
A száműzött menekülő
Nem ismer csendes nyugvó fészket.
Nem tartozik már senkihez.
Mindegy az út: fel, vagy alá,
Ott alszik, hol az éj eléri.
Ha megvirradt, úgy éli át,
Hogy Isten adja, a napot.
Világ zaja meg nem zavarja
Az ő lelkének mély nyugalmát,
A bűbájos dicsőség csillaga
Egykor felé is ragyogott,
Csábítva; — őt is csalogatta
A dobzódás, a kényelem, —
Az ő fejét is fenyegette
Az elvonuló zivatar. —
De mit törődött ő ezekkel?
Verőfénnel, vagy zivatarral? —
Ő él, dacolva végzetével,
S tagadva a sorsnak hatalmát.
Vaksorsnak — emberek fölött!
De jaj! hogy játszik lelkivel

A szenvedély. Hogy főnek, fornak
Keblében kínzó hajjai!
Elaltatád őt? Ah, megint
Fölébred az; várhatsz reá.

IV.

- SZEMFIRA. Óh, mondd, barátom, bánod-e már
Hogy mindent elvetél magadtól?
- ALEKO. Hát mit vetettem el?
- SZEMFIRA. Nem értesz engemet talán?
Az emberek honát: a várost.
- ALEKO. Mit bálnék rajta? — Óh, ha tudnád
Képzelní a nagy városoknak
Nyomasztó rabbátartó kényszerét!
Ahol csoportban elfalazva
Az emberek egy reggelen sem
Szihatják a szabad leget
S a pázsit tavaszillatát.
Szégyenli e nép a szerelmet is.
Szabadságát eladja ez galádul,
Bálvány előtt fejét a porba hajtja
S koldul magának pénzt és láncokat.
Hát mit veték el? Aggodalmakat,
Az áruló barátokat,
Előítéletek nyomását,
Egymást kitúró tömeget;
S tán szégyenteljes ragyogást.
- SZEMFIRA. De ám ott fényes palotákban,
Tarkára szótt pokróc között
Mulatságokat ünnepelnek.
S a lányok cifrán járnak ott.
- ALEKO. Vesszen a város ünnepéye,
Hol nincs öröm, se szeretet!

Hát a leányok? . . . Minden ékszer,
Gyöngy, párta nélkül, mindazoknál
Százszorta szebb vagy te magad! —
Maradj, te drága lélek, amilyen vagy.
Nekem csak egy kíváнатom:
Veled megosztani szerelmem
S magam választott számüzésem.

ÖREG.

Hiszen szeretsz minket, szeretsz.
Pedig gazdag népek között születtl. —
De nem mindig jó a szabadság
Annak, ki el van kényeztetve már.
Van nekünk egy régi mesénk.
„Elűzve a császárja által,
Közénk került a dél fia
(Névét tudtam is valaha:
Nehéz volt, biz elfeledém.)
Öreg legény volt a fiú már,
De a lelke még fiatal.
Tudott versekben énekelni.*
Olyan volt hangja, mint a csermely.
Szerette őt mindenki itt.
Itt a Duna-parton lakott.
Békében élt az emberekkel,
Kik a meséin jól mulattak.
De gyenge volt, s gyámoltalan,
Miképp egy gyermek, semmihez
Nem értett, amiből megéljen.
Idegen emberek vadásztak
Számára és hoztak halat,
S mikor befagyott a folyam,
S zúgott a téli fürgeteg,
Beburkolák a szent apókát

* Ovidius Naso.

Jó bundabőrrel, hogy ne fázzék.
Soha nem szokta azt meg ő;
Az élet ilyen nyomorát.
Sápadtan és kiaszva, szerteszét
Lézengett és panaszkodott,
Hogy Isten őt sulyosan bünteti,
Pedig nem vétett oly nagyot.
És várta, hogy megszabaduljon
S mindig mogorvább, mérgesebb lett,
S a parton járva könnyezett,
Keservesen siratva otthonát.
Aztán még haldokolva is
Azt kérte, kedves délhonába
Küldjék kiszenvedt csontjait.
Mert még halottan sem találná
Nyugalmát itt e föld alatt.
ALEKO. Óh, büszke Róma, fiaidnak
Ez lett a sorsa. A dalnoknak is,
Ki a szerelem és az istenek
Felkent nagy énekesse volt.
S mi a te nagy hired most?
Sírbolti visszhang, szóbeszéd.
Míg a dalnok dicsőítése
A cigánydalban él tovább,
A füstös ponyvasátorok alatt.”

V.

Két év folyt már le. A cigányok
Csoportja egyre vándorolt,
S békét, tanyát talált mindenhol,
Miként előbb, úgy mostan is.
Aléko, oly szabad, miképp ők,
A mívelt világ láncait

Megvetve, vándorol velük,
Gond nélkül és bánattalan.
Olyan lesz, mint a többi, a *család*.
Nem gondol a multakra vissza többé.
Megszokta a cigányvilágot,
A rongyos sátoréretet,
A renyheségnek mámorát,
Szegény cigánynyelv szólamát;
A barlangból elszoktatott
Medvével osztja fekhelyét.
Azt szokta táncoltatni ő
A moldvai kastélyok udvarán,
S bömbölteti a nép előtt.
Mely fél, s röhög a táncain.
Mig az öreg, botjára dülve
A csörgős dobot püföli,
Addig Aléko énekel
S Szemfira a bámész paraszt közt
Cintálba rézpénzt szedni jár.
Eleszteledve mind a hárman
A főtt málépuliszkát
Körülülük,
Melynek tövét nem ők kapálták.
Elalszik a vén: csend leszen,
És a sátor alatt sötét.

VI.

A vajda ott melengeté
A jó tavaszverőfényen kifekve
Vérét, mely kezd lassúdni már
Szerelemről dalol a leány
Hintázva és negédesen.
Aléko hallgat a dalára

- És arca dübtől sápadoz.
 SZEMFIRA. Te öreg: Szörnyeteg,
 Égethetsz, szurdalhatsz,
 Nem félek, se téged,
 Se tüzed, se vasad
 Gyűlöllek szertelen,
 Megvetlek lelkemben,
 Szeretek végtelen,
 Halálom szerelem.
- ALEKO. Óh, hallgass el. Nem tűrhetem dalod.
 Mint gyűlölöm az ily vad éneket.
- SZEMFIRA. Te gyűlölöd? Hát bánom is nagyon!
 Én csak magamnak dallok.
 „Égethetsz, szurdalhatsz,
 Nem szólok, bár kínozz
 Szörnyeteg, vallathatsz,
 Nem tudod meg, ki volt.
 Mint tavasz, oly szív az.
 Nyári nap nem vigabb,
 Hű szerelme vigasz
 Ifjú az és ravasz.
 Hányszor héj! Csendes éj
 Hallgatá a csókjaink,
 Hányszor, haj, volt kacaj!
 Ősz hajad kacagta mind.
- ALEKO. Szemfira, hagyd el! Már nekem elég!
- SZEMFIRA. Te hát megértéd jól az én dalom?
- ALEKO. Szemfira!
- SZEMFIRA. Csak mérgelődjél tetszésed szerint!
Neked daloltam én ez éneket.
 (Kimegy, tovább dalolva: «Te öreg, szörnyeteg!»)
- ÖREG VAJDA. Tudom! Tudom! Óh, ezt az éneket
 Az én időmben kezdték még dalolni,
 Világ csúfjára még most is dalolják.

Egy téli éjszakán történt ez így.
Kagul pusztáján vándoroltunk át,
Ottan dudolta *Mariulla* azt a dalt,
Leánykáját ringatva a tűzünknel.
Elmúlt idő fejemben elsötétült,
De ezt a dalt még most is ismerem.

VII.

Csendes az éj: a hold általderengi
A déli égöv csillagkárpitát.
A vajda ébren, s véle Szemfira.
— Apám, én Alekótól borzadok,
Hallgasd, hogyan nyög súlyos álma közt?
Hogyan zokog, mint egy kísértet.

ÖREG VAJDA. Ne nyúlj hozzá, s légy csendesen.
Egyszer hallottam ez orosz mesét:
Hogy éjjel az alvókat a lidérc
Nyomása bántja. Reggel elmulik.

SZEMFIRA. Apám! Hogy suttog! Hallga! „Szemfira.”

ÖREG VAJDA. Álmában is csak tégedet keres;
Jobban szeret, mint az egész világot.

SZEMFIRA. Nekem meg már az ő szerelme kín,
Terhemre van. Szivem szabad akar
Maradni. Hallgasd. Hallod-e,
Most idegen nevet mormog magában.

ÖREG VAJDA. S minő nevet?

SZEMFIRA. Milyen hörgés! Nem hallod-e apám?
Dühében hogy csikorgatja fogát.
Iszonytató! Inkább felköltöm őt.

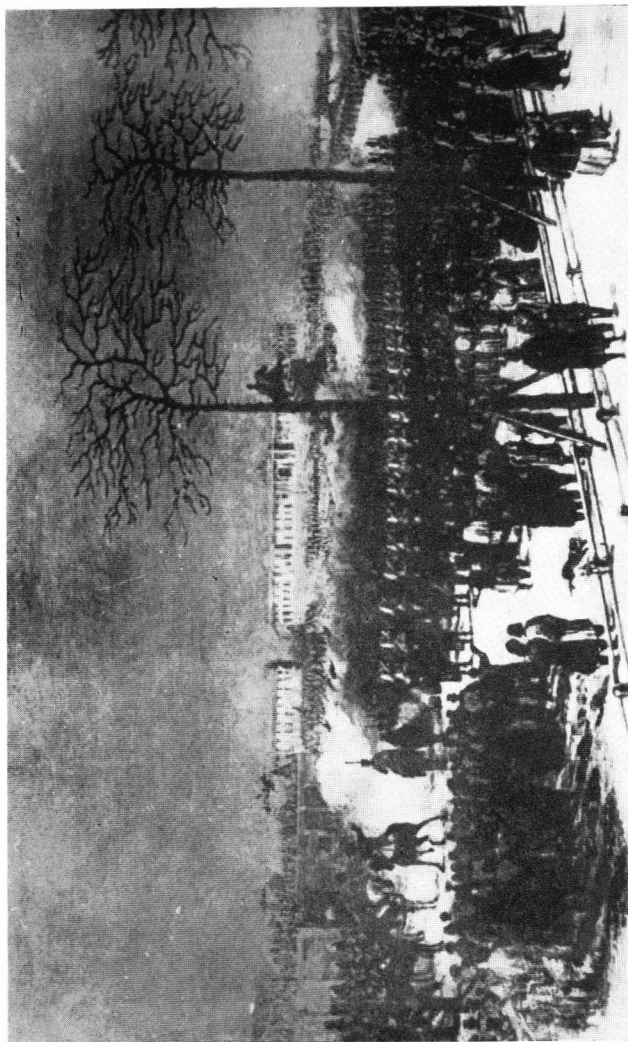
ÖREG VAJDA. Ne tedd azt. A lidércet nem szabad
Elűzni. Elmegy önmagától is.

SZEMFIRA. Megfordul. Fölkel. Engemet keres.
Fölbred. Odahív. Jó éjszakát.

- ALEKO. Hol voltál?
- SZEMFIRA. Itt ültem, és apámmal csevegék,
Téged pedig lidércnyomás gyötört,
Álmodban lelked szörnyen küszködött.
S engem borzasztóan ijesztgetél.
Fogad csikorgatád, s nevem
Kiáltozád.
- ALEKO. Mert rólad álmodám.
Úgy jött, miként hogy ha kettőnk közé . . .
. . . . Rémséges látomány volt.
- SZEMFIRA. Ne higgy az álomlátásoknak.
- ALEKO. Ah, nem fogok már hinni semminek!
Se álmoknak, se édes esküvésnek:
Nem — a te szívednek se hinni többé!
- ÖREG VAJDA. De hát minek sóhajtozol, bolond!
Igy egyre-másra szakadatlanul?
Az ember oly szabad, az ég derült,
Azt mondják: szépek a cigányleányok!
Ugyan ne sírj, a bánat sírba vénít!
- ALEKO. Oh, vajda, óh, ő engem nem szeret.
- ÖREG VAJDA. Barátom, légy nyugodt, hisz gyermek ő,
S nem érti meg a te fájdalmadat.
Te őt nagyon *epedve* szereted.
Az asszonyszív csak *tréfálva* szeret.
Nézz csak oda fel. Látod, *ott a hold!*
Útjában az egész világnak
Egyformán osztja a sugarait.
Alig kacsintott kedvenc fellegrére,
Megint egy másra pislant iziben:
Ki tudja a holdat megállapítani,
Parancsra: „állj meg, itt maradj!”
Ki tud parancsolni leány szívének:
„Egyet szeress, és soha ne cserélj!”
Nyugodj meg ebben.

ALEKO. Hogyan tudott engem szeretni egykor!
 Mély csendben oly forrón hozzám tapadva,
 Hány boldog éjet éltünk együtt át.
 Mint tudta édes enyelgésivel,
 Ijű kedéllyel, mámorító csókkal
 Egy perc alatt lelkemből a nehéz
 Búkórt elűzni egy kis perc alatt!
 És most: Szemfira. Hűtlenség képmása
 Szemfira! Ah, szived milyen rideg!

ÖREG VAJDA. Hallgass reám. Majd mondok egy mesét
 Saját magamról. Hallgasd végig azt.
 Régen, mikor még a szőke Dunát
 A muszka nem fenyegeté,
 („Látod, Aléko, milyen régi az,
 Amire most visszaemlékezem?”)
 Még akkor a *szultánt* féltük csupán
 S *Akjerman* fellegvárából török
 Basa uralkodott a *budsakon*.
 Legény valék még és csupa örömtől
 Volt telve ifju lelkem és szívem.
 Egy szál fehér sem volt még a hajamban.
 Sok szép leány közt volt egy, akihez
 Akképp fordultam, mint a nap felé.
 S magamnak választottam hitvesül.
 Mily gyorsan elrepül az ifju élet,
 Ahogy futó csillag lefut az égről.
 Még annál is gyorsabban hulla le
 Az én szerelmem édes ideje.
 Csak egy esztendeig voltam szeretve. —
 Kagul partján akkor egy idegen
 Cigánycsoport ütötte fel tanyáját.
 Ott álltak sátoraik a dombtetőn,
 Nem messze a mi régiebb tanyánktól.
 Két éjjel voltunk együtt ott csupán,

A dekabristák felkelése Pétervárott a Szenátus téren 1825. dec. 14-én (K. Kolman akvarellje)

Puskin: *A cigányleány* c. művéből (K. Klementyeva rajza)

A harmadikban ők továbbvonultak,
S velük ment *Mariulla* is,
Eldobva kisleányát. Én aludtam.
Virradt a hajnal, én fölébredék,
Nincs itt a feleségem! Keresem!
Hivom! Nyomát se lelhetem.
Szemfira sírt. Én még jobban siréék.
De e nap óta mindenféle lány
Utált előttem és többé soha
Asszonyt nem hoztam a sátor alá,
S unalmas hosszú életem
Nem osztottam meg senkivel.

ALEKO. S mért nem kerested fel a hűtelet?
A háládatlant és elszöktetőjét,
Hogy késedet megforgasd a szivökben?

ÖREG VAJDA. Minek?

Az ifjúság szabad, mint a madár!
Ki rakhat láncokat a szerelemre?
Az öröm sorba jár — és hogyha elment
Vissza ne várd — a sor rád nem kerül. —

ALEKO. De én nem így gondolkozom. Nem én!
Én küzdelem nélkül el nem hagyom
Venni magamtól, ami az enyém,
Az én örömöm akkor a bosszú.
Nem! És ha a tengerparton találánám,
Édesdeden aludva, aki megcsalt,
Meg nem kimélném csendes álma közt,
Berúgnám a tengerbe védtelen
S az ébredése szörnyű perciben
Kacagnék a szeme közé neki,
S fülem sokáig hallgatózna kéjjel,
Az ő halálos vergődésire.

VIII.

- CIGÁNYLEGÉNY. Még egyet... óh, egy csókot még csak.
 SZEMFIRA. Elég volt már. Féltekeny az uram,
 CIGÁNYLEGÉNY. Csak egy utolsó búcsucsókot hát.
 SZEMFIRA. Eredj, míg meg nem jön.
 CIGÁNYLEGÉNY. Mondd kedvesem mikor látlak megint?
 SZEMFIRA. Ma még, ha feljön mad a hold.
 Ott a kurgán mögött, a sír fölött.
 CIGÁNYLEGÉNY. De meg ne csalj ám. Eljőjj ám oda.
 SZEMFIRA. Itt jön már! Fuss. Ott leszek édesem.

IX.

Aléko alszik. Lelkivel az álom-
 Látmány játszik rémületesen.
 Felordít a sötétben iszonyún.
 Karját emelve, s amit megragad.
 Az csak az üres takaró.
 Az asszony nincs ott, fekhelye üres.
 Reszketve ül fel, s hallgatózni kezd.
 Oly csendes minden. Szíve elszorul,
 Forróság és fagy váltakoznak nála;
 Felugrik, és elhagyja sátorát,
 Lappangva jár a szekerek körül.
 A róna hallgat. Minden csendes itt
 És oly sötét. A hold felhőkbe szállt,
 A csillagok szikráznak váltogatva,
 Deres gyöpön alig látszik meg a nyom.
 Mely a kurgánhoz elvezet.
 De nyugtalan fut ő el e nyomon.
 Ott rémlik az útfélen a *pogánysír*.
 Sejtelme vonzza: eltikkadt, kifáradt
 Tagjában láz van, ajka, térde reszket.

Odamegy, hallgatózik. Álom ez?
Két árnyat lát, egymást ölelve, ott
A síron, s hallja suttogásaik.

ELSŐ HANG. Ideje már.

MÁSODIK HANG. Oh, még maradj!

ELSŐ HANG. Szivem!

Ideje már!

MÁSODIK HANG. Ne! Nem! Várjuk be itt a hajnalt.

ELSŐ HANG. Késő már.

MÁSODIK HANG. Óh, mily félve tudsz szeretni!

Csak egy pillanatig!

ELSŐ HANG. Jaj, elveszítesz!

MÁSODIK HANG. Csak egy percig maradj még itt velem!

ELSŐ HANG. Ha az uram fölébred, s nem talál?

ALEKO. Fölébredt már, és rád talált! Ne fuss!
Egyik se fusson! Jó hely nektek ez: —
Ez a sír!

SZEMFIRA. Fuss, fuss! kedvesem.

ALEKO. Megállj!

Hová szöknél hát szép cigánylegény?
Feküdj csak itt! (leszúrja késivel.)

SZEMFIRA. Aléko!

CIGÁNYLEGÉNY. Meghalok!

SZEMFIRA. Aléko, véres vagy! Megölted őt.

Nézd csak, mit tettél?

ALEKO. Semmit. Menj oda

S leheld föl a szerelmét.

SZEMFIRA. Gyáva te!

Nem félek én dühödtül. Átkozom
Gyilkos kezed!

ALEKO. Hát halj együtt velem! (leszúrja.)

SZEMFIRA. Még haldokolva is szerettem őt! (meghal.)

X.

Ragyogva kél a hajnal keleten.
Aléko a sírdomb alatt,
Kezében véres kését tartva,
Úl elbusultan ott a sírkövön,
Két hulla fekszik lábai előtt.
Iszonytató a gyilkos arculatja;
Zilált csoportban félve álldogálnak
Körüle a cigányok,
Mellette ásnak egy vermet sietve.
Jön a síró asszony nép gyászmenetje,
Hogy megcsókolja a holtak szemét;
A vén apa ott gubbaszt egyedül
Tehetlen néma renyhességben,
Az elveszett leányra elmeredve.
A két halottat aztán elteszik
A földbe: és pázsittal bétakarják.
S mikor rájuk tapossák az utolsó
Hantot, Aléko némán összerogy
A fűbe bukva s lomhán elterülve.
Ekkor hozzá megy, és így szól az ősz.
„Kevély ember, hagyj minket el!
Vadak vagyunk mi. Nem köt el
Törvény. Nem ölünk, büntetünk.
Vér, sóhajtás nem kell nekünk;
De a gyilkos sem jó velünk.
Szilaj sorsunkba nem születve,
Szabadság csak magadnak kell,
Szavad bennünket rémületbe
Ejt. A mi népünk ősi kedve
Jó és szelíd. De te kevély
És rossz szívű! Maradj itt el.
Sokáig élj

Béke legyen szivedbe'!"
Mondá. S azzal zszibongó rajban
Továbbvonult a borzalom völgyéből
A vándorok kóbor csapatja,
S eltűnt a pusztaság buckái közt,
Csak egy szekér maradt el ott a rónán,
Kopott ponyvával félig betakarva,
Ahogy nagy késő ősszel, amikor
Korán reggel a bús ködök közül
Felszáll a vándor darvak egy csoportja,
Károgva és repülve dél felé.
Csak egy marad a rónán társítól
Elhagyva hátra, akit sebhedő
Lövés talált, lőtt szárnyt leeresztve
Az éj leszáll; de senki a tüzet
Nem szítja fel az elhagyott szekérnél
S alunni nem fog senki sátorában.

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

H, Hon	A Hon
HhM	Jókai Mór hátrahagyott művei. 1—10. k. Bp. 1912.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
Jókai-jubileum	A Jókai-jubileum és a Nemzeti díszkiadás története. Bp. 1898.
K	kézirat (kizárólag Jókai kézírata)
MBiblSzlc	Magyar Bibliofil Szemle
kezd.	kezdetű
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán Összes Művei kritikai kiadása
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti Kiadás. 1—100. k. Bp. 1894—98 — Szabadság a hó alatt vagy a zöld könyv: 66. k. 1897. 484 l.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
r.	recto
r. k.	reggeli kiadás
sh.	sajtóhiba
v	verso

SZÖVEGVÁLTOZATOK

(A JKK szövege sajtó alá rendezésének általános elveit l. a *Szabadság a hó alatt* első kötete szövegváltozatainak bevezetésében.)

Lap: Sor:

- 5 2 vérveres (NK: vérvörös)
 16 *Hát a hátára* (NK: *A hátára*)
 7 10 mond (NK: *mondá*)
 8 33 mulasztja (NK: *mulasztá*)
 10 14 gyermeknyafogásho*n* (NK: gyermeknyafogásho*z*)
 20 (NK: a „Különös foglalatosság” kezdetű mondat új bekezdésbe kerül)
 11 17 fúvásnak (NK: *fujásnak*)
 24, 15 : 11, 17 : 2, 111 : 8, 157 4, 236 5, 251 22 *monda*
 (NK: *mondá*)
 12 13 gonosztul (NK: gonosztól)
 13 : 16 elcsendesült (NK: elcsöndesült)
 14 : 26–27 addig ment a *sűrű* (H: *addig ment, addig ment a sűrű*)
 17 : 11 furcsa kormányos (NK: *furcsa egy kormányos*)
 14 az ég is, a tenger is (NK: *az ég is, tenger is*)
 18 3 „Odavagyunk, királyfi (H: *Odavagyunk kis királyfi*)
 10 közkatonaruhába (H: *közkatonaruhában*)
 27 ahol apját (NK: *ahol az apját*)
 19 6 No meg egy csókot (NK: *No még egy csókot*)
 20 meg nem szomjazik, s angyalokkal játszik (H: *meg nem éhezik meg nem szomjazik, s angyalokkal játszik . . .* NK: *meg nem szomjazik, meg nem éhezik, s angyalokkal játszik*)
 21 3 a keresztanyjának (NK: *keresztanyjának*)
 11 semmit se (NK: *semmit sem*)
 22 : 11 mentül (NK: *mentől*)
 20 vállat von (NK: *vállat vont*)
 23 ha benne van (H: *ha egyszer benne van*)
 29 összesározta (H: *összesározza*)
 23 34 szemete (H: *szemetje*)

Lap: Sor:

- 24 8 akik (1879: a kit — sh. —)
28 észrevette (NK: észrevehette)
- 25 5 csónakjaihoz (NK: csónakjaihoz)
- 26 5 fog az (NK: fog-e az)
23 öldöste le (H: öldöste)
- 27 23 hogy én ördög vagyok (H: hogy én az ördög vagyok)
32 maguk (NK: magok)
- 28 7 hogy jó az imádság? (1879: hogy nem jó az imádság? — sh.)
9 mire (NK: a mire)
14 asztalkához (NK: asztalához)
16 neked hagytam: Zeneidának (H: neked hagytam *mondá*
Zeneidának)
32 királynéjuk (NK: királynéjok)
- 29 29 Mért (NK: Miért)
- 32 2--3 a kettős (NK: e kettős)
- 18 hogy megizenhessük, akinek (NK: hogy megizenhessük
annak a kinek)
27 sem enivalója, sem fűtőszere (NK: *semmi* enivalója, sem
fűtőszere)
30 s az *üveglapokra* lehelve (1879: s a *jégtáblákra* lehelve — sh. —)
- 33 18 vágott *el* a (NK: vágott *le* a)
- 36 3 felfreccsen (NK: fölfreccsen)
13 odakinn (NK: odakünn)
19 óriás folyam (NK: óriási folyam)
- 37 18 fölgöngyölitette *azt*, mint (NK: fölgöngyölitette, mint)
19 rázza, ropogtatja és tépi (H: rázza, ropogtatva és tépi)
- 38 21 gyémántokkal (NK: gyémánttal)
- 39 18 bosszuló (H: bosszuálló)
- 40 27, 107 34 *veres* (NK: *vörös*)
- 41 10 *s* azután (NK: azután)
16 *ott* az erkélyen (NK: az erkélyen)
21 levelkét (NK: levélkét)
- 43 5 (NK: „A tropikus” kezd. mondat új bekezdésbe kerül)
7 földében (NK: földjében)
21 *lesz* (NK: *lett*)
- 44 14 kiveresedve (NK: kivörösödve)
16 Óh (NK: Ah)
22 említél (NK: említettél)
- 46 8 szomorún (NK: szomorúam)
- 47 4 *abból* (NK: *abból*)
- 31 egy kicsit (NK: egy kicsit)

Lap: Sor:

- 48 18 egymástúl (NK: egymástól)
19, 50 : 1 Alekóruul (NK: Alekórol)
34 szívdobogásátul (NK: szívdobogásától)
49 : 20 iszapborított (H: iszap borítottá)
és pincéjét (NK: s pinczéjéj)
50 8 bimbójából (NK: bimbójából)
17 aztán (NK: azután)
29 az utolsó, a legeslegutolsó (H: az utolsó, s legeslegutolsó)
52 : 24 fel akarja (NK: fel akara)
53 5 árából (NK: árából)
31 estétül (NK: estétől)
32 tavasztul (NK: tavasztól)
55 25 helyrehozhaták (H: helyrehozták)
27 lány (NK: leány)
58 17 Aztán (H: Azután)
61 10 Amikor ő (NK: Amikor Puskin)
64 7 szót emelni a görög szabadságharc alatt az emberiség (H: szót emelni a görög szabadságharczások ellen viselt háborúban az emberiség)
65 11 Magának a vőlegénynek kellett egy helybenhagyó csókot kapnia tőle (H: Magának a vőlegénynek kellett azt tudtul adnia nála. És azután kellett egy helybenhagyó csókot kapnia tőle)
14 A választott forma elég találó (H: A választott forma elég gyöngéd és mégis elég találó)
73 14, 131 : 33, 227 : 34 alumi (NK: aludni)
16 danol (NK: dalol)
74 6 államá (NK: fogná)
75 10 tán (NK: talán)
76 : 22 hajóbul (NK: hajóból)
77 22 talál (NK: talált)
80 7 estenkint (NK: esténkint)
81 15 orvosátul (NK: orvosától)
18 attul a gondolatul (NK: attól a gondolatól)
31 aki (NK: ki)
33 gyógyítottta (NK: gyógyította)
82 17 tekinte (NK: tekintett)
83 21 halvány (H: halavány)
szomorú és szóttalan (H: szomorú és szintelen)
84 : 25 asszonytul (NK: asszonytól)
85 4 gondoskodtam arról is (H: gondolkodtam arról is)

Lap: Sor:

- 85 : 27 Meg kell írni (H: Meg kell írnia)
32 gondolásokról (NK: gondolatokról)
- 86 : 26 ajkra (NK: ajakra)
- 87 : 13 mint a hagyomány (NK: mint hagyomány)
- 92 : 23 Oly gyöngéd, mint (H: Oly *finom*, *oly* gyöngéd, mint)
- 94 : 20 álmadozó (NK: álmodozó)
- 97 6 senki (NK: *semmi*)
17 a koldus temetésénél is (1879: temetését sh. —)
- 98 1 mi közöm *van* énnekem (NK: mi közöm énnekem)
18 csudálatos (H: *csudálatos*)
26 (NK: a „S hogy jobban lásson” kezd. mondattal nem indul új bekezdés)
- 101 : 11 Phryne orgiáiban (H: a Phryne orgiáiban)
- 103 14 (NK: a „Mert ha egy pópa” kezd. mondat új bekezdésbe kerül)
22 egyik ágra (H: egyik ágára)
23 felett (NK: fölött)
- 107 1–2 (NK: a „Majd én segíteni fogok” kezd. mondat új bekezdésbe kerül)
2 otthon tartsd (H: itthon tartsd)
4 fel *van* ingerülve (NK: fel *volt* ingerülve)
31 csókolódott (NK: csókolódozott)
- 108 8 olyan unalmas (H: oly unalmas)
13 amit gondolt (H: a mit *kigondolt*)
29 egészen az újé (NK: egészen újé)
- 110 6 is a távol (NK: is távol)
9 kivívni (H: kivinni)
22 elhamvadt (NK: elhervadt)
- 111 1, 255 : 19 kiálta (NK: kiáltá)
4 Nem lehet (NK: Nem lehetett)
24 felhívták (NK: felhivták)
- 112 14 Senki se (NK: Senki sem)
19 felhővonalak (H: felhővonalok)
- 113 : 12 azt is akart, hogy legyen (NK: akarta, hogy az is legyen)
14 fogai feketék voltak (H: a fogai is feketék voltak)
24 jobbról, balról (NK: jobbról-balról)
- 114 5 útban kell ejteni (NK: utba kell ejtenie)
19 és Szibériába (H: s Sibériába)
21 ezredből (H: ezredről)
21, 258 26 gránátos (NK: gránátos)
33 kellett beszélnie (H: kellett beszélni)

Lap: Sor:

- 115 : 31 tollba (NK: tollban)
116 : 9 kiöltözködve (NK: kiöltözve)
10 szerepekhez (H: szerepekhoz)
18 összetakarítás (H: takarítás)
20 sincsenek (NK: nincsenek)
117 1 titkot természetesen nemcsak (NK: titkot nemcsak)
6 árt szab (H: árt szabad)
- 118 1 reá (NK: rá)
12 mint első (NK: mint az első)
22 alul (NK: alól)
31 levelet (1879: levét — sh. —)
119 7 ez az ember (1879: ez ez ember — sh.)
10 azonfelyül (NK: azonfélül)
30 képekkel (NK: képpel)
33 elszaladtok (NK: elszaladtatok)
- 122 4 most az eszébe! (NK: most eszébe)
8 még a lábáról (NK: még lábáról)
16 kineveltük (1879: kinevettük — sh. --)
19 hallottam azóta felőle (NK: hallottam felőle)
24 híja (NK: hívja)
- 123 6 mondá (H: monda)
9 s kegyelmes (NK: a kegyelmes)
27 S ugyan mi (NK: Ugyan mi)
32 lehajtá a fejét (NK: lehajtá fejét)
- 124 2 Te hát már olvasni is tudsz? (NK: Tehát már olvasni is tudsz?)
- 125 9 félbeszakítás (H: félbenszakítás)
23 akinek a hóna alatt (NK: akinek hóna alatt)
- 126 11 tanítva a táncra (NK: tanítva táncra)
20 magosan (NK: magasán)
21 dőlnek (H: dülnek)
- 27 : 20 meg volt (NK: meg van)
- 28 19 vőfélyek (NK: vőfények)
29 ettül (NK: ettől)
- 29 17 csúszmászáshoz (NK: csuszás-mászáshoz)
18 szokott sima udvaronc (NK: szokott udvaronc)
19 borból (NK: borból)
25—26 egy most érkezett levelet (NK: egy levelet)
29 nyakából (NK: nyakáról)
30 elébb (NK: előbb)
31 elébb a homlokához, aztán az ajkához értetve (NK: előbb a homlokához értetve)

Lap: Sor:

- I 29 : 32 monda (NK: mondja)
I 30 : 26 sajátkezűleg (H: sajátkezűleg)
I 32 3 lovastul (NK: lovastól)
5 még egy kamarást se (NK: még egy *udvari* kamarást se)
I 35 17 útikészületei (NK: úti készletei)
I 36 3 ezért (MK: azért)
10 Szentpétervárott (NK: Szent Péterváron)
15 majd halavány lett (NK: majd *holth*alavány lett)
I 37 10 a cár *saját* íróasztalánál (NK: a cár íróasztalánál)
11 Sándor *maga* nyugtalanul (NK: Sándor nyugtalanul)
15 ami a rőtiszőke (H: a mi rőtiszőke)
I 38 9 felbontá azt a naplót (NK: felbontá a naplót)
13 írt (NK: ír)
14 várja s rettegi (NK: várja és rettegi)
16 a szemci *megteltek* (H: a szemci *teltek meg*)
I 39 16 feláldozta magát. -- Hiszen, amit én (H: feláldozta magát.
Az én hibám volt, hogy ez így történt. Hiszen a mit én)
I 40 8 önbecsérzetnél (NK: önbecsérzeténél)
23 Talán (NK: Tán)
I 41 11 Amint abba bepillantott (H: s amint abba *bepillantott*)
14 kintul (NK: kintől)
15 fintorgatva (K,H: fintorogva)
19 ordítá (NK: ordítá)
23–24 felszökött a helyéből (H: felszökött helyéből)
27 hogy kegyencét örülési roham (K: hogy kegyencét *valami*
örülési roham)
31 Te itt akarsz *most hagyni* (K: Te itt akarsz *hagyni most*)
I 42 15 magasztalta (NK: magasztalá)
22 rá (K: reá)
amitől a józan emberek *megbolondulnak, hogy felugráljanak*
helyeikről (K: a mitől a józan emberek felugranak
helye-ikről)
27 a titkot (K: e titkot)
I 43 4 (NK: „A legszebb és legcsúfabb” kezd. mondat új bekezdésbe kerül)
és legcsúfabb (H: és a legcsúfabb)
17 vőfénytől (NK: vőfélytől)
I 44 7 gördült (NK: göndörült)
13 öltöztetve (NK: öltözve)
14 mind a kettőt (NK: mindkettőt)
34 posztóból (NK: posztóból)

Lap: Sor:

- 145 6 ajándékokból (NK: ajándékokból)
146 : 14 aztán a fölséges (NK: aztán fölséges)
16 házasítani (NK: házasítani)
25 arrafelé (NK: arra)
34 ebből (NK: ebből)
148 4 hogy tekintsék (H: hogy *ugy* tekintsék)
22 rivalla (NK: rivallt)
23 Amíg én azt (NK: *amíg* azt)
34 kirántá (1879: kiránta—sh—)
149 11 hozzá (NK: Sinkóhoz)
15 odamenekül leánycselédei közé (NK: odamenekül *a* leánycselédei közé)
29 a földön *fekve* egy leány (NK: a földön *egy leány*)
29—30 az irtózáttól, a szégyentől, a kétségbeeséstől (NK: az irtózáttól, a kétségbeeséstől)
150 1 futottak (NK: futnak)
17 amiknek (NK: miknek)
27 és aztán *vágtatni végig* (H: és aztán *vágtatva hajtani végig*)
28 szélről (H: szélről)
153 8 az ő hitéből (H: az *ő* ő hitéből)
31 *e* világot (NK: *a* világot)
154 24 rézrozsdától (NK: rézrozsdától)
155 19 (NK: az „Egy kőkorsó” kezd. mondattal új bekezdés indul)
156 esti harangszó (H: est harangszó)
11 hívják (NK: hívják)
15 Nyáron pocsolóban (H: Nyáron *a* pocsolóban)
157 9 az (NK: ez)
13 bűdössajt-takaró (NK: bűdös sajtakaró)
159 : 18 akarna (NK: akarná)
161 10 országba (NK: országban)
14 elháríthatlan (NK: elháríthatatlan)
25 (NK: a „Hát Puskin!” mondattal nem indul új bekezdés)
28 elmúlt, Puskinnek (H: elmúlt, *s* Puskinnek)
162 9 kibékiült *a* nejevel (NK: kibékiült nejevel)
29 (*a* nyáron) (NK: nyáron)
163 4 nemcsak azt (H: nemcsak azt)
9 fogadtatást (H: elfogadtatást)
11 akit kegyvesztettség (H: *a* kit *a* kegyvesztettség)
165 6 felragasztottál (NK: fölragasztottál)
27 legjobb lenne *a* levelet (NK: legjobb *a* levelet)

Lap: Sor:

- 166 9 havárit (NK: haváriát)
23 míg a sárkány (NK: a míg a sárkány)
- 167 : 21 locspos (NK: locspocs)
- 168 7 Sándortul (NK: Sándortól)
- 169 8 (NK: „A politika oltárán” kezd. mondat új bekezdésbe kerül)
30 égtül (NK: égtől)
- 170 1 nőtül (NK: nőtől)
30 lépésre (H: lépésére)
- 172 9 a karját (NK: karját)
23 könyörögtetni (H: kikönyörögtetni)
- 173 22 zűrzavar után (NK: küzdelem után)
24 cárnét (NK: a cárnét)
- 174 7–8 senki se haragszik rá, ahol senki se fenyegeti (NK: senki sem haragszik rá, a hol senki sem fenyegeti)
- 176 11 az orosz nőknek *legalább* egyharmada (NK: az orosz nőknek egy harmada)
23 akik mind (NK: kik mind)
- 178 25 elbánunk (1879: elbánik sh.)
28 segítőink (NK: segítünk)
- 179 1 nem ismerjük (H: nem is ismerjük)
7 pedig *nagyon* kíváncsi (NK: pedig kíváncsi)
8 ön haját (NK: ön a haját)
- 180 26 s várni (NK: és várni)
30 azt, aki gondjaira (H: azt, a ki a gondjaira)
- 182 20 ez itt a valláshoz tartozik (H: ez is a valláshoz tartozik)
28 S azt (H: S ezt)
- 183 33 őtet (NK: őt)
- 184 1 nem tetted (NK: nem teszed)
15 e gyalázatba (NK: a gyalázatba)
- 185 17 kitéve a háló (H: kivéve a háló)
- 186 18 folyórul (NK: folyóról)
mezőről (NK: mezőről)
19 jéghegyekről (NK: jéghegyekről)
- 188 6 magamtul (NK: magamtól)
9 Ilmerinen kisasszony: Ön nagy varázslónő (H: Ilmerinen kisasszony: az *ad hoc* szövevség fejében tegyen vele barátságot. Ön nagy varázslónő)
12 tekintetben (NK: tekintetében)
30 haladtak (H: léhaladtak)
- 190 13 egy új (H: még egy új)

Lap: Sor:

- 196 : 5 előlrül (NK: előlről)
31 magas és atlétai (NK: magas athlétai)
- 197 : 32 lassabb (NK: lassubb)
- 198 : 34 mikor napi (H: mikor már napi)
- 202 : 9 lehetne (NK: lehet)
- 203 13 ahol a paripák (H: a hol a paripáik)
16 valami *szokatlan* bágyadtságot (NK: valami bágyadtságot)
22 bocsáttatásán (H: bocsátásán)
26 *végre* mégis (NK: mégis)
30 dervis a palotája (H: dervis a palota NK: dervis palotája)
- 204 17 a nejevel (NK: nejével)
32 átvágtatott (NK: átvágott)
33 a lába (NK: lába)
- 205 1 postaház (NK: postához)
8 lefeküdni (H: lefekünni)
9-10 valami *nagyon* sürgős a dolga (NK: valami sürgős dolga)
22 nekem egy sürgönyt (NK: nekem sürgönyt)
25 azt a barátságot (H: ezt a barátságot)
- 206 12 mellett *asztán* négy (NK: mellett négy)
17 papirostul (NK: papirostól)
- 207 13 a szívbeli (NK: szívbeli)
32 ezelőtt egy órával indult *útra* egy gyorsfutár (H: ezelőtt *négy* órával indult *utra* egy gyorsfutár NK: ezelőtt egy órával indult egy gyorsfutár)
- 208 7 szemöldrökkel (NK: szemöldrökeikkel)
10 bebocsáták (H: bebocsátá)
- 16 kinyitotta (H: nyitotta)
17 ajtóküszöbön (H: ajtó küszöbön)
- 209 14 (NK: a „Csak egy ajtó” kezd. mondat új bekezdésbe kerül)
- 210 9 a fejedelmi (NK: e fejedelmi)
- 215 12 cserében (NK: cserébe)
20 vulpis (NK: vulpes)
- 216 10 ezóta (NK: azóta)
31 ki hány (NK: mindenki hány)
32 amivel (NK: mivel)
- 217 31 őfölsége (NK: őfelsége)
- 218 6, 220 : 25, 221 : 20, 222 5, 25, 268 : 3 caesarevics (NK: cáre-
vics)
- 219 5 akit *igazán* a rossz idő (NK: a kit a rossz idő)
- 221 2 és Varsó (NK: s Varsó)
- 13 férjet (NK: férjét)

Lap: Sor:

- 222 13 megholt (NK: meghalt)
 15 tróntul (NK: tróntól)
 22 magyarázat-e annak (H: magyarázat-c az annak)
 26 nyakúaknak (H: nyakuknak)
 26–27 csiklandozzák (H: csiklándozzák)
- 224 9 előbb (H: elébb)
- 225 4 hívni (H: hini)
 10 lesz (H: lett)
- 226 5 a vendégek előtt (H: a vendég előtt)
- 227 10 előhozta (H: előhozza)
 28 időbül (NK: időből)
- 228 3 Amiből (H: A mikből)
 25 erre még az áldott, kedves Nariskin Zsófi tanította őt (H: ezt még az áldott, kedves Nariskin Zsófia tanította neki)
- 229 3 látogatást (H: látogatását)
 6–7 eddigiket (H: eddigieket)
 17 hat nappal elébb kellett (NK: hat nappal kellett előbb)
- 230 : 8 légyottról (H: légyottról)
- 231 8 hogy meggyónjam (NK: hogy meg ne gyónjam)
 29 amíg végigolvasá (H: a míg ezt végig olvasá)
- 232 12 és vigyázz (NK: s vigyázz)
- 233 22 párbajra hitt ki valakit (NK: hitt valakit)
 27 ott meg aztán (NK: ott aztán)
 keménymarkú (NK: keménykarú)
 32 Az meglehetősen (NK: Meglehetősen)
- 234 11 csizmaszárbul (NK: csizmaszárból)
- 235 15 Tagánrogbul (NK: Tagánrogból)
 18 trónöröklésrül (NK: trónöröklésről)
 21–22 érkezett Varsóba (H: megérkezett Varsóba)
 24 templomokbul (NK: templomokból)
- 236 1 embereket (NK: emberekkel)
 8 honnan (NK: ahonnan)
 13 felesküdtött hűségére (NK: felesküdtött hűségre)
 14 Ez meg nem másítható (H: Ez nem megmásítható)
- 238 1 a legkegyetlenebb ezredek (H: NK: a legkegyetlenebb ezredek)
 8–9 ágyában, s egyszer csak (NK: ágyában egyszercsak)
 14 kieroszakolta (NK: kiteszakolta)
- 239 : 22 már élén (NK: az élén)
- 240 : 11 „Éljen a konstitúció!” (NK: hurráhi constitutio)
- 241 1 az órában (NK: ez órában)

Lap: Sor:

- 241 : 17 szakadt bc (H: szakad be)
27 a felkelő tömeg felé (H: a felkelők tömege felé)
- 242 11 *lelkesült* lesz (NK: *elszánva* lesz)
22 *ha* a katonát (NK: *ki* a katonát)
24 *az* egész (H: *egy* egész)
- 244 9 (NK: az „És most már” kezdetű mondat új bekezdésbe kerül)
17 *hímlőhelyeket* (NK: *ragyákat*)
- 245 14 Minden születésnapjára kell (H: Minden születés napjára
meg minden neve napjára kell)
- 251 3 becsületeért (NK: becsületéért)
12 *rejtekekben* (H: *rejtekke*)
34 *báli ruhát* (K: H: *bálruhát*)
- 252 7 *kinek halálos veríték* (K: *a kinek a halálos veríték*)
16 *Délben* (K: *Délbe*)
33 *Sietett az ajtót felnyitni* (K: *sietett az ajtót maga felnyitni*)
- 253 29 *Feleséged elárult* (K: *A feleséged árult el*)
- 254 2 (NK: a „Perc múlva” kezdetű mondatnál új bekezdés indul)
- 255 12 *le akarjátok-e vágni?* (NK: *le akarjátok vágni?*)
- 256 15 ezen a *mai* napon (NK: ezen a napon)
26 *még meg* (NK: *meg még*)
- 258 16 *előbb* (H: *előbb*)
29 *önből* (H: *önből*)
- 259 6 *korból* (H: *korból*)
13 *lett, és* (NK: *lett, s*)
- 261 : 26 *végezték* (NK: *végzék*)
- 262 22 *árulót* (NK: *hazaárulót*)
- 265 3 *királyhoz* (NK: *alkirályhoz*)
- 266 31 *kiálták* (NK: *kiáltották*)
- 267 4 *egy magas, ősz* (NK: *egy ősz*)
- 268 : 20 *Paesiello*(1879: *Pnesiello* — sh. —)
- 269 5 *színtársulatot* (NK: *színháztársulatot*)
- 277 7 *ősz* (H: *őr*)
9 *Melengeti* (NK: *Melengetve*)
12 *Ifjú leánya kinn bolyong* (NK: *Ifjú leány ott kinn bolyong*)
- 278 1 *sátorunkba* (H: *sátorunkban*)
13 *jobban tetszik, a Falukra* (NK: *jobban tetszik Falukra*)
30 *nyikorganak* (NK: *nyikorgnak*)
- 279 5 *medvemormogás* (NK: *medvemorgás*)
- 280 : 29 *emberek fölött* (NK: *az ember fölött*)
- 281 15 *leget* (1879: *léget*)
29 *lányok* (H: *lyányok*)

Lap: Sor:

- 282 : 29 hoztak halat (NK: fogtak halat)
283 19 és az istenek (1879: s az istenek)
284 : 29 Szerelemről dalol a lány (1879: Leány dalol szerelemről)
285 : 23 a csókjaink (H: csókjaink)
286 : 29 önmagától (H: enmagától)
287 : 24 tréfálva szeret (H: tréfálni szeret)
288 4 enyelgésivel (H: enyelgésével)
32 sátoraik (Nk: sátraik)
289 9 és többé soha (H: soha, soha)
26 Édesdeden (1879: Édesden)
290 11 Látmány (NK: Látomány)
28 eltikkadt (H: eltikkadtan)
29 Tagjában (H: Tagjába)
291 11 pillanatig (H: pillanatig)
29 dühödttül (NK: dühödttől)
292 1 kél (1879: két — sh. —)
13 Tchetlen (1879: Tchetetlen)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Lap: 56x;

- 10 5—6 *Christ' cleyson, Kyrie eleyson* — Khriszte eleiszon, Kürice eleiszon Krisztus irgalmazz, Uram, irgalmazz!
- 11 12 „*Auster*” déli szél
- 13 16 *A Sisera hadja* — Sisera a Biblia szerint kánaánita vezér, akinek seregét a zsidók Debóra és Bárák vezetésével legyőzték (Bírák Könyve IV. fej.) Szólássá vált jelentése: lármás, népes csoport.
- 19 *volt egyszer egy kis királyfi* — A zöld szemű ember meséjét Jókai különböző népköltészeti elemekből állítja össze, amelyeket feltehetőleg W. R. S. Ralston könyvéből merített. Ralston leírja az orosz mesékben szereplő csodás lényeket, így például a háziszellemet (domovoj), amelynek szeme világit, mint a parázs (i. m. 125.). Megemlíti a víziszellemet is (vodjanoj), amelyet „könnyű felismerni, mert víz csöpög ingéből, s mert a hely, amelyen ül, nyirkossá válik (i. m. 151.). Jókai IX. noteszában a zöld szemű emberrel kapcsolatos bejegyzés hasonlóságot mutat e szöveggel. „A zöld szemű ruhája nyirkos, lélekzete penészszagú.” (5. lap rectója). Másutt Ralston az eredeti szellemről (Icsij) megállapítja, hogy a népi hiedelem szerint különböző alakokat ölt, időnként vándor képében jelenik meg, beszédbe cleyedik a járókelőkkel, s tévútra viszi őket (i. m. 157.). A néphit szerint az erdei szellem betegséget is okoz. Vannak más mesebeli lények is, amelyeket a parasztok betegségek, főleg a kolera megszemélyesítőjének tartanak (i. m. 380.). Jókai mindezeket a részleteket összeötvözi, fantáziája alapján kiegészíti, s beilleszti a cselekménybe.
- 16 14 *tegez és puzdra* — tok, amelyben régen a harcosok nyílvesszőjüket tartották; a „tegez” szót Jókai valószínűleg mint más műveiben is — „íj” értelemben használja (vö. Tolnai V. i. m. 91.)

Lap: Sor:

- 17 9 *timon* — kormányrúd
20 : 12 *incubatio* — itt: fertőzés
21 5 *Peterhof* — ma: Petrodvorec, Pétervár melletti üdülőhely,
a Finn-öböl partján; a cári család kedvenc nyaralóhelye volt
29 az *Aniskoff hídon túl a Jelagnája utcával kezdődik* — az Anyics-
kov híd a Fontanka-csatorna hídja, a csatorna és a Nyevszkij
proszpekt találkozásánál, négy szép lovas szobráról híres.
A Jelagnája utca, amelyet de Custine említ (i. m. II. k. 144.),
a múlt századi Pétervár térképein nem szerepel.
24 2 *mal à propos* — rosszkor
12 *a cár maga szedi fel a roskadozó barakkból* — Lloyd írja le, hogy
az 1824. évi árvíz idején a cár csónakon látogatta a város
legszegényebb részeit, s sajátkezűleg osztogatott segítséget
(i. m. I. k. 8.). A nagy természeti csapás idején személyesen
segítséget nyújtó uralkodó szerepel *A jövő század regényé-*
ben is.
17–18 *Diantre! Est-ce que vous êtes retourné de Saint Hélène?*
Ördögbe! Ön visszatért Szent Ilonáról?
25 *Petrovszki-kert* Pétervár egyik szigetén, a Petrovszkij-
szigeten létesített park
6–7 *el akarják tenni láb alól, mint Tarrakanoff hercegnőt*
Tarakanova (?–1775) kalandornő, aki Erzsébet cárnő
leányának adta ki magát, és igényt formált az orosz trónra.
II. Katalin parancsára A. G. Orlov gróf hazacsalta Orosz-
országba. A Péter-Pál erődbe zárták, ahol 1775-ben meghalt.
Az a legenda, amely szerint Tarakanova a pétervári árvíz
idejében börtönében megfulladt — Jókai is erre céloz regé-
nyében — szovjet történészek megállapítása szerint nem felel
meg a valóságnak, már csak azért sem, mert a nagy árvíz
Pétervárott nem 1775-ben, hanem 1777-ben volt.
28 32 *Tamára* — Tamara grúz királynő (született kb. a XII. század
60-as éveiben, meghalt 1213-ban) uralkodásának éveit a grúz
gazdasági és kulturális élet felvirágzása jellemzi
31 2 *Suomaleinen* — helyesen: suomalaisen: finn
12 *puszpáng* — buxus sempervirens; örökzöld díszcserje
15 *murza* tatár főrangúak címe
22 *Imatra* vízesés Finnország délkeleti részén
34 cím *Góg és Mágóg* — először Ezékiel próféta 38. és 39. fejezetében
szerepel, itt: fejedelem és országa; a fejedelem (Góg) a világ
vége előtt megpróbálja majd elpusztítani Izraelt.
8 *Sir James Wylic* 1799-től I. Sándor orvosa

Lap: Sor:

- 35 : 7 *groom* – lovászfű, inas
- 37 : 24 *bőrzeépület* – a pétervári tőzsde épülete, amely a Néva-parton áll; ma tengerészeti múzeum
- 30 *Szmolenszkája katonasírkert* – Pétervárott a Vasziljevskij osztróvon volt a „szmolenszkoje” temető, de ez nem volt „katonasírkert”
- 38 6 *A vihar elszakított horgonyairól egy hadihajót* – A piactérre besodródó hadihajóról Schnitzler és Crusenstolpe tesz említést (Schnitzler I. k. 137.; Crusenstolpe IV. k. 134.)
- 39 20 *Mert siket vagy dicső testvéreink, a hellének jajkiáltásait meghallani* – A görögök szabadságharcát a törökök ellen, amely 1821-ben tört ki, orosz haladó körök nagy rokonszenvvel kísérték. I. Sándor uralkodása alatt az orosz kormány csakugyan nem nyújtott segítséget a felkelőknek. Lloyd ír arról, hogy az oroszoknak a görög szabadságharcra kapcsolatos magatartása sokaknak csalódást okozott, mert világossá vált, hogy a cár nem hajlandó erélyesen közbelépni a görögök érdekében (Lloyd i. m. I. k. 264.).
Schnitzler hasonlóan vélekedik, s hozzáteszi, hogy a nép az árvíz okát abban látta, hogy az oroszok nem segítettek görög hittestvéreiknek.
- 41 9 *kidobta a víz a Sándor tésre* a Sándor tér (Alekszandrijszkaja ploscsagy), a Nycvszkij prospekt egyik tere, túlságosan messze van a Téli Palotától ahhoz, hogy a víz oda egy hajót kidobjon. Jókai feltehetőleg a Téli Palota és a Nycvszkij prospekt között elterülő Dvorcovaja ploscsagy-ra (Palota tér) gondol, amelyen I. Sándor diadaloszlopa áll.
- 24 *A galamb pedig az orosz népnek a csodatevő szent madara*
Dixon ír arról, hogy az oroszok szentnek tartják a galambot, mivel a Szentlélek földreszállását galamb képében ábrázolják. (Dixon i. m. 159.)
- 29 *Bozse carja hrani!* – Bozse carja hranyi Isten óvd a cárt! 1833-tól 1917-ig Oroszország himnusza. (Tehát a regény cselekményének időpontjában még nem.) Szövegét Zsukovszkij írta.
- 32 *rostrum* – ormány, hajóorr, itt: szónoki emelvény; a római fórumon a karthágóiaktól zsákmányolt hajóorr szolgált szónoki emelvényül
- 44 25 *úgy fölhevítettek, mint a Pythiát a tripósz* – Püthia Apolló görög isten Delphoiban levő jóstemplomának papnője, aki félig öntudatlan állapotban közölte a jóslatokat. Tripósz

Lap: Sor:

- az ókori görögöknél háromlábú szék, előtte áldozó-serpenyővel, melyben révületet okozó növényeket égettek el.
- 46 34 még ekkor ez a költemény nem jelent meg nyomtatásban — Puskin *Cigányok* c. poémája valóban csak három évvel megírása után, 1827-ben jelent meg nyomtatásban
- 49 9–12 *Mindennemű Inségemben* —
Segítségem csak az Isten —
A 77. zsoltár (Az Istenhez az én szómat). Pontos szövege: Mindennemű szükségemben Reménységem csak az Isten. (Szenczi Molnár Albert fordítása)
Mondjad ezt az én lelkennek:
Tégedet én megsegítlek! —
35. zsoltár („Perelj, uram, perlőimmel”, Szenczi Molnár Albert fordítása).
- 53 13–15 *a cár... Moszkvát lángba borulni látta* valójában I. Sándor nem láthatta Moszkva égését, mert az orosz területen folytatott Napoléon elleni harcok kezdetétől egészen a támadók kiveréséig Pétervárott tartózkodott
- 54 8 *Uráli kormányzója jelenté* Jókai ezeket az adatokat: a bíborbogárhoz hasonló bogár felfedezéséről, az urali platina-bányáról, a szibériai bortermesztésről Lloydtól veszi át (Lloyd i. m. 282.)
- 15 *polygonum* — keserűfű-fajta
- 16–17 „*coccus polonorum*”, azonos a *cochenillával* — *coccus polonorum* — tetűfajta. Az állathatározóban cochenilla nem szerepel, csak *coccinella*: katicabogár-faj
- 25 *átalag* — kis boroshordó, kb. 75 l.
- 34 *Burgund, Rhenus* — Burgundia történeti tartomány Kelet-Franciaországban, legnagyobb városa Dijon. Rhenus: Rajna. Mindkét terület híres bortermő vidék
- 55 18 *altana* — lugas, télikert. De Custine mint az orosz előkelő házak díszét említi (i. m. 148–49.).
- 57 13 *a solovecki pátriárka* — Szoloveck a Fehér-tenger szigete. Itt van Oroszország egyik legnagyobb kolostora, amelyet a XV. század első felében alapítottak. Dixon ír róla (i. m. 80.). Valójában a szolovecki kolostornak nem volt pátriárkája.
- 60 23 *Péter cár hajdani lakházánál* — I. Péter faháza, amelyet 1703-ban építtetett; ma múzeum
- 62 5 *karbonarik* — karbonárik; (carbonari olaszul: szénégető) a XIX. század elején Itáliában alakult titkos társaság, amelynek

Lap: Sor:

- célja az ország egyesítése és liberális berendezése volt. Az orosz karbonárik a dekabristák.
- 62 14 *a boldog idők* — célzás I. Sándor uralkodásának kezdetére, amely I. Pál zsarnokságához képest enyhülést jelentett
- 23 *Sándor meghozatta a pompás kelengyét* — Nariskin Zsófia jegyességének történetét Jókai Schnitzler nyomán írja le (i. m. I. k. 158.). Schnitzlertől szó szerint veszi át Crusenstolpe ezt a részt (IV. k. 251–53.; 1. *Keletkezése, forrásai*).
- 63 1–29 Puskinnak itt leírt beszélgetése a cárral hasonlít Schiller *Don Carlos*ában Posa márkí és Fülöp király párbeszédére (III. felv. 18. jelenet)
- 12 *Galicin* — Alekszandr Nyikolajevics Golicin (1774–1844) I. Sándor cár ifjúkori barátja és később befolyásos tanácsadója
- 31 *grusinói falusi kastélyába* — Gruzino Arakcsejev egykori birtoka Pétervár közelében
- 64 10 *Bender* — besszarábiai város, erődítés, az oroszok négyszer foglalták vissza a törököktől, 1812-ben végleg Oroszországhoz csatolták
- 26 *Megírta a gyönyörű „Bákcsiszeráji forrás” című románcát* — Puskin *Bahcsiszeráji szökőkút* c. poémáját valójában nem a *Cigányok* után írta, mint ahogy ez Jókainál szerepel, hanem még 1823-ban, déli száműzetése idején. Egyébként sem ebben az évben, sem a regény cselekményének időpontjában, 1824-ben nem volt szó a cenzúra enyhüléséről, s a cenzor keze nyomot is hagyott Puskin poémáján (vö. *Томашевский: Пушкин*. Moszkva 1956. I. k. 512.).
- 65 34 *dacs* — nyaraló
- 66 1 *Monplaisir* — kis kastély, amelyet még I. Péter építtetett Peterhofban
- 67 : Cím *Potifár felesége* — a biblia szerint Potifárné, József gazdájának felesége, hiába igyekezett Józsefet elcsábítani, s ezért hamis vádaskodással állt bosszút. (Mózes I. Könyve)
- 9 *incarnat* — meggyszínű, itt: rózsaszín
- 20 *a bákcsiszeráji könnyforrás* — Puskin poémájában Girej kán meghalt szerelmének emlékére márvány szökőkutat építtet, amelyet a nép a könnyek forrásának nevez
- 69 2 *Kamcsatka* — félsziget a Szovjetunió ázsiai területének északkeleti részén
- 70 3–4 *bajader* — itt: tarkamintás kendő

Lap: Sor:

- 70 : 7 Corynthia története némi hasonlóságot mutat Irina sorsával Turgenyev *Füst c. regényében* (1867). Irinát is nagyravágyó nevelőszülei indították el a nagyvilági élet útján; célzásokból kiderül, hogy a cár kedvese volt, majd feleségül ment egy magasrangú tiszthez, akit nem szeretett, de aki a nevét adta neki.
- 74 : 4 *shawl* — vállra borítható kendő a biedermeier divatban; sál
22 *à la girafe* — tornyos frizura és ahhoz való, fésűszerű fejdísz
- 76 : 26 *egy paródiája az „Égalité” hercegnek* — Louis Philippe Joseph d'Orléans (1747—1793) francia királyi herceg, a forradalom idején felvette az Égalité (egyenlőség) nevet
- 79 15 *Pythonissa* — jósképességgel megáldott asszony
17 *Mille tonneres* — ezer mennydörgős ménkű!
19 *hors d'oeuvre* — itt: kívül áll az ügyön
- 80 3 *Kresztovszki-sziget* — A Néva egyik nagy szigete Pétervárnál, szép nyaralókkal
4 *Oranienbaum* — nyaralóhely Pétervár mellett
9 *tamariszkbokor* rózsaszín vagy fehér virágú kisebb fa, bokorfajta
- 84 4 *villi* — a néphit szerint halott menyasszony lelke, amely többedmagával holdfénynél erdei tisztásokon táncol és halálra táncoltatja az arra vetődő férfiakat
- 11 *A moszkvai „Katalin-zárda”* — Jókai de Custine nyomán ír az erkölcstelen életet élő apácákról; de Custine említi, hogy egy fiatal orosz nemes egy hónapot töltött egy kolostor közelében, s az apácákkal szórakozott, végül feldarabolt holttestét a kútban találták meg (de Custine i. m. IV. k. 43.)
14 *Visitandine-ek* — francia apácarend
- 15—16 *montmartre-i apácák* — Montmartre korábban Párizs északi peremvárosa, ma egyik kerülete, a Montmartre dombon a Sacré Coeur templommal
- 87 18 *Preobrazsenszki-ezred* — abból a „játék-ezredből” alakult, amelyet I. Péter gyermekkorában apjától kapott ajándékba. Ez az ezred az orosz hadseregben kivételezett helyzetet foglalt el, a cári hatalom megbízható védelmezője volt. Bevetették a dekabristák ellen s az 1830—31-es és 1863—64-es lengyelországi felkelés leverésére.
- 89 18 *Egyszer egy segédtsízt vágat oda hozzá* — Jókai e jelenet leírásánál meglehetősen pontosan követi Schnitzler szövegét (i. m. I. k. 158.)

Lap: Sor:

- 93 : 18 „*Sphinx Atropos*” — Jókai itt két lepke nevét vonja össze. Acherontia Atropos; halálfejes lepke; Sphinx pinastri: fenyőszender. Az író azért említi e lepkével kapcsolatban az életfonalat elmetsző párkát, mert a görög mitológiában szereplő három párka (a végzet megsemmélyesítői) közül Atroposz az, aki — már a modern képzelet alkotta kép szerint — elvágja az élet fonalát.
- 29 *Szent Method* (kb. 815—885) — testvérével, Cirillel együtt a szláv írásbeliség megeremtője
- 96 11 *Ember, retteg* *a hólnapot!* — Feltehetőleg Jókai költötte, vagy alkalmi temetési ének, amelyet hallhatott valahol. Az egyház által jóváhagyott, kinyomtatott protestáns temetési énekek között nem szerepel.
- 97 6 *A két egymástól elvált házastárs* — Schnitzler és Crusenstolpe is ír arról, hogy Nariskin Zsófia halála visszatértette Sándor cárt a feleségéhez, mert Erzsébetnek is voltak könnyei vetélytársnője leánya számára (Schnitzler I. k. 159.; Crusenstolpe IV. k. 255.)
- 100 : 15 *endori boszorkány* — halottidézőnő, aki a biblia szerint Saul királynak a filiszteusok elleni utolsó csatája előtt Sámuel szellemét felidézte (Sámuel I. könyve 28. fej.)
- 101 11 *Phryne* — Phrüiné híres görög hetéra
- 105 : 24 *hekatomba* — az ókori görögöknél 100 bika megölésével bemutatott áldozat, később mindenféle nagy áldozat
- 107 26 *mio vszem* — helyesen: mir vszem; béke mindnyájunknak
- 109 8—12 *Hogy a babiloni vizekenél ültünk* — a 136. zsoltár
- 110 6 *Nikolajefszk* — Nyikolajevszk; város a szaratovi kormányzó-ságban; ma: Pugacsov
- 111 9 „*votum Minervae*” szavazategyenlőség esetén a döntő szavazat
- 115 14 *sardanapali vágyai voltak* — Szardanapál, a monda szerint AsszírIA utolsó uralkodója, féktelen, kéjsóvár életet élt
- 20 *a hajdani köztársaság bojárja szidta . . . a cárt* — valójában amikor 1547-ben a moszkvai nagyfejedelem felvette a cári címet, Novgorod önállósága már régen megszűnt
- 34 „*szvaha*” (leányvásár) - valójában a „szvaha” szó nem leányvásárt, hanem „házasságközvetítőt” jelent
- 116 24 *erga modicam remunerationem* szerény ellenszolgáltatásért
- rigorosum* — szigorlat
- 25 *censurandus* — vizsgázó
- 26 *examen* — vizsga
- 29 *Missolunghi* Missolunghi; város Közép-Görögországban

Lap: Sor:

- a görög szabadságharc egyik központja. 1825–26-ban egy évig ostromolták a törökök. (Görög neve Mezonlon-gion)
- 116 : 34 *Aki ennek a szállítást megnyeri, úrrá van téve* — A hadsereg-szállításokkal kapcsolatos visszaéléseket Jókai más műveiben is említi, így például *Egy az Isten* c. regényében (II. k. 30. fejezet)
- 117 15 *ferronière* — homlokdísz, szalag, ékkövel a homlokon
16 *solitaire* — magányosan foglalt nagy gyémánt
23 *griva* — grivennyik; 10 kopekes ezüstpénz a cári Orosz-országban
- 118 16 *golkondai briliánt* — a közép-indiai Golkonda szultánjainak mesés kincseiről volt híres
- 119 5 *similor* — hamis ékszer
- 120 7 *bojnyik* — kötekedő fickó, betyár, zsvány
voncsik feltehetőleg elírás
34 *Omer Vrione pasa* — Omár Vrione pasa (1806–1871) az orosz hadseregből hadapródként szökött meg, és áttért a mohamedán vallásra. A törököknél nagy katonai karriert futott be.
- 124 9 *Öröködbe, uram, pogányok jöttek* — 78. zsoltár
- 126 1 *ballerina assoluta* — első szólótáncosnő
14 *csimpolya* — duda, furulya
- 140 : 12 *cebra* zebra
- 142 : 19 *duodec fejedelem* itt: kisebb fejedelem
- 144 34 *karassia* — karazsia v. karasia; közönséges, durva posztó
- 145 1 *szironyos* keskeny, színes bőrszálakkal kivarrott *sarafán* — szarafan; orosz parasztnők viselete volt, ujjatlan ruha, derékban övvel
kokosnik kokosnyik; hímzett párta
8 *egy csomag nyírfavessző* — Lacroix írja, hogy az orosz esküvői szertartásnál az apa könnyedén rácsap a menyasszonyra egy vesszőcsomóval, s megmagyarázza, hogy ezentúl férjéc lesz a fenyítés joga (Lacroix i. m. 324.)
22 *nyenyuska köntös* — feltehetőleg elírás
30 *a gyöngéd hangzású „dubina”* — Dupré de Saint-Maure mondja el, hogy egy orosz házaspár beszélgetése során a férj gyakran említette a kellemes hangzású dubina szót. Dupré biztosra vette, hogy ez éppen olyan női név, mint a Masenyka, Anuska. Orosz barátai világosították fel, hogy a „dubina”

Lap: Sor:

- „bunkót”, „furkósbotot” jelent, s hogy a „gyengéd” férj, veréssel fenyegette feleségét.
- 148 1 „*skerossz stoj*” — helyesen: szkvoz sztroj; katonák vesszőfutása
- 149 2 Dajmona meggyilkolásának leírásátl. Schnitzlernél (i. m. IV. k. 175.)
- 150 : II *sztarosztjai* — sztaroszta; a cári Oroszországban a faluközösség elöljárója, vezetője
- 151 8 *A kegyenc maga ment fel a várparancsnokhoz* — Az ötlet Dupré de Saint-Maure-tól származik, aki nem Arakcsejevről, hanem egy orosz szolgálatban álló francia tábornokról írja, hogy az utolsó napjait saját gyászszertartásának megrendezésével töltötte. Elégedetten végighallgatta a halálát hirdető gyász-lövészeket, és aztán megnyugodva meghalt. (Vö. Dupré de Saint-Maure i. m. II. k. 222–23.)
- 152 II *Arakcsejeff hazaérkezve Grusinóba* Arakcsejev gyásának, majd Photios Arakcsejvre gyakorolt hatásának, a Szent György kolostornak leírásánál Jókai Schnitzler szövegét követi (i. m. IV. k. 177–78.)
- 153 I *Photios* Szpasszkij, Pjotr Nyikityics (1792–1838) a Szent György-kolostor főnöke. Nagy hatással volt I. Sándor cárra. Szerepe volt abban, hogy a cár politikája egyre konzervatívabb irányba haladt. Jókai még *A szép Febrónia mulatságai* c. elbeszélésben említi (*Észak honából*)
- 154 I *Lázár* a beteg koldus Jézus példabeszédében (Lukács 16, 19)
- 21 *A Szent György-kolostor* — Jurjev monasztirj; egyike a legrégibb Novgorod környéki kolostoroknak. A XII–XV. században a novgorodi köztársaság egyik jelentős kulturális központja. A kolostort Jókai Schnitzler és Dixon nyomán írja le (Schnitzler i. m. IV. k. 177.; Dixon i. m. 315.)
- 22 *Volhoff folyam* — Volhov; az Ilmen tónál ered és a Ladoga-tóba ömlik. Két partján terül el Novgorod.
- 31 *riznilsza* — helyesen: riznyica; helyiség a templomokban a miseruha és egyéb kellékek őrzésére
- 32 *mitra* — püspöksüveg
- 34 *monstrantia* — szentségtartó
- 156 II *most „Nahum apónak” híják* — Jókai kiszínezte azt, amit az önsanyargató szerzetesről Dixonnál olvasott (i. m. 128–29)
- 157 13 *A cár levele* — a cár leveléről, Arakcsejev visszatéréséről Pétervárra, bosszúvágyáról, jobbágynak megbüntetéséről

Lap: Sor:

- Jókai Schnitzler és Crusenstolpe alapján ír. (Schnitzler i. m. IV. k. 179–80.; Crusenstolpe i. m. IV. k. 173–74.)
- 159 24 *A cárnő pedig boldog.* — a cári pár kibéküléséről, a cárnő boldogságáról Schnitzler így ír: „Sosem volt még ilyen boldog — írta a cárnő családjának és szűk baráti körének —, áldotta a betegséget, amely visszaadta neki a férjét...” (Schnitzler i. m. I. k. 163. ugyanaz: Crusenstolpe i. m. IV. k. 263.)
- 162 16–17 *cabinet noir* — szó szerint: „fekete szoba”; a régi francia posta intézmény, amelynek feladata a gyanús levelek ellenőrzése és felbontása volt. Itt: levélcenzúra
- 165 10 *dvorník* — dvornyik; udvari cseléd
- 166 9 *havári* — havária; itt: lyuk, szakadás
- 168 12 *Olga fejedelemlány* — az első kijevi fejedelemlány (?–969), aki, míg fia, Szvjatoszlav kiskorú volt, az orosz állam élén állott
- 14 *povojnyik* — fej köré kötött kendő
- 172 17–18 *A cár megküldé a csillagkeresztet* — a csillagkereszt csak a Habsburg-birodalomban ismeretes női rend volt az arisztokrácia számára
- 26 *csükiüllő* — centaurea; gyomnövény
- 176 I *Nagyboldogasszony napja* — a paravoszláv egyházban Nagyboldogasszony napja aug. 15-ére esik
- 5 *az orosz naptár szerint* jelenlegi naptárunk előfutárában a Julián-naptárban minden három 365 napos évet egy 366, napos szökőév követ, ez átlagban 365, 25 napos évet ad, s az eltérés a tropikus évtől 0,0078 nap. Ez a hiba a XVI. századra már 10 napra szaporodott fel, és ezért 1582-ben XIII. Gergely pápa reformot hajtott végre. Ebben az évben okt. 4-e után okt. 15-ét írtak, s a következőkben a Julián-naptárt annyiban módosították, hogy a századfordulók közül csak a négyszázzal is oszthatók maradtak meg szökőévek. A Gergely-naptárt Franciaországban, Spanyolországban és Portugáliában rögtön életbe léptették, más országokban erre csak jóval később került sor. Oroszországban csak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után, 1918 februárjában vezették be az új időszámítást.
- orániai herceg* — az orániai ház hercegi és királyi dinasztia, amely a dél-franciaországi kis Orange hercegségről nyerte nevét. A szóban forgó herceg feltehetőleg I. Vilmos (1772–1843) 1815–1843-ig holland király.

Lap: Sor:

- 177 27 *királynék üdvözölnek először* — Dupré de Saint-Maurc ír le hasonló esetet Madame de Staëllal kapcsolatban, aki egyszer tréfás szemrehányást tett valakinek, amiért az egy öszejövetelen nem sietett őt köszönteni. „Asszonyom — felelte amaz —, a királyok üdvözölnek először.” (Dupré de Saint-Maurc i. m. I. k. 132.)
- 178 5 *bosquet* — díszfa
- 179 13 *borbolyagyökér* — borbolya (*berberis vulgaris*): piros bogycjú cserje
- 22 *Poppaea* — Poppaea Sabina — előbb Marcus Salvius nejce, majd Nero vette feleségül, aki i. u. 65-ben részegen agyonrúgta
- 28 *Anadyoménét a gráciák öltöztetik* — Anadyoméné a szépség istennőjének, Aphroditének egyik jelzője, annyit jelent, mint „a habokból felbukkanó”
- 181 28 *e szó helyett „tour de main”, azt találja kijelenteni: „coup de main”* — *tour de main* — lépés a francia négyesben, a testmozdulatot kézzel is kísérik; *coup de main* kisebb katonai felkelés
- 185 24 *papillote-ok* — hajcsavarók
- 186 30 *a Sámson-szökőkút* — Peterhof többek között aranyozott szobrokkal díszített szökőkútsoportjairól híres, közülük a legismertebb a Sámson-szökőkút, az ún. peterhofi Nagykastély előtt
- 191 24 *Astaroth* — a középkori mágiában az est szellemének neve. Azt a képességet adta a hozzá fordulónak, hogy a föld hatalmasai előtt kedvessé tehették magukat.
- 192 16 *Láttad az üstökös csillagot* — A beszélgetést a cár és Ilja között Jókai Schnitzler (i. m. I. k. 179.) és Crusenstolpe (IV. k. 277.) nyomán írja le. A rendkívüli események közeledtét jelző csodás természeti jelenségek több Jókai-műben szerepelnek, így pl. *A világ vége* c. elbeszélésben (*Népvilág*. 118.). Égi csodák hirdetik a véres történelmi napok eljövételét a *Török világ Magyarországon* c. regényben (JKK 2. k. 63–65.). Égi „csodatüncményeket” ír le Jókai *A kőszívű ember fia* c. regényben (JKK 2. k. 206.) A háború előhírnökeként szerepel az üstökös az *Ahoz a másik üstököshöz odafenn* c. költeményben (NK *Költemények*. II. rész 141.)
- 31 *a kazáni Szent Szűz temploma* — 1801-től 1811-ig épült a Nyevszkij prospektben Voronyihin tervei alapján
- 192 : 32 E jelenethez hasonlótl olvashatunk Jókai *Dekameronjában*.

Lap: Sor:

(*A Jordaki feje* NK XII k. 1905. 199.) Jordaki is egy sírboltban rejtőzve várja, hogy a robbantásra jelt adó ének elhangozzék

- 193 8 *inclangorium* — istentiszteletre hívó csengettyű
15 „*simnik*” — szhimnyik; szerzetes
18 *ikonostas* — ikonosztaz; a pravoszláv templomokban az oltárt a templomhajótól elválasztó kapuval ellátott fal, amelyet képek, faragások díszítenek
19 *Szerafim atya* — Jókai itt röviden összefoglalja, amit Schnitzler ír a szerzetes és a cár beszélgetéséről (Schnitzler i. m. I. k. 173–74.; ugyanaz: Crusenstolpe i. m. IV. k. 273.)
33 *Mikor kijött a templomból* — Jókai itt Schnitzler nyomán halad, aki így írja le Sándor cár búcsúját Pétervártól: (amikor kijött a templomból) ... búcsúpillantást vetett kedves városára, amelyet most hosszú időre, talán örökre elhagyott; a várost éppen a tavaszi napfény első hajnali sugarai világították meg ... Felszállt kocsjába, és ... végigjártatta tekintetét a még csendes városon, amelynek aranykupolái — elsősorban a Péter-Pál katedrálisé — a nap fényében ragyogtak. Végül visszatévedt tekintete a városra, amelyre olyan pillantást vetett, mintha utolsó istenhozzádot akarna mondani ...” (Schnitzler i. m. I. k. 177.; Crusenstolpe i. m. IV. k. 275.)
196 30 *Volkonszki gróf* — Volkonszkij, Pjotr Mihajlovics herceg (1776–1852) orosz államférfi, I. Sándor és I. Miklós egyik közvetlen tanácsadója. Jókai tévesen nevezi grófnak. Volkonszkij, Szergej Grigorjevics gróf a dekabrista mozgalom egyik résztvevője volt.
197 14 *fáklyavilág mellett kerekedik útra* — Jókai a cár éjszakai útjának leírásánál Lacroix-ra hivatkozik, aki valóban említ ilyesmit, csakhogy nem I. Sándorral, hanem II. Katalinnal kapcsolatban. A cárnő éjszaka is folytatta útját oly módon, hogy az út két oldalán, egymástól kis távolságra hatalmas „lucfenyő, nyírfa, jegenyefenyő rakásokat halmoztak fel, amelyeket egy pillanattal a fogatok megérkezése előtt meggyújtottak.” (Lacroix, i. m. 35.)
198 1 *Taganrog* — Taganrog — város az Azovi-tenger partján, 1698-ban I. Péter alapította. Taganrog leírásánál Jókai Lloyd könyvét követi (i. m. 294.)
25 *Nahicseva* — 1778-ban a Krímből áttelepített örmények alapították. Ma a doni Rosztov egyik elővárosa.

Lap: Sor:

- 198 : 26 *Novocserkászk* — Novocserkaszk város Rosztov közelében. Jókai a cár útját Novocserkaszkba Schnitzler nyomán írja le. (Schnitzler, i. m. I. k. 179.)
- 30 *Voronzoff herceg* — Voroncov, Mihail Szemjonovics (1782—1856) orosz államférfi, Besszarábia kormányzója. 1824-ben Odesszában a száműzött Puskin felettese volt
- 199 1 *Záp-tenger* — Jókai feltehetőleg a Krím félszigeten található sós tavakra céloz
morotva — holtér, holtág
- 3 *Simferopol* — Szimferopol; város a Krím félszigeten
- 9, 10 *Voronzoff herceg hírhedt Jusuffi palotája* — helyesen Jurzuf, mai nevén Gurzuf, Jalta melletti üdülőhely. 1820-ban itt lakott Puskin. Jókai Voroncov jurzufi kastélyáról Schnitzlernél (i. m. I. k. 179.) és Mélynél (i. m. 378.) olvashatott.
- 11 *Bajdár* — Bajdar; Szevasztopol melletti völgy
- 13 *Csatir Dagh* — Krími hegység
- 23 *orianai andalító völgy* — a Jaltától nem messze levő livagyiai cári palota parkját hívták Oreandának
- 28 *Alupka* — város a Krímen, Jalta közelében. Nagy parkjában Voroncov gróf egykori kastélya áll.
- 29 *Mordinof* — helyesen Mordinovka; helység az Azovi-tenger közelében, korántsem olyan közel a Csatir Dagh hegységhez, mint ahogy Jókai képzelte
- 200 7 *hibikbozót* — hibiszkusz vagy hibik: a mályvafélék egy- vagy többnyári füve, cserjéje vagy fája
- 201 5 *Tauria* — Taurisz; Krím ókori neve. Szépségét, növényzetét, a sajátos krími gyümölcsöket Artamoff írja le (i. m. II. k. 234.).
- 16 *buzdurgán* — helyesen: buzduvan; körtefajta
balarmud — édes körte
- 27 *a hajdani Diana temploma* — egyes feltételezések szerint a krími Szt. György kolostor (Georgievskij monasztirij) helyén egykor Diana-templom állott. A múlt század húszas éveiben orosz történészek között vita folyt e kérdésről. — A Szt. György-kolostor szépségéről Puskin is megemlékezik *Utazás Arzumba* c. művében. (Vö. B. Tomasevskij i. m. I. k. 500.) Jókai forrásai közül Schnitzler könyvében olvasható, hogy a cár elmegy a Diana templomba, melynek hajdan Iphigeneia volt a papnője (i. m. I. k. 186.).
- 28 *Athos-hegy* — sajátos szerzetes-köztársaság a Khalkidükéi félszigeten, különböző görögkeleti vallású nemzetek képviselőiből

Lap: Sor:

- 201 : 31 *a szép Artemis papnéről, Iphigeniáról* — Artemisz a vadászat istennője a görög mitológiában. Iphigenia: a görög mitológia szerint műkénei királylány. Atyja, Agamemnón, hogy a Trója elleni hadra kész görög hajóhad kedvező szelet kap hasson az induláshoz, leányát Artemisz istennőnek áldozatul szánta; Artemisz azonban Iphigeneiát az oltárról magával ragadva Tauriszban papnőjévé tette. Innen Iphigenia később testvére, Oresztész segítségével megszökött. Történetét többek között Euripidész és Goethe dolgozta fel.
- 202 19 *kacsi* — valószínűleg elírás
- 25 „*alirek*” — vörös szilva; „*isziumirek*” — valószínűleg a török üszümirekből; mazsolaszilva, ill. aprószemű szilva
- 203 8 *Artemis aranszobrát Orestes elrabolta* — Euripidésznél olvasható, hogy Oresztész barátjával, Püladésszal Tauriszból elrabolta Artemisz aranszobrát
- 20 *Ahtiárt, aminek fennhéjázó új neve Sebastopol*, — 1784-ig Szevasztopol neve Ahtiar; az új név azért „fennhéjázó”, mert görögül a. m. „dicsőség városa”
- 22 *pontusi* — Fekete-tengeri
- 28 *ghiráik* — Girej (Gerai) krími kán-dinasztia, amelynek rezidenciája Bahcsisarájban volt
- 204 16 *Miksa bajor király* — (1756–1825) valóban 1825 őszén, röviddel I. Sándor halála előtt hunyt el
- 28 *noháji puszta* — besszarábiai pusztaság
- 29 *mariopoli* — Mariupolj, 1948 óta Zsdanov; város az Azov-tenger partján
- 32 *Orehof* — Orehov; ukrainai város a Dnyeper medencéjében
- 206 : 28 *Riego* — Riego, y Nuñez, Rafael del (1784–1823) spanyol szabadsághős. 1820-ban indította meg a spanyol forradalmat. Az orosz dekabristák egyik mintaképe.
- 34 *Vjatka* — orosz város a Vjatka folyó mellett; ma Kirov
- 207 1 *Tulcsin* — ukrán város, a dekabrista Déli Társaság központja
- 4 *Osten-Sacken* — Fabian Gottlieb von (1752–1837) balti német származású herceg, tábornagy az orosz hadseregben
- 12 *Wittgenstein* — Ludwig Adolf Peter von (1769–1843) német származású herceg, tábornagy az orosz hadseregben
- 14 *valami „Majroboda” kapitány* — valójában: Majboroda. Jókai a kapitányról, aki elárulta a dekabristákat, Roth tábornagyról, a 3. hadtest főparancsnokáról, arról, hogy a tábornagy az összeesküvőket leleplező levéllel futárt küld Taganrogba, Crusenstolpe nyomán, a valóságnak megfelelően ír

Lap: Sor:

- (Crusenstolpe i. m. V. k. 80.). Költött motívum a futár megbetegedése és Jakuskin szerepeltetése a sürgöny átadásánál. Majboroda százados valóban egyike volt azoknak, akik a dekabristákat feljelentették. Tagja volt a Déli Társaságnak, s Pesztyelj bizalmát élvezte. Jelentését Roth tábornagy továbbította I. Sándornak, aki azonban már halott volt, amikor a levél megérkezett, s így azt Diebits vette át (vö. Nyecskina i. m. II. k. 198.).
- 209 16 *A cár nagyon beteg volt* — a cár betegségéről, arról, hogy nem akart orvosságot bevenni, az orvosokat is megtévesztő átmeneti javulásról Jókai Lloyd, Schnitzler és Crusenstolpe nyomán ír (Lloyd i. m. 302.; Schnitzler I. k. 190.; Crusenstolpe IV. k. 289.).
- 210 20 *Ő maga ápolta a szenvedőt* — Jókai Lloyd és Schnitzler nyomán ír arról, hogy Erzsébet milyen hűségesen ápolta férjét. E források alapján írja le a cár utolsó óráját; Erzsébet levele az anyacárnéhoz szó szerinti fordítása annak a szövegnek, amelyet Schnitzler, Lloyd és Crusenstolpe közöl (Lloyd i. m. 303.; Schnitzler I. k. 190.; Crusenstolpe IV. k. 294, 301.).
- 28 *Ah, le beau jour!* — Milyen szép nap!
- 213 19 *protopopa* — főpap
- 24 *„Már meghalt!”* — az istentisztelet és a cár halálhírének jelentését Jókai Lloyd (i. m. 308–10.), Schnitzler (I. k. 241.) és Crusenstolpe (V. k. 120.) nyomán írja le
- 215 cím *„Beatus ille”* — De boldog az ... (Horatius: *Az Epódoszok könyve* 2.) A költő a vidéki élet szépségét mutatja be versében.
- 9 *angyalhullás* — homokkupac
- 16 *kommóció* — itt: mozgás, rázkódás
- 216 15 *Nimród* — ótcstamentumi alak (Ge. X. 8), babilóniai király. A legenda szerint kitűnő vadász volt.
- 217 16 *„Constantin cár” iránti hűségre lettek felesketve* — I. Sándor halála után az orosz hadsereg valóban először Konsztantyinnak, a törvény szerinti trónörökösnek esküdött hűséget
- 19 *elfelejtették hivatalosan közzétenni Sándor cár elhunytát* — I. Sándor haláláról néhány napig valóban nem jelent meg hivatalos közlemény, nem azért mert „elfelejtették”, hanem mert zavargásoktól tartottak. Később azonban, november utolsó napjaiban hivatalosan közzétették a cár elhunytának hírért, dec. 16-án pedig manifesztumot publikáltak I. Miklós trónralépéséről. (Л. Гроссман: ПУШКИН [L. Grosszman: Puskin] Moszkva 1958. 273.)

Lap: Sor:

- 217 : 21 *lapsus calami* – tollhiba, tollbotlás
27 *errata* – nyomtatási hiba, sajtóhiba
- 219 24 „*veteres migrate coloni*” – költözettek el, régi telepések.
(Vergilius IX. eklogájából)
- 220 21 *Lapuhin* – Lopuhin Pjotr Vasziljevics (1741–1827) valóban az államtanács elnöke volt
23 „*Halálom után az államtanácsban felbontandó*” – I. Sándor valóban lezárt csomagban az államtanácsnál helyezte el Konsztantyin lemondását ilyen felirattal: „. . . halálom esetén felbontandó.” (Vö. Nyecskina i. m. II. k. 218.) Jókai erről Schnitzlernél (I. k. 243.) és Crusenstolpénál (V. k. 122–23.) olvashatott.
- 221 18 *cserpecsik* – feltehetőleg elírás
- 222 25 *Az orosz cároknak igen erős nyakúaknak kell lenni* – itt Jókai szó szerint átveszi azt, amit Crusenstolpe ír Konsztantyin és az özvegy százsz királynő beszélgetéséről (i. m. V. k. 143–144.)
- 224 5 „*vasé blagorodié*” – vase blagorogyije; nagyságos
„*vasé vuiskoblagorodie*” – vase vizokoblagorogyije; méltóságos
14 „*vasé prevosz koditelsztvo*” – vase prevoszhogyityeljsztvo; kegyelmes
- 225 2 „*foliantum*” – itt: kártyalap
- 226 13 *a törökök úgy foglalták el egyszer Buda várát* – az említett eset 1541-ben történt
24 *bibic* – itt: kibic
28 *rochiroz* – bástyával és királlyal történő egyidejű lépés a sakkjátékban
- 227 7 *gambit* – gyalogáldozattal történő nyitás a sakkban
22 *misde-meanour* – rossz viselkedés, vétség
33 „*vargamatt*” – ismertebb nevén: susztermatt a sakkjátékban: néhány húzásra adott fölényes matt
- 228 7 „*aufgeleg*” *solot vesztett el* – „aufgelegt solo” az a figura a tarokkban, amikor a négy játékos közül az egyik egymaga játszik a másik három ellen
8 *quint major* – tízes, alsó, felső, király ászból álló figura a piké játékban
tous les trois a tarokk kártyajátékban három adott lap megszerzése
12 *skart* – a tarokkjátékban ideiglenesen félretett kártyák
- 230 34 *e perctől kezdve erőltette a jókedvet . . . Csak Bethsábát nem csalta meg vele* – hasonló jelenet szerepel a *Mire megvénülünk* első

Lap: Sor:

- fejezetében: a kis Dezső arról ír naplójában, hogy egyébként mindég komoly édesapja egyszerre szokatlanul jókedvű lett, s ennek mindenki örült, de a nagymama rosszat sejtve figyelte e váratlan változást. (*Mire megvénülünk*. JKK 8.)
- 234 4 *nogajka* — *nagajka*; szíjkorbács, az egyes szíjak végén ólomgolyókkal
- 16 *P'échafaud* — vérpad
- 17 *Vágtass Szentpétervár felé* — a Bethsába-Zeneida kieszelte csel Puskin távoltartására természetesen költött motívum. Az azonban igaz, hogy amikor a költő tudomást szerzett a dekabristák pétervári felkeléséről, azonnal befogatott, s nekivágott az útnak. Később, nyugodtabban átgondolva a dolgot belátta, hogy kellő tájékozottság nélkül csak bajt okozhat barátainak megjelenésével, s visszafordult Mihajlovszkójába (l. Grosszman i. m. 277.).
- 19 *Puskinnak nem lehetett december 26-ikára odajutni a vész színhelyre* — a dekabristák felkelését, a pravoszláv naptárnak megfelelően dec. 14-i felkelésként szokták említeni. Jókai a gregoriánus naptár szerint jelöli meg az időpontot.
- 235 Cím *„Derevaski daloj”* — gyerevjaski, gyerevjaska: hosszúkás fadarab. Gyerevjaski daloj: dobd el a fakovát
- 4 *kaba* — helyesen: kabak; kocsmá
- 236 17 *Dorpat* — Tartu eszt város régi neve
- 28 *Pesztel és tíz zászlóaljvezető el lettek fogva* — valóban: 1825 dec. 13/25-én Pesztyelt néhány társával együtt letartóztatták
- 237 19 *Derevaski daloj* — az egész jelenet Schnitzler nyomán (i. m. I. k. 327.)
- 23 *„hurrá, Constantin!”* — A dekabristák valóban felhasználták a trón elfoglalása körüli huzavonát terveik megvalósítására. December 14-én, amikor a hadseregnek Miklós cárra kellett felesküdnie, a dekabrista tisztek azzal az ürüggyel vitték ki a katonákat a Szenátus térre, hogy a törvényes trónörökös, Konsztantyin nagyherceg trónralépését követeljék.
- 28 *„Konstitúcia” Constantin hercegnek a felesége* — A szemtanúk visszaemlékezése szerint a Szenátus téren több ízben felhangzott a felkelés idején a „konstitúciót” (alkotmányt) kiáltás. Az anekdota, amelyet Jókai is közöl, s amely szerint a nép azt hitte, hogy „Konstitúcia” Konsztantyin nagyherceg felesége, cári udvari körökből származik. Célja: annak bizonyítása, hogy a népek tulajdonképpen semmi köze sem volt a felkeléshez, a katonák nem is értették, hogy miről van szó.

Az anekdotát I. Miklós is közli *Feljegyzéseiben*; bekerült több külföldi útleírásba is (vö. Nyecskina i. m. II. k. 323.). Jókai a regényhez felhasznált forrásmunkák közül Schnitzlernél (II. k. 20.), Lacroix-nál (96.), Crusenstolpénál (V. k. 220.) olvashatta. A regényen kívül józsefvárosi választóihoz mondott beszédében is felhasználta: „... hazánkban is laknak oroszok, a kik igen jó hazafiak, s Oroszországban is vannak szabadság után vágyó, rokonszenvűnket megérdemlő néposztályok, bár az egész néptömeg maga, hagyományos szolgásgát megszokva, ma is azt hiszi még, a mit az 1825-ki forradalomban, hogy constitutió annyit tesz, mint Constantin nagyhercegnek a felesége . . .” (A Hon 1878. VII. 8, 165. sz. *Jókai Mór beszámoló beszéde józsefvárosi választóihoz.*)

Kossuth Lajos is megemlíti ezt a történetet, de nem ad hitelt neki, s „az udvari történészek rossz élcének” nevezi. (*Kossuth Lajos iratai*. V. k. *Történelmi tanulmányok*. Bp. 1895. 244.)

238 3 *Aniskof palota* — az Anyicskov palota a Nyevszkij proszpekten, a Fontanka csatornánál 1748-ban Rastrelli tervei alapján épült

21–22 *Azután vitte a fiát* — Jókai Schnitzler nyomán írja le, hogy I. Miklós fiát a finn ezredre bizza (Schnitzler i. m. II. k. 7.; ugyanaz: Crusenstolpe i. m. V. k. 197.)

239 18 *No lám, hiszen jó ember ez!* — Jókai itt meglehetősen leegyszerűsíti a valóságos eseményeket, s a dec. 14-i felkelés ábrázolásakor több helyütt megváltoztatja a tényeket. A felkelés menete valójában a következő volt: dec. 14-én reggel a dekabristák csapatai a Szenátus téren (ma: Ploscsagy Gyekabrisztov) gyülekeztek — s nem a „Péter téren”, ahogy Jókai írja. Elsőnek a Moszkvai ezred érkezett oda, A. és M. Besztuzsev és D. Scsepin-Rosztovszkij vezetésével. Az ezred négyszög alakban állt fel I. Péter szobra körül. Előbb Miloradovics, Pétervár főkormányzója, majd a metropolita valóban megkísérelte, hogy eltérítse a felkelőket szándékuktól. A regény szerint Miloradovicsot Kahovszkij ölte meg. Valójában Oblonszkij sebesítette meg, s csak aztán érte Kahovszkij lövése. Miloradovics néhány órával később belehalt sérüléseibe.

A felkelők terveinek megvalósítása az első perckettől kezdve akadályokba ütközött. Trubeckoj megfutamodott; a cárnak sikerült felesketnie a szenátust és az államtanácsot, még mielőtt a felkelők, ahogyan ezt tervezték, kényszerí-

tették volna e testületeket a dekabrista manifesztum közzétételére.

A Szenátus téren a katonákon kívül, ahogyan ezt Jókai is leírja, valóban sok egyszerű ember gyűlt össze — szolgák, iparosok stb. —, ezek, szemtanúk visszaemlékezése szerint, hangos kiáltozással biztatták a felkelőket, kövel dobálták a cár védelmére megjelenő katonákat, akik több ízben lovastámadást kíséreltek meg a felkelő ezred ellen. A Moszkvai ezred azonban többször visszakoásra kényszerítette őket, s több mint két órán keresztül egyedül tartotta magát. Csak ekkor jelent meg a testőr gárdaezred Szuthof és Panov vezetésével és a gárdatengerész ezred N. Besztuzevvel az élen. Összesen kb. 3000 felkelő harcolt a téren. I. Miklós csapatai kb. négyszeres túlerőben voltak, és minden oldalról körülvették a dekabristákat. I. Miklós parancsot adott, hogy ágyúval löjjenek rájuk. Néhány tüzér megtagadta a parancs teljesítését, ekkor egy tiszt ugrott az ágyúhoz és a nép közé lőtt. A felkelők puskatűzzel feleltek, az ágyúlövésék azonban szétverték őket. A Szenátus téren kb. 80 halott maradt. N. Besztuzsev megkísérelte, hogy a Néva jegén újrarendezze és ellentámadásba vigye megmaradt katonáit, a jég azonban beszakadt, s többen életüket veszítették. Mire beállt az éjszaka, véglegesen levették a felkelőket, s megkezdődött a letartóztatott dekabristák előállítás a Téli Palotában.

Jókai a felkelés leírásánál főként Schnitzler és Crusenstolpe könyvére támaszkodott. Miloradovics meggyilkolásáról, Szerafim metropolita, majd később Mihály nagyherceg megjelenéséről e két szerzőnél olvashatott (Schnitzler II. k. 19., 23–24., 27.; Crusenstolpe V. k. 209., 212., 218.).

- 240 : 28 *egy színtelt rohamnál robbantani szét a lázadókat* — valójában igazi roham volt, csak sikertelen
- 33–34 *Nagy-morszkoje utca* — Boljsaja Morszkaja ulica; utca Pétervár belvárosában, ma ul. Gercena
- 241 13 *A késő éjszakáig helytálltak* — valójában nem sokkal a sötétedés után hozatta a cár az ágyúkat
- 242 18 *Mi neki Hekuba* — Mit bánja ő (a görög mitológia szerint Hekuba Priamosz trójai király felesége, ki Trója eleste után, rangja ellenére Odüsszeusz rabnője lett)
- 243 11 *A pálinkásboltok feltörése* — Schnitzler szerint Jakubovics „az összeesküvés rossz szelleme” javasolta, hogy törjék fel a kocsmákat, a katonákat és a „csőcseléket” pálinkával itassák

Lap: Sor:

- le, engedjék meg a fosztogatást, s így vezessék őket a Téli Palota ellen (i. m. I. k. 324.)
- 243 : 19 *Kőborlása közben összetalálkozik Rilejffel* — valójában Rilejev a felkelők között volt a téren
- 23 *Bulatoff* — Bulatov, Alekszandr Mihajlovics (1793–1826) ezredes, az Északi Társaság tagja. Börtönben halt meg.
- 244 : 13 *Odojevski a hídláb alatt!* — Jókai Crusenstolpe könyvében olvashatott arról, hogy Odojevski egy híd alatt bújt el (i. m. V. k. 226.)
- 15 „Nagy Millió” — Millionnaja; utca a Téli Palota közelében
- 16 *helyet követelt Brutus és Riego között* — a dekabrista irodalomban gyakran szerepel Brutus és Riego neve, mint a zsarnokság elleni tiltakozás jelképe. Brutus, Marcus Junius (i. e. 85–42) római államférfi, először Julius Caesar híve, majd ellene; részt vett az összeesküvésben, melynek folyamán a császárt megölték. Rilejev: *Honpolgár* c. versében, melyet a felkelés előestéjén írt, szintén ilyen értelemben említi e két nevet: „Mégbánja a korcs tunya majdan — Ha fölkel a nép, a valót — Ha köztük a nép a viharban — Nem lel Brutust s Riegót.” (Kardos László fordítása). Lacroix (i. m. 97.), Schnitzler (II. k. 18.) és Crusenstolpe (V. k. 206.) egybehangzóan írja le, hogy Bulatov a felkelés idején csak egy pillanatra jelent meg a Szenátus téren, s akkor is csak mint egyszerű szemlélődő, bár állítólag amikor elindult otthonról-kijelentette: „Ma mindenki megláthatja, hogy Oroszországnak is van Brutusa és Riegója.” Jókai e szavakat nem Bulatovval, hanem Odojevskijel hozza összefüggésbe.
- 245 3 *Karácsony másodünnepe van* — A dekabrista felkelés a pravoszláv naptár szerint dec. 14-én volt, de Jókai a gregoriánus naptár szerint számol, ezért beszél dec. 26-áról és karácsony másodnapjáról, holott a pravoszláv naptárban is dec. 25-én van a karácsony, gregoriánus naptár szerint ez a XIX. században jan. 7, s így meglehetősen messze esik a dekabrista felkelés napjától.
- 5 *melyik ég le hamarább* — Dupré de Saint-Maure említ egy anekdotát azzal a babonával kapcsolatban, hogy akinek a gyertyája előbb leég, az hal meg először (I. k. 169.; I. *Keletkezésé, forrásai*)
- 25 *girandole* — karos gyertyatartó, itt: a tűzijáték befejező jelenete, amikor sok rakétát gyújtanak meg, s azok fűzéralakban robbannak fel

Lap: Sor:

- 250 : 6 *Trubeckoj már sietett magát tisztázni* — Lacroix (I. k. 97.) ír arról, hogy Trubeckoj megpróbálta tisztázni magát a cár előtt
- 251 : 31 *schnekkli* — csiga
- 252 : 10 Nem sikerült megállapítanunk, hogy valamilyen szláv népdal szolgált e a „házaspárok dalának” alapjául. Lehetséges, hogy Jókai felhasználta és átköltötte szerb népdalok néhány motívumát. Néhány évvel később írt regénye (*Egy játékos, aki nyer*) a szerb népköltészet ismeretét mutatja. Nacsády József megállapítása szerint Jókai ismerhette Székács József *Szerb népdalok és népregék* (1836) c. kötetét. E gyűjtemény egyik-másik motívuma némi hasonlóságot mutat a „házaspárok dalával” (pl. *A kötelesség* című népdal).
- 257 5 *találtak egy sárga könyvet* — a sárga könyvről, amelyet az egyik dekabrista kedvese úgy semmisített meg, hogy felgyújtotta az íróasztalt, mivel a fiókot nem tudta kinyitni, Lacroix ír (101–02.)
- 259 9 *Egy fiatal nevelőnő* — a dekabrista per után valóban több ízben megtörtént, hogy fiatal nők, akik addig egyszerű származásuk miatt nem mehettek feleségül főrangú családok fiaihoz, most összeházasodtak az elítélt dekabristákkal, s követték őket a száműzetésbe. Herzen egy francia nevelőnővel kapcsolatban ír le ilyen történetet *Emlékezések és elmélkedések* c. művében. (I. rész 3. fejezet). Feltehetőleg ugyanez a tény szerepel N. Turgenyev könyvében is (N. Tourgeneff: i. m. I. k. 149.). Hasonló történet áll Dumas: *Le maître d'armes* c. regényének középpontjában. Schnitzler is említ ilyen eseteket könyvében (IV. k. 239.).
- 260 1–2 *A felkelők utolsó csapatja Jakuskin vezetése mellett egy palotába vette be magát* — költött motívum, Jókai forrásaiban nem szerepel
- 5 *Hasonló balsiker fogadta a déliek fölkelését* A déliek felkelése valójában így zajlott le: Amikor a Déli Társasághoz eljutott a pétervári felkelés híre, megkezdődött a déliek, a Csernyigovi ezred felkelése, Szergej Murajov-Aposztol vezetésével. Az ezred Vasziljkovba vonult, hogy az ott állomásozó csapatokkal egyesüljön. Itt Sz. Muravjov-Aposztol és Besztuzsev-Rjumin felolvasták a felkelő katonáknak „forradalmi katekizmusukat”. A Vasziljkovból továbbvonuló felkelőket megtámadták és szétverték a kormány csapatai. Sz. Muravjov-Aposztol és Besztuzsev-Rjumint letartóztatták.

Lap: Sor:

- 260 : 19 *Jakuskin. . . a börtönben összeűzta a fejét* — ez nem felel meg a valóságnak. Jakuskin 1857-ben halt meg. Jókai valószínűleg Crusenstolpe adatát színezi ki; Crusenstolpe azt állítja, hogy Jakubovics, akit Jókai Jakuskinnal egy személynek tekint, a börtönben halt meg. Jakubovics valóban száműzetésben halt meg, de nem röviddel letartóztatása után, hanem 1845-ben.
- 261 24 *A másik év tavaszán parancsot kapott Miklós cártól, hogy jelenjen meg előtte Szentpétervárott* — Valójában ez a találkozás 1826 szeptemberében történt, és nem Szentpétervárott, hanem a moszkvai Kremljben, ahova a cár azért hívatta fel Puskit, mert szeretne volna a nagyhírű költőt a kormány szolgálatába állítani. A cár és Puskin beszélgetésében valóban elhangzott a Jókai idézte rész (Ha itt lettél volna Szentpétervárott. . .). E beszélgetésről később maga I. Miklós tájékoztatta Kozlovskij herceget, a kor egyik legismertebb orosz diplomatáját. Kozlovskij naplója alapján a francia sajtó a 60-as években közölte ezt a beszélgetést, így juthatott el a híre Jókaihoz is (vö. L. Grosszman i. m. 293–94.).
- 262 14 *Én most Nagy Péter cár korát akarom megírni* — Puskin a dekabristák felkelése után valóban foglalkozott Nagy Péter korával, többek között *Арап Петра великого* [Nagy Péter arabja] c. befejezetlenül maradt regényében. E művet azonban nem a cár kérésére alkotta.
- 263 7 *Hány hercegi család ivadéka cserzi ott a bört* — nem felel meg egészen az igazságnak; bár a cár eleinte visszautasította a dekabristák kérését, hogy gyermekeiket taníttathassák, később legtöbbször beíratották őket iskolákba
- 264 15 *Öt hónapra X. Károly futamodása után Párizsból* — X. Károly (1824–1830-ig uralkodott) francia király, a Bourbon ház tagja. Az 1830-i júliusi forradalom megdöntötte uralmát, Angliába emigrált, majd 1836-ban bekövetkezett haláláig a Habsburg birodalom területén élt.
- 17 *Egy éjjel a lengyel ifjak betörték a Belvedere kapuján* — az idézett eset az 1830-ban kitört, ún. novemberi lengyel felkelésre vonatkozik. Jókai a Konsztantyin elleni merényletet Dixon nyomán írja le. Dixon említi, hogy egy novemberi éjjelen egy lengyel csoport behatolt a Belwedercébe, de a nagyhercegnek sikerült elmenekülnie. Az angol szerző szerint ezt az esetet kétféleképpen magyarázzák: az „orosz verzió” értelmében a lengyelek meg akarták gyilkolni Konsztantyint, a

Lap: Sor:

- lyngyel verzió szerint trónra akarták ültetni (Dixon i. m. 156.). Jókai Dixontól az „orosz verziót” veszi át.
- 266 17 *Hazavitte az oroszokat Oroszországba* — költött motívum
21 *Constantin, mire táborával Minszkbe ért, hirtelen meghalt* — valójában Vityebszkben halt meg, 1831 nyarán
30 *szent szigetek* — a szolovecki kolostor
- 267 1 *hiszik, hogy Constantin herceg él* — a Konsztantynnal kapcsolatos állítólagos legendát Dixon közli (i. m. 157.)
- 268 : 21 *Salvini, Fernando Cortez szerzője* — a *Fernando Cortez* c. opera szerzője nem Salvini, hanem Spontini
- 269 3 *Az orosz színházat 1824-ben* — a különböző minőségben fellépő jobbágyszínházokról Dupré de Saint-Maure könyvének második kötetében ír (224.)
8 „*Les précieuses ridicules*” — *Kényeskedők*; Molière vígjátéka
28 *Ez volt Turgenyeff Ivánnak... az atyja* — Ivan Szergejevics Turgenyev, a híres író, valójában nem N. Turgenyev fia volt
36 „*A katonák maguk raboltak éjjel az utcán*” — az eset Schnitzler könyvének IV. kötetében olvasható (229–30.) Gorgoli [és nem Gorgolis!] Ivan Szavvics (1770–1862) pétervári rendőrfőparancsnok volt, de csak 1821-ig, tehát a regény esekelménye idején már nem. Hulkin vagy Hulken neve semmilyen lexikonban, életrajzi kézikönyvben sem szerepel.
- 270 10 *Corday Charlotte* — Charlotte de Corday d’Armont (1768–1793) 1793 júliusában, a forradalom iránti gyűlöletből vezetve, megölte Marat-t, a francia polgári forradalom egyik vezetőjét
- 24 *Constantin jellemzéséhez* — Jókai a Konsztantynról és az újoncokról szóló anekdota forrásául tévesen jelöli meg de Custine könyvét. Az esetet Crusenstolpe írja le (i. m. V.k. 107.).
- 38 *Gil Blase* — helyesen: Gil Blas; Lesage, Alain-René (1668–1747) francia regényíró hasonló című regényének hőse: Gil Blase — Gymnase — szójáték.
Quasimodo — Victor Hugo: *A párizsi Notre Dame* c. regényének rótságáról híres hőse
- 11 *Clarke egy másik úrnőt ír le* — vö. Lacroix, 312.
- 15 „*Arakcsejff kedvesének meggyilkoltatása*” — Jókai itt tévesen hivatkozik Lacroix-ra. Arakcsejev kedvesének meggyilkolását Schnitzler írja le (i. m. IV. k. 175.)
- 33 „*A Masinkák ünnepe*” — Jókai tévesen hivatkozik Lanakenaura; a Mária-napi ünnepséget Dupré írja le (i. m. I. k.83.)

Lap: Sor:

- 272 : 42 „*Tagánrog lehetett volna az, ami Szentpétervár*” — ezt nem Lloyd, hanem Crusenstolpe említi (IV. k. 257.)
- 274 11 *ritkaság volt a párbaj e korszakban* — a Jókai által említett eseteket Lacroix (i. m. 126.) írja le
- 275 9 *Izmajloff vára* — Izmail városa a Fekete-tengertől 80 km-re fekszik. 1787-ben a törökök itt erődtést építettek.
- 276 Cím *A cigányleány* — Puskin poémájának első magyar fordítása 1866-ban jelent meg, Zilahy Imre: *Északi fény* c. antológiájában (*A cigányok*. 113–40.). Jókai feltehetőleg a mű egyik francia fordítását vette alapul a jobbára rímtelen magyar szöveg legalább is erre enged következtetni. A közvetítő fordítás pontos megállapítása további kutatást igényel.
- 10 „*turcsik*” — turcsi: kicsiny, igénytelen külsejű lófajta
- 277 : 13 *fenyér* — kopár, gyér fűvel és bokrokkal benőtt sík terület
- 278 : 29 *laptikák* — laptika vagy laktika; kétkerekű, egylovas kocsi, kordé
- 286 2 *Kagul* moldvai folyó
- 288 12–13 *mikor még a szőke Dunát* — *A muszka nem fenyegeté* 1812 előtt, mert akkor került Besszarábia Oroszországhoz
- 17 *Akjerman* — Akkerman; ukrainai város; 1944 óta Belgorod Dnyesztrovszk
- 18 *budsak* Budzsak; moldvai síkság

★

Itt szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik munkámban segítséget nyújtottak, elsősorban M. P. Alekszejevnek, P. N. Berkovnak, dr. Farkas Vilmosnak, dr. Hahn Istvánnak, dr. Kakuk Zsuzsának, dr. Kecskeméti Istvánnak, dr. Major Jenőnek, J. G. Okszmannak, Oltványi Ambrusnak, dr. Péter Zoltánnak, D. Szemző Piroskának és Zöldhegyi Sándornének.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A. Sz. Puskin (V. A. Tropinyin festménye)
- II. A carszkoje-szeloi líceum, amelynek Puskin növendéke volt (Metszet a XIX. századból)
- III. A dekabrista mozgalom kimagasló alakjai: N. I. Turgenyev, K. F. Rilejev és Sz. P. Trubeckoj, akinek több jellemvonását feltaláljuk Ghedimin alakjában
- IV. A Puskin család birtoka Mihajlovszkojében, a pszkovi kormányzóságban (I. Ivanov rajza)
- V. A dekabrista mozgalom kimagasló alakjai: P. I. Pesztyelj és M. Sz. Lunyin
- VI. A Kaukázus (H. Rabusz metszete a XIX. századból)
- VII. A dekabristák felkelése Pétervárott a Szenátus téren 1825. dec. 14-én (K. Kolman akvarellje)
- VIII. Puskin: *A cigányleány* c. művéből (K. Klementyeva rajza)

NÉVMUTATÓ

(A második kötet lapszámait *dőlt* szedéssel jelezzük)

- Adam (Juliette Lamber) 229, 260
 Alekszejev, M. P. 332
 Almásy Pál 271
 Annenkov, I. A. 307
 Arakcsjev, A. A. 238, 242, 247,
 248, 270, 274, 287, 292, 316,
 317, 321, 313, 317, 331
 Arany János 236, 263, 266
 Arbuzov, A. P. 302, 306
 Arcibasev, D. A. 307
 Argand, Aimé 305
 Armengand, M. J. D. 243
 Artamoff, Piotre 243, 244,
 321
 Aszpázia 323
- Bain, R. Nisbet 259
 Balzac, Honoré de 259
 Bassianus, Marcus Aurelius An-
 tonius 300
 Batyenykov, G. Sz. 302, 306
 Bayard, Pierre Terrail 293
 Bennigsen, Levin August Teophil
 274, 324
 Bérczy Károly 239
 Berkov, P. N. 318, 332
 Berkovits Ilona 266
 Bodenstedt, Friedrich von 243,
 249, 305, 319
 Brutus, Lucius Junius 321
 Brutus, Marcus Junius 321, 328
 Bulatov, A. M. 328
- Besztuzsev, A. A. 242, 270, 302,
 303, 309, 316, 306
 Besztuzsev, M. A. 242, 302, 303,
 326
 Besztuzsev, N. A. 242, 302, 303,
 327
 Besztuzsev, P. A. 242, 302, 303
 Besztuzsev-Rjumin, M. P. 294,
 314, 329
 Buday Dezső 260, 286
- Caligula, Gaius Julius Caesar 311
 Canova, Antonio 328
 Casca, Publius Servilius 321
 Catalani, Angelica 251, 296, 316
 Cato, Marcus Porcius 321
 Chappe d'Auteroche, Jean 292
 Chateaubriand, François René de
 313
 Cimarosa, Domenico 274, 293
 Cirill és Method 315
 Corbet, Charles 241
 Corday, Charlotte d'Armont
 331
 Cortez, Hernando 296, 331
 Courtney, W. L. 258
 Crusenstolpe, Magnus Jakob von
 232, 242, 243, 245, 246, 247,
 248, 249, 250, 294, 295, 296,
 302, 304, 308, 309, 310, 311,
 314, 316, 317, 322, 324, 325,
 329, 311, 313, 315, 318, 319,

- 320, 322, 323, 324, 326, 327,
 328, 331, 332
 Custine, Astolphe de márki 241,
 243, 301, 310, 312, 314, 331
 Czetwertina, M. A. 313
 Czigány Lóránt 229, 257, 260

 Császár Elemér 261
 Csernisevskij, N. G. 236

 Dávid király 322
 Demeter Tibor 228, 230
 Dersi Tamás 266
 Diebitsch (Diebits), Hans Karl
 Friedrich 257, 315, 323
 Dixon, William Hepworth 243,
 245, 247, 248, 289, 327, 328,
 311, 312, 317, 330, 331
 Dmitrijev-Mamonov, M. A. 294,
 295
 Dmitrijevskij, I. A. 328
 Dolmányos István 237, 267, 269
 Dosztojevskij, F. M. 238
 Dumas, Alexandre (id.) 234, 235,
 259, 267, 329
 Dupré de Saint-Maure, Jean-
 Pierre-Ernilé 231, 240, 243,
 247, 248, 249, 251, 289, 291,
 296, 299, 300, 301, 313, 316,
 317, 318, 319, 321, 323, 325,
 316, 317, 319, 328, 331
 Doyen, Gabriel-François 249, 320

 Elagabalus római császár 311
 Elek Oszkár 260, 261
 Erdődi József 265
 Euripidész 322
 Erzsébet cárné (I. Sándor felesége)
 317, 315
 Erzsébet orosz cárnő 242, 292,
 310

 Fadejew, R. A. 244
 Farkas Vilmos 332
 Ferenc (I.) osztrák császár 299
 Ferenc József osztrák császár 264,
 265
 Ferenczi Zoltán 228
 Fet, A. A. 243
 Fjodor (III.) orosz cár 327
 Fischer Sándor 239
 Flaubert, Gustave 266
 Forgács László 235, 237, 244, 269,
 270, 271, 292, 305, 316
 Foscari, Francesco 321

 Galénosz, Claudius 315
 Gall, Franz Josef 314
 Gama, Vasco da 274, 315
 Gáspár Imre 253
 Gergely (XIII.) pápa 318
 Glaser, M. E. 256
 Gluck, Christoph Willibald 300
 Gogol, N. V. 254
 Goethe, Johann Wolfgang 274, 322
 Golicin, A. N. 313
 Goltz, Bogumil 244
 Gondos Ernő 228, 271
 Gorgoli, I. Sz. 331
 Grisier, Augustin 234, 235
 Grosszman, L. P. 323, 325, 330
 Grudzinska (Grudzinszka), Jo-
 hanna 247, 271, 324, 326
 Gulyás József 260
 Gyerzsavin, G. R. 319
 György Lajos 262

 Hahn István 332
 Hankiss János 240
 Hannibal karthagói hadvezér 249,
 305
 Hannibal, A. P. 249, 305
 Hegedüs Géza 228, 263, 264, 265,
 266

- Hegedüsné, Jókai Jolán 245
 Henrik (V.) angol király 321
 Herakliusz (II.) gruz király 298
 Hérodotosz 288
 Herzen, A. I. 238, 241, 242, 255, 329
 Homérosz 318
 Horatius, Flaccus Quintus 313, 323
 Horthy Miklós 264
 Horváth Márton 265
 Hugo, Victor 331
 Hunfalvy Pál 308

 Iván (IV.) orosz cár 326
 Iván (V.) orosz cár 326

 Jakubovics, A. I. 237, 247, 302, 304, 309, 327, 330
 Jakuskin, I. D. 244, 247, 257, 304, 305, 323, 329, 330
 Janke, Otto 255
 Jósika Miklós 257
 Julius Caesar 274, 328
 Jurko 230
 Juszupov herceg 320

 Kahovszkij, P. G. 237, 302, 306, 326
 Kakuk Zsuzsa 332
 Kálidásza 292
 Kamienska, Mária 271
 Kapuvári Béla 319
 Kara Gyorgye (Georgij Csornij) 298
 Kardos László 328
 Károly (X.) francia király 330
 Kárpáti Aurél 266
 Katalin (I.) orosz cárnő 292, 293
 Katalin (II.) orosz cárnő 242, 291, 292, 299, 313, 323, 310, 320
 Kean, Edmund 328

 Kecskeméti István 332
 Kemény Zsigmond 257
 Keresztúry Dezső 261, 262
 Kertbeny Károly 255
 Koburg Julianna 326
 Komlós Aladár 239, 262, 267
 Konovnyicin, P. P. 302, 306
 Konsztantyin orosz nagyherceg 243, 245, 246, 247, 254, 274, 287, 310, 315, 323, 324, 325, 326, 323, 324, 325, 326, 330
 Korobov, I. K. 329
 Kossuth Lajos 328, 326
 Kotzebue, Otto von 324
 Kovács Endre 267, 268
 Kozlovskij herceg, orosz diplomata 330
 Krzyzanowski (Krizsanovszky) Seweryn 238, 261, 267, 271, 274, 297, 303, 304, 310, 311
 Kutuzov, M. I. 274, 293, 317
 Küchelbecker, V. K. 303

 Laborfalvi Róza 245
 Lacroix, Frédéric 231, 241, 243, 244, 245, 248, 249, 250, 251, 290, 291, 292, 295, 296, 302, 306, 312, 317, 318, 329, 316, 320, 326, 328, 329, 331, 332
 Lajos Fülöp francia király 241
 Lakatos István 300
 Lang, Andrew 257
 Lankenau, H. von 243, 244, 245, 274, 288, 289, 290, 291, 300, 323, 328, 329
 Lazarev, I. P. 317
 Lenclos, Ninon de 314
 Lermontov, M. Ju. 243
 Leszkov, N. Sz. 238
 Ligyin, A. 262
 Lesage, Alain-René 331

- Lloyd, D. E. 240, 245, 247, 310, 311, 312, 320, 323, 332
- Lopuhin, P. V. 324
- Lopuhina (Erzsébet cárnő udvarhölgye) 292
- Lucullus, Lucius Licinius 299
- Lukaszyński (Lukasinszky), Walerian 310, 311
- Lunyin, M. Sz. 296, 303
- Macready, William Charles 328
- Magnyickij, M. L. 318
- Majboroda A. I. 322, 323
- Major Jenő 332
- Marat, Jean-Paul 274, 316, 331
- Mária grúz királynő (Imereti) 317
- Mária Lujza 299
- Martinez Pasqualis 296
- Martinovics Ignác 263
- Máthé-Haupt György 264
- Medvegyevszkaja L. A. 310
- Mély, M. F. de 243, 244, 321
- Metternich, Winneburg Klemens Lothar von 322
- Mihail Fjodorovics orosz cár 327
- Mihajlov, V. A. 234
- Mihály orosz nagyherceg 327
- Miklós (I.) orosz cár 241, 317, 321, 324, 320, 323, 325, 326, 327, 330
- Miksa bajor király 322
- Mikszáth Kálmán 260, 267
- Miloradovics, M. A. 317, 326, 327
- Modzalevszkij, B. L. 309
- Molière, Poquelin, Jean-Baptiste 257, 331
- Montferrand, Richard de 290
- Muraközy Gyula 313
- Muravjov, A. Z. 295, 303
- Muravjov, N. P. 296, 309, 312
- Muravjov-Aposztol, M. I. 307, 314
- Muravjov-Aposztol, Sz. I. 294, 307, 311, 329
- Nacsády József 271, 329
- Nagy Miklós 223, 237, 264, 267, 269
- Napóleon (I.) császár 240, 256, 293, 298, 299, 307, 310, 315, 317, 325, 328, 312
- Napóleon („Sasfiók”) 299
- Nariskin, D. L. 313
- Nariskin Zsófia 246, 247, 250, 286, 287, 313, 313, 315
- Nero császár 219
- Nield, Jonathan 260
- Nyecsajev, Sz. G. 237, 238
- Nyecsikina, M. V. 295, 305, 324, 326
- Nyekraszov, N. A. 234, 239
- Nyevszkij, Alekszandr 298
- Obolenszkij, J. P. 296, 302, 306, 326
- Ocskay László 260
- Odojevskij, A. I. 274, 302, 309, 328
- Oelsnitz L. von 243
- Ogarjov, N. P. 238
- Okszman, Ju. G. 316, 332
- Olga kijevi fejedelemné 318
- Oltványi Ambrus 332
- Omar Vrione pasa 316
- Orléans, Louis Philippe Joseph d' (Égalité) 314
- Orlov, A. G. 310
- Orlov, M. F. 294, 295
- Osten-Sacken, Fabian Gottlieb von 322
- Otho, Marcus Salvius 319
- Pahlen, Peter Ludwig von 299
- Paisiello, Giovanni 296

- Pál (I.) orosz cár 242, 246, 249, 292, 299, 320, 324, 313
 Panov, N. A. 327
 Periklész 323
 Pesztyelj, P. I. 251, 297, 302, 308, 309, 311, 323, 325
 Péter (I.) orosz cár 291, 292, 293, 326, 329, 312, 313, 314, 326, 330
 Péter (III.) orosz cár 323
 Péter Zoltán 332
 Péterfy Jenő 249, 254, 255, 261, 267, 268
 Petőfi Sándor 239
 Pintér Jenő 261
 Pompeius, Gnaeus Magnus 305
 Poppaea Sabina 319
 Povalo-Svejkovszkij, I. Sz. 314
 Predtyecsenszkij, A. V. 297
 Pugacsov, J. I. 308
 Puscin, I. I. 296, 302, 307
 Puskin, A. Sz. 228, 229, 238, 239, 243, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 286, 290, 296, 300, 302, 304, 305, 312, 318, 319, 320, 321, 312, 313, 321, 323, 325, 330, 332
 Puskin, Sz. L. 319
- Ralston, W. R. S. 244, 309
 Rastrelli, Bartolomeo Francesco 299, 326
 Repin, N. P. 302, 306
 Respighi, Ottorino 300
 Richárd (III.) angol király 254
 Riego, y Nunez Rafael del 274, 322, 328
 Rilejev, K. F. 242, 251, 270, 302, 303, 305, 308, 309, 312, 316, 322, 328
 Roscius, Gallus Quintus 315
- Rossini, Gioacchino Antonio 300
 Roth L. 322, 323
 Rozen, A. I. 307
 Rudolphi, Eduard 244, 245, 290
 Rurik 326
- Sándor (I.) orosz cár 238, 240, 242, 243, 245, 246, 249, 256, 258, 259, 267, 287, 292, 297, 298, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 321, 323, 324, 325, 326, 311, 312, 313, 320, 322, 323, 324
 Sargina, L. B. 229, 230, 270, 271
 Sas Andor 228, 265
 Schiller, Friedrich von 313
 Schnitzler, Johann Heinrich 242, 243, 245, 246, 247, 248, 250, 295, 296, 302, 308, 309, 310, 314, 317, 318, 322, 324, 311, 313, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331
 Scott, Walter 263
 Scsepin-Rosztovszkij, D. A. 302, 306, 326
 Severini Márk 318
 Sobieski, Jan (Szobieszky) 327
 Sőtér István 236, 268, 271, 287
 Spontini, Gasparo 331
 Straël, Mme de 319
 Steinheil, V. I. 302
 Suc, Eugène 267
 Sullivan, Barry 328
 Szaliesz gróf (folyóirat szerkesztő) 255
 Szántó Piroska 228
 Szarvady Ferenc 256
 Szebényi Géza 267
 Székács József 329
 Szekeres László 245, 286
 Szemző Piroska 255, 332

- Szenczi Molnár Albert 322, 312
 Szerafim metropolita 320, 327
 Szinnyei József 229
 Szivák János 253, 254
 Sziversz, A. A. 309
 Szpasszkij, P. N. 317
 Szuthof, A. N. 306, 327
 Szuvorov, A. V. 317
 Szvjatoszlav kijevi nagyfejedelem
 318
- Talleyrand, Périgord Charles
 Maurice de 322
 Talma, Fraançois-Joseph 328
 Tamara grúz királynő 310
 Tarakanova „hercegnő” 240, 287,
 310
 Tarle, E. V. 241
 Temperley, H. W. V. 260
 Tisza Kálmán 236, 268
 Tolnai Vilmos 308, 309
 Tolsztoj, L. N. 234, 258, 259
 Tomasevszkij, B. V. 313, 321
 Trubeckoj, Sz. P. 244, 250, 251,
 269, 274, 295, 296, 302, 305,
 309, 326, 329
 Turgenyev, I. Sz. 237, 238, 254,
 255, 314, 331
 Turgenyev, N. I. 234, 244, 296,
 297, 302, 312, 329
 Türtaiosz 305
- Ulbach, Louis 229, 256, 257
- Vajda János 235, 236
 Valjhovszkij, V. D. 303
 Vallin de la Mothe, Jean-Baptiste
 299
 Vergilius, Publius Vergilius Maro
 300, 323, 324
 Vigny, Alfred de 234
 Vilmos (I.) holland király 318
 Vivaldi, Antonio 300
 Vlagyimir Monomah, kijevi nagy-
 fejedelem 327
 Volkonszkaja, Z. G. 251
 Volkonszkij, P. M. 320
 Volkonszkij, Sz. G. 251, 320
 Voroncov, M. Sz. 321
 Voronyihin, A. N. 319
 Vulpius, Christian August 301
- Waldapfel Anna 269
 Waugh, E. 229
 Wittgenstein, Ludwig Adolf Pe-
 ter von 322
- Zaharov, N. Sz. 309
 Zamarski (lapszerkesztő) 255
 Zichy Mihály 266
 Zilahy Imre 332
 Zola, Émile 259
 Zotov, V. R. 256
 Zöldhelyi Sándorné 332
 Zubov, P. A. 292
- Zsukovszkij, V. A. 311

TARTALOM

Az ördög	5
A zöld szemű ember meséje	13
Hisz ön nem az . . .	20
Góg és Mágóg	34
A pálmák alatt	43
Panacea	52
A nászajándék	60
Potifár felesége	67
Az anyai áldás	73
A hagyaték	79
Ami szíven talál, pedig nem golyó	87
A légyott órája	91
A szétszakadt szív	103
Hamvak és szikrák	110
Dajmona	113
Ami szíven talál, pedig nem kés	133
A grusinói comitragoedia	143
A remete	152
Zűrhangok	159
Hogy rabolják el egy férjtől a feleségét?	164
A Masinkák ünnepén	176
Az üstökös alatt	190
A zöld szemű ember	195
A hírnök	213
„Beatus ille”	215
A kísértő	219
Az egér játszott a macskával	225
Az ellenméreg	229
„Derevaski daloj!”	235
A névtelen embernek névtelen asszonya	242

<i>Epizódok</i>	
A megmentett költő	260
Ghedimin és Zeneida	263
Constantin regéje	264
Történelmi jegyzetek	268
A cigányleány	276
<i>Jegyzetek</i>	
Rövidítések	296
Szövegváltozatok	297
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	309
A képmelléletekről	333
Névmutató	334

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✕

Szerkesztésért felelős:
PÁSZTOR JÓZSEF

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötetsterv
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✕

A kézirat beérkezett: 1965. V. 8.
Példányszám: 6,500
Terjedelem: 17,2 (A/5) ív + 4 old. melléklet
AK 824 k 6568

✕

65.59699 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

